C. SALLUSTI CRISPI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM RECENSUIT, CUM SELECTIS CORTII NOTIS SUISQUE COMMENTARIIS EDIDIT ET INDICEM ACCURATUM ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,
PHILOSOPHIAE DOCTOR, IN REGIO GYMNASIO ERFURTENSI SUPERIORUM ORDINUM PRAECEPTOR, SOCIETATIS LATINAE IENENSIS SODALIS.

VOL. I.

CATILINAM CONTINENS.

LIPSIAE,
SUMPTIBUS C. H. F. HARTMANNI
MDCCCXXVIII.

VIRIS CELEBERRIMIS

AUGUSTO BOECKHIO

ET

CAROLO REISIGIO

THURINGO,

PRAECEPTORIBUS OPTIMIS EGREGIEQUE DE SE MERITIS,

HANC SALLUSTIANORUM OPERUM EDITIONEM GRATI ANIMI TESTIFICANDI CAUSSA

D. D. D.

FRIDERICUS KRITZIUS.

PRAEFATIO.

Scriptorum veterum quae nostra aetate condicio sit considerantibus obscurum esse nequit non omnes eadem esse fortuna usos, quum alii gravissimorum virorum studiis ita emendati et a maculis, quas temporis iniuria traxerant, purgati habeantur, ut non multum ad integritatem deesse videatur, alii vero non solum veteribus vitiis, scribarum vel incuria vel ignorantia aut interpolatione ortis, etiamnum affecti sint, sed editorum quoque levitate ac perversa interpretandi ratione adeo obscurati iaceant, ut non scriptorem ipsum, sed miserandum pulcherrimi quondam operis simulacrum habere videamur. Quod quum nonnullis aliis accidit, tum maxime Sallustius a Cortio eiusque sectatoribus idem passus est, ita ut rem haud inutilem suscipere videretur, qui animum appelleret ad egregium scriptorem tanta labe liberandum. Cortius enim, quamquam plurimis subsidiis ad Sallustium emendandum instructus fuit, tamen, iudicio parum valens ac perversa opinione de eius scribendi genere ductus, plus obfuit auctori quam profuit. Nam quum ita sibi persuasisset, Sallustium, quippe bre-

vitatis studiosissimum, omisisse quae aliquo modo omitti potuerint, ad hoc autem insolentia maxime et haud usitata captasse, his duabus rebus factum est, ut et levissimis de caussis abiiceret, quae codicum consensu sententiarumque nexu satis defenduntur, et perversa quaeque et vitiosa pro Sallustianis venditans orationem haud raro portentosam effingeret, adeo ut Sallustius in Sallustio tibi quaerendus sit. Sed non minor culpa editorum posteriorum fuit, qui, quum summa apud ipsos esset Cortii auctoritas, haud dubie amplis commentariis et immensa eruditione consarcinatis parata, tantum abfuit ut eius perversam rationem exploderent, ut summa religione quae ille inepte et ex libidine mutaverat amplecterentur atque propagarent. Atque etiam si nonnulli interdum in rebus singulis ab eo discedere ausi sunt, in plurimis tamen potius in verba magistri iurare maluerunt, quam a codicum veterum auctoritate pendere, quorum scripturas accurate examinare vel inutile, vel taedii plenum videretur. Cui mori haud commendabili ut quantum possem obviam irem, ante complures annos cepi Sallustii edendi consilium, id maxime mihi agendum ratus, ut restitutis quae Cortii temeritate eiecta essent, eiectis vero quae ille imprudenter intulisset, auctoris verba ad codicum fidem constituerem, quo tandem nullis editorum commentis et salebris impedirentur, qui eximia Crispi opera legere vellent. Sed alia quaedam caussa accessit, quae quoniam aliquantum valuit ad rationem in commentariis conscribendis initam, paucis de ea re nobis dicendum

est. Quantum enim ex narrationibus de rerum scholasticarum statu quotannis exhibitis coniicere posse videbamur, Sallustius rarius inter illos scriptores invenitur, qui superiorum ordinum civibus a praeceptoribus praelegi solent, sed plerumque privato industriorum adolescentium studio cognoscendus relinquitur. Quod ut valde probamus, ita tum demum magnam utilitatem habebit, si commoda editione instructi ad scriptorem legendum accedent. Sed ista laude carere quae ad hunc usum circumferuntur facile omnes concedent, qui harum rerum periti sunt; vix enim ulla est, qua adolescentes aut ad Sallustium recte intelligendum aut ad accuratiorem Latinae linguae cognitionem adiuventur; quin isto nomine sunt quae grammaticarum annotationum perversitate aperte noceant incautius utentibus, quum et ab omni subtilitate inquirendi alienae sint, et levitatis in veteribus scriptoribus explicandis quasi duces et commendatrices adolescentulis exsistant. Quamobrem non inutilem a me laborem susceptum iri putavi, si editionem pararem, quae privatis usibus adolescentium in intelligendis Latinis scriptoribus iam satis exercitatorum, omninoque eorum accommodata esset rationibus, qui gnavam potius quam parum accuratam operam in Latinis litteris sibi ponendam censeant. Prima igitur cura fuit, ut scriptoris verba, a Cortio nimis depravata, quam fieri posset emendatissima exhiberem; in qua re, ut par est, codicum auctoritatem ita secutus sum, ut interpolationes ab auctoris manu dignoscerem, neque scribarum lapsus aut abnormes structuras Sallustio dignam

orationem putarem, id quod saepe antea factum, sed ut optimorum librorum scripturam, si ullo modo defendi posset, tuerer, nunquam tamen rationes soli codicum consensui posthaberem. Ut ii autem, qui hac editione usuri essent, ipsi de receptis lectionibus iudicare possent, ubicunque a Cortii recensione discessi, aut ubi de constituendis auctoris verbis ambigi posset, scripturae discrepantiam vel universim, vel singulis nominatis codicibus laudavi, rationibus, quibus iudicium nostrum niteretur, additis, unde duplicem utilitatem ad adolescentes perventuram credidi. Primum enim in eam assuetudinem adducuntur, ut nulli rei temere fidem habeant, neque nisi iis cognitis accurateque ponderatis, quibus unaquaeque res nitatur, recte se iudicare posse confidant, quod nobis haud sane leve et contemnendum videtur. Tum criticis quaestionibus, quibus quid quoque loco verum sit via et ratione exploratur, nihil aptius, nihilque efficacius esse potest ad iuvenile ingenium exacuendum atque acri veterum linguarum studio incendendum, si modo ita factitetur ars critica, ut ii, qui exiguum adhuc vel nullum eius usum habent, eius vim et praestantiam sentire possint. Sed non opus est pluribus eam rem commendare, quum hodie inter omnes constet haud parum consulere adolescentium studiis, qui rem criticam a superiore scholarum ordine non plane arcendam putent, sed eam salutari instituto tum in praelegendis tum in edendis veteribus scriptoribus cum interpretatione coniungant. Occurrendum autem eorum videtur vituperationibus, quos

videmus, quamquam hoc recte fieri concedant, tamen vitio nobis daturos, quod interdum in explicandis rationibus paullo longiores fuerimus. Sed ii reputent velim, commentarios nostros non tam viris doctis, qui talibus non indigent, quam linguae Latinae studiosis esse destinatos. Perspicuitas igitur quum haud ultima virtus videretur libri in usum adolescentium conscripti, eam ut consequeremur maluimus interdum paullo pluribus verbis uti, quam verbis parcendo committere, ut quae nostra sententia esset potius divinari oporteret, quam recte intelligi posset.

Varias scripturas non attulimus omnes, neque opus erat, nisi ubi vel editorum incuria vera lectio obscurata esset, vel omnino quomodo scribendum esset valde incertum videretur. Interdum tamen etiam leviores scripturae varietates laudavimus, quae aliquam de rebus grammaticis disserendi copiam praeberent, id haud inutile iis fore rati, qui quovis modo ad accuratiorem grammaticae cognitionem excitandi et adducendi sunt, quippe a qua vel maxime veteres recte intelligendi interpretandique ratio pendeat. Incredibile est autem, quantopere isto nomine a Sallustii editoribus, si ab uno Herzogio discesseris, peccatum sit. Qui si saepius a me notati fuerunt, profecto non eo factum est, quo eorum laudibus meritisve aliquid detraherem, sed quia res ipsa flagitare videbatur, ut quae verae interpretationi obessent, non amplius intempestiva indulgentia tolerarentur, sed ut falsa et perversa exploderentur. Inde multae nobis natae sunt anno-

tationes, quas libenter omisissemus, quum ad res pertineant parum obscuras, et in quibus neminem haerere vel errare posse putares; sed quum ne in his levioribus quidem eas editiones, quae omnium manibus teruntur, peccatis immunes viderem, non praetereundum putavi, quin talia quoque notarem. Ceterum neutiquam is sum, qui aliorum errores exagitem, bene inventa vero sciteque observata spernam atque negligam. Neque enim eorum mos mihi placet, qui in edendis scriptoribus id studiosissime agunt, ut inaudita et incognita proferant, vel eruditionis ostentandae caussa, vel ut acuminis ingenii fidem aliis faciant, parum scilicet curantes utrum vera sint quae doceant, necne, si modo nova habeantur. Quin potius ita censeo, quum cuiusque editoris sit scriptori ita consulere, ut iis qui legant multa antea incerta non amplius dubia sint, omninoque facilior ad intellectum aditus pateat, summa cura quae a prioribus recte constituta sint explorandum, iisque ita utendum esse, ut lectores ab aliis utiliter inventis commode frui possint. Quamobrem quum plurima a Cortio, pauca etiam ab aliis annotata vidissem, quae ad Sallustii loquendi consuetudinem, haud raro singularem et a vulgari usu discedentem, illustrandam pertinerent, faciendum putavi, ut quae ex his cum fructu ab adolescentibus cognosci putarem, vel eorum Latinae linguae scientiam augere possent, ea reciperem et in usus meos converterem. Raro tamen integras Cortii notas exhibui, quum ille plerumque talia admiscuisset, quae a nostro instituto aliena essent; his igitur omissis non puto fore

qui vituperent, quod eius notas in brevius contractas vel commodioribus verbis conceptas in meos commentarios transtuli, eius tamen nomine ubicunque operae pretium videretur apposito. In singulis autem verbis et sententiis explicandis eam mihi legem posui, ut relicta nonnullorum perversa ratione, qui in pravis omnibus et contortis sibi placent, simplicissimam ubique inirem viam, neque vanis indulgerem hallucinationibus. Propriam igitur verborum potestatem in eruendis obscuriorum locorum sententiis maxime sum secutus, et imprimis tales interpretationes arcere ac reiicere studui, quae quamvis per multas editiones propagatae et quasi auctoritatem nactae, tamen cum sententiarum nexui non possent conciliari, neque a communi Latinorum aut Sallustii proprio dicendi usu commendarentur. Ad hoc singularem interpunctionis curam habui, in plerisque omnibus editionibus pessime institutae. Quippe nimio eoque perverso perspicuitatis studio ducti editores infinita commatum et colorum multitudine verba onerarunt, si oratio in minimas particulas dissecaretur et verborum structuram facilius intelligi, et sensum melius patere rati. Quod quum plane contra sit, et a veterum consuetudine quam longissime recedat, id operam dedi, ut quam paucissimis interpungendi signis uterer, neve quae sensu arcte cohaererent importune interpungendo tanquam diversa disiungerem et quasi sententiarum et verborum discidium inducerem. In summo autem simplicitatis studio si constantiam non ubique servatam viderint lectores, facile eius rei veniam dabunt, si reputaverint, quam

difficile sit, etiam ubi vel maxime attendas, omnia ad eandem normam conformare. Eandem nobis excusationem opus futuram esse videmus in verborum scribendi ratione, quamquam confidimus aliquanto aequabiliorem eam nos effecisse, quam in prioribus editionibus factum erat. In ea autem re satis lubrica, cuius certa ratio ne in patrio quidem sermone constet, ita versati sumus, ut antiquissimorum ac probatissimorum quidem codicum auctoritate grammaticorumque praeceptis maxime niteremur, neque tamen anxie codicum consensum ubique requireremus. Qua enim scribendi ratione Sallustium usum esse certa, licet pauca, veterum librorum vestigia ostenderent, eandem ubique exprimendam duximus, etiam ubi codices non assentirent. Nam quum librarii iam mature antiquitatis colorem a Sallustio quaesitum delerent, ita ut quae supersunt antiquae formae magis casui quam scribarum diligentiae deberi videantur, per se patet scribendi nullam constantiam in codd. deprehendi posse, atque editori non tam id in quo libri consentiunt, quam quid recta ratio suadeat ac postulet spectandum esse. Quocirca accusativum plur. earum vocum, quarum genitivus in *ium* terminatur, ubique *is* scripsimus, quum certa via intellexisse videremur in *es* formam a scribis invectam, non Sallustii esse, eademque caussa fuit, cur genitivum secundae declin. singularem eorum nominum, quorum nominativus in *ius* vel *ium* exit, non duplici *i* scripserimus, haud paucis exemplis ostendentibus Sallustium breviore eademque antiquiore forma usum esse.

Sic exhibuimus etiam *Senati*, *adulescens*, *volnus*, *volgus*, *vorto*, *voster*, *advorsus*, *condicio*, *dicio*, *relicuus*, *cotidiè*, *optumus*, *neglego*, et si quae alia sunt quae a vulgari consuetudine recedant. In verbis cum praepositionibus compositis ipsis veteribus, ut antiqua monumenta ostendunt, ambiguum fuit, utrum etymologiae ratione habita praepositionis ultimam litteram servarent, an euphoniae legibus auriumque indicio obtemperantes in primam sequentis vocis litteram mutarent. Non mirum igitur etiam recentiores modo hanc, modo illam rationem esse secutos, modo inter utramque fluctuasse, eoque factum esse, ut vix ulla exstet editio, in qua quod maxime probabile sit aliqua certe constantia expressum conspiciatur. Sed reputantibus nobis litterarum usum prius apud Romanos fuisse, quam de verborum etymologia quaererent, naturae autem maxime consentaneum esse, simplicem populum doctrinaque nondum excultum ita voces scripsisse, uti pronunciabantur, in pronunciando autem magis spectatum esse, quid facilitas oris ferret atque commendaret, quam quid accurata etymologiae ratio postularet, his igitur de caussis eam verborum scripturam quae euphoniae legibus nititur veriorem altera duximus, operamque dedimus, ut eam quanta possemus maxima constantia servaremus. Non omnibus tamen eandem de ea re sententiam fore bene quidem scimus, sed ea caussa non obstitit quominus a vulgari consuetudine discedendum putaremus.

Haec breviter significata potius quam accurate declarata sufficiant ad consilium et rationem in hac

editione adornanda initam indicandam. Sed erunt fortasse qui dicant, quamquam neutiquam improbent quae hac nostra opera praestare voluerimus, atque etiam concedant parum commendabiles esse quae ex longo tempore circumferantur editiones, tamen nunc quidem seram venire nostram opellam, quum praestantissimae Gerlachii et Herzogii editiones prodierint, quibus omnium satisfiat desideriis, ita ut rem inutilem et supervacaneam suscipere videatur, qui post horum virorum studia aliquid ad Sallustium vel emendandum vel illustrandum afferre posse speret. Quae si ita dicta sunt, ut istas editiones omnibus quae huc usque curatae sint et doctrina et iusta interpretandi ratione esse praeferendas ostendatur, nemo esse potest, qui me libentius agnoscat, quanta earum cum prioribus collatarum praestantia sit, quantumque Sallustius horum virorum studiis debeat. Eo tamen rem iam adductam esse, ut vel nulla amplius de Sallustio bene merendi copia relicta sit, vel omnium, quicunque eo legendo teneantur, rationibus satis prospectum sit, ne illi ipsi quidem viri concedere volent, quin potius probabunt neque aegre ferent, si quis etiam post eorum operam de egregio scriptore mereri posse speret. Tamen fortasse ne hac quidem cogitatione impulsus opus aggressus essem, si iam eo tempore, quo animus ad Sallustium edendum ferebatur, illae Gerlachii et Herzogii editiones in publicum fuissent emissae planeque absolutae. Sed quum quales Gerlachii commentarii forent adhuc incertum esset, Herzogium autem eandem rem mo-

liri ne fando quidem accepissem, non erat quod me a consilio deterrere vel avocare posset. Confectis igitur maximam partem de Catilina commentariis, tandem Gerlachii explicationes prodiere. Quibus quum ita usus essent, uti poscebat et libri indoles et meae operae ratio, quumque jam in eo essem, ut scripta mea prelo traderem, allata est docta et laboriosa Herzogii editio, quam impense laetor ante meam typis expressam perlustrari a me potuisse, quod summa cum utilitate et commodo factum esse quivis videbit, qui nostram vel obiter inspexerit. Praerepta ita quidem est gloriola, de multis locis primum verius iudicium protulisse; sed ea re tantum abest ut doleam, ut nihil gratius accidere potuerit, quam horum virorum consensu meas explicationes confirmatas esse, diversis autem sententiis vel in rectam viam me esse revocatum, vel de nonnullis rebus, quas neglexeram, admonitum. Fuere tamen etiam, in quibus illis quoque accidisse videretur, ut a vero aberrarent, aut minus rectis rationibus in constituendis auctoris verbis explicandisque sententiis et locutionibus uterentur. In quibus si me ita versatum fuisse iudicaverint harum litterarum periti, ut certiora ac veriora praebeat mea editio, non est, opinor, quod meum consilium pluribus excusem, siquidem inter omnes constat coniunctis tantum plurium studiis antiquitatis litteris consuli, et nunquam fructu carere, si quam plurimi in eodem scriptore emendando explicandoque elaborent. Praeterea eo quoque haud parum differt nostra ab Gerlachii editione, quod is neuti-

quam in eorum gratiam, quibus nos scripsisse ostendimus, Sallustii edendi negotium suscepit, sed id maxime egit, ut criticam pararet editionem, magis virorum doctorum usibus destinatam, quam adolescentium accommodatam rationibus, cuius rei tum ipsa libri indoles, tum externa forma satis certum documentum est. Herzogius vero quamquam idem fere atque ego consilium propositum habuit, tamen in eo persequendo paullo aliter versatus est. Nam quum saepissime soli res utiles annotandi studio indulgeret, ad cognoscendum quidem satis fructuosas, sed quae parum ad Sallustium explicandum pertinerent, nulla quippe verborum difficultate interpretis munus postulante, et nimis multa dedisse videtur, et, quum ita quaesitae ubertatis non satis certi fines esse possint, multa rursus quae eodem iure illustrari poterant, omisit. His quam maxime fieri poterat vitatis nostram editionem mediam quasi viam inter Gerlachianam et Herzogianam tenere arbitramur, ita ut, licet multifariae doctrinae laude neutiquam cum illis certare possit, tamen sic quoque suam utilitatem esse habituram speremus, neque plane indignam visum iri aequis iudicibus, qua Sallustii studiosi simul cum illis utantur.

Altero volumine praeter *Iugurtham* complectemur *Fragmenta* omnia, id gratum fore iis rati, qui orationibus aegre carebunt ex *Historiarum* libris servatis, quarum summam elegantiam dicendique gravitatem esse inter omnes constat. Neque minora fragmenta omittere placuit, tum ne quid deesset, quod ab eximio scriptore esset profectum, cuius

singula verba haud raro maiore sunt pondere maioremque artem habent, quam aliorum longae impeditaeque verborum complexiones, tum quia ad eius orationem accurate cognoscendam et ad iudicium de difficilibus locis ferendum saepe haud leve momentum affert, vel singula ipsius verba comparasse, praesertim quum fragmenta, quamquam foedis mendis affecta, tamen in universum antiquum colorem magis retinuerint, quam relicua scripta, cuius rei non alia caussa nisi haec est, quod rarissime descripta librariorum corruptrices manus minus experta sunt, quam de Catilina et Iugurtha libri, quibus vix ulla antiquitatis monumenta saepius scripta lectaque esse immensa ostendit librorum veterum copia. Sed *Epistolas ad C. Caesarem de republica ordinanda*, quae vulgo Sallustio tribuuntur, animum inducere non potui ut adderem, quum plurima eaque certissima documenta ostendant istas epistolas declamatoris esse, in rhetoris schola si verbis Sallustii liceret eius ingenium imitari satis inepte periclitantis, neque reputantis Sallustium eum scriptorem esse, cuius divini ingenii vim admirari facilius est, quam imitando consequi. Iam verbis epistolarum vel obiter inspectis, facile deprehendes auctorem summo studio locutiones Sallustio amatas sententiarumque quibusdam luminibus fulgentes conquisivisse, sed iudicio elegantiaeque sensu destitutum eas non tam composuisse, quam conglutinasse, ut non novum opus, sed miserabilem centonem ex splendidarum vestium discerptis partibus confecisse putandus sit. Sed gravius etiam est, quod eiusmodi epistolarum

ratio non solum a more illius aetatis aliena est, sed etiam ab ingenio eius, qui scripsisse dicitur, et ad quem datae sunt plane abhorret. Neque enim Caesar is fuit, qui aliorum monitis in moderanda republica vel egeret, vel obtemperare vellet, neque Sallustius pro suis rationibus, quae ei cum Caesare intercedebant, si modo sanus erat, talia suadere poterat, qualia epistolae auctor eum dicentem facit. Ad hoc, quicunque ineptas cohortationes scripsit, temporum oblitus, multa blateravit, quae ita sibi repugnant, ut nullo modo inter se conciliari et ad certum aliquod tempus revocari possint. Quodsi addideris nullam Grammaticorum, quibus tot historiarum fragmenta debemus, unquam harum epistolarum fecisse mentionem, vix quisquam dubitare poterit, quin pro spuriis habendae sint. Decreveram eam rem pluribus exponere; sed ut commode nunc eo negotio supersedere possim, Gerlachii factum est diligenti industria, qui tanto acumine in examinandis singulis versatus est, tantaque iudicii solertia spurias esse, quae summo rerum Romanarum scriptori tribuantur, epistolas ostendit, ut, si quis etiamnum eas Sallustii esse putet, is ad omnia, etiam ineptissima amplectenda pronus videatur. Fateor tamen me, priusquam Gerlachii Commentarios legissem, quid illum de Epistolis ad C. Caesarem iudicare crederem prorsus nesciisse. Nam in Praef. Vol. I. p. X. „Epistolas, inquit, ad C. Caesarem de republica ordinanda, quas *vulgo* incerti auctoris esse autumant, *hanc ob caussam simul cum ceteris Sallustii libris edidi, quod mihi quidem*

argumenta, quibus earum auctoritatem impugnarunt interpretes, parum firma esse videntur. Cavendum est, ne Grammaticis istis, quicunque tandem fuerunt, nimium tribuamus." Eandem sententiam quam in Praef. minoris editionis repetiisset, uti caussam afferret, cur illi quoque editioni, in usum scholarum curatae, Epistolas addidisset, ac novissime in Vol. II. P. I. p. 14. his usus esset verbis: „Epistolas fuerunt qui Sallustio abiudicarent, *sed illi argumentis parum idoneis usi*," quis est quin his lectis pro certo credat, Gerlachium declamationibus istis, immerito scilicet contemptis, defensorem atque patronum exstiturum? Sed contra opinionem quae sequuntur ita disputata sunt, ut epistolarum fides prorsus collabefactetur, easque nullo modo Sallustii esse posse ostendatur. Cuius rei satis mirae quamquam caussa non in promptu est, tamen ita videtur explicari posse, si statuas Gerlachium aut ludere voluisse lectores, ambigue interpretum *parum firma argumenta* vituperando, uti et me lusit et censorem editionis minoris in Ephemm. Litt. Ienenss., a. 1827, Supplemenlt. No. 16. p. 127., aut ipsum quum Vol. prius ederet Sallustium pro vero auctore habuisse, sed postea re accuratius perpensa aliter sentire coepisse, mutatique iudicii caussam verborum ambiguitate tegere voluisse. Sed utut est, strenue Sallustium a declamatoris ineptiis liberavit, scitoque simul coniecit, hic eiusdem quidem auctoris esse utramque epistolam, sed duos adolescentes in rhetoris schola certamen ingenii videri instituisse, eodem argumento proposito, in quo quantam ex Sallustio

et sententiarum et verborum copiam hausissent posset conspici; qua quidem sententia quid magis probabile excogitari posset equidem non exputo. De *Declamationis in Ciceronem* auctore si praetereundum puto, nemo id vituperabit, quum hodie vix quisquam sit, qui tam putidam conviciorum congeriem Sallústio tribuendam putet, praesertim quum quae a Viris Doctis ad istas ineptias Sallustio abiudicandas prolata sunt, nuper a Gerlachio luculenter sint exposita, ut rem confectam et dubitationi nulli obnoxiam hic repetere alienum videatur. Eandem ob caussam veterem illam et acriter a VV. DD. agitatam contentionem de moribus Sallustii plane omittendam duximus, ne post Loebellii praeclaram de Sallustio disputationem iterum istam quaestionem instituendo rem actam agere merito argueremur. Loebellius enim, ut mihi quidem videtur, eo rem adduxit, ut qui vera potius quam nova velit amplecti, neque vanas sectari opiniones, vix possit quin eius iudicium, quo quidem Sallustius neutiquam a culpa vacuus declaratur, pro vero habeat, quod et Gerlachium fecisse video Vol. II. P. I. p. 9 sqq. et Frotscherum in repetita Cortii editione p. XI.

In Nostri nomine scribendo Gerlachius, codicum maxime auctoritate permotus, a consueta forma discessit, simplici L littera pro geminata posita quod factum non ita certis rationibus niti videtur ut imitandum censerem, neque Herzogius et Frotscherus, cauti et circumspecti viri, Gerlachium in ea re secuti sunt. Nam quod is librorum fidei

vetustis titulis, in quibus *Sallustius*, non *Salustius*, scriptum est, potiorem habet, videat ne rem satis certam admodum incertae posthabeat. At reperiuntur ipsae inscriptiones antiquae, quae codicum scripturam confirment, neque aliud suadet Graecorum ratio, ubique fere *Σαλούστιος* scribentium. Audio. Sed Graecos quis nescit in Romanorum nominibus scribendis liberrime fuisse versatos, eaque ad sui oris consuetudinem immutasse, non solum accentu in aliam sedem translato, verum etiam singulis litteris vel mutatis, vel additis, vel abiectis, ita ut, nisi certa quaedam analogia accedat, nullo pacto ex Graeca forma de singulis Latini nominis litteris coniectura fieri possit, eamque ob caussam, opinor, Gerlachius, ut hoc utar, neque *Mallius* pro *Manlio*, neque *Lentlus* pro *Lentulo* scribendum putavit, licet apud Dionem *Μάλλιος* et *Λέντλος* scriptum reperiatur. Inscriptionum antiquarum dissensum autem facile poterat ita tollere, ut appareret *Sallustius* legitimam esse nominis scripturam, alteram negligentiae cuidam scribendi ex antiquitate propagatae deberi, sed eodem prorsus modo fuisse pronunciatam, si Quintiliani verba Institt. orr. 1, 7, 14. *semivocales non geminare diu fuit usitatissimum*, rectius intellexisset. Quis enim non videt, haec non de pronunciatione, sed de scribendi ratione dicta hunc sensum habere, olim eas vocabulorum syllabas, in quibus geminatae semivocales auditae sint, simplici tantum littera fuisse scriptas. Patet igitur, Sallustii nomen, quod duplici L littera et pronunciabatur et scribebatur, a nonnullis antiquiore more, non-

dum plane obsoleto, simplici L fuisse scriptum; quae ratio quamquam etiam in codd. servatur, tamen eo non pro legitima haberi potest, praeter alia, a nobis exposita, etiam Martiani Capellae p. 54. testimonio adversante: *L autem sonum reddit quum geminatur, ut sollers, Sallustius.* Quod Gerlachius autem ad sententiam suam stabiliendam nomen a *sălus*, brevi penultima, derivandum censet, id equidem non intelligo quomodo conciliari queat cum locis Horatianis Od. II, 2, 3. *Crispe Sallusti* (‿ ∪ – – | – . . . .) et Sat. I, 2, 48. *Tutior at quanto merx est in classe secunda! Libertinarum dico, Sallustius in quas Non minus insanit, quam qui moechatur* (. . . . . . – – ∪ ∪ – –), qui loci simul erroris convincunt Herzogium, primam syllabam, sive simplici, sive geminata L littera scribatur, semper brevem esse statuentem. Ceterum recte et ordine fecisse Gerlachium censeo, quod vulgatum nominum ordinem deseruit, cognomine postposito, ut constans poscit Latinorum usus et optimorum monumentorum auctoritas. Horatii enim locus Od. II, 2, 3., quo haud dubie nititur vulgatus usque ad Gerlachium ordo, non tantam vim habet, ut demonstret hunc potissimum verum esse, quum plurima, etiam pedestris orationis scriptorum, exempla doceant veteres interdum nomini praeposuisse cognomen, quamquam legitime etiam in his inversus ordo obtinebat. Plurima eius rei exempla Gerlachius congessit Vol. II. P. I. p. 32. velut Sall. Iug. XXVII, 4. Liv. XXVII, 6, 17. Vell. II, 26, 2. ubi v. Ruhnk., quibus adde, si tanti est, Tacit.

Ann. III, 75, in. *Pollio Asinius*. Nep. Hannib. IV, 4. ubi v. Bremius coll. Duker. ad Flor. II, 2, 11.

Relicuum est, ut nonnulla de codicibus dicamus. Atque in Catilinae verbis recensendis non aliis subsidiis usi sumus, nisi quorum copiam Gerlachii industria fecisset. Sed quum hoc, quod nunc evulgamus, volumen typis paene totum impressum esset, unâ tantum plagulâ relicuâ, ex insperato nova quaedam subsidia nactus sum, quae Viro Excellentissimo, Ioanni Schulzio, Regi Borussiarum a consiliis intimis, accepta refero. Is enim, ut est intelligentissimus optimarum litterarum existimator, idemque promptissimus ad iuniorum hominum studia quovis modo iuvanda, quum primum audivit me Sallustium edere instituisse, pro insigni humanitate sua ultro duorum codicum, Dresdensis alterius, alterius Misnensis, varias scripturas, accuratissime ab ipso Cortiano exemplo ascriptas, simul cum aliis quae olim de Sallustio docte commentatus erat, obtulit, et ut liberrime his omnibus pro meis rationibus uterer, permisit. Dresdensis liber Catilinam tantum continet, Misnensis vero Catilinam cum Iugurtha complectitur. Novas autem lectiones easque dignas quae prae ceteris in textum recipiantur hos codices non continere, non est quod miremur, in tanta librorum collatorum multitudine; tamen haud raro optimas aliorum lectiones confirmant, ac mihi praeterea eam utilitatem praestiterunt, ut de Italorum codicum collatione a Gerlachio facta aliquanto rectius iudicare posse mihi viderer. Nam quum is pauciores lectiones enotaverit, quam ut codd. sem-

per ubi nihil enotatum est cum eius editione conspirare videri queant, interdum suspicabar non satis accurate eum membranas excussisse, atque lectiones satis bonas vel memorabiles neglexisse. Sed collatio cod. Dresd. et Misn. a Schulzio, V. Ill., eximia cum cura facta, ita ut ne minima quidem discrepantia desideretur, me docuit, Gerlachium, quum maximam partem similes horum libros nactus esset, consilio ita instituisse conferendi negotium, ut omissis diversitatibus quae post tot collatos libros nullam utilitatem haberent et in levibus tantum rebus versarentur, potiores modo lectiones notaret, quarum paullo maior certe usus in constituendis scriptoris verbis esset. Quod quamquam non plane vituperari potest, tamen ubi selecta tantum scripturae varietas est proposita, vix fieri potest quin eâ utentes interdum haereant, et in quandam dubitationem incidant. Quamobrem iis, qui varias lectiones diligenter examinare solent, haud ingratum fore arbitror, si accuratissima cod. Dresd. et Misn. collatio ad communem usum evulgetur; id autem fiet, quum absoluto altero volumine, quod Iugurtham et Fragmenta cum indicibus continebit, ad tertium conficiendum non defuerit otium. Eo enim, quod quasi pro appendice vel nostrae vel cuiuslibet editionis haberi velim, consilium est omnes, quotquot variis editionibus libellisve notuerunt, varias scripturas collectas commodoque ordine dispositas exhibere, neque vereor, ne quis post Gerlachii curam eidem rei impensam hoc parum utile ac supervacaneum dicat. Nam ut taceam, Italos codices difficillimum et im-

peditissimum habere usum, etiam in prioris voluminis variis lectionibus congerendis ei accidit, ut nonnullas earum, quas Cortius et Havercampius praebent, omitteret, receptarum autem interdum parum aptum et accuratum ordinem institueret. Operam igitur dabimus, ut nihil desit omnium lectionum, quae et ante Gerlachium, et ab ipso, et post eum e codd. prolatae sunt, tum ut tali ordine disponantur, ex quo et corruptelarum caussae, et codicum inter se similitudines facile appareant, denique ut quovis loco accurate indicetur, quid codices revera praebeant, aut, ubi editorum incuria factum est, ut hoc sciri nequeat, ut certe hoc ipsum moneatur, ne si nihil dictum sit temere cum vulgata consentire videantur. Ac quoniam tum de singulorum codicum externa et interna ratione accuratius agendum erit, eo negotio nunc quidem supersedere possumus, praesertim quum ad codices significandos iisdem signis ut priores editores usi simus, ita ut, si cui opus videatur, facile ex Cortii Gerlachiique editt. eorum notitia peti possit. Hoc unum addere placet, me non magis quam Gerlachium codicum quas dicunt familias investigare potuisse, quamquam ut id fieri posset summa cura scripturas ponderavi et inter se contuli, quo eorum certe satisfacerem desideriis, qui, nisi in ipso operis introitu familias istas et classes dispositas vident, continuo clamant frustra elaboratum esse, neque ullam scriptori salutem nisi ab eo qui classes noverit et constituerit sperari posse. Sed viderint isti, num ad certam aliquam et communem originem revocari possint libri,

qui, quum aliquot locis conspirent, ibi, ubi maxime eorum consensum requiras, non modo inter se ipsos magnopere discrepent, sed etiam cum aliis congruant, a quibus plerumque diversissimi reperiuntur. Mihi quidem in tanta codicum multitudine vix potuisse fieri videtur, ut antiqui cuiusdam libri scriptura integra nullisque progressu temporis aliorum librorum illatis lectionibus per tot saecula propagaretur; sed quum nullus scriptor frequentius Sallustio legeretur ac describeretur, multiplici via aliorum codicum scripturas in alios migrasse probabile est, ut ita confusas et varie commixtas non modo lubricum, sed paene temerarium sit ad suum quasque fontem referre velle. Neque vero ea res obest, quominus qui libri ceteris praestent et imprimis sequendi sint certo indicio intelligatur, quum quo pluribus locis codicis cuiusque lectiones, accurate examinatae et ponderatae, verae reperiantur, eo melioris notae liber esse iure censendus sit. Qui autem iam prioribus editoribus prae ceteris eminere visi sunt, velut Nazarianus, Commelianus, Vaticanus A. qui orationes continet, Guelferbitanus V, Basileensis I, Leidensis L, Fabricianus I, et Tegernseensis, iidem et mihi tales se probarunt, eosque ubique intelligi volo, ubi in universum aliquam scripturam *optimorum librorum* auctoritate confirmari dixi.

Haec fere sunt quae dicenda habui. Omnibus me satisfecisse neque ipse puto, neque facile id in ingenii humani imbecillitate fieri potest. Satis tamen laetabor, si intelligentes arbitri iidemque aequi iudices senserint aliquo certe modo id quod praestare voluerim me esse consecutum, ut et Sallustius aliquantum emendatior prodiret, et ut humanitatis litterarum studiosi adolescentes librum haberent, quo cum fructu possent uti.

Scripsi Erfordiae Id. April. MDCCCXXVIII.

C. SALLUSTI CRISPI

DE

CONIURATIONE CATILINAE

LIBER.

C. SALLUSTI CRISPI

C A T I L I N A.

Omnis homines, qui sese student praestare cete-

I. §. 1. *Omnis homines*] Accusativum pluralis eorum vocabulorum, quae genitivum in *ium* exeuntem habent, ubique secundum Grammaticorum praecepta, velut Charisii p. 28. Servii ad Virg. Aen. I, 112. et Prisciani p. 775. Putsch., non in *es*, sed in *is* terminatum exhibuimus, diversam ab editoribus Bipp. rationem secuti, qui in indice editt. p. LXV. tantummodo vulgarem accusativi formam sibi probari ostendunt, tum aequabilitatis caussa, tum ut puerorum faciliori intellectui consulatur, id quod etiam Iahnius ad Virg. Georg. I, 25. non negligendum putavit, tum denique, quia neque veteres Grammatici in tradendis accusativi regulis plane consentiant, neque ex libris mss. certa huius usus ratio constitui possit. Grammaticorum dissensus etiam Gerlachium, Praef. Tomi prioris p. XI. sq., permovit, ut sine librorum auctoritate formam in *is* non temere censeret admittendam, quamquam ipse praecepti sui saepissime immemor fuit. Similia fere tradiderunt Oudendorpius ad Caes. B. G. I, 1, 1. et Zumptius Gramm. Lat. §. 15. p. 57. Ed. IV.; quibus ut non obtemperaremus et Caroli Beieri factum est auctoritate, ad Cic. Off. I, 26, 91., et quod certissimis indiciis intelleximus, librarios ubique antiquiorem accusativi formam delevisse, nisi ubi inscitia sua prohiberentur. Intactos enim nonnullos reliquerunt locos, quibus non accusativum pluralis, sed nom. vel genit. singul. haberi arbitrabantur; ita Catil. XVIII, 5. omnes libri tenent *circiter Nonas Decembris*, et c. XXX, 1. in septem codd. exstat *a. d. VI. Kalendas Novembris*, scilicet quia *Decembris* et *Nov.* pro genitivis substantivorum habebant. Pariter c. XXXI, 1. novem Cortii codd. integre servarunt: *omnis tristitia invasit*, quia *omn. tr.* con-

ris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant veluti pecora, quae natura prona atque
2 ventri obedientia finxit. Sed nostra omnis vis in

iungebant. Cic. de Off. III, 18, 6. *num erat aequum*, *principes civis rem habere*, *ad Satrium nihil praeter nomen pervenire?* Non effugisset, opinor, accusativus mutationem, nisi scribae *civis rem* coniungenda putassent. Quo autem quisque codex antiquior est et maiore cura scriptus, eo plura genuinae formae exempla habebit, v. c. Vatic. 1. et 2. qui orationes continent, Bas. 1. et Vatic. 5. Singula huius accusat. in aliis codd. servati exempla Cortius enotavit ad Cat. XLIV, 1. cf. etiam Ed. Wunderi Praefat. ad Varr. Lectt. Cic. e cod. Erfurt. enotatas p. XXXVI.

qui sese student praestare] Pronomen *studet* verbo additum, de quo interpretes certatim dixerunt, Langius cum Dahlio plane supervacaneum censet, structurâ sive adiicias illud sive omittas non mutatâ. Sed tenendum est, verba *cupere*, *velle*, *studere*, et similia duplicem constructionem admittere, si in altero membro idem subiectum est, quod in praegresso fuit; aut enim infinitivus nominativo iungitur, aut subiecti repetitione per pronomen facta exsistit accus. c. infin., quae dicendi ratio non infrequens est. Quare Langius non debebat dicere „Sallustius rariora amat," nam etiam Cicero cum optimo quoque ita loquitur. cf. de Off. II, 20, 7. *ille tenuis — gratum se videri studet*. II, 22, 9. *qui vero populares se esse volunt*, ubi v. Heusing. Adde I, 31, 8. I, 32, 8. p. Arch. poeta c. 5, 10, extr. in Catil. I, 2, 4. extr. II, 7, 16. II, 10, 25. Terent. Andr. I, 5, 3. Plura contulit Car. Beierus ad Cic. Off. II, 20, 70. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 35. et Frotscher. in Obss. ad Sall. P. I. p. 9 sqq. Ceterum in Sallustianis verbis noli cum Cortio et Dahlio elegantiam in pronomine a verbo suo seiuncto quaerere; legitima est enim Latinis verborum collocandorum ratio, ut pronomen, si non singularem quandam vim habet, non in principio enunciationis ponant, sed mediae orationi commodo loco inserant, cf. Cic. p. Sext. c. 45, 96. *quibus ex generibus alteri se populares*, *alteri optimates et haberi et esse voluerunt*. de Finn. II, 15, 48. *hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit*. Nep. Eum. VIII, 2. *illa phalanx non parere se ducibus*, *sed imperare postulabat*. Noster Catil. L, 4. *Silanus pedibus in sententiam Tib. Neronis iturum se dixerat*. LVIII, 18. *magna me spes victoriae tenet*. Iug. XIV, 2, *Iugurtha Masinissae me nepotem regno expulit*. His concidit, opinor, Frotscheri sententia l. l. p. 9., qui in duplici illa constructione nominativi c. in-

animo et corpore sita est; animi imperio, corporis servitio magis utimur, alterum nobis cum dis, alterum cum belluis commune est. Quo mihi rectius 3

finit, et, pronomine posito, accusativi c. infin. hoc discrimen esse statuit, ut pronomen positum dicat, ubi scriptor ad oppositionem quandam efficiendam personam maiori vi et gravitate pronunciari vellet. Nullam enim vim in pronomine inesse eius positus indicat, neque ullo loco, sic collocatum, oppositionem id facere deprehendes. cf. Cic. de Off. I, 19, 65, *vera et sapiens animi magnitudo principem se esse mavult quam videri*, ubi quivis videt, oppositionem non ad subiectum, sed ad praedicatum pertinere, eademque sententiae gravitate dici potuisse *princeps esse mavult quam videri*. Quare nequeo cum Car. Beiero ad Off. III, 5, 26. vim in pronominis positu cognoscere, non magis quam III, 4, 17. aut p. Sext. l. l. Omnino autem pronomen in omnibus locis, qui nostri similes sunt, nonnisi vel perspicuitatis caussa, vel ut oratio lenius suaviusque flueret positum videtur. — De pronominis positu aliquid etiam observavit Goerenzius ad Cic. Acadd. I, 2, 7., sed huius usus, latius patentis, caussâ non perspectâ, tam angustis finibus rem comprehendit, ut tantummodo verbis *dicendi, opinandi*, similibus, pronomen *praeponi* doceret; quae autem suae sententiae affert documenta, velut Acadd. I, 5, 18. *quid me putas populo nostro exhibiturum?* II, 25, 79. *tu autem te negas infracto remo commoveri?* I, 4, 16. de Finn. V, 31, 93. I, 1, 1. quibus adde de Off. I, 21, 71. I, 33, 20. de Fato c. 5. Sall. Cat. XXIV, 4. XLVIII, 4., haec igitur omnia ad communem illam pronominis collocandi legem, de qua supra dixi, referenda sunt.

ne vitam silentio transeant] Verborum ordinem, quem Cortius, insolentia captans, ex solo Guelf. 5. mutavit, scribens *vitam silentio ne transeant*, recte Gerlachius codd. auctoritate restituit. Quod eundem tamen postea in Commentariis p. 37. eius facti poenituit, valde displicet; anastrophen enim *ne* particulae statim in principio operis admissam fuisse et per se est improbabile, et consensu librorum, initio certe accurate scriptorum, refutatur, neque iis potest firmari, quae Cortius ad dissimilem locum Iug. CII, 3. de ea re disputavit. — *Sita est*, omnes libri; Cortius *est* eiecerat. — *Utimur*, quod proprie tantummodo cum *imperio* convenit, per zeugma etiam ad *servitio* trahitur; v. ad c. LI, 8. 9. 15. LVIII, 11.

§. 3. *Quo mihi rectius videtur*] *Quo* Cortius interpretatur *propterea*, neque vult ad comparativum pertinere, sed ad antegressam sententiam refert, eumque Dahlius et Müllerus sequuti sunt. Sed

videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere, et quoniam vita ipsa qua fruimur brevis est, memo-
4 riam nostri quam maxume longam efficere. Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est,

omnium omnino locorum ratio obstat; ubicunque enim *quo* vel *eo* ante comparativum leguntur, comparationi inserviunt, ita ut modus indicetur, quanto aliquid alteri praestet, quod ipsum tamen saepe numero non est expressum, sed cogitatione suppleri debet. Velut nostro loco ita fere sententiam expleveris: alterum nobis cum dis, alterum cum belluis commune est; *quanto autem dii praestant belluis*, *tanto rectius* videtur, ingenii quam etc. Eandem explicandi rationem relicua exempla poscunt, ut Catil. XIII, 4. XXXVII, 8. Iug. II, 4, LXXXV, 6. Sed Cat. XXXIV, 2., ubi v., noli cum Cortio huc trahere. — *Esse videtur*, multi tenent libri mss, et edd. ante Cortium, qui primus *esse* expunxit, non obsequentibus tamen omnibus editoribus; quod perperam factum. *Esse* enim iam varius eius locus suspectum reddit, nam in aliis codd. est ante *videtur*, in aliis post hanc vocem, et primitus non affuisse docent multi codd., in quibus non legitur. Praeterea reiicitur etiam loquendi usu, quem Cortius bene perspexit, monens verba *existimandi* et *dicendi* haud raro *esse*, infinitivi signum, aspernari; cf. Cat. XXI, 1. *tametsi illis quieta movere magna merces videbatur*. Iug. LXXIX, 1. *non indignum videtur, egregium facinus memorare*. LXII, 9. *quum omnia bello potiora duceret*. LXXIV, 1. *quum novorum fidem — experiri periculosum duceret*. Cat. XXX, 1. *L. Saenius litteras recitavit, quas Faesulis allatas sibi dicebat*. XXXV, 3. XLVIII, 6. et 9. Tacit Ann. III, 20. in. *Tacfarinas, quem pulsum a Camillo memoravi*. Alia, ex Cicerone desumpta, suppeditabit Carol. Beier. ad Off. II, 10, 35. p. 70. et ad III, 12, 49. p. 269. Ellipsis rationem scire cupientibus indicabit Ramshornius Gram. Lat. §. 168. Not. 2. p. 432. et §. 108. I, 3, not. 3. p. 184. cf. etiam quae annotavimus ad c. XX, 3.

ingeni] Ita scripsimus pro *ingenii*, licet omnes codd. posteriorem formam exhibeant priorisque rarissima tantum vestigia exstent. Ita Cat. XIX, 4. est *Cnei Pompei* in Flor. 1. LII, 12. *aerari* in Guelf. 2, 8. et Bern. 4. ibid. §. 36 *Volturci* in Vatic. A. Iug. XXXI orat. *Memmi*, in Vat. A. §. 7. *Fulvi*. §. 25. *aerari*, in Vat. A., qui cod. aeque atque alter Vatic. aliquoties eam formam servavit. Iug. XXX, 3. *ingeni*, in Eccard. His antiquae scripturae vestigiis ducti, quod Carol. Beierus in Cicerone edendo sibi faciendum putavit, ut

virtus clara aeternaque habetur. Sed diu magnum 5
inter mortalis certamen fuit, vine corporis an virtute
animi res militaris magis procederet; nam et prius 6
quam incipias consulto, et ubi consulueris mature

breviorem genitivi formam nominum in *ius* et *ium* reducerèt, idem in Sallustio audere non dubitavimus, quum satis constet, eam formam ante Octavian. Augustum pervulgatam fuisse. cf. Heusinger. ad Cic. Off. II, 16, 11. Ed. Wunderi Praefat. ad Varr. Lectt. Cic. e cod. Erfurt. enotatas p, XXXVI. LXXIX. Bentl. ad Ter. Andr. II, 1, 20, Ruhnk. ad eand. I, 1, 17. p. 10. Ed. Schopen. et quos laudavit Conr. Leop. Schneider. in Gr. Lat. II. p, 59. Formae in duplex *i* desinentis primus suasor et commendator fuit Ter. Varro, ut nuper demonstravit Leonh. Spengel. ad Varr. de L. L. p. 8—11.— Paullo post non simpliciter dixit *vita*, sed *vita ipsa qua fruimur*, quoniam vitam, cuius nobis copia fit corporis beneficio, opponit ei, quae rerum gestarum memoriae debetur. Perperam Müllerus *ipsa* explicat *integra, etiam longissima*, frustra in auxilium vocato Plinii loco Epp. III, 7, 11., ex quo nihil discimus nisi vel longissimam hominum vitam brevem esse.

§, 4. *habetur*] *Haberi* non usitata ratione, quam Cortius sensit quidem, sed alienissimis exemplis illustravit, positum pro *esse*, non plane abiecta *possidendi* significatione, quae tamen pro cuiusque substantivi potestate mutatur. Catil. XXXVII, 4. *egestas facile h a b e t u r sine damno*, i. e. toleratur. Iug, LXXXIX, 4. *Capsae cives apud Iugurtham immunes, levi imperio, et ob ea fidelissimi habebantur*; i. e, erant et tenebantur. Cat. LVIII, 17. *audacia pro muro habetur*. Vides igitur, quam graviter nostro loco sibi respondeant *fluxa atque fragilis est*, et *aeterna habetur*. Eodem plane modo de huius verbi potestate iudicavit Frotscher. l. l. p. 14. sq. Cum Cortio tamen, qui *haberi* simpliciter pro *esse* dici censet, etiamnum facit Bremius ad Nep. Attic. XIII, 1. *Atticus non minus bonus paterfamilias h a b i t u s e s t, quam civis*, quod germanice reddas: man hatte an ihm einen etc. — *Mortalis*, quo vocabulo Noster frequenter utitur, Frontone iudice apud A. Gell. XIII, 28. prolixius et fortius vel ἐμφατικώτερον est quam *homines*; neque tamen hoc cum Gerlachio a prisco sermone, sed potius ab ipsa vocabuli notione repetierim. A Frontonis sententia non multum abludit quod Heindorfius ad Hor. Sat. I, 6, 37. observavit, tum maxime *mortales* pro *hominibus* dici, si *multi* vel *omnes* adiectiva addita sint. Quod Herzogius vero ad c. II, 8. hoc vocabulo homines cum

7 facto opus est. Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget.

II. Igitur initio Reges (nam in terris nomen imperi id primum fuit) divorsi pars ingenium, alii corpus exercebant; etiamtum vita hominum sine cu-

quodam contemptu vel negligentia et quasi *ἐν παρόδῳ* significari censet, mihi non plane probatur.

§. 7. *alterum alterius auxilio eget.*] Magnam haec interpretibus attulerunt molestiam, qui verbis *indigens eget* vel explicandis vel emendandis magnopere se torserunt. Codices fere omnes conspirant in verbo *eget*, pauci praebent *indiget*, unus *indeget*, Leid. E. *augetur*; sed plerasque editiones occupavit *veget*, quod, a Palmerio profectum, non satis constat num eius ingenio an libris debeatur, neque plane certum videtur, quod Tellerus pag. 194. tradit, in tribus codd. Hispan. id reperiri. Bona fide tamen receptum est a Tellero, Dahlio, Müllero, aliis, qui *indigens eget* non concoquerent, et sententiam *veget* postulare autumarent. Sed si auctor ita scripsit, non intelligitur, quomodo in sententia tam perspicua omnes fere libri eodem modo depravari potuerint; tum suspicionem movet ipsa vocabuli forma, quum Sallustius alibi dicat *vigeo*, veluti Cat. III, 3, et XX, 10. sine ulla codicum discrepantia, ut mirum sit, hanc formam hic ne in uno quidem cod. reperiri. Denique, quod gravissimum est, *vegeo* non forma tantum, sed significatione diversum est a *vigeo*, quamvis dissentiat Ger. Ioan. Vossius, Etymol. p. 557. Nam *vigere*, de quo v. Goerenz. ad Cic. de Fin. V, 14, 39. et Conr. Leop. Schneideri Gram. Lat. I, 1. p. 15. est intransitivum, *vegere* transitivum, quod vocabula inde derivata probant; praeterea discrimen aliquod intercedere evincit locus Varronis ap. Non. II. n. 876. *nec natus est, nec morietur; viget, veget utpote plurimum.* — Diversas ab his caussas, neque tamen idoneas, Cortius (v. Excurs. I. ad Catil. pag. 395—6.) habuit, cur *veget* desereret, *eget* defendendum susciperet; sed quoniam alienissima exempla sine ratione et consilio congessit, quibus probaret, talem verborum idem significantium abundantiam interdum admissam esse, oculos duces non mentem sequutus, non est, quod singula fusius refellamus. Non melioris notae est, quod Langius dicit, „in tali caussa eiusdem fere vocis (indigens — eget) repetitionem ad rem magis affirmandam accommodatissimam esse," quod fortasse de eiusmodi locis valet, qualis est Virg. Aen. VI, 310. *lapsa cadunt folia*, de nostro non item; neque profecisse aliquid putandus est

piditate agitabatur, sua cuique satis placebant. Postea 2 vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere urbis atque nationes subigere, lubidinem dominandi caussam belli habere, maxumam gloriam in maxumo imperio putare, tum de-

Aug. Schlegel. in Seebodii Bibl. Crit. a. 1819. Tom. II. Fasc. 7, p. 715. qui ad Cortii iudicium, quod sequitur, firmandum, haec affert ex Thucyd. I, 6. *ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι, καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδύντες, λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο*, collato Iustino II, 10, 5. Facillime omnes hae nugae evitari potuissent, si editores magis sententiarum nexum, quam singula verba voluissent spectare; nimirum omnes fugit non coniungi debere *indigens eget*, sed sibi opponi *utrumque per se et alterum alterius.* Auctor enim, ut hominum plane admirabilem naturam describat, utramque hominis partem dicit per se quidem mancam esse et imperfectam, sed tamen naturâ ita comparatam, ut auxilium non a perfecta quadam et absoluta re, sed ab altera sui parte, pariter imperfecta, petat, quo arcta utriusque coniunctio cernitur; satis autem mirabile, duas res, quae singulae sibi ipsae non satis sint, invicem sibi auxilio esse posse, eoque indigere. Quare *eget* non est sollicitandum.

II, §. 1. *Reges divorsi*] i. e. in contrarium abeuntes, res inter se oppositas sequentes. De potestate vocabuli *diversus* v. ad Cat. V, 8.; formam antiquiorem exhibuimus cum Gerlachio; cf. eius Praef. p. X. — *Pars* — *alii*, Sallustio haud infrequens; falsum tamen esse, quod Cortio praeeunte repetierunt Müllerus et Langius, nunquam Nostrum dicere *alii* — *alii*, vel Telleri index verborum eos docere potest. — *Etiamtum* coniunctim scripsimus, pro *etiam tum*, quod omnes habent, excepto Cortio, qui in tria vocabula *et iam tum* divisit, sententiae et loquendi usus ignorantiâ. Tellerus, ad vulgatam reversus, quid sibi voluerit ipse non intellexisse videtur, adeo sunt confusa et male disputata omnia. Utroque non magis quid verum esset perspexit Langius, hac notula apposita: „i. q. etiam tunc, damals auch"! Recte vero Dahlius et Müllerus, praeeuntibus editoribus Bipontt., viderunt, *etiam tum* esse *tunc adhuc* sive *eo adhuc tempore*, quod neminem poterat fugere, qui reputaret, haec verba opposita esse sequentibus *tum demum*. Latini enim utuntur particula *etiamtum*, ut indicent, aliquid praeterito tempore fuisse, quod postea esse desiit. cf. Iug. LXIII, 6. *tamen is ad id locorum talis vir petere non audebat; e t i a m t u m alios magistratus plebes, consulatum nobilitas inter se per manus tradebat.* LI, 2. *ita-*

mum periculo atque negotiis compertum est in
3 bello plurimum ingenium posse. Quodsi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita uti in bello valeret, aequabilius atque constantius sese res humanae haberent, neque aliud alio ferri, neque

que multum dici processerat, quum e t i a m t u m *eventus in incerto erat.* LIV, 5. *igitur Metellus ubi videt regis* e t i a m t u m *animum ferocem esse.* XL, 4. *trepida* e t i a m t u m *civitate.* XXI, 2, *obscuro* e t i a m t u m *lumine*. His adde Tacit. Annal. I, 8., ubi recte Wolfius *dum* mutavit in *tum*. I, 21, I, 49. I, 50. II, 51. II, 52. cf. praeterea Walchium Emendd. Livv. p. 86., qui recte vituperat Forcellinum, explicantem: *usque ad* i d *tempus*, et Heusing. ad Off. II, 13, 18. Ceterum voces *etiam tum* propterea in unum vocabulum coniungendae sunt, quod *tum* in hac sententia, ubi *etiam* particulae *adhuc* vim habet (v. ad c, LXI, 4.), encliticum est; ubi vero *etiam* pro *adeo* ponitur, utraque vox, seorsum collocanda, suam vim retinet, idque discrimen in omnibus *etiam* particulae compositionibus servatur. Quare distinguendum est inter *etiamtum* et *etiam tunc* (Sall. Fragm. Hist. I, 19, 6. Cic. p. Rosc. Amer. c. 20, 57, med.), inter *etiamnum* et *etiam nunc* (Sall. Cat. LII, 25. Cic. p. Rosc. Am. c. 52, 150. v. Gernhard. ad Cic. Lael. 3, 11. et Herzog. ad Caes. B. G. VI, 40., qui tamen discrimen non magis observat quam Bremius, ad Nep. Hannib. IV, 8. omnia miscens) denique inter *etiamsi* et *etiam si*, Cic. Off. I, 4, 9. I, 43, 10.

§. 2. *periculo atque negotiis compertum est*] Non satis simpliciter haec ab interpretibus explicata videntur; Gronovius enim *periculo* interpretatur *experiundo*, *experimentis*, parum commode; non minus longe petita est Cortii ratio, qui per figuram ἓν διὰ δυοῖν (parcius, quod obiter moneo, admittendam, cf. ad III, 5.) haec dicta censet pro *periculosis negotiis*. Melius *periculo* vulgari potestate accipias; *negotia* autem sunt *res graviores eaeque implicatiores*. cf. Scheller. Lex. ampliore, h. v. 1. a. — *Quodsi*, vulgo duobus vocabulis scriptum, in unum contraximus, quoniam *quod* cum particulis *si*, *nisi*, *ni*, *ubi*, *utinam*, et nonnullis aliis coniunctum, pronominis vi plane deposita, transitionis tantum significationi, quae in illis particulis iam inest, augendae inservit, ut merito cum iis coalescat. Id unum neglexit vir accuratissimae doctrinae, Carol. Beierus, qui locum Cic. Off. I, 43, 5. (§. 153.) pessime huc usque habitum, huius particulae usu demonstrato egregie sanavit. cf. eun-

mutari ac misceri omnia cerneres. Nam imperium 4
facile his artibus retinetur, quibus initio partum est.
Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et 5
aequitate lubido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus immutatur. Ita imperium semper 6

dem ad Off. II, 8, 29. et, qui luculenter de ea re exposuit, Zumptium, Gr. Lat. §. 87, 12. p. 530. ac §. 67, 4. p. 279. Vim *quodsi* particulae in nectendis sententiis etiam assequutus est Bremius ad Nep. Hannib. I, 2. falso tamen *quod* pro accusativo pronominis habens, qui ab omisso *propter* pendeat. — *Imperatorum* non est i. q. *ducum belli*, sed latiore sensu comprehenduntur hoc vocabulo omnes ii, qui civitatibus praesunt. cf. Cat. VI, 7. *annua imperia binosque imperatores (i. e. consules) sibi fecere;* quare etiam animus translate *vitae imperator* dicitur Iug. I, 3. Herzogius tamen proprie exercituum duces intelligit, propter Lacedaemoniorum et Atheniensium paullo ante factam mentionem.

§. 4. *his artibus*] Ita Cortius primus ex codd. rescripsit pro *iis artibus*, quod in edd. erat, et verum videri poterat, sententia indefinita proposita, praesertim quum Fr. Aug. Wolfius in Anall. Litt. I, 2. p. 289. de frequenti horum pronominum permutatione, monachorum ignorantia orta, monuerit. Sed in his iudicandis non negligendum est, quod Priscianus XVII, 9, 58. praecipit: *hic non solum de praesente, verum etiam de absente possumus dicere, ad intellectum referentes demonstrationem.* Si quid igitur non prorsus vaga notione indefiniteque est enunciatum, sed aliqua, etsi levi, significatione declaratum, ita, ut quasi praesens intueri possimus, fieri potest, ut pro *is* ponatur *hic*, idque imprimis in eos locos cadit, ubi *relativum* cum demonstr. coniunctum reperitur. Saepius ad Ciceronem hoc notavit Goerenzius, quem v. ad Legg. I, 9, 27. *hunc locum satis in his libris, quos legistis, expressit Scipio.* de Div. I, 3, 5. *ut fecimus in his tribus libris, quos de nat. deor. scripsimus.* ad Legg. II, 12, 30. Acadd. I, 4, 16. I, 10, 37. II, 22, 70. Noster Cat. V, 7. *his artibus, quas.* X, 2. XIII, 1. XX, 7. XXII, 3. LI, 8. Neque te poenitebit consuluisse Heusingerum ad Cic. Off. I, 2, 6. Car. Beier. ad III, 6, 28. Bremium ad Cornel. Nep. Praef. §. 2. et Herzogium ad Catil. XIII, 1., qui haud male *hic* concretae, *is* abstractae potestatis esse dicit. — *Artes*, vocabulum Sallustio adamatum, bene Cortius explicat *studia*, *mores*, et proinde modo *virtutes* modo *vitia*, coll. infra §. 9. III, 4. V, 7. Relicuos locos suppedita-

ad optumum quemque a minus bono transfertur.
7 Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti
8 omnia parent. Sed multi mortales, dediti ventri

bit Telleri index. — *Invasere* absolute positum; v. ad c. X, 6. — *Imperium ad optumum quemque a minus bono transfertur.* Horum verborum sensus non est, ut Dahlius putat, moribus corruptis *rerum publicarum condicionem mutari*, imperio ad optimum quemque translato, sed potius sine animi virtute mortales nihil posse, eoque quum in aliis rebus tum in civitatibus summam rerum semper penes eos esse, qui virtute ceteris praestent, id quod auctor toto hoc loco uberius persequitur. Patet autem, *transfertur* idem esse atque *transit*, vel ut Tacitus loquitur, *cedit in opt. quemque*; quare Cortius et Müllerus perperam *transferre* proprio sensu intelligunt de iis, qui vere transferendi potestatem habeant.

§. 7. *Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent*] Recte sensum horum verborum perspexerunt Cortius et Dahlius, sic explicantes: *in agricultura, navigatione, aedificatione omnia ex virtute (animi) pendent*, i. e. sive homines arant, sive navigant, sive aedificant, nihil horum sine virtute fieri potest. Verbi *parere* eodem modo positi exemplum laudavit Wassius ex Hor. Serm. II, 3, 94. *omnis enim res Virtus, fama, decus, divina humanaque pulcris Divitiis parent.* Locum autem sententiâ non dissimilem habet Cic. Off. II, 3, 14. Aliena in hoc verbo quaesivit Langius, qui *virtuti parent* interpretatur, virtuti conveniunt, seu serviunt, ideoque laudanda sunt, collato parum apto locô Cat. LI, 2. Contrario modo Müllerus lapsus est, qui praegressa verba *quae homines* etc. explicans „quantum homines in agro colendo et navigandi aedificandique arte *proficiant, quantumque proventum ex iis capiant,*“ aliquid huic loco intulit, quod neutiquam in verbis inest. Kunhardtus, in eadem sententia versatus, eo processit, ut scribendum coniiceret: *virtute omnia parant*, qua coniectura libenter caremus.

§. 8. *dediti ventri atque somno*] Hoc quid sit, non inter omnes convenit. Dahlius enim brutorum tantum naturam verbis *ventri atque somno* significari putat, collato Catil. I, 1. ita ut sensus foret: multi mortales qui a bestiis non differunt. Quod quamquam dici possit, tamen sententiae loci, ubi de neglecta animi virtute dicitur, non optime convenire videtur; quare Cortium sequimur, illa explicantem *voluptati atque desidiae*, aptis ex Seneca exemplis allatis, Ep. LV. *ille sibi non vivit, sed ventri, somno, libidini*, et de Benef. VII, 2. *ventri ac libidini dediti; quorum animus*

atque somno, indocti incultique vitam sicuti peregrinantes transiere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vi-

inerti otio torpet. — *Indocti incultique* alii ita differre dicunt, ut illud ad animum, hoc ad corpus referant; alii prius ad studia rerum divinarum humanarumque, posterius ad artes moresque spectare putant. Rectius statues, Sallustium non tam accurate haec distingere, sed hic vocabulis coniunctis animi inertiam et ignaviam indicari.

vitam sicuti peregrinantes transiere] Magna codicum pars et Serv. ad Virg. Georg. I, 3. habet *transiere*, quod in textum recepimus; alii praebent *transigere*, haud pauci *transegere*, quod plerique omnes, et nuper etiam Gerlachius et Herzogius in contextum intulerunt. In quo mire accidit, ut interpretes, rati hunc locum ad c. I, 1. spectare, diversis inter se rationibus uterentur, ad nostrum locum cum illo superiore conciliandum. Cortius enim *transegere* probat, quoniam Sallustius orationem *variare* amet; Langius contra, etsi in textu *transegere* edidit, tamen in notis *transiere* „ob congruentiam cum superiori I, 1." praestare dicit. Minus ridicule et hi et alii de hoc loco iudicassent, si proximorum verborum maiorem rationem habuissent, quod neglectum editoribus subinde fraudi fuit (cf. ad Cat. III, 2. XXXVI, 4. XXXIX, 6. Iug. XLIX, 4.); tum animadvertissent, huius sententiae *verbum* non ad caput primum respicere, sed a praegresso vocabulo *peregrinantes* pendere, et huic accommodatum esse debere. *Peregrinantes* autem, qui non certo aliquo loco commorantur, singula quaeque magis praetervolantes, quam accurate attingentes, ea non *transigere* sed *transire* dicuntur; pariter ii, qui res quibus vitam impendere debebant non curant, *vitam transeunt*, i. e. verae vitae expertes sunt, sicuti peregrinantes certa sede carent. Rem per se claram illustrat Seneca Ep. XC. *hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar, ut agam vitam, non ut praetervehar.* Non dissimiliter verbo usus est Tacit. Agric. 6. *mox inter quaesturam et tribunatum annum quiete et otio transiit.* Eandem interpretandi rationem Gerlachius in Commentt. p. 39. iniit, aut certe ineundam esse sensit; utrum enim receptam a se scripturam improbet, necne, vix e verbis eius obscurioribus assequaris.

profecto contra naturam] Incommodam sustulimus interpunctionem, qua haec verba, in hoc nexu primaria, in parenthesin cogebantur, ita ut eorum vis plane delitesceret. — *Iuxta aestumo*, i. e.

tam mortemque iuxta aestumo, quoniam de utraque
9 siletur. Verum enimvero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quae-

pariter nihili. Ad aequalitatis notionem exprimendam saepe Noster voce *iuxta* utitur, Catil. LI, 30. *iuxta bonos et malos interficere.* XXXVII, 8. *homines reipublicae iuxta ac sibi consuluisse.* LXI, 6. *suae hostiumque vitae iuxta pepercerant.* Iug. LXXXV, 33. LXXXVIII, 1. — *Aestumo*, non *existumo*, quod nonnulli codd. habent, huic loco convenire, patebit ex iis, quae dicemus ad c. VIII, 2.; sensus est enim: eorum vitae mortisque pretium idem constituo. — *Verum enimvero*, notante Ruhnkenio ad Ter. Adelph. II, 8, 2. et Cortio ad h. l., historicis quam Ciceroni frequentius, maiorem vim habet, quam simplex *verum.* Hoc enim sequentia seiungit et opponit praegressis; *enimvero* autem veritatem asserit eorum quae dicentur. cf. Catil. XX, 8. Liv. XXIV, 5, 1. IV, 4, 9. XXIX, 8, 7. XXXI, 30, 4. XXXVII, 52, 8.

§. 9. *qui aliquo negotio intentus*] Ablativum instar dativi esse omnes uno ore asserunt, quoniam Cortius, cuius summa est apud eos auctoritas, ita iudicavit, exemplis scilicet diversis alienissimisque sententiam probans. Sed quamquam dativus, aut accusativus cum *in* vel *ad* usitatior est, tamen ablativi propria vis constat, quod omnes neglexerunt; re enim eodem modo cogitata, quis sibi persuadeat perinde esse, tertius an sextus casus ponatur? Ablativus autem tum tantum potest cum dativo permutari, quum *verbum* eiusmodi est, ut possit et cum *obiecto* tertii casus coniungi, et *absolute* poni, ea re per ablativum adiuncta, qua id quod verbum significat efficitur. Igitur *intentus*, quod plerumque dativo obiecti iungitur, quum etiam absolute usurpetur, veluti Cat. VI, 5. XVI, 5. Iug. XL, 3. Caes. B. C. I, 58., haud incommode ablativum adiunctum habebit eius rei, *qua* quis *intentus* fiat; res autem, qua quis est intentus, non diversa est ab ea, *cui* sive *in quam intentus* est. Similis usus est verbi *implicari*, quod saepissime rem, in quam implicamur, ablativo adiunctam habet, Cic. Off. I, 32, 9. *implicatur aliquo certo genere.* Verr. II, 18, 44. *ipse tua defensione implicabere.* in Pis. 29, 70. *familiaritate implicatus.* Ita Caesar B. G. V, 12, 1. *quos natos in insula ipsa* m e m o r i a *proditum dicunt;* pro vulgari *memoriae*, quod constructionis discrimen recte explicavit Ramshorn. Gr. Lat. §. 144, 3. p. 271. et Herzog. ad Caes. B. G. VI, 25. B. C. I, 58, 1. *Massilienses et* c e l e r i t a t e *navium, et* s c i e n t i a *gubernatorum confisi.* Sue-

rit. Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.

III. Pulchrum est bene facere reipublicae; etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace vel

ton. Caes. 8. *diffidere occasione*, Wolfio quoque probatum. Ablativo locus esse non potuisset, nisi verbum potuisset absolute cogitari; inde colligitur *assuescere* propterea tantum c. ablativo coniungi potuisse, quia compositi verbi vi plane deposita non alium sensum habet, quam *consuetudinem inire* vel *contrahere; qua* enim *re* aliquis consuetudinem aliquam contrahit, *eidem rei* etiam *assuescit*. cf. Flor. I, 1, 7. *assuetas sanguine et praeda volucres*. Senec. Contr. I, 2. *humano sanguine assuetos*. Gronov. et Drakenb. ad Liv. XXXI, 35, 3. *genus pugnae quo assueverant*. cf. Ruddimanni Institt. Gramm. T. II. p. 137—8. Tac. Ann. II, 44, med. Liv. X, 6, 11.

praeclari facinoris aut artis bonae] *Facinus* noli cum Langio ad bellum, *artem* ad pacem referre; rectius Cort. Dahl. et Mülleru *facinus* explicant eam virtutem quae rebus gravibus strenue *agendis* constat, *artem*, quae rerum praestantium *scientia* continetur. — *In magna copia*. Ablativum *in* praepositione coniunctum, si non praedicato comprehenditur, saepe enunciationis secundariae instar esse, qua rei alicuius condicio indicetur, Cortius exemplis ad h. l. ostendit, recte verba explicans *quum magna copia sit*. cf. Iug. XIV, 11. *in imperio vestro*. XXXI, 24. *in tam diversis mentibus*, sed Cat. XIV, 1. et LI, 15., quos locos Cortius eiusdem generis putavit, huc non pertinent. V. etiam Goerenz. in libello Animadversionum ad Cic. oratt. in Catil. II, 8, 18. *unum genus est eorum*, *qui magno in aere alieno magnas etiam possessiones habent*. ib. II, 9, 20. *sed tamen hi sunt coloni*, *qui se in insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius iactarunt*. Adde in Cat. IV, 1, 2. *multa meo quodam dolore*, *in vestro timore*, *sanavi*. p. Cluent. 8, 88. *in summo timore omnium*. Aug. Matthias ad orat. p. Rosc. Amer. c. 8, 22. et Heusing. ad Off. I, 22, 2.

III. §. 1. *bene facere reipublicae*] Hoc non est: beneficia conferre in rempbl., sed proprie, quod opposita verba docent, *factis* egregiis de republica mereri; Iug. LXXXV, 5. *quippe bene facta mea reipublicae procedunt*. v. ad Cat. VIII, 5. — *Bene dicere*, i. e. eloquentia valere, eloquentiae laude florere. — *Absurdum*, quod proprie sonos auribus ingratos significat, vel, ut Gerh. Ioan. Vossius in Etymol. explicat, surdis auribus audiendum, audituque plane indignum, in universum dicitur de eo quod hominem dedecet; cf.

bello clarum fieri licet; et qui fecere, et qui facta
2 aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scri-

Donat. ad Ter. Adelph. III, 3, 22. — Vim negationis cum hoc vocabulo coniunctae, qua sententia per litotem extollitur, ut sit i. q. *magnae laudi est*, illustravit Cortius; Cat. XXIII, 1. *natus haud obscuro loco*. LX, 3. *illi haud timidi resistunt*. Iug. VIII, 1. *Iugurthae non mediocrem animum incendunt*. Cat. XIX, 2. Cic. p. Arch. p. 3, 5. Liv. XXXVII, 7, 15. cf. Bentlei. et Heind. ad Hor. Sat. II, 3, 158. et Ramsh. in Iahnii Annall. Philolog. a. 1826. I, 2. p. 364. — Ad verba *et qui fecere* Cortius, Langius et Dahlius addendum censent *facta*, Bipontt. *reipublicae*; neutrum recte. *Facere* enim, *dicendo* oppositum, absolute dicitur; Cat. VIII, 5. *optumus quisque facere quam dicere malebat*. cf. I, 7. — *Multi laudantur* Dahlius pessime accipit pro *multum*, seu *valde* laudantur, collatis dictionibus *multus disseruit*, et *nulli dubitamus*, quae plane diversa sunt; *multi* enim propriam potestatem retinet et consulto in fine collocatum est, quo maior eius vis esset. Totius autem loci rationem pervertit Müllerus, semicolis sublatis, quo singulae enunciationes, uno nunc quasi tenore decurrentes, pondere suo prorsus privantur, iis coniunctis, quae auctor noluerat coniungi.

§. 2. *Ac mihi quidem — pro falsis ducit.*] Integrum hunc locum affert Gellius IV, 15. cum paucis, neque tamen gravibus, diversitatibus. Pro *sequatur* in quinque codd. Guelff. Leid. L. Turic. 1. et apud Charis. p. 192. Putsch. est *sequitur*, quod, ab omnibus editoribus spretum, recepimus, quia coniunctivo in hac sententia, sine ulla dubitatione proposita, non est locus. Indicativum suadet etiam usus loquendi; cf. statim post §. 4. XXI, 1. ubi v. locos aliorum scriptt. a Cortio laudatos. XXXI, 4. XLVIII, 5. Iug. VI, 2. XI, 1. XIII, 3. Plura dabit Tursellinus h. v. Matthiae ad Cic. p. Mur. c. 7, 16. et Moebius ad Caes. B. G. I, 30. Discrimen inter *tametsi* et *etiamsi* bene docuit Ramshornius Gr. Lat. §. 191, 1. p. 595. falsus tamen in eo, quod coniunctivum in nostro loco probavit. Quo sensu *sequi* h. l. dictum sit explicavimus ad c. LIV, 6. — *Auctorem rerum* proprio sensu dicit, qui res gessit, quique rerum quasi parens est, ut apud Vell. II, 10. *facinoris auctor*, Suet. Aug. c. 28. *auctor optimi status*, quae Cortius, nimis de perspicuitate sollicitus, cum aliis ascripsit; sed ne ambiguitas oriretur, opposito vocabulo et antecedentibus *fecere — scripsere* cautum erat. Quamobrem non possum assentiri Herzogio, qui *auctore* significari putat eum, qui primarias

ptorem et auctorem rerum, tamen imprimis arduum videtur res gestas scribere; primum quod facta dictis sunt exaequanda; dehinc quia plerique, quae

in rebus gerendis partes tenuerit, den *Helden* der Begebenheiten. In multis tamen codd. legitur *actorem*, de qua frequentissima permutatione v. Cort. ad h. l. et ad Iug. I, 4. Casaubon. ad Suet. Caes. s. 4. Drakenb. ad Liv. I, 26, 5.; quae res nos admonet, ut vindicemus Taciti locum a nuperrimis editorr., Beckero et Hertelio, iterum obscuratum, Agric. c. 39, in. *hunc rerum cursum* (victoriam de Britannis), *quamquam nulla verborum iactantia epistolis Agricolae actum, Domitianus anxius excepit.* *Actum*, neque eo quod cod. Vat. A. praebet, neque allatis exemplis, Liv. X, 31, 10. et Cic. Act. I in Verr. 13, 37., defendi potest; quis enim unquam dixerit *rerum cursum epistolis agere?* Nihil autem verius esse Lipsii emendatione *auctum*, evincunt praegressa verba, *quamquam nulla verborum iactantia*, de qua re monui ad c. II, 8. Sensus est autem: res ab Agricola gestas, (quum magna iam earum *fama* Romam perlata esset) eius *epistolae*, accurate perscriptae, *maiores etiam hominum opinione esse* ostenderunt, *licet omnis iactantia ab eius verbis abesset.* — *Arduum*, non tantum significat studii difficultatem gravitatemque laboris, sed omnia quae rerum gestarum scriptorem possunt offendere, quae Kunhardti sunt verba. Vocabulum iam Gellius l. l. contra iniquos Sallustii vituperatores defendit, dicens, eo tum quod difficile, tum quod molestum et incommodum sit, significari.

quod facta dictis sunt exaequanda] Hoc quid esset ambiguum fuit interpretibus. Cortius enim et Dahlius intelligunt scribendi artem, ita ut dicendi genus rebus singulis, quae narrantur, accommodatum sit, ut magnifica dicantur magnifice, tenuia tenuiter, ne multa, ut verba rerum sint imago. Verbo *exaequare* hoc significari posse concedendum est, itaque capiendus Plinii locus Epp. VIII, 4, 3. *ma, sed maxima difficultas, quod haec aequare dicendo arduum,* et Liv. VI, 20. *quum ea quoque, quae bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis aequando*, memoraset. Tamen haec explicatio hoc loco videtur aliena, quia verborum ornatus in rebus gestis scribendis non maximam difficultatem continet, quae potius veritatis lege, rerum scriptori maxime necessaria, constat. Quare cum Langio et Müllero haec verba ita interpretamur, ut sensus sit: verba rerum veritatem sequi debent, easque non aliter exponere, ac factae sunt; quod quam sit difficultatis ple-

delicta reprehenderis, malevolentia et invidia dicta putant; ubi de magna virtute et gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea, veluti ficta pro falsis
3 ducit. Sed ego adulescentulus initio, sicuti pleri-

num, et quam facile errori vel in narrandis rebus, vel in iudicandis locus dari possit, ubi vel maxime caveas, neminem fugit. Hanc explicationem etiam sequentia adiuvant, quae ita fere cum antegressis cohaerent: arduum est res gestas scribere; primum quia, qui ubique verum sit expediendum est; tum quia, *ubi magno studio verum assecutus fueris, homines iniqua mente id accipiunt; nam plerique q. del. rep. etc.* — *Dehinc*, quod pariter ut *inde* de loco ad tempus transfertur, v. ad c. XXII, 2., rarius est in enumeratione. Verbum *dicta* ante *putant*, quod plerique omnes codd. tenent, Cortius expunxit, quia etiam sine eo sensus constet, si ex praegresso *reprehenderis* cogitatione suppleas *te reprehendisse*. Quod ut verum est, ita est non necessarium. — *Malevolentia* et hic et c. XII, 1. scripsimus, quamquam in codd. Cortio teste legitur *malivolentia*. Nulla enim ratione utuntur, qui *i* litteram inferunt, quum vocabulum compositum sit ex *male* et *velle*, quorum prius nunquam mutatur. Eadem ratio est vocis *benevolentia*, Iug. CIII, 7. Qui igitur non dici *malificium*, *malificus*, *malidico*, *malifactor*, *Maliventum*, neque *benificium*, *benificus*, *benifacio*, *Beniventum*, non potest idem dicere *malivolentia* ac *benivolentia*. — Quae sequuntur verba aperte imitantur Thucydidis illa in Periclis oratione funebri, II, 35. *χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθεία βεβαιοῦται. Ὅ τε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι· ὅ τε ἄπειρος, ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι. Μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι ὧν ἤκουσε· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν.*

aequo animo] i. e. qui in neutram partem movetur, ut neque admiretur nimium, neque invideat; de vocis *aequus* vi cf. quae scite disputavit Hertelius ad Taciti Agric. c. 20, extr. — Verborum super ea sensum omnes fere interpp. assecuti sunt, grammaticam rationem non item; explicant enim *quae supra ea sunt*, sive *quae vires proprias superant*, nescii, utrum hoc in verbis insit, necne

que, studio ad rempublicam latus sum, ibique mihi adversa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant. Quae tametsi animus aspernabatur, insolens 4 malarum artium, tamen inter tanta vitia imbecilla

Patet enim, in ista ratione *supra* praepositionem, unde *ea* pendet, grammaticum enunciationis *obiectum* esse, quasi auctor dixisset *his superiora*, vel *maiora* sive *haec excedentia*, quae ratio tum a Latinorum usu, tum a praepositionum natura alienissima est. Neque ulla ex parte similia sunt exempla a Cortio et Herzogio laudata, Cic. Epp. ad Famm. XIV, 1. med. *Pisonis amor tantus est, ut nihil supra possit.* Plin. Paneg. c. 47, 5. *superatis iam mille liminibus, ultra semper aliqua dura et obstantia*, quibus locis, ut plurimis aliis, praepositio absolute posita est, casu, *qui inde pendere debet*, ex antegressis supplendo. Eiusdem fere generis est Cat. V, 3. nisi ibi *supra* vi adverbii pro *magis* positum statuas. Non melioris notae sunt, quae Aug. Schlegel. in Seebodii Bibl. Crit. a. 1819. Vol. II. p. 715. protulit. Is enim, quum constructionem ad graecismum revocet, *ὄντα* supplendum censens, exempla *Latina* affert, ex Ovid. Met. I, 20. et Pompon. Mela III, 6, 1. III, 6, fin. III, 9, 3. petita, in quibus *sine* legitur; prorsus aliter ac nostro loco. Simplicissima autem ratio videtur, ut verba *supra ea* pendere dicas a praegressis *quae quisque putat*, ita ut hic quoque intelligatur *quae putat*. Quod ut fieri possit, semicolon post *accipit* in comma mutandum duximus; maiore enim interpunctione posita, verba *supra ea* novam videntur enunciationem incipere, constructionis obscuritate laborantem.

§. 3. *Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rempubl. latus sum.*] Pro *studio* multi libri habent *a studio*, nonnulli etiam addita glossa *litterarum*, vel *litterali*. De hoc loco, a prioribus editoribus neutiquam intellecto, optime meritus est Car. Henr. Frotscherus, Observv. in Sallust. P. I. p. 19. sq. Is enim clare demonstravit, hunc locum neque ad Cap. IV, 2. spectare, neque *a studio* probari posse, quod Schlegelio visum in Seebodii Bibl. Crit. Hildes. 1819. II. p. 716., neque *studium* de litterarum studio esse accipiendum, sed *studio ferri* significare ardenti animo, sive, ut eius verbis utar, inconsulta quadam animi inclinatione ad aliq. rem rapi, quae sententia non magis *studio* quam *ferri* vocabulo continetur; quare nihil valent exempla a Müllero allata, Cic. Cat. Mai. 23, 83.

5 aetas ambitione corrupta tenebatur; ac me, quum ab relicuis malis moribus dissentirem, nihilo minus

equidem efferor studio patres vestros videndi. de Finn. V, 2, 5. *suo enim quisque studio maxime ducitur.* Meliora praecepit Bremius ad Nep. Dat. IV, 5., quibus adde quae collegit Scheller. in Lex. Ampl. p. 3793. Cic. p. Cluent. 70. *odio ferri.* Tusc. III, 5. *libidine aut iracundia ferri.* p. Quint. 11. *avaritia ferri. Studium* autem iniquiore sensu pro *nimio studio* habet Ter. Hecyr. Prol. I, 4. *populus studio stupidus in funambulo animum occuparat.* et noster Fr. Hist. III, 11, 4. *equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum.* Per se igitur patet, *ibique* non ad *studio* referri posse, ut Tellerus opinabatur, sed ad rempublicam pertinere, eo modo, quem illustravimus ad c. V, 2. Hac explicatione inita demum intelligitur, quid sibi velint addita verba *initio*, *sicuti plerique*; recte enim monuit Frotscherus, temeritatem esse florentis aetatis, prudentiam senescentis. — *Advorsa* ex Incert. utroque pro *adversa* cum Cortio et Gerlachio edidimus. — *Adulescentulus* habet Bas. 2. 4. Teg. et Bern. relicui *adolesc.* cf. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 28. De usu vocis v. ad c. XXXVIII, 1. XLIX, 2.

§. 5. *ab relicuis malis moribus*] Bona pars codicum: *ab relicuorum malis moribus*, quae varietas Langio quidem, qui id propter sequens *ceteros* praefert, sensum non variare videtur, praesertim quum Cortius, Kunhardtus, alii, (ac nuper Gerlachius quoque et Herzogius) genitivum receperint. Ablativum exhibuerunt Bipontt., post Müllerus; sed caussam, cur ita scribendum sit, primus exposuit Frotscherus l. l. p. 24. Nimirum Sallustius, quum sui aevi vitia enumerasset, audaciam, largitionem, avaritiam, non poterat, suis moribus defensionem paraturus, dicere, se ab *relicuorum* malis artibus alienum, ambitione tantum corruptum fuisse; ita enim ambitio non commune omnium, sed ipsi proprium vitium fuisset. Accedit, quod in tali sententia, licet ab auctoris mente alienissima, non *relicuorum* sed potius *ceterorum* scribendum fuisset, quoniam non omnibus omnia, sed aliis alia sunt vitia; *relicuis* autem recte habet, quia ambitionem malis moribus, quos vituperaverat, in unum quasi comprehensis opponit. De vocabulorum *ceteri* et *relicui* discrimine v. doctam Car. Beieri commentationem in Seebodii Miscell. critt. Vol. I. P. 1. p. 181., qui verissime docuit, *ceteri* dici, ubi, qui restant, *singuli* cogitentur, *relicui* autem, ubi omnes qui supersunt *in unum* comprehendantur, singulis cogitatione non discretis. Non satis tamen probare videtur Ludov. Doederlinus Synonym. Lat. Tom. I. p. 183. Quae autem Herzogius ad Caes. B. G.

honoris cupido eademque quae ceteros fama atque invidia vexabat.

IV, 1., de vocabulorum discrimine disputavit, et obscuriora sunt, neque rem expediunt. Ceterum, quod obiter monemus, relicta vulgari scribendi ratione, *relicuus* exhibuimus, non *reliquus*; ex quattuor enim syllabis constare vocabulum non solum testantur antiquissimorum codicum vestigia, (praestantissimus Vatic. A. *relicus* exhibet Iug. XXIV, 8, et XXXI, 26., *relicuus* vero Fragm. Hist. III, 22, 2. et in Pseudo-Sall. Ep. ad Caes. I, 8.) sed etiam comicorum fere constans usus; contractam formam *reliquus* seriores tantum poetae adhibuerunt, *rellicuus* autem, quod metri dactylici necessitas exegit, non scribi potuisset, si *reliquus* primitiva forma fuisset. cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. T. I. part. I. p. 332. et Bentl. ad Phaedr. I, 31. p. 20—21.

nihilo minus honoris cupido eademque quae ceteros fama atque invidia vexabat.] Haec verba interpretes multum exercuerunt, quia ad constructionis integritatem *et* ante *eadem* requiri videtur, (pro quo Dahlius et Langius pessime *nec non* supplendum censent) tum quia non liquet, *eadem fama atque invidia* nominativus an ablativus sit. Quare Gronovius Obss. III, 2. p. 337. *quae* vocula mutata in *qua*, omnia ablativis posita censet, *famâ atque invidiâ* explicans per figuram ἓν διὰ δυοῖν, nobis quidem minime h. l. probatam; v. ad Cat. II, 2. Gronovium sequuntur Bipontt., Kunhardtus autem coniecit *cupidum*, relicuis non mutatis, quod ad sententiam quidem est probum, sed a librorum auctoritate non commendatur. Dahlius, Langius, Müllerus, Frotscherus et Gerlachius, nihil mutandum censent, copulam, Sallustii more omissam, a lectoribus supplendam esse iudicantes. Sed nexu sententiarum accuratius considerato, quivis hoc fieri posse negabit. Nam sententia, quae sequitur, non *eiusdem* est generis ac praegressa, et quoniam non simpliciter illi additur, particula, qua nexus ratio indicetur, deesse non potest. Ita autem comparatae sunt sententiae, ut priorem explicet posterior, quippe qua indicetur, quid honoris studio effectum sit. Quare, quod Cortius iam senserat, etiam Frotschero l. l. p. 25. non plane repugnante, unice verum puto *eademque quae*, ut *que* valeat *et propterea*. Huius scripturae vestigia exstant in codd. Remens. 1. Eccard. et Guelf., qui habent *eademque ceteros*, omisso *quae*; saepissime autem ante *quae* excidisse *que* monuit Goerenzius ad Cic. Legg. II, 7, 15., ad Acadd. I, 2, 8. et ad Finn. III, 21, 72. Cacophoniam quae existit, vocibus *que quae* iuxta positis, nostrae lectioni non obstare, Cortius docuit ad h. l. et Heusing. ad Off. I,

IV. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit, et mihi reliquam aetatem a republica procul habendam decrevi, non fuit con-

4, 1.; eamque omnino a veteribus non plane vitatam esse observarunt tum alii, tum Goerenzius ad Cic. Legg. I, 15, 43. Particulam *que* eadem potestate positam habes Cat. XLVIII, 6. *Tarquinii indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum.* Iug. IV, 4. *maiusque commodum ex otio meo venturum.* ib. IX, 3. *rex Iugurtham beneficiis vincere aggressus est, statimque eum adoptavit.* Eodem modo legitur apud Vellei. I, 17, 6. II, 62, 1. — *Fama atque invidia*, quod iam monui non per figuram ἓν διὰ δυοῖν comprehendi, utrumque propria vi accipias; *fama* enim sensu praegnanti significat malam famam, *invidia*, odium et contemptum aliorum, illa ortum. — De totius loci consilio non possum quin huc transcribam quae, praeeunte Loebellio, in libello *de C. Cr. Sallustio*, Vratisl. 1818., verissime monuit Frotscherus l. l. p. 25. „Sallustius in toto loco videtur eo maxime spectasse, ut, quorum sibi conscius esset, et quae Romani nossent, vitia excusaret, et lectoribus hoc certe persuaderet, ea omnia, quae quondam male egerit, a mala ipsius ambitione repetenda esse. Ac ne crederent ipsum pariter atque ceteros audaciam, largitionem, avaritiam exercuisse, nihil magis inculcare studuit, quam se ab omnibus malis moribus liberum, nimia tantum honoris cupidine vexatum fuisse, et hac ipsa re malam sibi famam atque invidiam conflasse." His confer quae Cat. XI, 1. sqq., non rei quadam opportunitate in eum locum delatus, sed data opera de *ambitionis* vitio callide disputat, ita ut non se ipsum, sed omnino civitatis mores respicere videatur.

IV. §. 1. *ex multis miseriis*] *Ex* propria loci potestate ad tempus translata *post* significat, siquidem quod ex aliquo prodit tempore serius est; cf. Iug. XXXVI, 3. *ex tanta properantia tam facile tractum bellum.* Cic. p. Arch. p. 1. *ex gravi morbo recreari.* id. Brut. 92. *Cotta ex consulatu profectus est in Galliam.* Nep. Timol. III, 3. *ex maximo bello tantum otium insulae conciliavit*, ubi v. Bremius. — *Aetatem habendam*, pro quo Ciacconius et Ursinus malebant *agendam*, quod sane usitatius est, Cortius vindicavit, coll. Cat. LI, 12. *qui demissi in obscuro vitam habent.* Iug. LXXXV, 41. *ubi adulescentiam habuere, ibi senectutem agant.* Neque tamen *habere* plane idem est atque *agere;* sed ut supra I, 4. *possidendi* notionem ab eo non seiungi posse vidimus, ita h. l. alteram potestatem non minus frequentem, qua significat aliquam rem tenere, sive con-

silium socordia atque desidia bonum otium conterere, neque vero agrum colendo aut venando, servilibus officiis, intentum aetatem agere; sed a quo 2

stitutam aut collocatam habere, non plane deponit. Quod idem sentiens Herzogius scite monuit, *vitam habere* significare consilium et voluntatem vitae instituendae, *agere* simpliciter de vitae statu et condicione intelligendum. — *Socordia* scripsimus cum Gerlachio et Herzogio; Cortius cum reliquis edidit *secordia*, codicibus, ut videtur, non magnopere adiuvantibus, quare etiam Cat. LVIII, 4. Iug. IV, 4. LXXIX, 5. Fragm. Hist. I, n. 19. 11. et 21. vulgarem formam restituimus. Licet Festus verissime tradat, vocabulum ortum esse ex *se* i. e. *sine*, et *cor*, tamen iam mature altera forma in usu fuisse videtur. Consentit Ger. I. Vossius Etymol. p. 158. et Drakenb. ad Liv. I, 22, 5. cf. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 12. — *Conterere* et *terere* saepenumero, temporis vocabulis coniunctum, bono sensu significat *transigere*, ut Cic. de Amic. 27, 104. *in studiis omne otiosum tempus contrivimus*. Propert. II, 1, 46. *qua pote quisque, in ea conterat arte diem*. id. I, 7, 9. *hic mihi conteritur vitae modus, haec mea fama est*. Hoc tamen loco cum vituperatione de eo tempore dicitur, quod frustra et nullo fructu impenditur sive consumitur et perditur. Liv. I, 57, 9. *quas in convivio luxuque cum aequalibus viderant tempus terentes*. ib. I, 22, 6. *purgando terunt tempus*. Noster Fragm. inc 16. *ibi triennio frustra trito*. Utramque significationem Cortius, cui haec exempla debentur, permiscuit.

servilibus officiis, intentum] Pessime in omnibus editionibus haec tria vocabula comprehenduntur, commate post *intentum* posito, ita ut construatur: aetatem agere agrum colendo aut venando. Isto modo verba *ser. off. int.* enunciationem secundariam efficiunt, cum relicuis non satis coeuntem; nam liquet, ex auctoris mente *servilia officia* non diversa esse ab agricultura et venatione, sed haec ipsa hoc nomine nuncupari. Quod igitur sententia flagitat, grammatica autem vulgatae ratio non patiebatur, consequere interpunctione, ut fecimus, mutata; ita enim verba *serv. off.* appositionem faciunt ad praegressa, *intentum* pertinet ad gerundia, et *aetatem agere* absolute positum est. Appositionis ratio eadem, quae apud Tacit. Agric. 32. *metus et terror est*, (*sc. quo subiecti tenentur*) *infirma vincula caritatis*. id. Hist. IV, 18. *hortamenta victoriae*. Curt. III, 7, 11. Ceterum Herzogius bene observavit, gerundium (agrum colendo) ita differre a part. fut. passivi (agro colendo), ut

incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus

illud ponatur, ubi *verbi* notio praevaleat, obiectum minorem habeat vim, v. c. Cat. LIX, 6. Iug. VII, 2. Altera vero structura obtinet, ubi verbum cum obiecto in unam notionem coalescit, ita ut neutrum prae altero emineat, sed utrumque pari vi dictum sit. Utriusque structurae exempla congessit Ramshornius Gramm. Lat. §. 169, 5. p. 446 sq.

§. 2. *sed a quo incepto studioque*] Haud pauci libri *que* omittunt, ita ut *incepto* participium sit, cum *studio* coniungendum. Sed si auctor ita scripsisset, non intelligeretur, quomodo librarii *que* addere potuerint; contra, si haec particula a Sallustio fuit, apertum est, cur eam eiecerint. Quippe ignorabant eius usum in sententiis et verbis explicativis coniungendis, quem quum primus Goerenzius accurate demonstrasset, hic obtinere bene vidit Frotscherus l. l. p. 21. Eidem debetur nostro plane geminum exemplum Caes. B. G. VI, 15. *Eorum (equitum, Gallorum) ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se a m b a c t o s c l i e n t e s q u e habet*, ubi *que* non diversum est a formula *id est*. Eodem modo Cicero loquutus est de Or. II, 67, 270. *Socratem opinor in hac i r o n i a d i s s i m u l a n t i a q u e (i. e. in hac ironia, quam nostro vocabulo d i s s i m u l a n t i a m vocamus) longe lepore et humanitate omnibus praestitisse.* Plura substantivorum exempla copulâ coniunctorum, quorum posterius vel synonymum est prioris vel eius explicandi vim habet, attulit Car. Beierus ad Cic. Off. II, 5, 16. laudans de Finn. V, 23, 66. *conspiratio consensusque.* His adde quae de usu *que* particulae dicemus ad Cat. XIX, 2. Ne quis tamen, qui huic particulae modo explicativam, modo adversativam, modo collectivam, modo continuativam vim tribui videat, hoc perperam ipsi particulae tribuat, statim hoc loco nobis monendum est, illas significationes huic voculae non naturâ inesse, quod sane mirum foret, sed loquendi usu factum esse, ut nonnullae sententiae explicativae, adversativae aliae, non particulis ipsis convenientibus, sed simplici copula praegressae sententiae annecterentur. Per se igitur patet, ubique propriam copulae vim remanere, tales autem sententias, a quibus copulae ratio plane aliena est, non posse

reipublicae animus liber erat. Igitur de Catilinae 3
coniuratione quam verissume potero paucis absolvam;
nam id facinus imprimis ego memorabile existumo 4
sceleris atque periculi novitate. De cuius hominis 5

non particulis propria vi positis coniungi. Nostro igitur loco *inceptum* generale verbum est, cui auctor explicationis caussa statim subiungit *studioque*, ut intelligatur, quale illud inceptum fuerit; *studium* vero contextus docet esse quum litterarum, tum historiae studium. Male Gerlachius *studioque*, quod in textu expresserat, in Commentariis p. 42. improbat, tum propter Italorum librorum auctoritatem, ex quibus quattuordecim *que* ignorant, tum quia *incepto studioque*, figurâ ἓν διὰ δυοῖν dictum, orationis colori parum conveniat.

ambitio mala] i. e. quae malum affert, vel quae malos facit; v. Gerlach. ad h. l. et cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 129. *misera ambitio*, quod recte interpretatur: quae miseros reddit. — *Carptim*; pro quo antiqua depravatione apud Nonium legitur *strictim*, Tellerus bene vindicavit; eo enim significatur Sallustii consilium non perpetuae historiae contexendae, sed de singulis tantum factis exponendi. Hoc sensu vocabulum etiam legitur apud Plin. Epp. VIII, 4, 7. *respondebis, non posse perinde carptim, ut contexta placere*, id. VI, 22, 2. *egit carptim et κατὰ κεφάλαια*. Tac. Hist. IV, 46. *dimissi carptim ac singuli*. *Strictim* autem, quod *breviter* significat, ferri non potest, primum quia brevitatis notio non potest consociari cum verbo *perscribere*, i. e. accurate scribere, nulla re graviore omissa, v. Bremius ad Nep. Datam. V, 3., et Frotscher. l. l. p. 22. coll. Goerenz. ad Cic. de Finn. IV, 1, 1. Gernhard. ad Cic. de Senect. c. 15, 52.; tum quia adiecta verba: *ut quaeque memoria digna videbantur*, aperte vocem *carptim*, neque vero *strictim* explicant. — Ad verba *paucis absolvam* Cortius supplet *narrationem*, quod si sententiam spectas ferri potest. Melius tamen videtur, nihil suppleri, ita ut *absolvam* idem fore sit quod *agam*, *disseram*, adiuncta rei confectae notione. Eadem vi Ammian. Marc. cum accus. hoc verbum coniunxit, XXIII, 6. *nunc locorum situm, quantum ratio sinit, absolvam*, quem locum Cort. adduxit. Noster Iug. XVII, 2. *cetera quam paucissimis absolvam*. Fragm. Historr. I, n. 2. *Cato multa paucis absolvit*.

moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

V. Lucius Catilina nobili genere natus, fuit

§. 5. *pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.*] *Priusquam* cum coniunctivo positum Dahlio tum propter simillimam sententiam Iug. V, 3. *priusquam huiuscemodi rei initium expedio*, tum quia haec particula semper cum indicativo construatur, adeo insolens visum, ut *faciam* pro future habeat, quod ei non concedimus. Coniunctivus enim, licet rarius cum hac voce coniungatur, potestate multum differt ab indicativo, quia res illa, ad quam respicitur, non ut certa ponitur, sed ita, ut in cogitatione adhuc versetur, et quadam quasi condicione teneatur. Consulto autem Sallustius coniunctivum posuit, nam sensum voluit esse hunc: priusquam initium facere *possum*, ita ut haec subsit cogitatio: id enim necessarium videtur ad res melius intelligendas. Coniunctivo igitur continetur *iudicium auctoris*, de rebus antea necessario explicandis; indicativus vero modus simpliciter significaret, has explanationes tempore tantum priores esse ipsa narratione. Cic. de Or. I, 59. *tragoedi quotidie, antequam pronuncient, vocem sensim excitant;* quo significatur non facta iam pronunciatio, sed pronunciandi consilium. de Off. I, 21, 13. *in omnibus negotiis prius quam aggrediare adhibenda est praeparatio diligens*, i. e. priusquam tibi recte suscipi posse videntur. Liv. XXX, 35. *Hannibal omnia et in proelio apud Zamam, et ante aciem, priusquam excederet pugna, erat expertus.* i. e. priusquam de excedendo cogitabat. Senec. QQ. NN. II, 12. *ante videmus fulgurationem, quam sonum audiamus.* i. e. audire possumus. In promptu autem est, auctorem aeque altero verbi modo uti potuisse, si ei placuisset rem aliter cogitare. cf. Iahn. ad Virg. Aen. V, 347.

V. §. 1. *L. Catilina nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis.*] Cortius verbum *fuit* invitis omnibus codd. delevit, quo tamen carere non possumus, quoniam manca constructione ipsa oratio tantum abest ut concinna fiat, quod Kunhardto visum, ut obscura evadat ac impedita. Neque probanda Mülleri ratio, qui id revocavit quidem, sed alieno loco post vocabulum *corporis* posuit. Relicui editores codices sequuntur, quamquam non eadem interpunctione usi. Langius enim distinxit post *fuit*, ita ut praegressa verba *nob. g. n.* primariam sententiam efficiant, relicuis explicationis caussa adiectis. Quae ratio etsi ferri potest, quum praesertim etiam apud Nonium et in multis codd. ita interpungatur,

magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, 2
caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique

similisque plane structura habeatur Cat. XXV, 1., tamen vulgata propterea praeferenda est, quod, quum Sallustius capite antegresso de hominis moribus se dixisset explanaturum, valde incommodum foret, nunc generis commemorationem, cuius obiter tantum mentionem facere poterat in tali nexu, primariam esse, indolem ipsam quasi secundariam adiici. — *Genus nobile* dicitur, quia Catilina erat e Sergia gente, quae originem ducebat a Sergesto, Aeneae comite, Virg. Aen. V, 121. ubi v. Serv. Cortius comparavit praeterea Iuven. Sat. VIII, 231. *quid Catilina tuis natalibus atque Cethegi inveniat quisquam sublimius.* *Pravus*, quod Ger. Ioann. Vossius Etymol. p. 409. non satis recte a Graeco πρᾷος ducendum putat, I. Fr. Gronov. ad Liv. IV, 22, 6. satis probabiliter ostendit descendere a vocabulo παραβάς, aeolice mutato in παραβός, *pravos;* eoque proprie significari vitium corporis quodque in eo perversum sit et male distortum. Cic. Finn. V, 12, 35. *si peccetur distortione et depravatione quadam*, ubi Goerenzius minus vere *pravus* proprie de arboribus usurpari dicit. de Or. II, 62. *tertium, oris depravatio, non digna nobis.* Caes. B. G. IV, 2. *quae sunt apud eos nata (iumenta), prava atque deformia.* A corpore deinde ad animi vitia translatum frequentissimo usu reperitur. De sensus discrimine inter *malus* et *pravus* acute disputavit Ludov. Doederlinus in Synonym. Lat. T. I. p. 60, sqq. Is *malum* dicit esse quod suapte naturâ et per se a bono alienum sit, *pravum* quod formâ tantum corruptâ et parum rectâ sit, eoque *pravitatem* iudicii potius quam morum esse. Quod idem tamen ubi coniuncta leguntur vocabula, ut Plin. Epp. III, 9, 32. Sulpic. Sev. H. S. II, 45., *malum* ad insitam naturâ nequitiam, *pravum* ad perversum ingenii usum et exercitium refert, subtilius videtur, quam ut discrimen animadverti possit. Neque vero cum Cortio *malum* ad *alios* referas, *pravum* ad *se ipsum*, sed puta coniunctis hisce vocabulis tantummodo nequitiae cumulum significari.

§. 2. *ibique*] Multae loci particulae, quae proprie ad loci tantum vocabula pertinent, haud raro pro pronomine cum praepositione ponuntur, latius patente vocabulo pro magis definito posito. Iug. XIV, 22. *quamquam immaturo et unde minime decuit vita erepta est; unde* i. e. *a quo.* Cat. XX, 8. *divitiae apud illos sunt, ubi illi volunt.* Fragm. Histt. III, 22, 6. *concessere illic omnes*, i. e.

3 iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, vigiliae, algoris, supra quam cuiquam credibile est. 4 Animus audax, subdolus, varius, cuius rei libet simulator ac dissimulator, alieni appetens,

ad illos. Liv. I, 24, 2. *ibi imperium fore, unde victoria fuerit.* id. I, 49, 5. *Tarquinius Sup. bonis multare poterat, non suspectos modo aut invisos, sed unde nihil aliud quam praedam sperare posset.* Plura vide apud Vechner. Hellenol. p. 236, sqq. Ed. Heus. cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 78. et Herzog. ad Caes. B. G. II, 5. et V, 14.

§. 3. *Corpus patiens inediae* etc.] Eadem de Catilina Cicero refert Or. in Cat. I, 10, 26. *habes ubi ostendas illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium.* II, 5, 9. *atque idem frigore et fame, et siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur.* III, 7, 16. *nihil erat quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret; frigus, sitim, famem ferre poterat.* De sensus discrimine inter genitivum et accusativum cum *patiens* et similibus coniunctum v. Ruddimann. Instt. Gramm. T. II. Lib. I, 2. p. 70. Zumpt. Gramm. Lat. §. 73, 7. p. 345, sqq. Alia *genitivi* exempla dabit Car. Beierus ad Cic. Off. III, 8, 12. et Goerenz. ad Legg. II, 17, 42. — Pro *cuiquam*, quod plurimis codd. sustentatur, Cortius, Gruterum sequutus, ex aliquot codd. *cuique* edidit, a linguae usu haud commendatum. Nam quum sententia negativa sit, hoc fere sensu, *ita ut nemini credibile sit*, sequitur, *quisquam*, cui in sententiis totum negantibus locus est, v. Aug. Matthias ad Cic. in Catil. I, 6, 15. et infra ad c. XXXVI, 5., hic legitime poni. *Quisque* autem, quod in enunciationibus aientibus rem semper ad singulos revocat, alio nomine adiuncto, ab h. l. plane alienum est. — *Cuius rei libet*, quod est in Nazar. Senat. 1. et apud Nonium, v. *simulare*, p. 731. Gothofr. male a nonnullis recentioribus mutatum in *cuiuslibet rei*, quod reliqui codd. tenent; haud raro enim in eiusmodi compositis tmesis, quam grammatici vocant, admissa reperitur, velut Cat. LII, 10. *sed cuius haec cunque modi videntur*, ubi Cortius laudat Hor. Od. I, 6, 3. I, 9, 14. Ter. Andr. I, 5, 28. *quae meo cunque animo lubitum est facere.* Ruhnken. ad eand. I, 1, 36. et ad III, 2, 6. Plura congessit Ramshorn. Gramm. Lat. §. 206. B. 2. p. 701. Ruddimann. Instt. Gramm. T. II. Lib. II, 4. p. 395. et Müllerus ad Cic. p. Sext. 31, 68. ex Cicerone haec afferens; de Or. II, 23, 97. III. 16, 59, extr. de Divin. II, 2, 7. de Finn. IV, 25, 69, extr.

§. 4. *satis eloquentiae, sapientiae parum*] *Eloquentiae*, quod Gerlachius primus recepit pro vulgata scriptura *loquentiae*, in

sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquen-
tiae, sapientiae parum. Vastus animus immoderata, 5
incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post 6
dominationem Luci Sullae lubido maxuma invaserat

omnibus fere codd. legitur, exceptis Inc. 1., Lovoniensi, ab Aus. Popma collato, Guelf. 11. Senat. 1. et Paris. E. Apud Priscianum quoque XV, 5, 32. p. 631. Ed. Krehl. ubi noster locus propter genitivum a verbo *satis* pendentem laudatur, novem codd. *eloquentiae* habent, idque Gerlachium permovisse videtur, ut vulgatam respueret. Sed locus multo maioris ad lectionem constituendam auctoritatis est apud Gellium I, 15., qui tamen editores mirifice elusit omnes. Verba haec sunt: *Valerium Probum ex familiari eius docto viro comperi, Sallustianum illud, s a t i s e l o q u e n t i a e , s a p i e n t i a e p a r u m brevi antequam vita decederet, sic legere coepisse: s a t i s l o q u e n t i a e, sap. par., quod l o q u e n t i a novatori verborum Sallustio maxime congrueret, eloquentia cum insipientia minime conveniret.* Quo loco tantum abest ut probetur, quod omnes clamant, *loquentiam* Sallustii esse, ut nulla re contrarium magis pateat. Verbis enim vel obiter inspectis, apparet, id quod iam perspexerat vir recti incorruptique iudicii, Io. Ger. Schellerus, Lex. Ampl. p. 5816. et nuper etiam Gerlachius in Commentariis p. 44. assequutus est, et Gellii tempore *eloquentiae* in libris fuisse, et Sallustium ipsum sic scripsisse, *loquentiae* autem *coniecturam* tantum Valerii Probi esse, quod clarissime testantur verba *sic legere c o e p i s s e*, et *sic a Sall. relictum a f f i r m a s s e*, (i. e. confidenter coniecisse) *quod novatori verborum congrueret.* Sed huic Grammatici coniecturae non multum tribuendum est, qui, si Suetonio de illustrr. Gramm. Cap. 24. fides habenda, ingenii acumine et recto iudicio non admodum excelluit. Neque obstat, quod Catilinae parum sapientiae, eloquentiae satis tribuitur; haud enim insipiens fuit et temere loquax, stultis inanibusque verbis utens, quod Valerius Probus vult, sed magna pollebat persuadendi vi, quod in tanto facinore incipiendo per se intelligitur et Sall. ipse testatur orationibus, quas ab illo habitas fingit, Cap. XX. et LVIII. operi insertis. Sapientia caruisse dicitur, quia alienissimus erat ab omni honestatis ratione et eloquentia ad turpissimas pessimasque res utebatur. — Ceterum de Catilinae moribus et ingenio non minus egregie, quamquam alio modo, ut orator, egit Cicero orat. p. Coel. 5, 12, sq.

Luci Sullae] Plerique codd. exhibent *Silla*, pauci admodum *Syllae*; sed *u* litterâ scribendum esse nomen non modo lapides et

reipublicae capiundae, neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi
7 habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque his artibus auxerat, quas supra
8 memoravi. Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxu-
9 ria atque avaritia, vexabant. Res ipsa hortari vide-

nummi docent, sed etiam vocis origo. Scite enim Cortius monuit, nomen descendere a *sura*, quod uberius persequutus est Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. I, 1. p. 48, sq. — *Quicquam pensi habebat.* Dictionem Cortius exemplis illustravit; Catil. XII, 2. *nihil pensi neque modera tihabere.* XXIII, 2. *neque facere quicquam pensi habebat:* LII, 34. *quibus si quicquam pensi fuisset.* Iug. XLI, 9. *nihil pensi neque sancti habere.* Liv. XLII, 23. *Pensum* autem idem fere valet ac *perpensum* sive *consideratum*, eandemque genitivi habet rationem, quae est in dictionibus *magni facere, esse, habere*, cuius structurae naturam explicavimus ad c. XI, 7. — *His artibus;* de pronom. cf. ad Cat. II, 4.

§. 8. *divorsa inter se mala*] Tellerus probante Dahlio et Müllero *divorsa* interpretatur *dissimilia, varia*, contra usum loquendi. *Diversus* enim dicitur de rebus *contrariis, sibique oppositis*, cf. Bremius ad Nep. Alcib. I, 4. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 3. Hertel. ad Tac. Agric. c. 10. Noster Iug. XXXI, 24. LXXXV, 20. Liv. XXXIV, 4, 2. Vell. I, 13, 4. *diversi (Scipioni et Mummio) mores, diversa fuere ingenia.* id. II, 60, 5. II, 80, 2. Apud eundem cum vocabulo *contrarius* coniunctum reperitur, II, 75, 2. Cic. p. Coel. 5, 12. Quod igitur Passovius ad Tac. Germ. 15, p. 98. *Taciti* proprium putat, ut *diversum* pro *contrario* ponat, id optimo cuique commune est. *Quos* noli cum Cortio referre ad *civitatis*, ita ut per synesin intelligatur *civium;* imo relat. ad *mores* pertinet, qui *vexari* dicuntur, i. e. commaculantur, corrumpuntur et perduntur. *Vexari* enim non tantum personae dicuntur, sed etiam res, quae non integrae manserunt, sed quovis modo male habitae corrumpuntur. Vim verbi bene explicuit Gellius N. A. II, 6., accurate de eadem re egerunt Frotscherus Obss. I. p. 28. et Car. Beier. ad Cic. Off. II, 8, 28.

§. 9. *instituta maiorum — disserere.*] Verbum *disserere*, quod

tur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiaeque, quomodo rempublicam habuerint, quantamque reliquerint, ut paullatim immutata ex pulcherruma pessuma ac flagitiosissuma facta sit disserere.

VI. Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce

Gerlachius duriuscule insolito modo positum censet, duplicem constructionem habet, nam primo inde pendet accusativus obiecti, *instituta maiorum*, tum coniunctivus orationis obliquae, particulis *quomodo*, *quantum*, *ut*, a verbo aptae. *Disserere aliquid* dixit etiam Tacit. Annall. I, 4. init. *pauci bona libertatis incassum disserere.* Cic. de N. D. III, 40, 95. *ea disserere malui.* id. Epp. ad Famm. XII, 7. *quod in Senatu pluribus disserui.* cf. Ernesti. ad Tacit. Annall. II, 27, in. Duker. et Drakenborch. ad Liv. XLI, 6, 4. Goerenz. ad Cic. de Legg. III, 8, 19. Diversam eiusdem verbi in eadem periodo structuram habes Iug. XXX, 1. *postquam res in Africa gestas, quoque modo actae forent, fama divolgavit.* LXXXIV, 4. *sese quisque praeda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia huiuscemodi animis trahebant.* Liv. I, 6, 1. *scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, ostendit.* Tacit. Annall. I, 39, extr. *Planci gravem casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miserantur.* ib. III, 40, extr. *egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes quam inops Italia, quam imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus nisi quod externum, cogitarent*, quem locum Rupertius pessime interpretatur, *magis* particulam supplendum censens. Plurima ex poetis congessit Iahnius ad Virg. Ecl. VI, 71. — *Habuerint* i. e. gesserint seu curaverint. Gerlachius comparat Fragm. Histt. III, 22, 13. et ib. §. 18. V. infra ad c. XI, 5. — Post *pulcherrima* aliquot libri addunt *et optuma*, quae verba interpretes merito, ut ab interpolatore profecta, reiecerunt; haud enim probabile est, scribas, si ea legissent, omisisse, contra facile perspicitur, addita esse, ut singulae voces sibi responderent; quo tamen non est opus.

VI. §. 1. *sicuti ego accepi*] Horum verborum sensum solus

profugi sedibus incertis vagabantur, cumque his Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus,
2 sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, incredibile memo-
3 ratu est quam facile coaluerint. Sed postquam res

Herzogius recte cepisse videtur, interpretatus: sicuti viri priscarum rerum gnarissimi, quorumque iudicio in tali re plus quam mihi tribuerem, consulenti mihi tradiderunt. — *Habuere* non plane idem est atque *habitavere*, ut Langius censet, sed *tenuere*, *possedere*; cf. Iug. XVII, 7. XVIII, 1. — De *profugi* vocabulo v. ad c. LIV, 3.

§. 2. *una moenia*] *Unum* plurali numero tantummodo cum iis vocabulis coniungi, quae *pluralia tantum* vocantur, aut quae plurali plures res in unum coniunctas comprehendunt, Cortius his exemplis docuit: Ter. Andr. IV, 1, 51. *ex unis geminas mihi conficies nuptias.* Cic. Epp. ad Famm. II, 7, p. med. *ut unis litteris totius aetatis res gestas perscriberem.* XIII, 24, fin. *etsi unis se litteris meis omnia consequutum putet.* ad Attic. I, 5, med. *abs te unas mihi scito litteras redditas esse.* Caes. B. G. IV, 7, 5. *sese unis Suevis concedere.* ib. IV, 16, 5. *Ubii, qui uni legatos miserant.* Sall. Iug. LX, 7. *ubi unae atque alterae scalae comminutae.* Usum tetigit Vossius de Analog. I, 39. p. 579., quocum cf. Zumpt. Gr. L. §. 28. p. 96. et Ramshorn. §. 157, 3, 3. p. 327, sq.

alius alio more viventes] Ita probatissimi codd. velut Fabr. 1. Bas. 1. Guelf. 5. Teg. 1. alii; minus boni exhibent *alii alio more*, quod I. Wassius non debebat recipere, ut Cortius recte iudicavit. Quia enim *alius* bis, sed non eodem casu, positum non unius sed plurium significationem continet, praedicatum, non formâ grammaticâ sed sensu spectato, recte plurali numero enunciari potest. Cat. XXII, 2. *alius alii tanti facinoris conscii.* LII, 28. *alius alium expectantes cunctamini.* Iug. LIII, 8. Curt. X, 5, 16. Iust. XV, 2. v. Herzog. ad Caes. B. G. II, 26. Semper autem haec verba iuxta collocantur, quo oppositionis vis magis emineat; cf. Ramshorn. Gr. L. §. 197. p. 637. Eadem constructionis ratio est verborum *quisque*, *uterque*, *alter-alterum*, de quibus accurate dixit Zumpt. Gr. L. §. 69. not. 1. p. 296. — *Res*, adiectivo a populi nomine descendente addito, significat *civitatem*; Sall. Fr. Histt. I, 7. *res Romana plurimum imperio valuit.* Liv. I, 3, 1. *tutela muliebri res Latina stetit.* I, 9, 9. *miran-*

eorum civibus, moribus, agris aucta, satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. Igitur re- 4
ges populique finitumi bello tentare, pauci ex amicis auxilio esse; nam ceteri metu perculsi a periculis aberant. At Romani domi militiaeque intenti 5

tur tam brevi rem Romanam crevisse. XXI, 2. *rem Carthaginiensem auxit.* Ennius Annall. I. ap. Acron. in Hor. Sat. I, 2. quae exempla Cortio debentur; alia dabit Drakenborch. ad Liv. XXX, 42, 18. — Verba *sicuti pleraque mortalium habentur* non cum Müllero et Herzogio ad modum Graecorum ὡς ἔχει τὰ πλεῖστα τῶν θνητῶν explicaverim; *habentur* enim, ea vi positum, de qua diximus ad c. I, 4., hunc potius sensum habet: ut in plerisque *quae mortalium sunt* fieri solet. Non magis in verbis *pleraque mortalium* Graecismum invenio; nam si recte Herzogium intelligo, qui cum Graecis τὰ πλεῖστα τῶν θνητῶν confert Liviana VII, 29, 2. *quoties in extrema periculorum ventum*, et VIII, 29, 10. *prope ad ultimum dimicationis ventum*, *pl. mortalium* pro *pleraque mortalia* dictum putat. Sed hoc nimis longe petitum esse quivis concedet, quum sensus optimus et simplicissimus prodeat, si *mortalium* pro *hominum* capias. Omnino autem cavendum est, ne temere ad Graecam structuram referas quae ex Romanorum usu et cogitandi ratione facillime explicari possunt.

§. 4. *metu perculsi*] Haud pauci libri, solita permutatione, *percussi*, quod inde a Cortio plurimas edd. occupavit, criticis utramque vocem non minus quam librariis confundentibus. Petrus enim Burmannus ad Ovid. Met. IV, 188. statuit, in *vehementioribus* animi affectibus significandis *percussus* melius esse quam *perculsus*, quia illud a vulnere corporis translatum sit ad mentem, hoc vero sit in terram dare, evertere, sternere. Burmanni rationem sibi probari profitetur Drakenb. ad Liv. I, 14, 9. et ad I, 27, 10; non satis consulte. Accuratius de verborum discrimine egit Bentleius ad Horat. Epod. XI, 2., qui reiecta quorundam inepta differentia, *percutere* ad corpus, *percellere* ad animum pertinere, utrumque docet de utroque usurpari, sed hoc in re graviori, dicique *percelli terrore*, *metu*, *formidine*, *clade*, *ruina*, *damno*, *discordiis*, quibus rebus animi vires frangantur et plane consternentur; contra *percuti* in leviore affectu locum habere, ubi animus sit quidem ictus et saucius, neque

festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant, magisque dandis

tamen eversus et consternatus. Bentleium presse sequitur Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 98. Paullo aliter distinguit Bremius ad Nep. Dion. V, 3. *percellere* statuens dici de ea perturbatione, quae quamvis exiguo initio longum et durantem eventum habeat; verbo *percutere* vero talem significari perturbationem, quae cito desinat celeriterque praetereat. Quae explicatio ut non displicet, ita tum demum plane probabitur, si cum Bentleiana coniunxeris, modo abiicias illud, quod Bremius de *exiguo initio* admiscet, quodque in verbo non inest. His praemissis, non dubitamus nostro loco *perculsi* praeferre; nam si quis tanta est ignavia, ut periculis se subtrahat, recte dicetur *metu perculsus*, i. e. non leviter timore tactus, sed tam consternato et in perpetuum abiecto animo, ut rebus strenue gerendis impar sit. Discrimen bene intelligitur ex Nep. Eum. V, 1. *hac ille percussus plaga non succubuit*, ad quem locum Bremius scite contulit Cic. Tusc. III, 29, 72. *existimant enim, diis immortalibus se facilius satisfacturos, si, eorum plaga perculsi, afflictos se et stratos esse sentiant.* Cf. ex Nostro Cat. XLIII, 3. *caede et incendio perculsis omnibus.* ubi v. quae Cortius ascripsit. Iug. XXXVIII, 5. *milites tumultu perculsi insolito.* XL, 4. *ceteris metu perculsis.* XLII, 1. *nobilitas noxia, atque eo perculsa.* XLIV, 4. *Albinus Auli fratris exercitusque clade perculsus.* LVIII, 2. *nostri repentino metu perculsi.* LXX, 5. *magnitudine facinoris perculsus.* LXXIII, 7. LXXV, 10. LXXXII, 2. CI. 7. Quibus locis omnibus *perculsus* recte habet; tamen negari nequit, interdum difficillimum esse ad iudicandum, quid auctor scripserit, quum saepe a solo eius arbitrio pendere videatur, utrum verbum eligere velit. Cf. Suet. Tiber. c. 11. ante med. Ed. Wolf. ubi v. Ernest.

§. 5. *patriam parentesque*] Male haec, quae coniunctissima sunt, Gerlachius commate interposito seiunxit. Idem in Commentariis p. 48. *parentes* interpretatur *subiectos* (Unterthanen), quo nihil tum hoc loco, tum ingenio veterum alienius esse potest. Ubi enim de liberis reipublicae Romanae civibus, ac de pietate reipublicae debita agitur, *parentes* semper sunt *genitores*; Cat. LII, 3. *patriae, parentibus — bellum paravere.* Iug. LXXXVII, 2. *armis*

quam accipiundis beneficiis amicitias parabant. Impe- 6
rium legitumum, nomen imperi regium habebant; delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reipublicae consultabant; hi vel ae-

patriam parentesque tegi. Tacit. Ann. I, 59, extr. *si patriam, parentes, antiqua mallent, Arminium sequerentur.* Si vero de iis sermo est, qui vel tyrannidem alicuius patiuntur, vel in potestatem redacti serviunt, non dubium est, quia *parentes* sint iidem qui *subiecti;* cf. Vell. II, 108, 2. *Maroboduus ex voluntate parentium inter suos occupavit principatum.* Sall. Iug. CII, 7. *parentes abunde habemus, amicorum nunquam satis fuit.* III, 2. *vi quidem regere patriam aut parentes (i. e. cives Romanos aut gentes subactas) importunum est.* Nostro igitur loco *parentes* Müllerus recte explicat „seniores, a quibus geniti essent, et qui propter sexum aut aetatem armis ferendis impares essent.“ — *Auxilia portabant*, pro vulgari *ferebant.* Monuit Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 2, 1. *(Di boni, boni quid porto)* hoc sensu fere de aliqua re magna sive bona sive mala dici. id. Hecyr. III, 5, 63. *porto hoc iurgium ad uxorem.* Liv. XLV, 1, 9. *laetum nuncium portabant.* Ruhnkenium sequitur Ludov. Doederlinus Synon. Lat. T. I. p. 159. *portare*, ut frequentativum verbi *ferre*, docens de rebus gravioris ponderis dici, quod etiam de iis locis valere videtur, quibus commode pro *traiicere* vel *transmittere* sumi potest, velut Iug. XXVII, 5. *exercitus qui in Africam portaretur.* XXXVI, 1. *commeatum, stipendium, alia maturat in Africam portare.* et XXXIX, 4. *ne copias secum portaret.* Tacit. Ann. II, 17, extr. — §. 6. *Delecti* non plane idem est atque *lecti*, vel *electi*, ut Cortio visum; *eligere* enim in universum est ex aliquo numero eximere, *deligere* vero tum dicitur, si in electione simul vel utilitatis, quam aliqua res habet, vel facultatis rei gerendae ratio habetur. Discrimen primus docuit Bremius ad Nep. Pelop. II, 2. *quum tempus est visum rei gerendae, diem delegerunt.* Aristid. II, 3. *intemperantia Pausaniae et iustitia factum est Atheniensium, ut omnes fere civitates Graeciae Athenienses adversus Barbaros duces deligerent sibi.* Cf. Liv. XXXVI, 28, 8. Caes. B. G. VII, 76, extr. VII, 15, extr. Herzog. ad I, 3. VII, 31. *huic rei idoneos homines deligebat.* — *Validum erat* omnes tenent codd. Sed Cortius *erat* eiecit, quia in Struv. locum mutat. — *Aetate — similitudine* i. e. propter aetatem vel simil. V. ad c. XXXI, 3.

tate vel curae similitudine patres appellabantur.
7 Post, ubi regium imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae reipublicae fuerat, in superbiam dominationemque convortit, immutato mo-

§. 7. *conservandae libertatis*] Genitivi rationem in hac constructione non satis perspexit Cortius, qui et hoc loco, et ad Iug. LXXXVIII, 4. diversa exempla permiscuit. Nimirum genit. substantivi ac participii fut. passivi, a verbo *esse* pendens, significat aliquid ita comparatum esse, ut ad eam rem quae genitivo enunciatur perficiendam spectet ac pertineat. Quod non reputans Cortius, talis exempla adduxit, in quibus aliud verbum, quam *esse*, habetur, quaeque vulgo ellipsi *caussa* vocis explicari solent, licet haec constructio, a Graecis prius et frequentius admissa, sine ellipsi ex ipsa genitivi natura et indole repeti debeat, quippe cuius primaria vis haec sit, ut significet, cui altera res attributa adhaeret. *Consilio* autem alicuius rei faciendae attributum est id, cuius ope res perficitur. Huius generis sunt Sall. Fragm. Historr. I, 15, 8. *ille omnia retinendae dominationis honesta aestumet.* ib. Fr. 19, 3. *exercitum opprimundae libertatis habet.* et paullo post §. 6. *quum privata arma opprimundae libertatis cepisset.* ib. §. 10. *arma cepit — legum ac libertatis subvortundae.* Cic. de Invent. II, 47, 138. *omnia supplicia culpae ac malitiae vindicandae constituta esse.* Plaut. Rud. V, 3, 18. *iusiurandum rei servandae non perdendae conditum est.* Ter. Adelph. II, 4, 6. *ne id assentandi magis quam quod habeam gratum, facere existumes.* Liv. VIII, 6. *placuit averruncandae deum irae victimas caedi.* Caesar. B. G. IV, 17. *si naves deiiciendi operis essent a barbaris missae.* id. B. C. I, 82. *illi impediendae rei legiones adducunt.* Tacit. Historr. IV, 25. med. *tum unum e seditiosis vinciri iubet, magis usurpandi iuris, quam quia unius culpa foret.* Annall. II, 37, extr. *nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero.* ubi *refero* non est *pertinere iudico*, sed *narro*. I, 3, extr. *bellum adversus Germanos supererat, abolendae infamiae.* II, 59, init. *Germanicus Aegyptum proficiscitur, cognoscendae antiquitatis.* III, 27. *pulso Tarquinio multa populus paravit tuendae libertatis et firmandae concordiae,* quem locum Zumptius p. 466. male explicat: *multa quae tuendae libertatis essent.* Geminus locus est Ann. XV, 4, 1. *Ea dum a Corbulone tuendae Syriae parantur,* in quo, ne ad illius rationem solvatur, verborum ordo obstat. Hanc caussalem genitivi

re annua imperia binosque imperatores sibi fecere; eo modo minume posse putabant per licentiam insolescere animum humanum.

potestatem plures iam tetigerunt, velut Sanct. Minerv. IV, 4. p. 49. Ed. Bauer. Ruhnken. ad Ter. Adelph. II, 4, 6. Davis. ad Auct. Bel. Alex. c. LXV, 1. Oudendorp. ad Caes. B. G. IV, 1, 4. et Ger. I. Vossius de Construct. c. VII. p. 344. Verbi *esse* c. genitivo participii fut. pass. constructionem recte intellexit Herzogius ad h. l. et Ramshornius Gramm. Lat. §. 108. I, 8, 3. p. 184. Exempla satis multa attulit etiam Zumptius Gramm. Lat. §. 82, 3. not. 2. p. 466., in eo tamen errans, quod dictionis vim, qua aliquid ad aliquam rem pertinere significatur, in genitivo quaerit, quae potius participio futuri pass. nititur; nam *futura* tantum actio cum genitivo qualitatis, quem vocant, sociata eam vim habere potest, ut eam rem, quae genitivo propria esse enunciatur, *eo valere* sive pertinere significet. Alter Zumptii error est, quod cum Cortio illa exempla, de quibus supra diximus, huc trahit, *caussae* significationem in iis plane alienam censens. Cum nostro autem, a quo exorsi sumus loco, haec conveniunt: Liv. III, 39, 8. *quod unum exaequandae sit libertatis.* XXXVIII, 50, 8. *nihil tam aequandae libertatis esse.* V, 3, 4. *concordiam ordinum dissolvendae maxime tribuniciae potestatis rentur esse.* XXVII, 9, 12. *ea prodendi imperii Romani, tradendae Hannibali victoriae esse.* Auct. B. Alex. LXV, 1. *quum multa fierent, quae dissolvendae disciplinae severitatisque essent.* Varro de R. R. I, 19. *ea sola, quae agri tuendi erunt, pauca habenda.* Zumptium sequitur Ern. Weberus Exercitatt. styli Lat. Tom. I. p. 377. et Frotscherus apud Herzogium ad Caes. B. G. IV, 17, extr., qui tamen locus ad alterum huius structurae genus pertinet.

§. 7. *in dominationemque convortit*] Plurimi libri Mss. addunt *se* vel ante vel post *convortit*, alii *sese* habent, pauci pronomen omittunt, unde patet ex interpolatione accessisse, quia librarii ignorabant reflexivam huius verbi vim, quam cave cum Cortio aliisque *passivam*, aut cum Herzogio *intransitivam* voces. Cf. Cort. ad h. l. et ad Iug. LXXXV, 9. in Excurs. p. 930. Multa huius generis accurate collegit Vechner. Hellenol. p. 59—79. Adde Perizon. ad Sanct. Min. III, 3. p. 369. Ed. Bauer. Voss. de Annal. III, 3. p. 8—16. Drakenborch. ad Liv. I, 17, 6. Passov. ad Tac. Germ. c. 31. p. 108. Gell. XVIII, 12. V. etiam quae dicemus ad Iug. XXXVIII, 10.

VII. Sed ea tempestate coepere se quisque magis extollere, magisque ingenium in promptu
2 habere. Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt, semperque his aliena virtus formidolosa est.

VII. §. 1. *coepere se quisque magis extollere*] Vocem *magis*, quam Cortius invitis fere omnibus codd. expulerat, cum Gerlachio restituimus. Nam *se magis extollere* non est *potentiorem fieri*, sed se erigere et liberius respirare. Haud male Langius germanice reddit: sie fingen an sich mehr zu fühlen. Poterat enim iam sub regibus libertatis ac dignitatis suae sensus paullatim excitari, quamquam regio imperio repressus. Expulsis igitur tyrannis *magis* se extollebant. — De plurali cum pronomine *quisque* coniuncto v. ad VI, 2. Addidit Cortius ex Livio haec: II, 19. *missi honoratissimus quisque ex patribus.* VII, 19. *delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitterentur.* XXII, 51. *primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes.* Iug. I, 4. cf. Ruhnken. ad Ter. Heaut. I, 1, 71. Drakenb. ad Liv. II, 22, 7. Ruddimann. Instt. Gramm. T. II. p. 369. Hertel. ad Tac. Agric. c. 8. —

§. 3. *adepta libertate*] Passive positum *adeptus* ut saepe, Iug. CI, 9. *dum prope iam adeptam victoriam retinere cupit.* Tac. Ann. I, 7. *tanquam adepto principatu.* Cic. de Senect. 2, 4. *eandem (senect.) accusant adeptam.* Suet. Tiber. 38. *biennio continuo post adeptum imperium pedem porta non extulit.* Egerunt de hoc passivo deponentium usu ex veteribus Priscian. VIII, 4, 15. p. 367 sqq. Ed. Krehl. et Gell. XV, 13.; tum Ger. I. Voss. de Analog. III, 6., Sanct. Min. III, 2. p. 391 sqq. Ed. Bauer., Ruddimann. Institt. Gr. Vol. I. Lib. III, 3. p. 288. Ed. Stallb., Vechner. Hellenol. p. 104, 116., Zumptius, Gramm. Lat. §. 81, 1, 2. p. 451., cui tamen non assentimur statuenti, non plane passivam esse talium participiorum vim, eoque a probatis scriptoribus structuram ablatt. absolutorum evitari, neque emendate a Sallustio dici *adepta libertate*, et a Livio XXVII, 8, 17. *classe partita*, et XXVIII, 19, 9. *partito exercitu.* Cuius rei ut per se probabilis caussa non intelligi potest, ita contrarium demonstrant ii loci, quibus aliud quam praeteritum tempus legitur, velut Plaut. Trinum. II, 2, 88. *non aetate verum ingenio adipiscitur sapientia.* Q. Fab. Max. apud Prisc. VIII, 4, 16. (Vett. hist. Fragm. Ed. Frotscher. II, 3. p. 365.) *amitti quam apisci*, i. e. adipisci, v. Tacit. Ann. III, 27, a. med.

§. 4. *simulac belli patiens erat, etc.*] Vix ullo loco codd. ma-

Sed civitas incredibile memoratu est adepta liberta- 3
te quantum brevi creverit; tanta cupido gloriae incesserat. Iam primum iuventus, simulac belli pa- 4
tiens erat, in castris per laboris usum militiam di-

gis fluctuant. Vulgo editur *simulac belli patiens erat in castris per laborem usu militiam discebat*, quod multi libri tenent. In ceteris cum *belli* vario modo coniunctum est *laboris*, *simulac* particula in nonnullis codd. etiam in duas voces divisa; Sen. 2. Heus. Guelf. 12. *simul laboris ac belli;* Struv. *laboris simul ac belli;* Vatic. 2. *laboris belli simulac pat. er.;* Nazar. in marg. *simul labores et belli;* Med. 11. *simulac laboris ac belli:* Venet. 1. *laboris belli simulac;* Venet. 2. *simul ac laboris belli;* Leid. H. *simul et laboris et belli;* Palat. 4. *pacis ac belli pat. er.*; Leid. C. *periculi simul ac belli;* Guelf. 3. Veget. de Re mil. I, 4. *simulac pacis et belli.* In extrema parte *per laborem* deest in Ven. 1.; ex relicuis pro vulgato *per laborem usu* Bas. 4. tenet: *disc. mil. usu per laborem*; Barb. 3. et Ven. 4. *per laborem et usu;* Vin. 2. et Veget. Edd. *per laboris usum;* Acad. Bas. 2. et Veget. codd. *per laborem usum.* Ex his Cortius nimia audacia novam scripturam effinxit: *iam primum iuventus, simul laboris ac belli patiens crat, in castris per usum militiam discebat*, quod nemini facile probabitur a libidine magis, quam a recta ratione profectum, praesertim quum ex Diomede p. 430. Ed. Putsch. pateat, a Sallustio *simulac*, non *simul* scriptum esse, quae praeiudicata opinio Cortium in errorem induxit. Neque tamen vulgata sana videtur, quum tanta discrepantia doceat, et initio et sub finem aliquid turbatum esse. Ad hoc *per laborem usu* valde durum videtur; quod Gerlachius enim in vocabulis ἀσυνδέτως positis singularem Sallustii artem esse censet, equidem non assequor, quamquam facile ei concedo auctorem his verbis suae aetatis mollitiem et pravos mores perstringere voluisse; sed quum *usu* multo minorem habeat gravitatem, quam praecedens vocabulum, asyndeton admitti non potest, si vera sunt quae de ea re diximus ad c. XLIII, 2. Multo minus ferri potest Langii sententia, verba explicantis *per laborem et usum*, sive *usu laborioso*, qui sensus ex vulgatae verbis nullo modo elici potest. Quam nos recepimus scripturam, et sententiae et grammaticae satisfacit, neque codicum auctoritate plane destituitur, ita ut ad eam commendandam nihil opus sit, nisi ut ostendatur, quomodo tanta codd. discrepantia inde oriri potuerit. Duplicem autem locus noster expertus est depravationem,

scebat, magisque in decoris armis et militaribus equis quam in scortis atque conviviis lubidinem habebant. Igitur talibus viris non labos insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus ho-

alteram interpolatorum, negligentium scribarum alteram. Vulgata enim ita potuit oriri, ut scriba quidam somniculosus, *per* praepositione seductus, exararet *per laborem usum*, ut est in Acad. et Bas. 2.; quod quum alii ferri non posse viderent, pingui coniectura scripserunt *p. laborem usu.* Alii, velut Bas. 2. et Tur. 1., constructioni et sensui ita voluerunt succurrere, ut emendarent *per laborem usum militiae discebat*, unde hoc certe patet, *usum*, non *usu* a Sallustio esse. *Laboris* autem vel *pacis* aut *periculi*, quod initio periodi additum legitur, haud dubie ab iis profectum est, qui *ac*, forte a *simul* seiunctum, pro copula haberent, et praeterea ad sententiam aliquid requirerent, quum eos offenderet iuventutem simpliciter belli patientem dici. *Usus*, i. e. exercitatio et assuetudo, pariter cum vocabulo *laboris* coniunctum est apud Lucan. I, 123. *Te iam series usus laborum erigit.* Postremo notandum, pro *discebat* in tribus codd. legi *discebant;* quod ne quis praeferat, quum statim sequatur *habebant*, tenendum est, propter id ipsum pluralem effictum esse ab iis, qui in utroque membro eundem numerum esse debere putarent.

lubidinem habebant] Pluralem, qui in plerisque omnibus codd. legitur, recte Cortius singulari *habebat* praetulit; *iuventus* enim quia collectivum est, constructio facile ex singulari numero ad pluralem transire potest, sensu magis quam grammatica forma spectata. V. ad Cat. VI, 2. et imprimis ad XXIII, 6. Sanct. Min. IV, 10. p. 365. T. II. Ed. Bauer. Ruhnken. ad Rutil. Lup. I, 18. p. 47. id. ad Vell. Paterc. I, 15, 5. Drakenb. ad Liv. XXXV, 26, 9. Cortius ad Iug. XXVIII, 2. — *Lubido* h. l. bono sensu dictum, pro voluptate, sive *delectatione*, ut apud Plaut. Epid. I, 1, 87. *nequam homo es Epidice; qui tibi lubido est male loqui?* — *Labos* pro *labor* editores Sallustio iam vindicarunt, testimonio Servii ad Virg. Aen. I, 253. (257.), qui dicit: *Sallustius paene ubique labos posuit, quem nulla necessitas (sc. metri, ut Virgilium) coegit.* — *Formidolosus*, i. e. timendus, qui timorem iniicit, ut paullo ante §. 2. Cic. p. Cluent. 3, 7. *locus horribilis et formidolosus.* p. Leg. Man. 21, 62. *bellum maximum formidolosissimumque.* cf. Gronov. ad Tacit. Ann. I, 76. Alias tamen significat *timidum*, qui timore tenetur; ut Ter. Eun. IV, 6, 19. Tac. Ann. I, 62. cf. ad Cat. X, 5. et v. A. Gell. IX, 12, init. —

stis formidolosus; virtus omnia domuerat. Sed glo- 6
riae maxumum certamen inter ipsos erat; sic se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspici dum tale facinus faceret properabat; eas divitias,

Virtus omnia domuerat. Satis commode Müllerus haec explicat, *o. om. plana et facilia reddiderat*, Cortio praeeunte conferens Colum. VI, 22. *terram aratro domare;* cf. Virg. Aen. IX, 608. *Domare* enim in universum dicitur de rebus asperis horridisque mitigandis et leniendis.

§. 6. *sic se quisque*] Haud dubie vera lectio, quam ex plurimis optimisque codd. Bas. 1. Teg. Tur. 1. Leid. L. Fabr. 1. et viginti quinque aliis expressimus. Magnopere tamen variant libri, aliis exhibentibus *sic quisque;* aliis *sicque se quisque;* aliis *se quisque;* aliis denique *sic sese quisque.* Neque minus editores fluctuant. Dahlius enim pronomen plane eiecit, Cortius vero ex coniectura dedit *sese quisque*, omissa particula *sic.* Lectionem a nobis receptam tuentur Langius quoque et Schlegelius, in Seebodii Bibl. Crit. 1819. T. II. p. 717. usi tamen haud satis aptis rationibus. Ad verum proxime accessit Müllerus, qui *sic sese* scripsit, recte monens *sic* ad praecedentia spectare. Reliquos enim interpretes fugit hanc particulam, qua ad sententiarum nexum aegre caremus, ea hic positam esse vi, qua aliquid *colligitur* ex praegressis, sive qua indicatur, ea quae sequantur convenire praegressis, iisque consentanea esse. Cf. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 11, 31. ib. I, 18, 48. et ad Finn. V, 14, 40. Bremi. ad Nep. Eumen. X, 1. Plin. Epp. II, 1, 8. cll. etiam Cic. Epp. ad Fam. XIII, 70, in. de Off. III, 15, 1. Eadem plane potestate apud Nostrum *ita* legitur, Catil. II, 6. et VIII, 4. Non assentior igitur Herzogio, qui particulam *intensivam* dicit, vernacula interpretatus *in dem Grade*, quum potius sit *dem gemäss.* — *Properabat* autem ex iis verbis est, quae subiectum repetere solent, de quibus dictum est ad Cat. I, 1. In ea tamen constructione rarissime plenior pronominis forma *sese* ponitur; unde patet Müllerum non satis probabiliter ita scripsisse. — Pro *eas div. eam b. fam.* sex codd. Leidd. tres Gerlachii ac plures Cortii tenent *ea divitias, ea bon. famam*, quam structuram Cortius merito repudiavit, quum demonstrativum, si ad integram enunciationem spectat, neutrum genus respuat, ac potius per attractionem praedicati genus sequatur. Comparavit ille Plaut. Trinum. III, 2, 71. *is est honos homini pudico, meminisse officium suum.* Liv. II, 38, 5. *si haec profectio, et non*

eam bonam famam magnamque nobilitatem putabant; laudis avidi, pecuniae liberales erant; gloriam
7 ingentem, divitias honestas volebant. Memorare possem, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbis

fuga est. Cic. Somn. Scip. c. 8. *hic fons, hoc principium est movendi*. Cort. ad Cic. Epp. X, 10. Gronov. ad Senec. Cons. ad Marc. c. 19. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 69, 4. p. 301. Sall. Cat. XX, 4.

pecuniae liberales] Genitivus huic adiectivo additus, qui sine exemplo esse videtur, h. l. ab oppositionis ratione proficiscitur. Tamen *liberalis* analogiam servat reliquorum adiectivorum, quae, quia per se sunt indefinitae potestatis, genitivum rei ad quam pertinent assumunt. Plenissimum horum indicem exhibet Ruddimannus Instt. Gramm. T. II. Lib. I, 2. p. 73-78. cf. Vossius de Constr. c. X. p. 354 sq. Vechner. Hellenol. Lib. I. Part. II. c. 18. p. 267-292. —

§. 7. *Memorare possem;*] v. ad c. LI, 4. — In fine capitis Gerlachius cum Cortio pronomen *nos* post *longius* eiecit; sed quum tantummodo in Vin. 1. locum mutet, in Inc. 1. eius loco *me* legatur, et in Bas. 1. solo absit, hoc in tanto reliquorum consensu vocem non potest suspectam reddere. Quocirca, quum Sallustii oratio id non respuat, delere non ausi sumus.

VIII. §. 1. *ex lubidine quam ex vero*] Omisimus *magis* post vocem *lubidine* praeeunte Wassio, ex auctoritate cod. Pal. 4. Bern. 1. Barb. 3. Leid. D. I. L. M. N. Haud raro enim ista particula in comparativa sententia, sequente *quam*, omittitur, aegre ferentibus librariis, qui ubique fere eam intrudere solent. Quare ubi vel pauci libri eam non habent, horum auctoritate videtur omittenda, quia haud consentaneum est scribas ipsos omisisse hanc particulam, quos constat omnes ellipses paullo insolentiores explere fuisse solitos. Quare recte Cortius, codd. secutus, id eiecit Cat. XLVIII, 5. *tanta vis hominis leniunda, quam exagitanda videbatur*; c. IX, 5. *beneficiis quam metu imperium agitabant*, et c. LII, 3. *res monet cavere ab illis, quam quid in illis statuamus consultare*. Audacior vero idem fuit Cat. XX, 17. *nisi vos servire magis quam imperare parati estis;* ibi enim omnes codd. id tenent. Cf. Tacit. Annal. I, 58. *pacem quam bellum probabam*. III, 17, fin. *miseratio quam invidia augebatur*. IV, 61. *Fine anni excessit Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis*. Hunc usum iam illustrarunt Vechner. Hellenol. Lib. I. P. II, 5. p. 138-140. Voss. de Constr. c. LXI. p. 566. Peri-

natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret.

VIII. Sed profecto fortuna in omni re dominatur; ea res cunctas ex lubidine quam ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium res gestae, sicuti ego 2

zon. ad Sanct. Minerv. IV, 7. p. 288 sqq. Ed. Bauer. Drakenb. ad Liv. V, 21, 15. Bremius ad Nep. Datam. VIII, 1. Passovius ad Tacit. Germ. c. 6. et Walch. Emendd. Livv. p. 51.

ex vero] Hoc et quod sequitur *ex lubidine* Cortius ita explicat, ut dicat *ex* significare *secundum;* haud male, siquidem id quod *ex aliqua re est, aut fit*, non potest quin cum ea conveniat; *ex vero* igitur *celebrare* est, ita celebrare, ut laus a veritate proficiscatur, sive *vere*. Nam omnino tenendum est, neutra adiectivorum vel etiam substantiva praepositionibus iuncta, saepe pro adverbiis, vel, ubi locus fert, pro adiectivis poni. cf. Walch. Emendd. Livv. p. 163. Liv. XXXIII, 31. *nec criminatio tota ex vano erat*, i. e. vana. id. III, 8, 9. *quum exitus haud in facili essent*, i. e. faciles, ubi v. Gronov. Hertel. ad Taciti Agric. c. 15, in. *ut graviora tanquam ex facili tolerantibus imperentur.* Sall. Iug. XXII, 4. *Populum Rom. non pro bono (i. e. bene) facturum.* XXXVIII, 4. *de improviso Auli castra circumvenit.* Eiusdem generis est *ex composito*, de quo fuse egit Drakenborch. ad Liv. I, 9, 10. Adde Heusing. ad Cic. de Off. I, 37, 13. — *Obscuratque.* Particulam *que* in sententia disiunctiva, ubi proprie *ve* locum habet, vindicavit Walchius in Emendd. Livv. p. 53—4. Liv. III, 55, 13. *quae (senatusconsulta) ante arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturquē.* id. XXIII, 1, 9. *aliquot eo praelio nobiles iuvenes capti caesique.* V. ad c. XIV, 4. et cf. Iahnium ad Hor. Sat. II, 3, 157. p. 256. eundemque ad Virgil. Georg. I, 441. Aen. II, 37.

§. 2. *sicuti ego existumo*] Ita scripsimus pro vulgato *aestumo*, secuti Goerenzii iudicium ad Cic. de Finn. III, 2, 6. docentis *aestumare* esse *rei pretium constituere; existumare* vero *ex rei pretio* (externo vel interno, vero vel opinato) *iudicare.* Eodem fere modo distinxit glossator Guelf. 12. ad Cat. II, 8., qui haec habet: *aestimare est considerare; existimare vero post nostram investigationem iudicare; non enim quicunque aestimat statim et existimat.* Illa igitur *existumare* verbi significatio ut est ex ipsa vocabuli *ex* praep. iuncti natura ducta, ita dubium esse nequit, quin huic loco conveniat. Perperam igitur Müllerus, sine dubio Bremium secutus ad

existumo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur.
3 Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxu-
4 mis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extol-

Sueton. Octav. c. 57. et Tellerum in Indice p. 290. statuit, *aestumare esse ex caussis certis iudicare, quod deliberato animo fiat in re ab utraque parte probabili*; quae explicatio potius in verbum *existumare* cadit, v. Herzog. ad Caes. B. G. II, 17 extr. Sallustius enim rerum ab Atheniensibus gestarum pretio apud animum suum constituto atque ponderato, inde iudicat eas non ita magnas esse, ut fama ferantur. Omnino igitur *existumo* scribendum videtur, ubi accusativus c. inf. verbum excipit, quia ita semper animi iudicium significatur; *aestumo* autem recte habet, si ad solum accusativum obiecti refertur, velut c. II, 8. LVIII, 18. Haud dissimiliter, sed non satis accurate, utrumque verbum distinxit Cortius ad Iug. XXXI, 19. et ad Cat. XLVIII, 7., quamquam sibi non constat, neque singulis locis regulam a se constitutam sequitur, plerumque *aestumare* probans, ut Cat. l. l. et c. XIV, 7. LI, 15. Iug. CX, 5., quibus locis *existumare*, quod etiam plures codd. tenent, praeferendum videtur. Cf. Cat. LI, 43. Iug. III, 4. et praeterea Gronov. ad Liv. IV, 41, 2. et ad XXXIV, 2, 5. Ruhnken. ad Ter. Heaut. Prol. v. 25. et ad Muret. T. I. p. 43.

aliquanto minores] i. e. bona parte minores; nam *aliquantum* non est *paullum*, ut visum est Drakenborchio ad Liv. XLI, 16., sed *satis multum*, explicante Ernestio ad Suet. Caes. c. 86. cf. Heusing. ad Off. I, 1, 2. et ad I, 30, 12. Tamen non negligendum est, quod F. A. Wolfius prudenter monuit ad Suet. Caes. c. 10. *aliquantum* per se esse incertae potestatis, et relative tantummodo *satis multum* significare, id quod Zumptius quoque Gram. Lat. §. 74, 15, 1. p. 370. sensisse videtur. Praeter necessitatem A. Schlegel. in Seebodii Bibl. Crit. a. 1819. T. II. p. 718. probat *aliquantum*, quod in solo Bas. 2. legitur et rarissime in usu est. Ne quis tamen dubitet omnino ita dici posse, neve cum Zumptio l. l. *aliquantum*, qui accusativus est, adverbii vim habere putet, conferat censorem in A. L. Z. a. 1826. No. 259. p. 414. Car. Beierum ad Cic. de Off. III. 9, 38. et Herzog. ad Caes. B. G. V, 10.

lere praeclara ingenia. At populo Romano numquam ea copia fuit, quia prudentissumus quisque negotiosus maxume erat; ingenium nemo sine corpore exercebat; optumus quisque facere quam dicere, sua ab aliis bene facta laudari quam ipse aliorum narrare malebat.

§. 4. *qui ea fecere*] Pronomen *ea* Cortius delevit ex uno cod. Eccard. cui postea Leid. C. H. Erl. Teg. et Tur. 1. accessere. Nos restituendum putavimus, quia sententia non generalis est, (in qua *facere* plerumque absolute ponitur, inprimis si verbo *dicere* vel simili opponitur, cf. ad III, 1.) sed ad Athenienses pertinet, quorum facta intelliguntur; in quo nexu pronomen vix abesse potest. Revera autem Athenienses intelligi, non solum ex oppositione patet, *at populo Rom.*, sed inde etiam, quod dixit *potuère;* in generali enim sententia vix poterat quin *possunt* scriberet. Similem locum Cortius pariter depravavit, Iug. XXXI, 10. *neque eos, qui ea fecere, pudet aut poenitet*, ubi *ea* invitis codd. eiecit. cf. ibid. §. 26. — Statim post Cortium secuti sumus, ex codd. Fabr. 1. et Guelf. 6, 10. exhibentem *verbis eam potuere*, pro vulgato *verbis ea potuere*, quod etiam Gerlachius retinuit. Efficacius enim dictum videtur, virtutem tantam haberi, quantum *ipsa* potuerit verbis extolli, quam si ex laude *factorum* pendeat. Tamen negari nequit pronomen omnino incertum videri propter magnam codd. discrepantiam. Nam praeter eos, unde vulgatum *verbis ea pot.* fluxit, in septem Leidd. Vin. 1. Erl. Teg. Bas. 1. 2. 3. Tur. 1. 2. Bern. 1. 3. est *ea verb. pot.;* in Paris. E. *ea facta verbis;* in Bas. 4. *ext. eam facta verbis;* in Mediol. 1. vero et Flor. 1. prorsus deest pronomen, unde probabilis fit Gerlachii sententia, scribis, non Sallustio id deberi. Sed ut auctor omiserit, certe non *ea*, sed *eam* mente supplendum est.

§. 5. *ea copia*] i. e. copia tam praestantium scriptorum. *Copia* autem non est *abundantia*, recte observante Cortio, sed *habendi larga facultas et occasio;* hoc enim vult Sallustius, Romanorum rempublicam non ita comparatam et institutam fuisse, ut magna scriptorum ingenia inde provenire potuerint. De vi substantivi cf. Cat. XVII, 6. *quibus molliter vivere copia erat.* Plaut. Capt. II, 1, 21. *quum, quod volumus nos, copia est.* id. Mil. IV, 6, 11. *copia vix fuit eum adeundi.* Ter. Heaut. II, 3, 41. *ea res dedit tum existimandi copiam.* cf. Corte ad Iug. XCVIII, 3. — *Negotiosus*, i. e. *rebus stre-*

IX. Igitur domi militiaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat; ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.

nue gerendis intentus, ut e sententiarum nexu intelligitur. Paullo aliter Gerlachius interpretatur *in republica administranda occupatus*; quod quamquam re h. l. fere idem est, tamen a propria verbi potestate nimis recedit. — *Bene facta* perperam Cortius et Gerlachius cum plerisque coniunctim scripserunt; quod quominus fiat, prohibet analogia similium dictionum, v. c. *recte facta*, de quo dixit Aug. Matthias, ad Cic. Or. in Catil. III, 12, 27. laudans Auct. ad Herenn. I, 14, 24. Liv. XXVIII, 25, 6. Sall. Iug. XCII, 2. *omnia non bene consulta*. Cat. LI, 43. *bene parta vix retinemus*. v. ad c. III, 1. Fragm. Histt. I, 19, 6. coll. Ernestio ad Tacit. Ann. III, 40, init. Unde liquet, in his locutionibus utrumque vocabulum propria et adverbii et participii potestate poni, neque in unum coire.

IX. §. 1. *ius bonumque*] Haec Cortius recte videtur ita interpretari, ut *ius* sit id, quod verum, rectum et aequum est, *bonum*, quod reipublicae utile. Langius utrumque vertit *Recht und Billigkeit*, quod tamen coniunctum tantummodo ad *ius*, non item ad *bonum* pertinet. *Bonum* autem Herzogius putat esse quod rectum et honestum et cum virtute sit, coll. Cicerone Parad. I, 1. et de Finn. III, 8, 29. Sed haec Stoicorum de bono sententia male huc trahitur, neque sententiarum nexui convenit, praesertim quum in isto sensu *leges* non nisi ad ius spectare possint. — *Non legibus magis quam natura*; similes sententias Cortius laudavit Taciti Annall. III, 26, in. Germ. c. 19, extr. et Iustini II, 2, 6. Nostrum locum etiam Ruhnkenius comparavit ad Rutil. Lup. II, 2. p. 80. — Particularum *non magis quam* usum Zumptius Gramm. Lat. §. 67, 2. p. 278. eum esse dicit, ut utrumque membrum pari prorsus vi sibi aequetur. Rectius earum naturam perspexit Ramshornius in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826. I, 2. p. 364., quippe quibus eiusmodi membra coniungantur, quorum prius minoris est gravitatis quam posterius, quam rationem Germanice exprimas particulis *nicht sowohl, als vielmehr*. V. eundem in Gramm. Lat. §. 155. not. 3. p. 304 sq.

§. 2. *in amicis fideles erant*] Ita scripsimus ex Inc. 1. Guelf. 11. Paris. B. E. et Erl., quibus postea accessere Bon. Vat. 1. 3. 4. Flor. 22. Med. 5. 11. 19. Ven. 4. m. pr., pro vulgato *in amicos*, quod Gerlachius in textu quidem reliquit, sed in Commentt. p. 54. improbare videtur. Constructio eadem plane est, quae, metro fir-

Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant; 2 cives cum civibus de virtute certabant; in suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicis fideles erant.

mata, apud Ovid. Trist. V, 2, 36. *Saepe suo victor lenis in hoste fuit.* Virg. Aen. II, 540. *At non ille, satum quo te mentiris, Achilles talis in hoste fuit Priamo.* Quibus adde ex poetis petita: Ovid. Art. Am. I, 731. *Pallidus in Lyrice sylvis errabat Orion, pallidus in lenta Naide Daphnis erat.* id. Amorr. II, 8, 9. *Quid? quod in ancilla si quis delinquere posset, illum ego contendi mente carere bona?* id. Metamm. I, 442. *hunc deus arcitenens et nunquam talibus armis ante nisi in damis capreisque fugacibus usus perdidit.* VII, 22. *quid in hospite, regia virgo, ureris?* VIII, 50. *merito deus arsit in illa.* Ter. Andr. I, 4, 6. *di date illi in aliis potius peccandi locum.* Sed nec pedestris orationis scriptores hac structura abstinuerunt, quae apud Nostrum ipsum aliquotis legitur, velut Cat. XI, 4. *foeda crudeliaque in civibus facinora fecere.* LI, 6. *quid in illis iure fieri posset.* ibid. §. 26. *quid in aliis statuatis considerate.* LII, 8. *res autem monet cavere ab illis, quam quid in illis statuamus consultare.* ibid. §. 12. *sint misericordes in furibus aerari.* Cic. de Off. I, 14, 3. *qui aliis nocent ut in aliis liberales sint.* (ita cod. Pithoei, et Guelf. 4.) ib. II, 18, 3. *in iis tamen qui se adiuvari volent, restricti omnino esse nullo modo debemus*, ubi v. Heusing. cf. Oudendorp. ad Caes. B. G. II, 32, 2. *se id quod in Nerviis fecisset facturum.* v. idem ad I, 6, 3. et Bremius ad Nep. Dion. VI, 2. *in filio saevitiam suam exercuit.* et ad Phoc. IV, 3. *in hoc tantum fuit odium multitudinis.* Gronov. ad Iustin. I, 7, 10. et Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43, 8., qui decem Livii locos congessit. Nuper eandem constructionem tetigit Goerenz. in Iahnii Annall. Philolog. et Paedag. I, 2. p. 305. laudans Cic. Lael. 12, 41. Philipp. 14, 3, 9. Haec exempla cumulare eo magis necessarium videbatur, quoniam interpretes de hac constructione magnopere ambigunt, nihilque quod probari possit protulerunt. Heusingerus enim hunc usum exemplis firmasse satis habens, eius caussam exponere omisit. Ruhnkenius ad Ter. Eun. III, 5, 19. poetis tantum hunc dicendi modum ait licere, si de *amore* loquantur; Bremius contra ad Nep. Phoc. IV, 3. statuit verba *irae*, *crudelitatis* ac similia et cum ablativo et cum accus. construi posse. Cortius denique *in amicis* explicans *erga amicos* nihil discrimen videtur inter utrumque casum agnoscere. Sed tenendum est, nullum casum propriam vim deponere, neque duos casus permutari posse, quin cogitandi ratio mutetur. Haec

3 Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat aequitate seque remque publicam curabant.
4 Quarum rerum ego maxuma documenta haec habeo, quod in bello saepius vindicatum est in eos,

ratio autem quum a verbo pendeat, sequitur, ut duplex illa accusativi et ablativi constructio tum tantum liceat, ubi verbum duplici modo possit cogitari. Hoc autem fit, ubi *verbum* ita comparatum est, ut et per *in* praepositionem accusativo iunctam cum obiecto aliquo arcte coalescat, quae vulgaris est ratio, et *absolute* cogitari possit, ita ut vim suam non in obiectum exserat, sed per se generali sensu positum addito ablativo cum *in* praepositione accuratius definiatur, quippe quo res illa significetur, in qua absoluta eius actio versatur, vel quae actioni caussam aut originem praebuit. Talem verbi cum ablativo coniuncti rationem si explicaveris formula *quod attinet ad*, (germ. in Betreff, in Bezug auf, was anlangt) vim constructionis plane fueris assecutus, nullumque locum non expedies. Sic nostro loco *fideles erant in amicis* neutiquam ita cogitatur, ut idem sit atque *in amicos*, sed primo absolute intelligitur *fideles erant*, cui notioni accuratius definiendae adiicitur *in amicis*, h. e. quod attinet ad amicos, sive respectu amicorum. Apparet igitur, sive accusativus ponatur, sive ablativus, rem ipsam quidem non mutari, sed alia tantum cogitatione mente concipi. Simul perspicitur, quamquam utrumque probum sit, *saevire in aliquem*, et *saevire in aliquo*, tamen propterea, ut hoc utar, non dici posse *proficisci in Graeciam* et *in Graecia*, quia posterius verbum non cogitari potest, nisi ita, ut intentionem in alq. rem significet, quod secus est in priore.

§. 4. *in bello*] Haec verba Cortius vanis suspicionibus ductus eiecit, ne uno quidem codice suffragante et plane contra sententiam, quia infra opponitur *in pace vero*. — Statim post Cortio obsecuti sumus, *bello* scribentes, pro *proelio*, quod plerique edd. tenent. *Proelio* enim glossam esse clare perspicitur ex Tur. 2., qui habet *bello proelio exc.* Receptam scripturam tredecim ap. Gerl. codices exhibent, unus *ex bello;* relicui pro captu scribarum vel *proelio*, vel *a*, *e*, *ex proelio*. *Bellum* etiam *proelium* significare Cortius ostendit laudato Servio ad Virg. Aen. VIII, 541. et Stewech. ad Veget. II. 13. Adde Drakenb. ad Liv. III, 61, 2. Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 1, 4. Gesner. Thes. L. L. p. 598. Tac. Ann. I, 45, extr. Vox *bellum* ter posita aliquam, fateor, offensionem habet; sed talem eiusdem vocabuli repetitionem interdum sibi indulsisse ve-

qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius, revocati, bello excesserant, quam qui signa relinquere, aut pulsi loco, cedere ausi erant; in pace vero quod beneficiis quam metu imperium

teres, observarunt Heusing. ad Off. I, 20. 10. Cortius ad Sall. Cat. XXIII, 3. et qui plus centum exempla attulit Drakenb. ad Liv. I, 3, 9. In plerisque locis eo etiam aliquid excusationis paratur, quod vocabulum repetitum aut alia forma recurrit, aut alia significatione, uti nostro loco; cf. Car. Beier. ad Off. I, 39, 141. et qui omnium accuratissime et prudentissime de ea re disputavit, Iahnius ad Virg. Aen. I, 315. et X, 465. praeeunte Weicherto, de verss. aliquot Virgilii et Val. Flacci iniuria suspectis. p. 97 sqq. Vide etiam Bremium ad Nep. Them. 3, 3.

aut pulsi loco, cedere ausi erant;] Interpunctionem mutavimus, commate, quod vulgo post *pulsi* ponitur, post *loco* vocabulum transposito. Auctor enim non loquitur de iis, qui victi ex pugna discesserant, quod haud semel factum erat, (neque est enim in potestate ducis aut militum semper invictos esse,) sed de ignavia eorum, qui pedem retrahere ausi erant, quum potius resistendum erat. Quodsi interdum, necessitate cogente, pelli turpe non est, sequitur, ut etiam *loco cedere* non ignominiosum et animadversione dignum esse possit; nam qui pellitur, non potest locum obtinere. Ut autem *pelli* et *loco cedere* nequit disiungi, ita *loco pelli* et *cedere* neutiquam idem est; cf. Liv. VII, 8, 3. *primum gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie avertunt.* Iug. LXXIV, 3. *ceteri eius omnes milites primo concursu pulsi fugatique.* Fortis igitur militis est loco pulsum non cedere, sed studere, ut locum recipiat, quod tantummodo ignavus non faciet, ita ut in talem iure animadverti possit; qui autem gradu vel loco pulsi non cessissent, merito ignaviae crimine vacabant. Ita satis firmata videtur mutatio nostra; *loco* autem aeque cum *pelli*, ac cum *cedere* coniungi docent exempla Velleii II, 5, 2. Liv. XXXVI, 18, 6. Senec. Nat. Quaest. II, 27. Praeterea notandum, *locum* esse i. q. *suum locum*, de qua vi dicit Goerenzius ad Cic. de Finn. IV, 1, 2, extr. Off. III, 9, 2. *quum in locum annulum inverterat.* Sall. Iug. XXXVIII, 3. *locum uti desererent.* LII, 4. *amisso loco Numidae fusi fugatique.* Ruhnken. ad Ter. IV, 1, 57. Plura dabit Walchius Emendd. Livv. p. 22 sq.

§. 5. *beneficiis quam metu*] Multi codd. habent *benef. magis q. m.*, sed *magis* non legitur in Leidd. K. L. Colon. Palm. Martin. Pemb.

agitabant, et accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant.

X. Sed ubi labore atque iustitia respublica crevit, reges magni bello domiti, nationes ferae et

Rem. 2. Fabr. 2. Sen. 1. Guelf. 4. 5. De qua structura v. ad c. VIII, 1. et Gerlach. ad h. l. — *Ignoscere quam persequi.* Erravit Gerlachius haec absolute dicta censens, quippe quae ratio simplicior sit et magis ex more priscorum auctorum. *Ignoscere* absolute poni posse quivis concedet, cf. Fragm. Histt. I, 19, 6. *ignoscendo populi Rom. magnitudinem auxisse;* sed *persequi* non addita vel intellecta voce *iniurias* aut simili nunquam potest esse *ulcisci.* Quocirca ex verbis *accepta iniuria* ad sequentia *eam* animo repetendum, quod iam Cortius et Müllerus viderunt faciendum. Ille dictionis illustrandae comparavit Iug. XIV, 23. *tuamne iniurias persequar?* Cic. p. Mur. 21, 44. *acceptam iniuriam persequi non placet?* Senec. Controv. III, 20. *ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus?* Cic. Phil. XIII, 18, 39. Acadd. II, I, 1. Donat. ad Ter. Adelph. II, I, 9.

X. §. 1. *labore atque iustitia*] I. e. industriâ et alacritate in periculis subeundis, quod virtutis studium militiae domique cum iustitia coniunctum fuerat. Respicit auctor ad c. VI, 5. et IX, 3. — *Reges — nationes — populi* — eodem modo apud Ciceronem coniuncti leguntur, Off. II, 8, 2. *regum, populorum, nationum portus erat Senatus,* et apud Nostrum Fragm. Histt. IV, 12. 5. *namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una caussa bellandi est;* neque raro *populus* et *gens* (Liv. VI, 12. Virg. Aen. X, 202. Pompon. Mela I, 21.), *gens* et *natio* (Cic. Off. I, 17, 1. de N. D. III, 39.), *natio* et *populus* coniunguntur, ut interdum difficile sit, accuratum aliquod discrimen observare. Hoc tamen certum est, *populi* nomine semper eos comprehendi, qui iisdem legibus, institutis, moribus et civitatis forma utantur; inde apparet, *nationem* et *gentem* latius patere quam populum, cf. Gronov. ad Liv. V, 34., eosque his vocabulis significari, qui eiusdem sint originis eademque lingua utantur. Quod ipsum tamen quum non satis certis finibus circumscriptum sit, factum est, ut *gens,* quam vocem ex Taciti verbis, Germ. 2, 6. *ita nationis nomen, non gentis evaluisse,* maioris ambitus esse colligitur, interdum cum *natione* confunderetur, et contra; v. Herzog. ad Caes. B. G. VI, 10. Quare probabile videtur, scriptores ubi vocabula tam incertae potestatis coniungerent, non anxie

populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula imperi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit. Qui labores, pericula, dubias atque asperas res fa- 2

inter eorum significationes distinxisse, sed potius abundantiae causa ut synonyma ea cumulasse.

maria terraeque patebant] Verbum *patere* Müllerus bene explicavit, dicens de iis rebus usurpari, ad quas aditus quidam sit, velut ad maria, fines terrae, rem familiarem alterius, oppida, si in potestate nostra sint; *clausa* contra ea dici, quae extra nostram potestatem sint. Cf. Cat. LVIII, 9. *coloniae atque municipia patebant.* Cic. Epp. VI, 10. *ut intelligant omnia Ciceronis patere Trebiano.* in Verr. V, 65, 168. *omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus R. ista defensione praecluseris.* Liv. IV, 25, 11. *qui caverint, ne cui patricio plebeii magistratus paterent.* Haud dissimilem, hoc certe loco, sensum praeberet *parebant*, quod Ciacconius coniecerat et Cortius in Guelf. 9. scriptum reperit; tamen a vulgata non est recedendum, quia *magnitudo* imperii, quam auctor hic describit, optime hoc verbo significatur. Neque huc facit locus Cat. XXXVI, 4. *quum (populo Romano) omnia domita armis parerent.* Ibi enim *parere* recte se habet propter verbum *domita* et Cortius perperam *patere* praetulit ob nostrum locum. Haud inconsulto autem Sallustius tempora mutavit, praegressis perfectis *crevit, domiti* (sc. *sunt*), *interiit*, subiungens imperfectum *patebant*; illa enim simpliciter ut *praeterita* et *facta* refert, hoc quia durabat imperfecto extulit. Cf. Cat. XII, 1. *postquam divitiae honori esse coepere, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur.* LI, 32. *Sulla quum Damasippum iugulari iussit, quis non factum eius laudabat?* ibid. §. 34. *post paullo ipsi trahebantur, neque prius finis iugulandi fuit, quam* etc. Liv. II, 48. *Aequi se in oppida receperunt, murisque se tenebant.* Cic. Brut. 10, 39. *Etsi (Solon et Pisistratus) Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae iam erant, quam est Roma ad hodiernum diem.* Liv. III, 48, 8. *quum haec intonuisset plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte dimovit, desertaque praeda iniuriae puella stabat.* Cf. Godofr. Stallbaumius ad Ruddimann. Institt. T. II. p. 343. et Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 44, 127.

4 *

cile toleraverant, his otium, divitiae, optandae alias,
3 oneri miseriaeque fuere. Igitur primo pecuniae, deinde imperi cupido crevit; ea quasi materies omnium
4 malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque artis bonas subvortit; pro his super-

§. 2. *his otium, divitiae, optandae alias*] *His* scripsimus pro *iis*, codd. plurimis ita iubentibus, et quia relativum praecedit, cf. ad Cat. II, 4. Pro *optandae* Perizon. ad Sanct. Min. IV, 10. p. 371. Ed. Bau. ex Ms. Hogersii praefert *optanda*, quod sane usitatum est, notantibus praeter Perizon. ad l. l. Cortio ad Cat. V, 7. et Heusing. ad Off. I, 25, 5. sed vulgata non minus proba, quum saepe adiectivum vel verbum, quod ad plura substantiva praecedentia pertinet, novissimo tantum accommodetur; velut Cat. XI, 3. *corpus animumque virilem*. Iug. CXI, 2. *amicitiam, foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, ultro venturam.* VIII. 2. *ultro illi gloriam et regnum venturum.* Cat XII, 1. *gloria, imperium, potentia sequebatur.* XXV, 3, 5. Cic. de Or. II, 44. Nep. Con. IV, 4. Goerenz. ad Acadd. I, 4, 17. Participium ipsum non cum Müllero explico *quae exoptatae veniunt*, sed interpretor *optabiles*, rariore participii fut. passivi usu, quo, necessitatis notione aliquantum oblitterata, potius significatur rem aliq. fieri *posse*, quasi adiectivum in *ilis* positum sit. Egerunt de ea re Walchius Emendd. Livv. p. 51. Bremius ad Nep. Attic. 18, 5. *quod vix credendum sit.* Vell. I, 12, 2. *quia credenda afferebantur.* Goerenz. ad Finn. III, 15, 51. *quaeque autem aestimanda essent.* Sall. Iug. LXIV, 1. *virtus, gloria atque alia optanda bonis.* Vell. II, 46, 1. *quum immanes res, vix multis voluminibus explicandas, Caesar ageret.* Cf. praeterea Zumptium, qui enucleate de hac significatione disseruit in Gramm. Lat. §. 81, 9, 1. p. 460. His explicatis offendit adhuc pronomen *aliis*. Cur enim non his ipsis, qui pericula et dubias res facile toleraverant, otium et divitiae optandae sunt? Et si non sunt, quinam sunt hi *alii?* Num Romani, an quivis alii? Num meliores, an peiores Romanis? Difficultatem sensit etiam Müllerus, haec annotans: *intelligit multitudinem; differt enim quod bonis optandum est*, Iug. LXIV, 1. Sed nihil his proficimus; manet enim indefinita et vaga verbi notio, quo fit, ut non certa oppositio exsistat, quam auctorem voluisse liquet. Res autem plana fiet, si pro *aliis* nobiscum scripseris *alias*, quod in Guelf. 5. se reperisse testa-

biam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re sed ex commodo aestumare, magisque voltum

tur Cortius, et facile poterat in *aliis* abire, librariis consueta structura deceptis. Sententia igitur est: otium et divitiae, quae res *per se* non malae sunt, et tales, quae merito expetantur, tempore Romanis perniciosae fiebant; *alias* igitur optandae, *tunc* non optandae, sed oneri miseriaeque erant.

§. 4. *subvortit*] Recte Gerlachius interpretatur corrumpit, vel pessumdat, coll. Fragm. Histt. I, 19, 8. Iug. XXX, 1. Iustin. XII, 5. Tacit. Ann. IV, 71, extr. — *Edocuit* i. e. aoristi sensu *edocere solet*, quem usum illustravimus ad c. LI, 11. *neque cuiquam mortalium iniuriae suae parvae videntur; multi eas gravius aequo habuere.* Locis ibi laudatis adde Iug. XVII, 6. *plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interiere.* — *Neglegere* est in Tur. 1. Bas. 2. tribus Pariss. et melioribus Cortii; vulgo *negligere.*

§. 5. *falsos fieri*] I. e. active, qui alios per simulationem fallerent. Usum dicendi illustravit Cortius, laudans Tacit. Annal. I, 7, 1. *quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes.* ib. III, 3, 1. *ne falsi intelligerentur.* Plaut. Bacch. III, 6, 11. *quos quum censeas esse amicos, reperiuntur falsi.* Cf. Serv. ad Virg. Georg. I, 463., qui nostrum locum laudat. Sed in aliis quoque duplex illa activi et passivi significatio reperitur, cuius generis sunt *ignotus*, Cic. Epp. ad Fam. V, 12. v. Bremius ad Nep. Agesil. VIII, 1. *ignarus*, Tac. Ann. III, 69, 1. XII, 45, 4. *nescius*, Tac. Ann. XVI, 14, 2. cf. Vechner. Hellenol. p. 420. Cort. ad Cat. XXXIX, 2. Nolten. Lex. Antib. p. 1219. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. 11, 30. et Ramshorn. Gr. L. §. 206. p. 693. v. ad Cat. VII, 5. et ad XV, 4.

aliud clausum in pectore] Affert haec Iul. Rufinianus p. 196. Ed. Ruhnken.: *ironia elocutiuncula Sallustiana commodissime exprimitur, quum aliud in pectore reclusum, aliud in lingua promptum habeamus. Reclusus* interdum quidem dicitur pro *occlusus*, v. c. Iustin. I, 9, 16. *quia singulae separatim recludantur.* Cf. Duker. ad Flor. IV, 12, 64. Nihil tamen huic varietati tribuendum, quum appareat, illum memoriter haec citasse, quod etiam mutatus verborum ordo indicat.

6 quam ingenium bonum habere. Haec primo paullatim crescere, interdum vindicari; post, ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas immutata, imperium ex iustissumo atque optumo crudele intolerandumque factum.

§. 6. *post, ubi contagio, quasi pestilentia, invasit*] Locum graviter corrupit Cortius, commate, quod post *contagio* erat, post *quasi* posito, ut coniungatur *pestilentia invasit*. *Pestilentia* enim vel *pestis* nunquam ita nude positum malos mores significare potest, minimeque hoc, ut Cortius autumat, probant loci Cat. XXXVI, 5. Senec. Consol. ad Helv. c. 13, et c. 17, quippe in quibus hoc vocabulum, pariter ut nostro loco, quamquam paullo alio modo, comparationi inserviat. Praeterea nexus ipse docet *contagio* nominativum et primarium vocabulum esse, cui illustrando *quasi pestilentia* additum sit. Auctor enim priora tempora, quibus vitia, paullatim crescentia et interdum repressa, rara essent, iis opponit, quibus, contagione pestilentiae instar totam civitatem invadente, omnes corrupti tenebantur. Haud dissimili sententia etiam usus est in Fragm. Histt. I, 19, 9. Gerl. ubi haud dubie vera Carrionis emendatio *quasi tabem*. cf. Iug. XXXII, 4. Fragm. Histt. IV, 9. — Ad *invasit* Langius supplendum opinatur *civitatem;* rectius verbum absolute positum censebis. Cf. Cat. II, 5. *ubi lubido atque superbia invasere.* Iug. XLI, 9. *cum potentia avaritia invadere.* Ter. Hecyr. II, 2, 21. *an dolor repente invasit?* Liv. V, 13. *dulcedo invasit plebeios creandi.* Eodem modo *incessere* usurpatur. Cat. XIII, 3. *lubido stupri, ganeae incesserat.* VII, 3. *tanta cupido gloriae incesserat.* Iug. XIII, 7. *tanta commutatio incessit*, XLI, 3. Tac. Ann. I, 5. I, 55. III, 26, init.

XI, §. 1. *avaritia animos hominum exercebat*] Res exercent homines, quum eos ita occupatos habent, ut in iis toti sint et quasi defixi teneantur, eoque aut exagitentur, aut fatigentur. Virg. Aen. I, 435. *qualis apes exercet sub sole labor.* id. Georg. II, 415. *incultique exercet cura salicti.* Hor. Epp. I, 11, 28. *strenua nos exercet inertia.* Lusum quaesivit in verbi structura Livius XXXIX, 40, 9. *simultates nimio plures et exercuerunt Catonem, et ipse exercuit eas.* Non multum diversus est locus Fragm. Historr. I, n. 8. *servili imperio patres plebem exercere.* Cf. etiam quae Ruhnkenius monuit ad Ter. Heaut. I, 1, 21. — *propius virtutem*] Plurimi codd. tenent *pr. virtuti*, sed accusativum tuentur probatissimi libri Leid. L. Nazar. Bas. 1. Bern. 1. Fabr. 1. cum novem aliis et Priscian.

XI. Sed primo magis ambitio quàm avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, im- 2
perium bonus ignavus aeque sibi exoptant; sed ille vera via nititur, huic quia bonae artes desunt, dolis

XVIII, 23, 180. T. II. p. 179. Ed. Kr. Praeterea quartus casus etiam usu Sallustii commendatur, cf. Iug. XVIII, 9. *propius mare Africum.* ib. §. 11. *proxume Carthaginem.* XIX, 5. *proxume Hispaniam.* XLIX, 1. *propior montem.* ib. §. 6. *proxumum hostis.* v. etiam Gronov. ad Liv. II, 48, 5. Drakenb. ad I, 21, 1. et Herzog. ad Caes. B. G. VII, 18.

§. 2. *bonus ignavus*] Plerique codd. *bonus et ignavus*, sed copula abest in Struv. decem Leidd. Vatic. 5. et compluribus Rivii ac Wassii libris, quos Gerlachius perperam non secutus est. Nam in rebus contrariis, quae aequaliter et promiscue locum habere dicuntur, consociandis, sine copula; quae alias geminanda foret, alterum alteri respondet, sic ut par quoddam inde exsistat; quae sunt Car. Beieri verba ad Cic. de Off. I, 17, 56., plurima huius usus exempla congerentis. Quaedam etiam Cortius ad h. l. adscripserat, velut Iug. LI, 1. *arma tela, equi viri, hostes cives permixti.* XCVII, 5. *equites pedites permixti.* Plaut. Asin. I, 3, 94. *dignos indignos adire atque experiri certum est mihi.* coll. Donato ad Ter. Eun. V, 8, 28. His adde Tacit. Annall. II, 13, init. *Germanici comitatem per seria per iocos eundem animum laudibus ferebant.* III, 1. extr. *neque discerneres proximos, alienos.* ibid. XVI, 10. *princeps immobilem se precibus invidiae iuxta ostendit,* de quo loco v. G. Ludov. Walch. Emendd. Livv. p. 32.

huic quia bonae artes desunt, — contendit] Pauci libri pro *huic* exhibent *hic*; male. Nam si enunciatio primaria et secundaria ita coniunctae sunt, ut duo verba habeant diversae constructionis, in sententia secundaria autem pronomen demonstrativum sit, quod ad subiectum primariae sententiae spectet, attractione admissa, fit interdum, ut substantivum primariae sententiae non eo casu ponatur, quem suum verbum requirat, sed ut constructionem alterius verbi in secundaria enunciatione sequatur, omisso pronomine demonstrativo, quod cum hoc verbo coniungi debebat. Igitur nostro loco proprie dicendum erat *hic, quia ei bonae artes desunt, dolis contendit.* Cf. Bremius ad Nep. Thrasybul IV, 1. *huic corona data est; quam quod amor civium, non vis expresserat, nul-*

3 atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit; ea quasi venenis malis imbuta corpus animumque virilem effeminat, semper infinita, insatiabilis est, neque

lam habuit invidiam; pro: *quae*, *quod eam* etc. cf. Wopkens. Lectt. Tull. p. 217. laudatus a Walchio in Emendd. Livv. p. 89., qui plura ibi attulit, v. c. Liv. V, 1. fin. *Romanis etsi quietae res nunciabantur, tamen muniebant.* XXI, 18, 3. *Romani postquam Carthaginem venerunt, quum senatus datus esset.* Paullo liberior structurae ratio videtur in his, Liv. XXX, 30, 9. *agimus ii, qui quodcunque egerimus ratum civitates nostrae habiturae sint.* Cic. Off. I, 3, 5. *medium officium id esse, quod cur factum sit probabilis ratio reddi possit.* p. Sext. 24, 53, extr. *lex erat lata, et ea lex, quae ut ne ferretur Senatus fuerat veste mutata.* Nep. Attic. IV, 2. *noli adversus eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem Italiam reliqui*, ubi v. Bremius.

§. 3. *pecuniae studium habet*] i. e. coniuncta est cum pecuniae studio. Cf. de hac *habere* verbi potestate Car. Beierum ad Cic. Off. II, 22, 70, extr. *quam habet aequitatem, ut agrum multis seculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat?* Or. in Catil. IV, 4, 7. *habere videtur ista res iniquitatem.* Off. II, 6, 19, extr. *fortuna ceteros casus rariores habet.* ib. III, 2, 9. *alterum potest habere dubitationem.* de Legg. II, 26, 65. *habet enim luctum concursus hominum*, ubi Goerenzius parum accurate *habet* interpretatur *efficit, excitat, parit*, scilicet *ratione ex Graecis imitata ἔχει ταῦτα λύπην!* His addi possunt loci a Cortio laudati, Cic. Epp. ad Fam. X, 28, 1. *ut vestrum beneficium nonnullam habeat querelam.* X, 15, 2. *consilium quod habere posset obtrectationem.* cf. ad LI, 20. — De ratione perfecti *concupivit* v. ad c. LI, 11. — *Corpus animumque virilem;* v. ad c. X, 2.

neque copia neque inopia minuitur] Non placet editorum sententia, qui trita significatione haec verba accipiunt; nam *inopia* avaritiam non minui sed potius accendi quis non videt? Idem sensit Tellerus, qui p. 241. aliam interpretandi viam iniit, *copiam* explicans opportunitatem et occasionem divitias comparandi, *inopiam* vero talis opportunitatis defectum. Sed haec explicatio non minus incommoda est, primum, quia *copia* absolute non ea, qua voluit Tellerus, significatione ponitur, tum quia acquirendi opportunitas avaritiam vehementissime incendere solet, neque eam minuit, id

copia neque inopia minuitur. Sed postquam 4
L. Sulla, armis recepta republica, bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neque modum neque

quod Sallustius vult. Quare, ut in utraque parte aliquid sit, quod *avaritiam minuere* posse videatur, *copiam* refero ad eas res, quas quis iam comparavit, *inopiam* ad eas, quas adhuc sibi acquirendas putat. Avaritiam enim minui debere putaveris, si aut multas opes iam collectas habeat, aut perpauca videat, quae ad se rapere possit; sed neque copiâ rerum acquisitarum, quibus acquiescere possit, neque inopia acquirendarum, qua deterreatur, minui potest; quippe nihil omnino respuit, eoque summa eius turpitudo constat. Tenendum autem, *copiam* aeque ac *inopiam* per se incertae relationis esse, quo fit, ut h. l. non ad eandem rem pertineant. Quodsi cui haec nimis longe repetita et non satis simplicia videantur, fortasse magis placet quam ad c. XV, 4. tentavimus loci difficilis explicationem. — Paullo ante, praeeunte Gerlachio, plurimorum codd. auctoritate *est* post *insatiabilis* restituimus. Illum tamen postea in Commentariis p. 56. eius facti poenituit; verbo enim omisso numerum censet incitatiorem fieri, quod plane contra est, quum *infinita*, *insatiabilis* ita non pro integra enunciatione esse possint, sed tantummodo appositionem efficiant, quod multo minorem vim habet.

§. 4. *bonis initiis*] Bipontt. ediderunt *ex bonis initiis*, quod est in octo codd.; tres alii tenent *de b. i.* Cortius praepositionem recte omisit, graviter tamen errans, quum *bonis initiis* pro dativo habet, eleganter scilicet genitivi loco posito. Eum sequuntur Tellerus et Kunhardtus; Dahlius vero et Langius *de* vel *ex* supplendum censent, a quibus non multum diversa est Gerlachii sententia, qui vel praepositionis vel participii aut adiectivi ope structuram expediendam putat. Sed omnes falsi; nam *bonis initiis* abll. sunt absoll. haud infrequentes illi, adiectivo c. subst. coniuncto, v. ad c. XLVIII, 1.; sensus igitur est, *quum initia bona essent.* Ita Iug. XXXVII, 3. *hieme aspera* est, quum hiems aspera esset. Cat. XLVI, 6. Fragm. Histt. I, 8, init. I, 65. Vell. II, 68, 3. ubi v. Ruhnken. Gernhard. ad Cic. Lael. c. 15, 54. et Herzog. ad Caes. B. G. II, 9. qui primus scite monuit hos ablativos propria sexti casus vi caussali esse explicandos, neque cum Zumptio Gramm. Lat. §. 81, 7. p. 458. ad ellipsin participii *esse* verbi, quae nulla est, esse confugiendum. Alias eadem constructio male intellecta turbas

modestiam victores habere, foeda crudeliaque in civibus facinora facere. Huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo

dedit Cat. XXXIX, 2. ubi v. *Sulla malos eventus habuit*, i. e. Sullae res gestae malae esse coeperunt. Igitur sententia haec est: postquam Sulla, qui initio iustissimus videbatur, optimatium partibus favens, mox ad crudelissima facinora convertebatur. Apposite Cortius comparavit Vellei. II, 25, *putares Sullam venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem, tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, hominum, urbium perduxit.* Cic. de Off. II, 8, 27. *in illo secuta est honestam caussam non honesta victoria*, ubi v. Beier. — *Rapere, trahere*, de immoderata licentia et cupiditate diripiendi dictum, ut Iug. XLI, 5. *sibi quisque ducere, trahere, rapere.* Fragm. Histt. IV, 12, 17. *quibus non humana ulla neque divina obstant, quin socios, amicos trahant, excidant.* Plaut. Trin. II, 2, 10. *cetera rape, trahe.* Tacit. Ann. III, 20, in. *Tacfarinas vicos exscindere, trahere graves praedas.* III, 74. *ne pagi traherentur.* — *Neque modum neque modestiam habere* valet ad summam intemperantiam effrenatamque libidinem significandam, ut germanicum: weder Maass noch Gränzen kennen. Cf. Cat. XXXVIII, 3. Iug. XLI, 9. Liv. XXVI, 48, 11. Plaut. Bacch. IV, 3, 2. — *In civibus* habet cod. Wassi. Reg. 1. Teg. et Tur. 1. relicui *in cives*; sed v. quae diximus ad c. IX, 2. Quod Herzogius monet hostilem animum, quo Romani cives quasi *petierint*, non potuisse non accusativo significari, subtilius videtur, neque valet ad scripturam improbandam, quae librariorum ingenio nullo pacto deberi videtur.

§. 5. *quem in Asia ductaverat*] Bipontinos et Langium secuti scripsimus *in Asia*, quod est in Leid. L. et melioribus Haverc. Bas. 2. 4. Tur. Bern. 1. 2. 3. Pariss. A. B. C. D. Med. 1. Vat. 2. 5. Barber. 1. 5. Alii habent *in Asiam*, quod Cortius recepit, diversum plane loquendi usum huc referens, quo se ipsum et alios elusit. Quum enim sciret multa verba, vulgo cum *ablativo* et *in* praepositione iungi solita, etiam cum accusativo iungi, v. c. Tac. Hist. I, 87. *in custodiam habitos.* Cic. p. L. Manil. 12, 33. *esse in potestatem*, (cf Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 2, 29. Interpp. ad Liv. II, 14. Walch. Emendd. Livv. c. III. p. 46.) igitur hanc constructionem, cuius caussa eum latuit, etiam nostro loco esse credidit. Sed quoniam vulgari structura diverso sensu dicitur, *exercitum ducere in aliq. terram*, et *in aliqua terra*, illud non potest alia ratione in-

sibi fidum faceret, contra morem maiorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat. Loca amoena, voluptaria facile in otio ferocis militum animos

telligi, nisi ea, quam fert *in c. accus.* coniunctum. Sequentia autem docent Sallustium non loqui de itinere ex Italia vel Graecia in Asiam facto, sed de commoratione in Asia, ita ut *exercitus quem in Asia ductaverat* idem plane sit atque *exercitus Asiaticus*; quare auctor quum hoc dicere et debebat et volebat, non poterat *in* cum alio casu, quam cum ablativo coniungere. Ad rem, quae per se clara est, magis confirmandam addo quod Gerlachius monuit, *ductare* i. esse q. *praeesse*, uti c. XVII, 7. *Pompeius magnum exercitum ductabat.* XIX, 3. *equites quos Piso in exercitu ductabat*, Iug. LXX, 2. Tacit. Historr. II, 100, med.

liberaliter habuerat] *Habere* cum adverbio ad personam relatum, ut sit i. q. *tractare aliquem*, Cortius exemplis bene illustravit, Iug. CIII, 5. Liv. XXIX, 8, 6. XXXVII, 34, 7. XXXIX, 1, 4. De Asia, luxuriae et corruptorum morum matre, cf. Cic. p. Mur. 5, 11. ubi v. Matthias, qui laudat Liv. XXXIV, 4, 3. XXXIX, 6, 7. et ibid. c. 1, 3. — *Amoena* non ab omnibus Grammaticis ad eandem originem refertur. Quae veteres protulerunt, velut Festus, qui *amoenum* id esse dicit, quod ad se amandum alliciat, et Servius, qui, praeeunte Varrone, ad Aen. V, 734. et ad VI, 638. docet amoena loca esse voluptatis plena, vel quae solam voluptatem praebeant, fructum vero, (i. e. munia) nullum habeant, haec, inquam, nullius pretii sunt. Ger. I. Vossius contra in Etymol. p. 25. a *moenibus* deducit, quorum amoenitas magna esse soleat, quia arboribus consita sint, et quod in hortos proximos longe lateque prospectus pateat. Sed haec minima tantum ex parte placent, quia quid *a* valeat non explicatur; neque apud veteres arbores in moenibus fuisse putaverim. *Amoenum* potius est, quod a moenibus recedit, et in quod prospectus, isque laetus, ut solet, a moenibus datur; recte igitur Cortius ad nostrum locum monuit, hoc vocabulum proprie de naturali iucunditate locorum dici. Cf. Liv. XXXIX, 1, 3. Tac. Ann. III, 7. *per amoena Asiae.* Nep. Attic. XIII, 2. *domum habuit, cuius amoenitas silva constabat.* Cic. Epp. ad Attic. XVI, 3. *praediola nostra satis amoena.*

ferocis animos] i. e. duros, acres et strenuos; *ferox* enim in laude est apud militem. Iug. CVI, 3. *ille animo feroci negat*, *se Numidam pertimescere.* Liv. III, 47, 2. *strenue ac ferociter facta.* XXXVIII, 13, 11. *feroces ad bellandum viros.* Nep. Themist. II, 1.

6 molliverant. Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari, ea privatim ac publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere.

ferociorem reddidit civitatem. Tac. Historr. II, 76. *si quid ardoris et ferociae miles habuerit.* Cort. Vide etiam ad c. LXI, 4. — *Amare*, i. e. veneri indulgere, libidinibus et stupris deditum esse. Iug. LXXXV, 41. *quin ergo ament, potent!* Ter. Andr. I, 2, 20. *omnes qui amant graviter sibi dari uxorem ferunt.* Cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 2, 55. et ad II, 3, 250. — *Potare* est largiter bibere et ad id se invitare; Doederlinus Synonym. Lat. T. I, p. 149. comparat cum vernaculo *saufen*. Nolten. Lex. Antibarb. p. 670. Exempla collegit Broukhus. ad Tibull. I, 11, 31.

§. 6. *delubra*] Haec qualia sint et quomodo differant a templis, mire dissentiunt et veteres Grammatici, et recentiores, quum etymologia non satis certa sit, neque ullo scriptoris cuiusquam loco aliquid reperiatur, quod rem illustrare possit. Diligenter varias sententias collegit I. Matth. Gesnerus, in Thes. L. L. h. v., ipse Ger. I. Vossium secutus, qui in Etymolog. p. 178. vocabulum derivat a *deluendo*, ut sit *templum cum fonte*, ubi se deluerent, sive purgarent. Cortius, eandem originem agnoscens, multo aliter explicat; nam quia *deluere* sit *solvere*, ea templa, *quibus condendis vota essent soluta*, delubra esse vocata. Magis probabilis, quamquam non certa Varronis sententia videtur, qui de rebus divinis lib. VII, p. 219. Ed. Bip. haec habet: *sicut locum, in quo figerent candelam candelabrum appellarunt, ita in quo deum ponerent, nominarunt delubrum.* Utcunque est, antiquissimum videtur vocabulum, cuius vim ipsi Romani non satis perspicerent; tamen latius videtur patuisse, quam templum, ut omne templum quidem esset delubrum, neque vero omne delubrum diceretur templum.

§. 7. *nihil relicui victis fecere*] Structuram dictionis *nihil relicui facere* Gerlachius plane abnormem dicit, confusione alienissimae constructionis ortam. Qui capitalis eius error inde fluxit, quod in hac sententia accusativum praedicati necessarium putavit, genitivi vim, neutiquam cum *nihil* coniungendi, sed a *verbo* pendentis, non assecutus. Sed primaria huius casus potestate, quam exposuimus ad c. VI, 7., etiam illud continetur, ut genitivo significetur id, cuius alia res pars est, unde tum aliae dictiones, tum haec nostra repetendae sunt. Igitur *facere aliquid relicui* proprie est *facere, ut aliquid*

Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, 7 nihil relicui victis fecere. Quippe secundae res 8 sapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus victoriae temperarent.

sit eius, sive *ex eo, quod relicuum est*, i. e. *facere, ut alqd. relicuum sit*, vel brevius etiam *facere aliquid relicuum*. cf. Cat. XXVIII, 4. *quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil relicui fecerant*, ubi Cortius haec laudavit: Cic. in Verr. I, 1, 2. *ne hoc quidem sibi relicui facit*. III, 48, 115. *quibus nihil de bonis suis relicui fecit*. Caes. B. G. II, 26, extr. *nihil ad celeritatem sibi relicui fecerunt*. Drakenb. ad Liv. VII, 35, 8. Eiusdem plane generis sunt locutiones *lucri*, *compendi*, *aequi bonique facere*, v. c. Nep. Thrasyb. I, 3. *quae ille universa naturali quodam bono fecit lucri*, i. e. fecit ut *ex lucro* essent, sive, ut Godofr. Stallbaumius haud male sensum expressit ad Ruddimanni Institt. T. II. p. 188., *fecit ut in lucro sibi ponendae essent*. Plaut. Bacch. II, 2, 6. *compendi verba multa iam faciam tibi*, i. e. faciam, ut m. v. tibi in compendio sint, vel *pro compendio habenda sint*, ut Stallbaumius l. l. explicat.]

§. 8. *sapientium*] Maior librorum pars tenet *sapientum*, quam formam Gerlachius, licet in textu *sapientium* scripserit, in Commentt. p. 59. parum abest quin probet, auctoritate Seyferti Gramm. Lat. §. 696. et Creuzeri ad Cic. N. D. I, 36. permotus, qui genitivum in *um* legitimum dicunt, si adiectiva vel participia substantivorum potestate posita sint. Nobis Conr. Leop. Schneideri iudicium, Gramm. Lat. I, 2. p. 249., circumspectius videtur, qui utram formam *codices* commendent accurate spectandum suadet. Quocirca quum *sapientium* in optimis libris Leid. L. Bas. 1. Guelf. 5. Fabr. 1. 2. Teg. et praeterea ad viginti aliis exstet, non dubitavi, quin haec scriptura verior esset. Formam in *ium* omnino praeferendam censet F. A. Wolfius ad Cic. de N. D. I, 3, 6. in Annall. Litt. II. p. 277 sqq. et C. H. Frotscherus in Ep. crit. Meyeri *Oratoris* Ciceroniani editione praemissa, p. XI.

nedum illi] Pro *nedum* particulâ *ne* exstat in plurimis Gruteri, Bas. 1. Fabr. 1. Guelf. 1. 2. 5. 12. Sen. 1. 2. Vin. 2. octo Leidd. Teg. Paris. A. C. Tur. 1. Bern. 1.; *nedum* relicui tenent Cortiani, Leidd. Parisini, Bas. 3. 4. Tur. 2. Bern. 2. 3. Her. Erl. Simplex *ne* pro *nedum* dici Cort. demonstravit ad h. l. Gronov. ad Liv. III, 52, 9. et ad Plaut. Casin. V, 4, 23. Schellerus in Lex. Ampl.

XII. Postquam divitiae honori esse coepere, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia
2 pro malevolentia duci coepit. Igitur ex divitiis

p. 6660. et Ramshornius Gram. Lat. §. 178, 1, n. 2. p. 485. Sed quominus recipiatur obstat Prisciani auctoritas, qui in libello de XII verss. Aen. c. X, 181. p. 342. Ed. Kr. de vario usu et significatione *dum* particulae agens, nostrum locum affert, unde apparet, eius certe aetate, quae omnibus quos habemus codicibus antiquior est, *nedum* in textu fuisse. Neque obest alius apud eundem locus, lib. XVI, 2, 10. p. 642. Ed. Kr. ubi eadem verba afferens *ne* habet; ibi enim eodem modo ut in Sallustii codicibus librariorum culpa oriri potuit.

victoriae temperarent] Pro *temper.*, quod est in Leid. L. Guelf. 5. Fabr. 1. m. sec. Bern. 1. et novem aliis, alii codd. habent *obtemperarent*, alii *obtemperarunt*, alii *obtemperant*. Sed quod recepimus tum constructionis et sententiae firmat ratio, tum Prisciani utroque loco auctoritas, tum praestantiores codices. Ceterum Gerlachius comma posuit post *illi* et *victoriae*, quo et *victoriae* a suo verbo seiungitur, et *corruptis moribus* ablativi fiunt absoll., qui potius ablatt. praedicati sunt, ad pronomen pertinentes, ut oppositum vocabulum *sapientium* docet. *Victoriae temperare* est victoria moderate uti, sive *sibi temperare in victoria*, ut dixit Iug. LXXXV, 9. *illis difficile est in potestatibus temperare*. Geminum nostro exemplum laudavit Herzogius, Tacit. Historr. III, 31, fin. *illos esse*, *qui semper Bedriaci victoriae temperassent*. Cf. Vechner. Hellenol. p. 130.

XII. §. 1. *imperium sequebatur*] De significatione huius verbi v. ad c. LIV, 6. — De *imperfecto* post *perfectum* diximus ad c. X, 1. Aliquot praeterea codd. *sequebantur*; sed verbi numerus ad novissimum tantummodo vocabulum se accommodat. Cf. ad c. X, 2. — *innocentia* h. l. pariter ut Iug. XLVI, 1. *avaritiae* opponitur, et significat animum a divitiis iniuste comparandis alienum, easque contemnentem. Cf. Cat. LIV, 6. *Cato cum innocente abstinentia certabat*, eoque sensu haud dubie etiam positum est Iug. LXXXV, 18. v. Matthias ad Cic. p. 1. Man. c. 13, 36. Gerlachius tamen *innocentiam* latiore sensu omnino vitae integritatem et probitatem interpretatur; sed V. D. non videtur attendisse ad sententiarum nexum. Quum enim non solum toto hoc loco de pravo *pecuniae* studio agatur, sed etiam *paupertas* praecedat, cui innocentia adiecta est, nihil

iuventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere; rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi neque moderati habere.

est vertius, quam hoc vocabulum eo quem significavimus sensu positum esse. — *pro malevolentia duci* i. e. malevolum animum prodere, sive ad invidiam divitibus conflandam valere putabatur.

§. 2. *ex divitiis*] Praepositio caussam simul et fontem originemque significat, ut Cortius recte observavit. Tamen non negligendum est, quod Herzogius ad c. VI, 6. prudenter monuit, in caussa significanda non plane perinde esse, utrum solus ablativus, an *ex* praepositio cum isto casu ponatur. Simplici enim ablativo caussa efficiens *proxima* indicatur; *ex* praepositione addita significatur id, quod ex altera re temporis progressu efficitur et consequens est, neque continuo illam excipit. Cf. eundem ad Caes. B. G. I, 30, extr. et ad II, 27. Cat. XIV, 6. *uti cuiusque studium ex aetate flagrabat.* XXXV, 2. *ex nulla conscientia de culpa.* Iug. VII, 5. *alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre solet.* XXXII, 5. *timido et ex conscientia diffidenti.* XXXIX, 2. *Albinus ex delicto fratris invidiam timens.* Adde XLVIII, 2. L, 1. LV, 1. LXII, 8. Substantiva in eadem enunciatione cum infinitivis coniuncta miratur Gerlachius; quam structurae rationem non ita raram esse ostendimus ad c. XVI, 2. Sed h. l. *rapere*, *consumere* etc. non substantivorum vim habent, sed infinitt. historici sunt, ut c. XIII, 3. — *Pudicitiam;* idem significare videtur, quod haud obscure indicat XIV, 7. ubi v. coll. XIII, 3. Non satis recte igitur Müllerus: *pudor*, inquit, est animi, *pudicitia* corporis castitas. Hoc loco enim non libidines in universum, sed nefandae libidines et naturae repugnantes intelliguntur.

nihil pensi neque moderati] *Neque*, quod cum Gerlachio recepimus, praebent Bas. 1. 2. 3. 4. Paris. B. Leidd. B. C. E. G. I. K. L. M. N. Teg. Bern. 1. 2. Eius loco Cortius *atque* scripsit; quod quamquam in duobus Rivii codd., Rem. 1. Inc. 1. Guelf. 5. 6. 9. 11. 12. et Par. A. legitur, et recto dicendi usui non repugnat, tamen exiguam h. l. probabilitatis speciem habet. Negativam enim particulam primitus affuisse, non solum magnus docet codd. numerus, in quibus *neque* est, sed patet etiam ex variis lectt. *nec*, *neque quicquam*, *nec quicquam*, *nihil*, *nihilque*, quae omnes ad ne-

3 Operae pretium est, quum domos atque villas co-
gnoveris in urbium modum exaedificatas, visere tem-
pla deorum, quae nostri maiores, religiosissumi
4 mortales, fecere. Verum illi delubra deorum pie-
tate, domos suas gloria decorabant, neque victis
5 quicquam praeter iniuriae licentiam eripiebant. At

que ducunt, non item ad *atque* particulam. Praeterea neminem fugiet, sententiae vim disiunctivâ magis quam copulativâ particulâ extolli. De dictione *nihil pensi habere* v. ad c. V, 6.

§. 4. *verum*] Haec vox non opposita videtur praegressis verbis, sed potius huic sententiae cogitatione supplendae: *tum magnum temporum et morum discrimen deprehendes.* Simul sequentia vehementius hac particula affirmantur, quod vernacula exprimas: *aber jene zierten auch* etc. — Pro *domos suas gloria* Cortius, probante Müllero, ex Wassii cod. Reg. et Fabr. 1. m. sec. edidit *domos sua gloria;* postea idem repertum est, si fides Harlessio, in Teg. et Her. ac novissime in Flor. 22. et Barb. 2. Sed Gerlachius recte iudicavit, his nihil tribuendum esse, tum ob tantum codd. consensum et Prisciani VII, 6, 27. p. 310. Ed. Kr. auctoritatem, tum quod auctor aperte *domos suas* opponat verbis *delubra deorum,* neque Romani *aliena* gloria domos decorare potuerint.

§. 5. *victores hostibus*] *Hostibus*, quod Cort. et Gerlach abesse iusserant, ex codd. Leidd. D. I. Bas. 3. Rem. 2. Ecc. melioribus Palatt. et Turic. 2. reduximus. Non enim nos movet Cortii auctoritas, qui nugas potius agit, quam accurate iudicat, hac ratione utens, abesse id debere, quia e contextu per se intelligatur, *hostes* significari. Quasi vero omnia eiicienda sint, quae non sine aliquo negotio divinari possunt ex praegressis. Gerlachius vero quomodo *hostibus* sensu carere dicere potuerit, equidem non assequor, quum luce clarius sit, *hostes* eosdem intelligi atque *socios*, qui victi quidem essent et in Romanorum potestatem redacti, sed nondum socii facti. Ad sensum igitur satis fuisset dicere *victis;* sed *hostibus* multo est gravius, quum auctor de industria tales oppositiones quaerat, ut non solum sententiae, sed etiam singula vocabula sibi respondeant: *delubra deorum — domos suas; pietate — gloria; ignavissumi homines — fortissumi viri; per summum scelus — victores* (i. e. quum victorum iure uti potuissent); *adimere — reliquerant.* Num adhuc dubitas *socios* diserte opponi *hosti-*

hi contra ignavissumi homines per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissumi viri victores hostibus reliquerant, proinde quasi iniuriam facere id demum esset imperio uti.

XIII. Nam quid ea memorem, quae nisi his qui videre nemini credibilia sunt, a privatis com-

bus? Pariter c. XI, 8., sententiae vi flagitante, non contentus fuit dicere *illi*, sed ut verbis *sapientium animos* sequentia accuratius responderent, dicit *illi corruptis moribus*.

proinde quasi] Bas. 3. Guelf. 8. 9. 11. et 12. *perinde*, quod saepius cum altero, quum similitudinis vim habet, permutatur, ut Iug. IV, 8. Quin Moserus cum Heindorfio, quem secutus est ad Cic. de N. D. II, 38. negavit, *proinde* aliter a veteribus positum esse, nisi pro *igitur* cum exhortatione quadam, ut Graecum πρὸς ταῦτα. Sed cf. quae perite monuerunt Ruhnken. ad Rutil. Lup. I. p. 31. et ad Ter. Heaut. I, 1, 13. Zumpt. Gram. Lat. §. 68. p. 238. Walch. Emendd. Livv. p. 31. Bremius ad. Nep. Lysand. 2, 4. Passov. ad Tac. Germ. 5. p. 7. et Goerenz. ad Cic. Legg. II, 19, 49.

XIII. §. 1. *nisi his*] Ita scripsimus cum Gerlachio ex plurimis codd. Cortius cum recentioribus dedit *iis*; sed v. ad c. II, 4. — *Constructa* legitur in Bas. 4. Guelf. 2. 10. Fabr. 2. Sen. 1. Vin. 2. Leidd. C. D. F. G. I. L. N. Mark. Γ. Pemb. Paris. E. Erl. Teg.; in Palat. 7. *constracta*; inde in alios invasit *contracta*, in alios *constrata*. Quaenam lectio vera esset, sententiae ratio interpretes, magnopere ambigentes, facile poterat docere. Sallustius enim, ad insanam multorum luxuriam notandam, *naturae* eos adversari dicit, quod fit montibus, ubi sunt, destruendis, maribus, ubi non sunt, exstruendis. *Montes subvertere* est deiicere, demoliri, destruere, ut dicitur *silvam subvertere*, apud Lucan. III, 436. et ap. Suet. Calig. 34. *statuas subvertere*. Accedit quod in eadem sententia dixit, c. XX, 11. *divitias profundunt in mari exstruendo et montibus coaequandis*. Quum igitur verbum requiratur, quod contrarium sensum habeat, quis dubitat quin *construere* recte opponatur *destruendo? Construere* est enim *instituere*, *facere*, i. e. h. l. terra effossa mare in continentem immittere. Haud dubie autem notat, ut Cortius recte indicavit, piscinas, a divitibus Romanis summo studio

pluribus subvorsos montis, maria constructa esse.
2 Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae; quippe quas honeste habere licebat, abuti per turpitudinem

paratas, quas ob magnitudinem maria appellat. Cf. Varro de R. R. III, 17. *maritimae piscinae aedificantur magno.* Macrob. Saturn. I, 11, med. *piscinas autem quam refertas habuerint pretiosissimis piscibus Romani illi nobilissimi Lucilius, Philippus et Hortensius — etiam illud indicium est*, etc. Cic. Parad. V, 2. med. *videat aliquem — barbatulos mullos exceptantem de piscina, muraenarum copia gloriantem.* cf. Hor. Carm. II, 15, init. Praeter illos a Macrobio nominatos imprimis Lucullum intelligere videtur; cf. Plin. H. N. IX, 54. *Lucullus exciso etiam monte — euripum et maria admisit.* Varro de R. R. III, 17. *Lucullus posteaquam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas.* Plin. H. N. XXXVI, 15. *Quodsi quis diligentius aestimarit aquarum abundantiam in publico balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, montes perfossos, convalles aequatas, fatebitur, nihil magis mirandum fuisse in toto terrarum orbe.* Vell. II, 33, 4. ubi v. Ruhnken. Ceterum Cortius magnopere errat, verbo *constructa*, praeter eam sententiam, quam modo explicavimus, h. l. etiam significari censens aedificia in mari molibus iactis exstructa. Exstruebantur sane; sed tam diversae res nequeunt uno vocabulo comprehendi, et si auctor maria in continenti arte facta intelligit, non potuit simul aedificia in mari exstructa cogitare. Eiusdem farinae est Langii sententia, qui *constructa et constrata esse* coniungi vult.

§. 2. *honeste habere*] Langius non concoquere potuit, Romanos a Sallustio *honeste divitias habere* dici, quas per summum scelus sociis eripuerint. Quare ut loci sententia constaret, coniecit *non hon. hab.* quo nihil infelicius cogitari potest. Non enim vidit V. D., hoc loco non agi de comparandis divitiis, sed de earum usu, id quod docent antegressa *quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae.* Honeste habet divitias, qui in res honestas impendit, quod facere potest etiam is, qui iniuste est adeptus. Sed Romani male partas opes male etiam locabant, quum tamen honeste iis uti licuisset. — *Abuti* ita referendum ad *quas*, ut *iis* inde suppleatur. Saepenumero enim, si duo verba diversae constructionis ad idem subiectum referuntur, pronomen demonstrativum, imprimis relativo praegresso, ad verbum posterius non eodem casu supplendum est, quo substantivum vel ponomen positum fuit. Cf. Cic. Epp. ad

properabant. Sed lubido stupri, ganeae ceterique 3
cultus non minor incesserat; viri pati muliebria,
mulieres pudicitiam in propatulo habere; vescendi

Fam. II, 3, extr. *quae primum navigandi nobis facultas data erit, utemur.* Sall. Iug. LIV, 1. *universos in concione laudat atque agit gratias.* Cat. XLVIII, 6. *eum retinendum neque amplius potestatem faciendam.* XXXVII, 3. *quis opes nullae sunt, bonis invident.* XVII, 6. *quibus — molliter vivere copia erat, bellum quam pacem malebant.* LV, 5. *quibus imperatum erat, laqueo gulam fregere.* Fragm. Histt. I, n. 19, 13. *quibus illa placent, in armis sunt.* — *Per turpitudinem*, i. e. turpiter. v. ad c. VIII, 1. et ad XX, 2. Ceterum de luxu et avaritia Romanorum gravis etiam locus est in Fragm. Historr. 1, n. 9.

§. 3. *incesserat; viri pati*] *Viri* exstat in codd. Bas. 4. Leidd. G. H. plurimis Wassii, Senat. 1. Vin. 1. Guelf. 7. Rem. 1. Acad. Erl. Tur. 1. Reliqui tenent *viros*, quod inde a Grutero omnes fere edd., etiam Gerlachiana, habent, magno structurae incommodo. *Incesserat* enim, quod hic suppleri volunt, primo absolute positum foret, (de qua vi diximus ad c. X, 6.), ad *viros* autem relatum transitivum esset, quod logicae et grammaticae legibus repugnat, quia verbum ex antegressis cogitatione assumendum non alia vi, quam antea fuit, suppleri potest, eoque simul transitivum et intransitivum esse nequit. Melius Cortio egerat Gruterus, qui sic edidit: .... *non minor. incesserat viros* etc. quamquam ne hoc quidem probari potest. Nam non solum *incesserat* verbum, verum totius loci conformatio postulat ita scribi ut fecimus. Locus enim haud sine magna arte a Sallustio ita compositus est, ut aetatis vitia primum generatim notet, deinde per partes explicet, singulis enunciationibus ad singula substantiva pertinentibus. Sic ad vocem *stupri* spectant haec: *viri pati muliebria — habere*; ad *ganeae* haec: *vescendi caussa — exquirere*; *ceterus autem cultus* quia multiplex est, pluribus etiam illustratur. — Vulgatum verborum ordinem Gerlachius deseruit, pro *viri pati mul.* scribens *viros mul. pati*, quod est in Bas. 1. 2. 4. Teg. Erl. Tur. 1. 2. Bern. 1. 2. 3. et decem Leidd.; sed reliquorum consensus vulgatum satis firmare videtur. — *Ganea*, proprie locus comissationibus et libidini constitutus, v. Nonius II, 387. et Donat. ad Ter. Adelph. III, 3, 5., h. l. de epulis opiparis nimisque lautis dictum, ut apud Plin. H. N. VIII, 51, p. med. *neque alio ex animali (quam sue) numerosior materia ganeae.* Cic. in Pis. VI, 13. *paullisper stetimus in isto*

causa terra marique omnia exquirere; dormire prius quam somni cupido esset, non famem aut sitim, neque frigus neque lassitudinem opperiri, sed ea
4 **omnia luxu antecapere. Haec iuventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant;**

ganearum tuarum nitore atque fumo. — *Cultus*, de qua voce relativae potestatis v. ad c. XLVIII, 2. coll. Gernhardo ad Cic. Lael. 23, 86. Herzogio ad h. l. et ad Caes. B. G. I, 1. hic in malam partem dicitur, pro mollitie, deliciis et luxu; Liv. XXIX, 21, extr. *quae vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris.* Victus delicias simul hoc vocabulo significari, quod Cortius putat, non probabile est, quoniam *ganeae* singularis mentio facta est. *Propatulum* proprie locus non inclusus, sed omnibus patens. Liv. XXIV, 16, extr. *in propatulo aedium.* Nep. Hannib. 9, 3. *statuas in propatulo abiicit.* H. l. cum in praepositione et *habere* verbo pro adiectivo est, velut *patentem*, vel *obvium habere*, de quo dicendi genere v. ad c. VIII, 1.

omnia exquirere] Laudarunt interpp. alios, eandem rem vituperantes, ut Gell. VII, 16. Senec. Cons. ad Helv. c. 9. Hor. Sat. II, 2. — *Antecapere* noli cum Tellero p. 298. explicare: cibum, potum — capere, antequam esuriant, sitiant etc., sed potius *harum rerum appetitum* a r t e e x c i t a r e, non exspectantes, donec natura desiderium faceret. *Famem* autem antecapiebant vomendo, Senec. ad Helv. l. l. Cic. Phil. II, 41, 104., *frigus* in frigidariis et porticibus, *lassitudinem* corporis exercitationibus, sed iis ad delicias et luxum tractis. — Pro *famem aut sitim* in viginti septem codd. legitur *famem, non sitim*, quod ab interpolatore est, qui *aut* non nisi disiungendi excludendique vim habere putaret; v. ad c. XXVI, 2. Ceterum Gerlachius iterum, ut c. XII, 2., in infinitivis *pati*, *habere*, *exquirere*, *dormire* etc. haeret, *viros — pati*, *mulieres — habere* pro accusativis c. inf. habens, quos simplices infinitivi sequantur: qua structura, praeterquam quod vitiosa scriptura nititur, nihil potest magis abnorme esse. Qui singularum sententiarum rationem, quam supra explicavimus, assecutus est, eum non fugiet, non duas structuras haberi, sed omnes infinitivos esse quos dicunt historicos.

§. 4. *Lubidinibus* non est, ut Gerlachius putat, *corporis voluptatibus*, sed potius *cupidinibus; lubido* enim significat animi *impotentem appetitum*, *voluptas* vero dicitur de luxuriae *usu*. Sed in errorem

animus imbutus malis artibus haud facile lubidinibus carebat; eo profusius omnibus modis quaestui atque sumptui deditus erat.

XIV. In tanta itaque corrupta civitate Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium

induxit V. D. *carebat* verbum male ita acceptum, ut sensus sit *haud carere poterat*, sive *lubidines q u a e r e b a t*, *vix pati et ferre poterat, ut sine lubidinibus esset.* Contra recte vidit Herzogius *carere* h. l. idem esse atque *vacare*, *liberum esse ab aliqua re*, ita ut appetitus ac desiderii notio plane absit, et aliquid simpliciter ab aliqua re abesse dicatur. Cf. Cic. Tusc. I, 36, 88. Ter. Hecyr. IV, 4, 41. *mulier quae careat culpa*, Cic. p. Rosc. Amer. 20, 55. *quamquam abest a culpa, suspicione tamen non caret.* Totius igitur loci sensus hic est: hi mali mores inventutem ad facinora incendebant; his facinoribus autem (malis artibus) fiebat, ut fere nunquam cupidinibus vacarent; quo magis autem his exagitarentur, eo profusius quaestui atque sumptui dediti erant. Quocirca, quum mutuo nexu sententiae contineantur, punctum post *incendebant* in semicolon mutavimus. — *Eo* Cortius perperam *propterea* explicat; v. ad c. I, 3.

XIV. §. 1. *In tanta itaque corrupta*] Omnes edd. habent *i. t. tamque c. c.* idque est in codd. Vin. I. Guelf. 1. 2. 3. 5. Fabr. utrq. Rem. 2. Sen. 1. Bas. 3. 4. Leid., A. C. D. E. L. M. N. Quam lectionem, per se quidem non suspectam, ut improbaremus fecit magna reliquorum librorum inconstantia. Nam in haud paucis est *in tanta itaque tamque;* in aliis *in tanta itaque et tam;* in aliis *in tanta igitur et tam;* in uno *itaque in tanta et tam;* in paucis *in tanta itaque cor.* Mira sane varietas, si primitus scriptum fuit *in tanta tamque.* Quare certissimum puto auctorem scripsisse *in tanta itaque corrupta civ.*, quod habet Struv. et Leid. I. prope accedente Eccard., qui exhibet *itaque in tanta civ.* Nam ne *i t a q u e* confunderetur cum *igitur*, superscripserunt *tamque* vel *et tam*, quod aut solum in textum irrepsit, aut cum *itaque* coniunctum, quia pro connectendi particula habebant. *Itaque* autem saepissime poni pro *et ita* notissimum est; cf. tamen Ruhnken. ad Ter. Andr. III, 3, 18. Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 10, 32. Heusing. ad Nep. Alcibiad. 4, 2. ad Cic. Off. I, 40, 3. Beier. ad II, 20, 69. Schellerum in Lex. Ampl. p. 5379. n. 1. et quae diximus ad c. XXIII, 4. Ne quis vero, secundum Zumptii praeceptum Gramm. Lat. §. 63. p. 237.

flagitiorum atque facinorum circum se, tamquam sti-
2 patorum, catervas habebat. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene bona patria laceraverat, quique alienum aes grande con-

tam adiectivis modo addi putet, *ita* h. l. non admitti posse, tenendum est, has particulas ita differre, ut *tam* semper *gradum* significet, *ita* autem adhibeatur ad *modum* rei notandum, eoque etiam adiectivis, adverbiis et participiis, mutata tamen cogitandi ratione, praeponi posse. Igitur *tam corrupta* esset *adeo, tantopere corrupta*; *ita corrupta* autem significat *tali modo* (sc. ut diximus in antegressis) corrupta. Cf. c. XV, 5. *ita conscientia mentem excitam vastabat*; quod non est *tantopere* sed *tali modo*. Liv. III, 20, 8. *non ita civitatem aegram esse, ut consuetis remediis sisti possit.* Caes. B. G. I, 52. *Ita nostri acriter in hostes impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniiciendi non daretur.* Ceterum Goerenzius ad Cic. de Finn. I, 1, 1. *tam* particulae vim non assecutus est, *quam* supplendum censens, ubi demonstrativum solum habetur; Ciceronis enim l. l. aeque ut Or. 48, 161. et Epp. ad Attic. XIII, 25. *tam* idem est quod *tantopere*.

flagitiorum atque facinorum] Multi codd. *flagitiosorum atque facinorosorum*; sed receptam lectionem tuentur Bas. 1. Leid. L. Par. A. C. D. meliores Gruteri et Glareani. Codd. Reg. Mark. *A.* B. Pub. m. pr. Guelf. 3. 4. 5. Rem. 2. Sen. 1. Fabr. 1. 2. Fefellit enim librarios abstractum pro concreto positum; eodem modo Cic. p. Mil. 15, 39. *erat inimicus Clodio P. Lentulus*, *ultor sceleris illius*. ib. §. 41. *magnum fuit Miloni conficere illam pestem*. Epp. ad Fam. X, 28. *tuo beneficio adhuc vivit haec pestis*. Ita *coniugium* pro *uxore*, Virg. Aen. II, 579. Tac. Ann. XII, 65, init. ubi v. intprr. *servitium* pro *servis*, Sall. Cat. XXIV, 4. ubi v. Cort. cf. Drakenb. ad Liv. X, 23, 6. Ruperti ad Tacit. Ann. II, 13, extr. Ruddimanni Institt. Gramm. T. II. Lib. II, 8, p. 375. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84, 4. p. 473. Ceterum *flagitium* factum significat, quod nunquam sine summo dedecore admitti potest, cf. Gell. I, 17, extr.; *facinus* autem malo sensu factum est vel temeritatis, vel iniuriae, vel pravae audaciae magnitudine insigne. v. Noltenii Lex. Antibarb. p. 947. Ruhnken. ad Muret. T. II. p. 126. Herzog. ad Caes. B. G. VI, 20. Utrumque Sallustius aliquoties coniunxit,

flaverat, quo flagitium aut facinus redimeret, praeterea omnes undique parricidae, sacrilegi, convicti iudiciis, aut pro factis iudicium timentes; ad hoc quos manus atque lingua periurio aut sanguine 3

velut hoc ipso cap. §. 2. et c. XXIII, 1. Iug. XXXII, 2. *flagitiosissima facinora*.

§. 2. *manu*, *ventre*] Ita cum Gerl. Cort. et plerisque aliis scripsimus ex codd. Naz. Commel. Par. D. Teg. Pal. 2. 3. Fabr. utroq. Sen. 1. 2. Guelf. 2. 5. Reliqui tamen codd. addunt *alea*, vel ante, vel post *manu*, vel alio loco, ita ut septem sedes diversas habeat. Quod quum per se vocem valde suspectam reddit, tum accedit, quod sententia ipsa eam respuit. *Manus* enim cum inter eas res referatur, quibus res familiaris laceretur, non potest nisi de talorum vel tesserarum, quae manu iaciuntur, ludu intelligi; quod si concesseris, quivis autem debebit concedere, licet paullo insolentius dictum sit, sequitur, si *alea* addatur, quod librarii haud dubie explicationis caussa superscripserant, *manum* aut idem esse quod *aleam*, quod absurdum est, aut nullo modo explicari posse. Nam quod Herzogius statuit hac voce significari profusionem et dilapidationem bonorum, id tale est, ut neque dicendi usu, neque sententiarum nexu confirmetur; a verbo *lacerare* enim nullum huic explicationi praesidium peti potest. Non magis feliciter pro *alea* coniecit *gula*, cui voci non solum codicum ratio, sed multo maxime *ventre* obstat. Sed eiecto spurio vocabulo, minime tamen probatur Mülleri sententia, qui *manum* esse dicit pecuniam, post iactum talorum in medium collatam, ut apud Sueton. Octav. c. LXXI, extr., quod etiam Gerlachius amplectitur, *manum* explicans pecuniam talorum iactu amissam. Sed Sallustius, insolentia captans, pro vitiis ipsis eorum sedes, vel eas partes, quibus exercentur, nominat; quare quum *ventre* sit i. q. helluatione, *pene* i. q. stupro, *manus* necessario est illud vitium, quod manuum ministerio patratum rem familiarem comminuit. Ceterum noli putare, ad verba *impudicus*, *adulter*, *ganeo* sequentia ita referri, ut singula singulis respondeant; nam sententiae universae tantummodo sibi opponuntur, non singula verba. Cf. Bremius ad Nep. Agesil. VII, 4, *quam qui intraret, nullum signum libidinis, nullum luxuriae poterat videre, contra plurima patientiae atque abstinentiae*. Tacit. Annall. III, 26, init. *postquam pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat*. cf. ad XX, 3. — *Lacerare*

civili alebat, postremo omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat: hi Catilinae
4 proxumi familiaresque erant. Quodsi quis etiam a culpa vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiano usu atque illecebris facile par similisque ceteris
5 efficiebatur. Sed maxume adulescentium familiaritates appetebat; eorum animi molles et aetate fluxi

plane respondet vernaculo *zerrütten*. Schellerus in Lex. Ampl. p. 5476. comparavit Plaut. Merc. Prol. v. 48. *lacerare rem suam*. Cato in or. de Achaeis apud Serv. ad Virg. Ecl. VI, 76. *quum Hannibal terram Italiam laceraret*. Cic. de Off. I, 17, 13. *qui lacerarunt omni scelere patriam et in ea funditus delenda occupati sunt*. — De vocabulo *parricida* v. ad c. XXXI, 8. — *Quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat*; de hoc verborum ordine, qui chiasmus vocatur, v. ad c. LXI, 7. — De *alere* verbo v. ad c. XXXVII, 3.

§. 3. *hi*] Vulgo *ii*; *hi* cum Gerlach, exhibuimus ex Bas. 1. Tur, 1. 2. Erl. quibus accedunt Bas. 2. 3. 4. Maiorem autem habet vim, quum omnes ante dictos comprehendat, et quasi praesentes sistat; v. quae Frotscherus de h. pronominis potestate scite disputavit in Obss. in Sall. Part. I, p. 82. cf. infra c. XXXVII, 5. L, 3, 4. — *Proxumi* sunt, qui arctiore consuetudine cum aliquo coniuncti sunt, intimi; cf. Iug. XXXV, 4. *Bomilcari proxumo ac maxume fido sibi*. LXXX, 3. *regis Bacchi proxumos*. Tacit. Ann. VI, 26, 2. XIII, 13, 5.

§. 4. *inciderat*] Verbum de rebus malis usurpatum significat Catilinae amicitiam adulescentibus quasi pestem et perniciem fuisse; optime respondet vernaculum *hineingerathen*. — *Cotidiano* Bern. 3. Erl. Tur. 1. cum plurimis Cortii libris; cf. ad c. XLVIII, 2. — *Par similisque* non placet cum Cortio, Dahlio et Langio ita explicare, ut *par* ad coniunctionem et consuetudinem externam, *similis* ad mores pertineat; nam de uno eodemque utrumque dici mihi non possum persuadere, cum voces *gradu* tantum differant. Quare ubi iuxta positae reperiuntur, non coniungendae sunt, sed disiungendae. De disiunctiva autem *que* particulae potestate diximus ad c. VIII, 1. Adde Hertel. ad Tac. Agric. c. 12. *rarus duabus tribusque civitatibus conventus*. Eadem ratio est in locis a Cortio laudatis, ut Senec. de Ira I, 9, extr. *quos (affectus) nunquam deprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit*. Cic. Legg. I, 10, 29. *nihil est*

dolis haud difficulter capiebantur. Nam uti cuius- 6 que studium ex aetate flagrabat, aliis scorta praebere, aliis canes atque equos mercari, postremo neque sumptui neque modestiae suae parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret. Scio fuisse 7 nonnullos qui ita existumarent, iuventutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeste pu-

enim unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmetipsos sumus, ubi aperta gradatio est. Cf. Burmann. ad Quint. Decl. VIII, 4.

§. 5. *adulescentium familiaritates*] *Adulesc.* cod. Tur. 2. Bern. 1. Similia Catilinae Cicero obiicit in or. I, 6, 13. et II, 4, 8. — *Familiaritates* auctor plurali posuit, quia familiaritas ad plures adulescentes pertinet, quae ratio a nostrae linguae usu recedit. Id luculenter exposuit Zumptius Gramm. Lat. §. 22. III, 1. not. p. 77. cf. Iug. XL, 1. *uti quaereretur in eos, qui in legationibus aut imperiis pecunias accepissent.* XLIV, 5. *lixae cum militibus pecoris et mancipiorum praedas certatim agere.* LXXXV, 9. *illis difficile est in potestatibus temperare.* Cf. Cic. in Verr. IV, 34. in Catil. I, 7, 18. p. Leg. Man. 17, 51. — *Ex aetate* explicavimus ad c. XII, 2. parum commode igitur Cortius adiecit: *habet enim sua quaeque aetas studia et cupiditates*, quasi *ex aetate* esset, *pro varia aetate*. — *Postremo* in tali sententiarum nexu saepe a Nostro ita usurpatur, ut habeat vim comprehendendi, valeatque *ut paucis complectar*; cf. c. XX, 12. XXIII, 3. LI, 9. 38. LXI, 5. Iug. XIV, 18. III, 1. XXXI, 20. v. Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 74. — *Obnoxios fidosque sibi faceret.* Ita Gerlachius ex Leidd. A, B. D. F. G. K. L. omnibus Bass. Erl. Tur. 1. 2. Bern. 1. 2. 3. quod magis placet quam vulgatum *obnoxios sibi fidosque f.* Cortius pronomen, quod sane abesse potest, expunxit; sed unius Guelf. 9., in quo abest, auctoritas non tanta est, ut obsequamur. — *Existumarent* pro *aestumarent*, ut Cortius ex octo libris scripsit, vindicavimus ad c. VIII, 2.

§. 7. *frequentabat*] Ex vulgaris grammaticae lege, coniunctivus poni debebat; sed haud raro in oratione obliqua auctoris quadam negligentia fit, ut enunciatio secundaria, ex mente alterius proferenda, ab auctore ut sua exhibeatur. cf. L, 3. *Consul refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant.* XXVII,

dicitiam habuisse; sed ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama valebat.

XV. Iam primum adulescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum

4. *se Manlium praemisisse, ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat.* Iug. LXIII, 1. *proinde, quae animo agitabat, fretus dis ageret,* ubi plura collegimus. Cf. Gernhard. ad Cic. Off. I, 9, 28. ad I, 25, 87. et Bremius ad Nep. Milt. III, 4., qui tamen ad Pausan. II, 5., cuius loci eadem plane ratio est, atque prioris, non satis idoneam explicandi viam iniit. — *Parum honeste pudicitiam habuisse,* i. e. impudicos fuisse seu pathicos, i. e. masculae veneri deditos. cf. c. XIII, 3. XIV, 2. ibique Cort. F. A. Wolf. ad Sueton. Octav. c. 71, init. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 82.

XV. §. 1. *Iam primum*] Haec non cum Cortio ad Catilinae adulescentiam refero, quasi *iam primum* sit *iam mature;* sensus potius est: ut narrationis de Catilina initium ad adulescentis facinora referam. Eodem modo c. VII, 4. *iam primum* valet: ut caussas aucti imperii ab suis initiis repetam. Pariter apud Tacit. Ann. IV, 6, in. his vocibus de statu reipubl. exponendi initium fit. Ita etiam apud Livium XL, 3, 3. de Philippo rebellionem parante *iam primum* est: initium rebellandi eo fecit, ut etc. Patet igitur, *iam* transeundi continuandique vim habere, *primum* autem totius enunciationis instar esse, quae res non mutatur, ubi *omnium* additum est, ut apud Liv. I, 1, 1. et XXVIII, 39, 5. Totius loci rationem et singularum partium nexum Herzogius non satis videtur cepisse. Putat enim respici ad ultima praegressi capitis verba *ex aliis rebus magis quam* etc., ita ut his verbis vera caussa illius famae, iuventutem parum honeste pudicitiam habuisse, afferatur. Sed *nova* potius narrationis pars incipit, a praegressis plane diversa. Absoluta enim generali parte de caussis coniurationis, i. e. de malis civitatis moribus, iam de *ipso Catilina* eiusque inceptis exponere incipit. Quodsi vera sunt quae de nexus ratione et de *primum* voce diximus, patet etiam falsum esse, quod Herzogius *primum* in *enumeratione* positum censet, cui altero loco *alia*, pro *tum* vel *deinde,* tertio *postremo* respondeat. Quae quamquam nullo pacto ferri possunt, tamen meliora sunt Langii ratione, qui *primum* abundare censet. — *Adulescens* habet Bern. 1. relicui *adolesc.*

cum virgine nobili] Quaenam illa fuerit ignoratur; putant ta-

sacerdote Vestae, alia huiuscemodi contra ius fasque. Postremo captus amore Aureliae Orestillae, 2
cuius praeter formam nihil umquam bonus laudavit, quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adulta aetate, pro certo creditur, necato filio va-

men intelligi eam, de qua Cic. in orat. contra C. Ant. et L. Catilinam dixit: *ex eodem stupro tibi et uxorem et filiam invenisti*, coll. Plut. in vita Cic. c. 10. — *Sacerdos Vestae*, auctore Asconio ad Cic. or. l., fuit Fabia, Terentiae, Ciceronis uxoris, soror. Hunc locum, quem prius Gruterus et Cortius suspectum reddiderant, Dahlius parum consulte interpolatum iudicavit, quia Cicero de ea re sileat, Sallustius autem res parum compertas non pro certis affirmare soleat. Sed Asconius rem scite expedivit, monens Ciceronem de industria illius flagitii turpitudinem non ita exagitare voluisse, ut Fabiae famae non consuleret. Quum enim criminis absoluta esset, haud dubie quia affinitas et auctoritas Ciceronis magno praesidio erat, hic, ut eam purgaret, de Catilina ita dixit: *quum ita vixisti, ut non esset locus tam sanctus quo non adventus tuus, etiam quum nulla culpa subesset, crimen afferret.* Ad ea Asconius: *ita et suis pepercit, et nihilo levius inimico summi opprobrii turpitudinem obiecit.* Inde patet, ut Müllerus recte vidit, rem turpem, a Cicerone callide praeteritam, Sallustium, Fabiae aequalem, latere non potuisse.

alia] Ed. Gruteri et nonnullae aliae *et alia*, uti etiam Guelf. 10. *aliaque* Guelf. 7. Sed bene vidit Cortius copula non opus esse; caussam dicendi usus primus pervidit Goerenzius, qui ad Cic. de Legg. III, 9, 20. docuit, ad ea adiectiva, quae extremo loco posita omnem rem colligant et comprehendant, copulam omitti solere. Eiusmodi sunt *relicui*, ut Cic. l. l. *quid iam de Saturnino, Sulpicio, relicuis dicam?* Orat. 31, 109.; *ceteri*, ut Tusc. IV, 31, 66. *sint sane ista bona, quae putantur, honores, divitiae, voluptates, cetera;* *omnes*, ut Acadd. I, 12, 44. ubi vid. Goerenz. Eiusdem generis est *alius*, cuius vocis exempla Cortius congessit, Cat. XXI, 2. *Catilina polliceri tabulas novas, sacerdotia, rapinas, alia omnia.* XLVIII, 4. *ne eum Lentulus, Cethegus, alii terrerent.* LVII, 1. *de Lentulo, Cethego, ceteris supplicium sumptum.* V. Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 233.

§. 2. *adulta aetate*] Ita Cortius edidit e codd. Bas. 1. Vin. 2. Senat. 1. quibus accesserunt Paris. A. Erl. Bern. 3. Relicui omnes *adultum aetate*, quod Müllerus neutiquam debebat revocare. Neque

3 cuam domum scelestis nuptiis fecisse. Quae quidem res mihi imprimis videtur caussa fuisse facinoris
4 maturandi; namque animus impurus, dis hominibusque infestus, neque vigiliis neque quietibus sedari poterat; ita conscientia mentem excitam vastabat.

tamen ita statuendum ob exempla, quae Cortius satis bena attulit, (velut Lucret. IV, 1030. Tac. Ann. II, 43, init. Cic. Verr. V, 12, 30.) sed quia, si *adultum* scribas, *aetate* plane otiosum ac paene ineptum est; nam qui simpliciter *adultus* dicitur, eum per se intelligitur aetate adultum esse. Tenendum est autem, *adulescere* translato sensu de rebus dici, quae a suis initiis paullo provectiores iam satis virium nactae sint; ita apud Tacitum Annall. I, 46, init. *nondum adulta auctoritas* est i. q. non satis gravis auct. Ibid. XIII, 36. *adultum ver*, et XI, 31. *auctumnus adultus*. cf. Ruperti ad II, 23, init. Aetas igitur quoniam varia est, addito participio recte definitur corrigendusque Suetonius, apud quem Oct. 69, med. pro vulgato *adultas aetate virgines*, scribendum est *adulta*. Plura dictionis exempla collegit Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 34. — *Pro certo* frequentissimum pro simplici *certum*. Cat. LII, 17. *pro certo habetote*. Liv. XXV, 10, 1. *quid rei esset, nemo pro certo scire*. XXVII, 1, 13. *quot caesa in eo proelio millia sint, quis pro certo affirmet?* Sed etiam ad substantivum refertur ita ut generis nulla habeatur ratio, cf. Ruhnken. ad Ter. Adelph. III, 4, 82. *pro certon' tu isthaec dicis?* v. Duker. et Drakenb. ad Liv. I, 3, 2. fusius de hac re explicantes. — *Vacuam domum fecisse*. Iisdem fere verbis Cicero utitur in or. in Catil. I, 6, 14. *quum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses*. cf. Valer. Max. IX, 1, 9.

§. 4. *infestus*] I. e. a diis hominibusque exagitatus, quippe quos ob scelera sibi iratos infensosque credebat. *Infestus* enim, quod vulgo activam vim habet, interdum etiam passive positum legitur ut significet eum, cui malum vel periculum immineat, quam duplicem vim, in aliis quoque vocabulis notabilem, explicavimus ad c. VII, 5. et X, 5. cf. Iug. LXXXIX, 5. *loca infesta serpentibus*. Liv. III, 24, 11. *infesta civitas*. cf. A. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. 11, 30, extr. qui laudat or. p. Planc. 1. Philipp. XII, 10, et A. Gell. IX, 12.

quietibus] Germani singularem ponerent; sed Latinis pluralis non inusitatus in iis vocabulis, quae aliquem statum significant,

Igitur colos exsanguis, foedi oculi, citus modo, modo tardus incessus; prorsus in facie voltuque vecordia inerat.

XVI. Sed iuventutem, quam, ut supra diximus, illexerat multis modis, mala facinora edocebat.

cumque talem, qui non generatim cogitetur, sed aut multis vicibus repetitus, aut in multis rebus conspiciendus. Cic. de Off. I, 29, 103. *ludo uti quidem licet, sed, sicut somno et quietibus ceteris, tum* etc. ibid. I, 36, 131. *cavendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in ingressu mollioribus, aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates.* cf. Heusinger. ad Off. I, 22, 15. ad I, 32, 2. Zumpt. Gramm. Lat. p. 77. et quae paullo ante diximus ad c. XIV, 5. Ceterum *vigiliae* et *quietes*, quae sibi opposita sunt, eodem modo h. l. coniuncta ad eandem rem referuntur, ut c. XI, 3, *copiae et inopiae;* eoque inducor, ut credam auctorem tali oxymoro quandam animi *ἀκρισίαν* in diversas partes agitati, et quid sequatur prorsus nescientis exprimere voluisse; neque aliam vim habere puto Sophocleum illud, quod omnes editores mirifice torsit, Antig. v. 39-40. *τί δ', ὦ ταλαῖφρον, εἰ τάδ' ἐν τούτοις, ἐγὼ λύουσ' ἄν, ἢ 'φάπτουσα προςθείμην πλέον;*

vastabat] I. e quasi diripiebat. Minus bonae edd. antiquiores paucique codd. *vexabat*. Quod nos edidimus et longe maxima codicum parte confirmatur, et ad sententiae gravitatem multo est efficacius, quod dudum viderunt interpretes. Cf. Iug. XLI, 9. *avaritia polluere et vastare omnia.* — *Colos* cum Gerlachio scripsimus auctoritate Probi Cathol. p. 1467. Ed. Putsch. et ex cod. vetusto Gifanii, quem v. ad Lucret. p. 317; ita etiam Popma in suo cod. invenit; v. de forma *labos* ad c. VII, 5. — *Prorsus* Müllerus perperam explicat *revera;* haec enim vox, si in fine expositionis cum *verbo* coniungitur, comprehendendi vim habet, ac significat, *ut paucis complectar.* cf. XXV, 5. *prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.* XXIII, 2. Iug. XXX, 3. LXVI, 1. LXXVI, 4.

XVI. §. 1. *illexerat multis modis*] Interpunctionem mutavimus, commate, quod in omnibus libris post *illexerat* est, transposito post *modis*, quia ita demum huic vocabulo sua vis constare videtur. *Modi* enim eiusdem rei variae sunt species sive formae, modosque alicuius rei exponere vult, non solum quid actum sit ostendere debet, sed etiam quomodo sit actum. Iure igitur mireris Catilinam

2 Ex illis testes signatoresque falsos commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem adtriverat, maiora alia impe-
3 rabat; si caussa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo minus insontes sicuti sontes circumvenire, iugulare; scilicet ne per otium torpescerent

dici multis modis iuventutem edocuisse, quum Sallustius ipse tantum facinora simpliciter afferat, neque ullas edocendi artes enumeret. Quare, quum ipse lectores ad superiora remittat., respiciens ad c. XIV, 6., dubium esse nequit, quin coniungendum sit *ill. mul. mod.* Ibi enim revera *modos* exposuit, quibus Catilina adulescentes caperet; nostro loco in universum dicit illum mala facinora sibi obnoxios edocuisse.

§. 2. *signatores*] Commode Gerlachius interpretatur, qui testamento scribendo atque obsignando assint, coll. Suet. Tiber. c. 23. — *Commodare* est usui praebere, utendum concedere, si quis tale ministerium requireret. Cic. Verr. IV, 42, 91. *nomen suum ad translationem criminis commodare.* Plaut. Persa II, 3, 2. *Iovi opes, spes, bonas copias commodanti vitulor.* Plin. Epp. II, 12, 23. *operam suam ad turpissimum ministerium commodasse.* Post *commodare* autem cum Cort. et Gerl. semicolon posuimus, cuius loco Müllerus pessime commate distinxit, scilicet ut *commodare* et *habere* eandem structuram haberent, quod fieri nequit. Similem in sequentibus errorem commisit Cortius, semicolon ponens post *habere*, quod plurimi imitati sunt, quum potius comma ponendum esset. Nos recte verba distinxisse, constructionis ratio, quam interprr. non assecuti videntur, ostendit. *Commodare* enim est infinitivus historicus, quem, mutatâ structurâ, subsequitur imperfectum *imperabat*, unde tum *habere* pendet, tum *maiora alia.* Talem infinitivi et substantivi coniunctionem habes etiam c. X, 4. *superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit.* Liv. XXI, 33, 3. *deinde ut trepidationem in angustiis suoque ipsum tumultu misceri agmen videre.* Hor. Carm. I, 2, 50. *hic magnos potius triumphos, hic ames dici pater atque princeps.* I, 1, 19. *est qui nec veteris pocula Massici, nec partem solido demere de die spernit.* Suet. Oct. 64, fin. *nepotes et litteras et notare docuit.*

manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat. His amicis sociisque confisus Catilina, 4 simul quod aes alienum per omnis terras ingens erat, et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriae veteris memores civile bellum exoptabant, opprimundae reipublicae consi-

Ex infinitivo autem in imperfectum abit oratio pariter ut Cat. LIV, 4. *nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium exoptabat.* LVI, 4. *Catilina iter facere, castra movere, occasionem pugnandi non dare; sperabat propediem* etc. Iug. XV, 2. *Adherbalis dicta contemnere, Iug. virtutem extollere; gratia, voce — sua quasi pro gloria nitebantur.* Vides nunc et *commodare* interpunctione ab altero infinitivo esse seiungendum, et *habere* non posse maiore distinctione a sequenti accusativo divelli. Intelliges etiam male Perizonium ad Sanct. Min. IV, 11. p. 381. Ed. Bau. iudicasse, *habere* a verbo *edocebat* pendere; denique perspicies perperam Cortio verbum *imperabat* ad sequentes infinitivos *circumvenire, iugulare* supplendum videri, qui potius inff. historici sunt, non infrequentes illi imperfecto vel praesenti praegresso aut sequente, cf. Cat. XXI, 4. *increpat omnis bonos, suorum unumquemque laudare.* v. ad c. XXII, 2. XXIII, 2. XLVIII, 1. Iug. LIII, 8. LXX, 1. Cort. ad Iug. XXXII, 4.

§. 3. *gratuito*] Gerlachius Cortium vituperat, quod hanc vocem statuat h. l. *sine mercede et praemio* significare, ipse interpretatus *frustra et sine caussa;* sed re accuratius spectata, utrumque reperies idem esse. Nam qui aliquid *gratuito* facit, eo non utilitatem aliquam sequitur, commodumve appetit, idque pro sententiarum nexu modo est gratis, sine praemio, modo sine caussa, nulla alia re impellente, non ut aliud quid consequatur, sed ut factum ipsum faciendi finis sit; id quod Cicero de Caesare dicit de Off. II, 24, 5. *ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si caussa non esset.* Interpretes praeterea compararunt Sall. Fragm. Histt. I, 19, 9. Senec. Ep. 105. Liv. I, 47, 1. — De *simul* particula v. ad c. XIX, 2. — *Sullani milites* i. e. veterani, de quibus monuimus ad c. XXXVII, 6. Cic. in Catil. II, 9, 20. *in tantum aes alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus.*

lium cepit. In Italia nullus exercitus; Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat; ipsi consulatum petenti magna spes; Senatus nihil sane intentus; tutae tranquillaeque res omnes; sed ea prorsus opportuna Catilinae.

§. 5. *in extremis terris*] Armeniam intelligit et Pontum, ubi Pompeius, lege Manilia imperator factus, contra Mithridatem bellum gerebat, quem anno 66. a. Chr. n. apud Euphratem vicerat, fugientem et remotiora petentem insecutus. *Extremas* autem *terras* Cortius dici censet, quia istae regiones illo certe tempore Romanis parum cognitae fuerint, coll. Liv. Epit. CI. *Cn. Pompeius, quum Mithridatem persequeretur, in ultimas ignotasque regiones penetravit.* Sed loquendi usus docet *extremas*, vel *ultimas terras* a Romanis omnino dici pro valde remotis et longinquis, cf. Gronov. ad Tacit. Annall. II, 82, init. et Bremi. ad Nep. Attic. XX, 4.

consulatum petenti] Hoc Gerlachium et Lang. secutus ex Pal. 2. 5. Guelf. 6. et Paris. E. recepi; Cortius cum plerisque scripsit *petundi*, quia non cuivis petere licuerit, quod Gerlachius recte vidit parum ad probandum valere. Aliam viam iniit Müllerus, genitivum gerundii vim *de* vel *in* praepositionis habere censens, ut sensus sit *de petitione consulatus*, vel *in petendo consulatu magna ipsi spes erat;* sed eam explicationem verborum ratio vix patitur, neque laudata Ciceronis exempla p. Rosc. Am. 50, 146. in Verr. II, 22, 62. et II, 7, 20., quantum equidem assequor, cum nostro loco conveniunt. Contra *petenti* sententiae plane satisfacit; significat enim *si peteret*, ita ut cogitatione supplendum sit: ei autem certum erat petere. Ita *spes* absolute positum est, contextu tamen, in quanam re ea versetur, docente; quod quum librarios fugeret, in proclivi iis erat genitivum, huic vocabulo saepe coniunctum, invehere.

nihil] Hanc vocem pro *non* positam esse iam Cortius monuit. Eundem usum etiam observavit Goerenz. ad Cic. de Finn. I, 9, 39. et Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 2, 31. et 33. laudans Drakenborch. ad Liv. XXII, 45, 5. et Perizon. ad Sanct. Minerv. IV, 4, not. 83. (T. II. p. 141. Ed. B.); cf. infra c. LI, 3. Tenendum autem *nihil*, ubi pro *non* positum videatur, nunquam propriam substantivi potestatem abiicere, sed vi accusativi, quem dicunt, Graeci illud significare, quo id quod praedicatur pertineat, quod etiam Zumptius

XVII. Igitur circiter Kalendas Iunias, L. Caesare et C. Figulo Consulibus, primo singulos appellare; hortari alios, alios tentare; opes suas, imparatam rempublicam, magna praemia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt quae voluit, 2

Gramm. Lat. §. 84, 6. p. 474. videtur intellexisse, monens *nihil* gravius negare quam *non*, quum sit germanice *in keiner Hinsicht*. cf. Herzog. ad Caes. B. G. II, 20. — *Erant* in fine capitis, quod Bip. et Langius receperunt, in omnibus codd., septem exceptis, deest, quare cum Cort. et Gerl. omisimus.

XVII. §. 1. *L. Caesare et C. Figulo Coss.*] I. e. anno u. c. 690, sive a. Chr. n. 64. De L. Caesare v. Cic. in Catil. IV, 6, 13. ibique Aug. Matthias; avunculus fuit M. Antonii triumviri, Cic. Epp. ad Famm. X, 28, extr. — *C. Figulus* Ciceroni Epp. ad Attic. I, 2, init. nominatur C. Marcius Figulus; olim ei nomen erat *Minucio Thermo*, v. Cic. ad Attic. I, 1. sed in *Marcios* adoptatus est. Cf. Ernestii Clav. Cic. cui hi loci debentur. — De verbo *appellare aliquem* v. ad Iug. XIV, 17.

§. 2. *quae voluit*] Nota perfectum pro relativo tempore positum, quo non ad certum illud tempus, quo res fiebat, respicitur, sed praeteritum tantummodo tempus indefinite et ἀορίστως significatur. Iug. LXX, 1. *Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditionem, quam metu d e s e r u i t, inceperat* etc. De hoc perfecti usu iam satis monuit F. A. Wolfius ad Suet. Caes. c. 84. p. 107. Eandem rem tractavit etiam G. Lud. Walchius Emendd. Livv. p. 72 sqq. Liv. XXI, 1, 2. *adeo varia belli fortuna fuit, ut propius periculum f u e r i n t, qui v i c e r u n t.* XLI, 31, 5. *qui s u p e r f u e r e praelio, in oppida sua dilapsi sunt.* XXIX, 23, 2. *haud parvum et ipsi momentum adiecerunt, societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiectum in Africam Romani c r e d i d e r u n t.* Nep. Hamilc. I, 5. *quum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem t e n u e r u n t, Sicilia decederent.* id. Alcib. IX, 2. *Thraces insidias ei fecerunt; qui ea, quae a p p o r t a v i t, abstulerunt, ipsum capere non potuerunt*, ad quem locum Bremius parum accurate hunc perfecti usum Nepotis tantum proprium iudicat, gravius vero in eo errans, quod hoc perfecto tempus praeteritum significari censet, plene ad id usque momentum, quo altera actio fiebat, pertinens. V. etiam quae annotavimus ad c. XXXIX, 5.

in unum omnis convocat, quibus maxuma necessitud[o] et plurimum audaciae inerat. Eo convenere Senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Servius Sullae

in unum convocat] Dahlius et Müllerus praeeunte Cortio sup[p]plent *locum*, quae ellipsis non videtur admittenda, quia *unum* neutr[o] genere substantive positum est. Romanos de supplendo *locus* subs[tantivo] non cogitasse, docet etiam frequens locutionis usus, quem Corti[us] illustravit. Iug. XI, 2. *postquam illi in unum convenere.* L, 5. *neque in unum se recipiebant.* LI, 3. *milites in unum conduci*. XCVIII, 4. *milites in unum contrahit.* Tacit. Ann. IV, 47. *done[c] exercitum in unum conduceret.* ib. XV, 26. *auxilia regum in unu[m] conducta.* Liv. XXXVI, 8, 5. Nobiscum facit Car. Beierus ad Ci[c]. Off. I, 17, 53, extr. *colligatio societatis propinquorum i n e x i g u u [m] a n g u s t u m q u e concluditur.* Eadem plane ratio est dictionis i[n] *praesens;* praesens est enim id quod adest, sive *praesentia*, ita u[t] *tempus* non suppleatur. Exempla Cortius attulit ad Cat. XVI, [3] sed ibi quoque, ut videtur, de ellipsi cogitans.

inerat] Hoc verbum Cortius, ne uno quidem cod. suffragant[e] eiecit, Gruteri potius inconsultam sententiam, quam rectam rationem secutus. Exiguam tamen aut nullam ad vocabulum defendendu[m] vim habet, quod Gerlachius dicit, co omisso numerum claudicar[e]. Sed propterea potius non potest omitti, quia omnes supplerent *ess[e]* quum tamen *inesse* requiratur. Nam huius vocabuli proprius usu[s] est, ubi de rebus internis, imprimis de animi ingeniique virtutibu[s] vel vitiis dicitur, quae *insunt in homine*, quum res externae ei *sin[t]*. Cat. XXIII, 2. *huic homini non minor vanitas inerat*, quem locu[m] Cortius pariter corrupit. XXV, 5. *multus lepos inerat.* LVIII, [2] *quanta audacia animo inest.* Iug. LXIV, 1. *inerat contemptor ani[mus] et superbia.* Cic. de Off. I, 37, 13. *vitium aliquod inesse i[n] moribus.* Ter. Eun. I, 1, 14. *in amore haec omnia insunt viti[a]* Cf. ad c. XX, 11. Eodem sensu etiam simpliciter *esse in aliqu[o]* dicitur. cf. Iug. VIII, 1. XXVIII, 5. Cic. Epp. ad Famm. XVI, [?] init. quae loca Cortius attulit ad Catil. LI, 42. Patet igitur lev[e] zeugma h. l. haberi, nam *inerat* non potest ad *necessitudo* referri sed *erat* inde assumendum. Ceterum *necessitudo* non est coniuncti[o] sed *necessitas, urgens calamitas*, qualem auctor descripsit c. XIV, [?] cf. XXI, 3. Vocabuli forma propterea Sallustio placuit, quod mult[o] antiquior est quam altera in *tas*, quamquam sententiâ non divers[a]

Servi filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia, Q. Curius; praeterea ex equestri 4 ordine M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius; ad hoc multi ex coloniis et

ita dixit Iug. II, 4. *claritudo;* Gell. XIII, 3. refert *suavitudo*, *sanctitudo*, *acerbitudo*, *acritudo;* Cic. de N. D. I, 34. fluctuat, utrum dicendum sit *beatitas* an *beatitudo;* Plaut. teste Festo dixit *canitudo*, et apud Non. II, n. 899. *hilaritudo*. Inde patet *necessitudinem* idem esse quod *necessitatem*, neque recte Charisium I, p. 76. discrimen statuere. v. Beier. ad Off. I, 21, 70.

§. 3. *P. Lentulus Sura*] Fuit ex clarissima gente Corneliorum, Cat. LV, 6. nepos P. Lentuli, qui princeps Senatus fuerat, Cic. in Cat. III, 5. Consulatum gessit cum Cn. Aufidio Oreste a. 72. a. Chr. n. sed anno sequente ob furtum aerarii senatu motus est, Plut. vita Cicer. c. 17. Postea denuo receptus praetura functus est Cicerone Consule, Cat. XLVI, 5. Cic. or. in Catil. III, 6, 14. Fuit autem homo tardi ingenii et gerendis rebus impar, Cic. or. in Cat. III, 7, 16., sed tamen stolide elatus et superstitionibus deditus, Sall. Cat. XLVII, 2. LVIII, 4. Formae dignitatem in eo magnam fuisse testatur Cicero in Bruto, c. 66, 235. — De *P. Autronio* cf. quae Sall. ipse affert cap. sequente. Plura de eius nequitia refert Cicero p. Sulla, c. 2, 7. 6, 18. et pluribus huius orationis locis. — *L. Cassius Longinus*, Ciceronis in consulatu competitor, teste Asconio ad Or. contra C. Anton. et L. Catil., homo fuit iners et nullius consilii; cf. Cic. in Catil. III, 7, 16. Idem in postrema coniuratione urbis incendendae procurationem sibi depoposcerat. v. ibid. c. 6, 14. — *C. Cethegus*, cum Lentulo princeps coniurationis, Catil. XLVIII, 4. XLIV, 1., nimis calida consilia semper agitabat, Catil. XLIII, 3. 4. Cic. or. in Catil. III, 7, 16. Sall. Cat. L, 2. — De *P. Sulla* cf. c. XVIII, 2. Quum a L. Torquato de coniuratione accusatus esset, Cicero eum defendendum suscepit, quae oratio pro Sulla nobis servata est. v. Ernestii Clav. Cic. — *Vargunteius*, audacissimus ex coniuratis, Ciceronis interficiendi munus in se receperat, Cat. XXVIII, 1. Plura de eo reperiuntur in Cic. or. p. Sulla. *M. Porc. Laeca* conventum coniuratorum domi suae habuit, Cat. XXVII, 4. cf. de eo Cic. p. Sulla 2, 6. or. in Cat. I, 4, 8. In multis codd. scribitur *Leca*, vel *Lecca*, sed *Laeca* antiquissimorum monumentorum auctoritate nititur. — Reliqui minus noti sunt; *Q. Curius* tamen memorabilis, quod per Fulviam coniurationem aperuit, Catil.

5 municipiis, domi nobiles. Erant praeterea complu-
res paullo occultius consili huiusce participes nobi-
les, quos magis dominationis spes hortabatur quam
6 inopia aut alia necessitudo. Ceterum iuventus ple-
raque, sed maxume nobilium, Catilinae inceptis
favebat; quibus in otio vel magnifice vel molliter
vivere copia erat, incerta pro certis, bellum quam
7 pacem malebant. Fuere item ea tempestate qui

XXIII, 4. XXVIII, 2. — *Bestia* fuit tribunus pleb. Cat. XLIII, 1. — De *Statilio* v. c. XLIII, 2. XLIV, 1. XLVI, 3.; de *C. Cornelio* cf. c. XXVIII, 1. — De *coloniis* et *municipiis* v. ad c. LVIII, 9.

§. 5. *nobiles*] Haec vox, quae in uno Inc. 1. deest, Dahlio ita suspecta fuit, ut uncinis includeret, caussam afferens, eam incommodo loco collocatam esse. Sed ad sententiam eam requiri docent adiecta verba *dominationis spes*, quae quidem spes vix ab aliis quam a nobilibus poterat concipi. Cortius Antonium, Caesarem et Crassum intelligendos censet, de prioribus non repugno, sed de Crasso infra singulatim dicitur. Vocabuli autem locus neutiquam sollicitandus, quum non coniungendum sit *participes nobiles*, sed *complures nobiles*, relicuis verbis quasi parenthesin efficientibus; haud inusitatum autem duo vocabula arcte cohaerentia multis interpositis disiungi. Cf. Vell. II, 47, 2. *m e d i u m iam, ex invidia potentiae male cohaerentis, inter Cn. Pompeium et C. Caesarem concordiae p i g n u s, Iulia decessit.* ibid. II, 52, 5. *q u o d huius voluntatis erga Brutum suae postea vir tam mitis p r e t i u m tulit?* — De infinitivo *vivere*, quem Gerlachius cum intprr. dicit esse pro gerundii genitivo, vide ad c. XXX, 5. et ad Iug. LXXXVIII, 3. — *Quibus* — *malebant*. De pronomine demonstrativo alio casu, quam praegressum relativum, supplendo monuimus ad c. XIII, 2.; *quibus* autem dixit, quoniam *iuventus* collectivum est; v. ad c. VII, 4. — Verba *quia Cn. Pomp.* etc. cum antecedentibus caussali nexu cohaerent, particula tamen caussali omissa, quod saepe fieri ostendimus ad c. XXXIX, 4. Falsus est igitur Cortius, qui adversativam sententiarum rationem putans *sed* censet supplendum. — De synesi, qua *illos* ad *coniuratio* refertur, v. ad c. XXXIX, 3.

XVIII. §. 1. *Catilina fuit*] *Fuit*, quod inde a Cortio omnes omiserunt, cum Gerlachio ex optimis codd. reposui. Statim post,

crederent, M. Licinium Crassum non ignarum eius consili fuisse; quia Cn. Pompeius invisus ipsi magnum exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, simul confisum, si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.

XVIII. Sed antea item coniuravere pauci contra rempublicam, in quibus Catilina fuit. De quo 2

Bipontinos secutus, scripsi *de quo*, licet omnes praeferant *de qua*, quod ex scribendi compendio male intellecto ortum non modo plurimos codd. invasit, sed etiam Diomedem II. p. 440. Ed. Putsch. elusit; tamen omnes Leidd. et aliquot Wassii scripturam a nobis receptam tuentur. Femininae formae defensor imprimis exstitit Muretus Epp. I, 33. inter anacolutha hanc structuram referens, Langio probante. Sed magna cautio est, ne temere ad hanc excusationem confugias. Anacoluthorum proprium quidem est, ut inceptae verborum structurae non omnia ex grammaticae lege respondeant, sed id in maioribus tantummodo verborum complexionibus fit, parenthesibus aut enunciationibus secundariis paullum impeditis, ita ut auctor in fine periodi, inceptae constructionis oblitus, orationem ad sensum modo conformet. Quodsi quid anacoluthorum in brevioribus enunciationibus reperitur, plerumque in eo cernitur, quod aut ex abstracto transitur in concretum, aut numerus vel genus praedicati non ad primarium sed ad secundarium substantivum accommodatur. Ex hoc genere sunt verba quae praecesserunt c. XVII, 7. *si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.* Ter. Eun. II, 1, 19. *Adeone homines immutarier ex amore, ut non cognoscas eundem esse.* Cic. Phil. IV, 4, 9. *quis igitur illum consulem nisi latrones putant?* Off. I, 23, 4. *bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur.* Cf. Legg. I, 17, 48. Goerenz. ad Legg. III, 5, 12. Heusing. Praef. ad Off. p. XLVI. Tam late autem non patet haec dicendi negligentia, ut verbum continuo sequatur pronomen, quasi verbi loco substantivum fuisset. Non afferendus erat Cortio Ciceronis locus, Epp. ad Famm. II, 8, 2. *quid sentiam aut scribam ad te postea pluribus, aut, ne ad eam meditere, imparatum te offendam.* Putavit ille in verbo *sentiam* latere *sententiam*; sed quivis videbit pro *eam*, cui

quam verissume potero dicam. L. Tullo, M. Lepido Consulibus P. Autronius et P. Sulla, designati Consules, legibus ambitus interrogati poenas dederant.
3 Post paullo Catilina, pecuniarum repetundarum reus,

voci *m* adhaesit ex sequenti vocabulo, scribendum esse *ea*, quae constructio talis est, qualis apud Livium, XXX, 17, 12. *quicquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissae, ea patres comprobare.* Cf. ib. XXXIII, 24, 6. ubi v. Drakenborch. Non minus aliena sunt relicua Cortii exempla, quibus Gerlachius usus est. Quocirca quum nullum ita comparatum sit, ut pronomen ad substantivum ex verbo eliciendum referatur, unice verum indicamus *quo*, quod eo facilius potuit male intelligi, quum *qua* eodem scribendi compendio contineatur. Ceterum punctum posuimus post *fuit*, quo clarius perspiciatur pronomen ad totam enunciationem praegressam, neque ad solum subst. pertinere.

§. 2. *legibus ambitus interrogati*] De ambitu plures fuere leges, omnium tamen gravissima et severissima Calpurnia, Cic. p. Mur. c. 23, 46. lata a. u. DCLXXXVII. v. Ernestii clav. Cic. Eam Cicero ipse accuratius definivit ampliavitque, ut patet ex or. p. Mur. c. 32, 67. — *Interrogari*, si significat *postulari*, plerumque cum abl. *lege* vel *legibus* coniungitur; infra c. XXXI, 4. *lege Plautia interrogatus erat.* Liv. XXXVIII, 50, 8. *ut legibus interrogari non possit.* Vellei. II, 13, 2. *interrogatus lege repetundarum.* Tacitus tamen etiam absolute ponit, Ann. XIV, 46. et XVI, 21.

§. 3. *profiteri nequiverat*] Hoc quid sit non inter omnes convenit. Cortius haud male explicat *profiteri se candidatum;* accuratius tamen dixisset *nomen apud rogatorem profiteri.* v. Ernest. Clav. Cic. v. *profiteri* et *rogator* et Nitschii Antiquitt. Romm. T. II. p. 1068. Ed. III. Alii intelligunt aeris alieni professionem, de qua dicit Senec. de Benef. VI, 20. Menckenius Obss. Lat. Ling. (Lips. 1745) esse putat *censum solvere*, quia *prohiberi consulatum petere*, et *profiteri se candidatum non posse* idem sit. Müllerus denique facillimam interpretandi viam iniit, verba scilicet *quod intra l. d. p. nequiverit* a glossatore profecta esse pronuncians. Sed Cortii sententiam veram esse docet Vellei. II, 92, 3. *C. Sentius quaesturam petentes, quos indignos putavit, profiteri prohibuit.* Nam si qui honores adipisci vellent, primum erat *nomen profiteri;* quod nisi fecissent, aut si a rogatore improbati fuissent, non poterant inter candidatos recipi; v. Cic. in C. Anton. et L. Catil. *a quibus consu-*

prohibitus erat consulatum petere, quod intra ligitimos dies profiteri nequiverat. Erat eodem tempore 4
Cn. Piso, adulescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus, quem ad perturbandam rempubli-

latum petis? principibus civitatis? qui tibi, quum L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt. Licebat autem candidato tantum petere.

nequiverat] Ita scripsimus ex Bas. 4. Tur. 1. Bern. 1. et Leid. H. K. M.; idem tenent multi codd. Italici et aliquot Cortii libri, quos male minus probatos vocat. Omnes reliqui codd. et edd. habent *nequiverit*, quod vix ferri potest, quum auctor rem simpliciter ut factam narret, neque vero ad senatorum sententiam referat, quod Gerlachius vult. Ex duabus autem rebus praeteritis ea quae alteram praecessit non potest non plusquamperfecto enunciari, cf. c. LII, 30. *apud maiores nostros T. Manl. Torquatus filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit*. XIX, 1. Eodem modo, ut noster locus, corruptus erat Sueton. Tiber. 2, med. *iudicium maiestatis mulier subiit, quod palam — optaverit*, ubi dudum ab Oudendorpio et Ernestio ex melioribus libris correctum est *optaverat*. Quod Gerlachius autem contendit, si *nequiverat* scribatur, Catilinam serius ex Africa Romam rediisse putandum esse, id equidem non intelligo. — *Intra legitimos dies*, i. e. intra trinundini spatium ante comitia maxima, v. Macrob. Sat. I, 16. p. 282. Ed. Bip. Perperam autem Müllerus cum Langio credit trinundinum esse triginta fere dierum; septemdecim tantum dies complecti docuit iam Ernestius Clav. Cic. h. v. Schellerus in Lex. ampl. p. 11669. Nitschius Antiquitt. Romm. T. I. p. 623. Ed. III. et, quem laudat Gerl., Drakenborch. ad Liv. III, 35, 1.

§. 4. *Cn. Piso*] De eo v. Cic. in or. in C. Antonium et L. Catil. *praeterea illum nefarium conatum tuum, quum, C. Pisone socio, neque alio nemine, caedem optimatium facere voluisti*. Ascon. in Cic. or. p. C. Cornel. *Cn. quoque Piso, adolescens potens et turbulentus, familiaris erat Catilinae, omniumque eius consiliorum particeps et turbarum auctor*. — *Adulescentem* scriptum in Bern. 1. — *Circiter Nonas Decembris* Cortius, caecique eius sectatores Tellerus et Kunhardtus omiserunt. Bipontt. et Langius edidere *Decembres*. Quod cum Gerlachio ex omnibus codd. exhibuimus noli pro genitivo substantivi habere, quum in tali temporis notatione semper fere pro substantivo adiectivum ponatur. Exempla dabit Ramshorn.

5 cam inopia atque mali mores stimulabant." Cum hoc Catilina et Autronius circiter Nonas Decembris consilio communicato parabant in Capitolio Kalendis Ianuariis L. Cottam et L. Torquatum Consules interficere, ipsi fascibus correptis Pisonem cum exer-

Gramm. Lat. §. 207, 1. p. 717. et qui hanc rem uberrime exposuit Drakenborch. ad Liv. IV, 37, 8. — *Kal. Ianuariis*, quo die novi consules magistratum inibant, votis in Capitolio factis; v. Nitschii Antiquitt. Romm. T. II. p. 1075. Ed. III. De Catilinae nefario incepto cf. Cic. in Cat. I, 6, 15. ubi v. Matthias. — De *L. Cotta* v. Cic. Philipp. II, 6, 13. *L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis. L. Torquatus*, teste Cicerone or. in Pis. 19, 44., vir fuit omni dignitate ornatissimus, et magnis rebus in Macedonia gestis, imperator est appellatus. v. Ernestii Clav. Cic. — *Duas Hispanias*, i. e. citeriorem et ulteriorem, sive Tarraconensem et Baeticam. Liv. XXXII, 28, 2. Caes. B. C. I, 29. *interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari.* Cort.

§. 6. *ea re cognita, rursus*] Revocavimus interpunctionem Gruterianae editionis, commate post *cognita* posito, quod inde a Cortio omnes, etiam Gerlachius et Herzogius, post *rursus* habeat, non satis considerato, ut videtur, usu loquendi. Haud raro enim compositorum verborum vis addito cognatae significationis adverbio augetur; ita *transferre* quamquam suapte vi repetitionem ferendi significat, tamen *rursus* non vitiose adiectum videri debet. Flor. I, 3, 9. *in suum corpus rediisse rursus*, ex quo scriptore plura suppedidabit Freinshemii index. Cf. Ruhnken. ad Ter. Adelph. IV, 1, 9. *quam huc reverti posset iterum*, ubi v. etiam Bentleius. ib. I, 1, 46. *rursum ad ingenium redit.* IV, 2, 40. *in porticum rursus redi.* Eun. IV, 2, 6. *redio rursus.* Nep. Alcibiad. 6, 5. *rursus resacrare.* Cf. Gronovius ad Liv. XXI, 32, 7. *quamquam fama prius praecepta res erat.* id. XXI, 20, 8. *ante praeoccupare.* Alia dabit Bremius ad Nep. Datam. 6, 1. Zumpt. Gramm. Lat. §. 85, 8. p. 503. Quod Herzogius autem *cognita rursus* idem esse dicit atque *detecta, patefacta*, iteratam cognitionem non ad conscios, sed ad eos qui extra coniurationem erant referens, id mea sententia nullo pacto fieri potest.

§. 7. *non consulibus modo, sed plerisque*] Quod Cortius annotavit, *sed illude positum, pro eo quod vulgatius est, sed etiam,*

citu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re 6 cognita, rursus in Nonas Februarias consilium caedis transtulerant. Iam tum non Consulibus modo, sed 7 plerisque Senatoribus perniciem machinabantur. Quodni Catilina maturasset pro curia signum sociis 8

id, licet Gerlachius repetierit, prorsus falsum est. Romani enim ita usu distinxerunt inter *sed etiam* et simplex *sed*, ut illud ponerent, si utrumque membrum pari esse vi vellent, hoc, si posteriori membro maiorem quandam vim tribuerent, ita ut prae altero quasi emineret; hoc autem imprimis fiebat, si latius pateret quam antegressum, idque eo contineretur. v. c. Catil. XXXIX, 6. *neque solum civis, sed cuiusque modi genus hominum.* Dixit de hoc usu Bremius ad Nep. Cimon. 4, 1. Heusing. ad Off. I, 4, 4. *nec sibi soli, sed coniugi, liberis, ceterisque.* I, 39, 3. *in domum non repulsam solum retulit, sed ignominiam et calamitatem.* II, 2, 12. *non modo disputandi, sed vivendi ratione sublata.* Goerenz. ad Cic. Legg. III, 11, 25. et ad I, 14, 41. Aug. Matthias ad Cic. in Catil. III, 10, 24. et Passov. ad Tacit. Germ. c. XV, extr. qui tamen ad eiusdem generis locum ibid. c. X, p. med. graviter lapsus est, *sed* deleri cupiens, alienissimis exemplis collatis, qualia ad Cat. XXXV, 2. congessimus.

§. 8. *quodni*] Hanc vocem coniunctim scribendam esse diximus ad c. II, 3. Simul inde perspicietur, Kunhardtum imperite iudicare, *quod* particulis condicionalibus coniunctum interdum redundare. — *Maturasset dare* est celerius vel properantius dedisset; paullo aliter *maturare* sequente inf. positum c. XXXVI, 3. ubi v. Ad nostrum locum pertinet quod Herzogius ad c. XIII, 2. observavit, *maturare, occupare, contendere* verba ad analogiam Graecorum οἴχομαι, φθάνω, διατελέω adverbiorum vices sustinere. Liv. II, 48, 2. *occuparent patres suum munus facere.* Statim post cum Gerlachio incommodam recentiorum editt. interpunctionem sustuli, semicolo, quod post *convenerant* erat, in comma mutato, ne verba arcte cohaerentia divellantur. Nugas autem agit Cortius, in verbis *ea res c. diremit* hypallagen conspiciens, quam explicat *ea re c. frustra fuit. Ea res* simpliciter est *id;* nihil enim tritius, quam vocem *res* ad circumscribendum neutrum pronominis vel adiectivi adhiberi. Cf. c. XL, 4. *nihil tam asperum esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res civitatem aere alieno liberaret.* Cic. Epp. ad Famm. V, 15, 3. *non habeo certum, quae te res hinc maxime retrahat.* Noster Cat. VII, 7. XIX, 6. XX, 4. Iug.

dare, eo die post conditam urbem Romanam pessumum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit.

XIX. Postea Piso in citeriorem Hispaniam

LXXIX, 1. LXXXIV, 8. v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84, 7. p. 475. Moebius ad Caes. B. G. I, 30. — *Urbem Romanam* haud dubie genuina scriptura est, ut Cortius recte vidit. Plurimi quidem libri tenent *urbem Romam*, sed adiectivum legitur in Guelf. 10. Acad. m. pr. Erl. et Teg.; praeterea septem Guelff. tres Leidd. totidemque Italici habent *Romane tam*, sex vero Italici *Romam tum*, quae inepta scriptura documento est, primitus *Romanam* fuisse in libris. Minime enim probabilis est Gerlachii sententia, *tum* glossam esse verborum *eo die*, cuius loco alii *tam* per incuriam scripserint. Loquendi usum, quo *urbs Romana* dicitur pro *urbe Roma*, Cortius exemplis satis firmavit, ut Nep. Attic. XX, 5. Iustin. VI, 6, 5. XLIII, 3, 1. Liv. VII, 1, 10. Tacit. Historr. IV, 58, extr. Flor. I, 13, extr. Lucan. II, 564. — *Diremit* i. e. irritum reddidit. Cf. Drakenb. ad Liv. IX, 8, 12. Non est igitur, quod cum Gerlachio hoc vocabulum in haruspicina proprium esse statuas.

XIX. §. 1. *Quaestor pro Praetore*] Guelf. 11. *Propraetor*; reliqui omnes conspirant in vulgata, quam Cortius cum plurimis sic explicat, ut sit, *loco Praetoris*, sive cum imperio ac dignitate praetoria, quemodo etiam Moebius ad Caes. B. G. I, 21. accipit. In ea interpretatione recte se habet *pro* per ablativum *loco* explicatum; nam *pro Praetore*, quod saepissime in appositione nominativi vim habet, h. l. nequit pro primo casu esse, quia in ista constructione appositio *Quaestor* vocis foret, quod absurdum est. Sed Praetor h. l. nihil aliud est quam *Propraetor*, quia tum in provinciis nulli praetores erant, v. Lipsii Excurs. ad Taciti Ann. I, 14. Tom. IV. p. 748. Ed. Oberl. Saepe autem *Propraetores* dicuntur Praetores, quod docte monuit G. L. Walchius Emendd. Livv. p. 96. laudans Duker. ad Liv. XXIII, 40. Cf. Car. Beier. ad Cic. Off. II, 14, 50. III, 26, 99. Ilgen in Opusce. philoll. Vol. II. p. 104. Oudendorp. ad Caes. B. C. I, 12, 1. Lips. ad Tacit. Ann. II, 56, extr. Ernestius in Clav. Cicer. v. *Praetor*, et Schellerus in Lex. Ampl. p. 8396. Eodem modo *Proconsules* vocabantur *Consules*, v. Duker. ad Liv. XXVI, 33. et qui proprie *Proquaestores* essent, inter-

Quaestor pro Praetore missus est, annitente Crasso, quod eum infestum inimicum Cn. Pompeio cognoverat. Neque tamen Senatus provinciam invitus 2
dederat; quippe foedum hominem a republica procul esse volebat; simul quia boni complures prae-

dum nuncupabantur *Quaestores*, Ruhnken. ad Vell. p. 229. Omnino de horum munerum nominibus permutatis conferendus Ernestius ad Sueton. Caes. c. 54, init. et Oudendorp. ad auctor. B. Afr. c. 80, 4. Nostri igitur loci sensus est: *Quaestor loco Propraetoris missus est*; interdum enim inferioribus magistratibus in provinciis potestas superiorum permittebatur. Rem tangit etiam Sueton. Caes. c. 9, extr. unde lucis aliquantum affertur verbis Sallustianis; tradit enim, *Pisoni ob suspicionem urbanae coniurationis provinciam Hispaniam ultro extra ordinem datam esse*, — *Annitente* i. e. summo studio id agente. Cf. Iug, XLIII, 4. Liv. XXI, 8, 8.

infestum inimicum] Posterius vocabulum, quod in Guelf. 11, abest, in Inc. 2, autem et Rem. 1. Guelf. 1. 9, *que* adiunctum habet, Bipontini, Manutio suspicionem movente, ut glossema eiecerunt; ceteri editores, codices secuti, retinuerunt, *infestum* recte explicantes *acerrimum*. Possit tamen hoc offendere, quod *inimicus*, substantive positum, genitivum regit, dativo autem coniunctum adiectivum est; sed alio adiectivo addito veri substantivi naturam induit, eoque fit, ut alterum substantivum, quod genitivo ponendum erat, etiam dativo poni possit, qui casus a verbo pendet, vel quovis, vel substantivo *esse* supplendo; cf. Liv. III, 37, 5. *id modo plebes agitabat, quomodo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, repararent*. Cic. p. Mur. c. 14, 32. *cum P. Africano Senatus egit, ut legatus fratri proficisceretur*. Sall. Cat. XL, 2. *quem exitum tantis malis sperarent*. Cf. Ruhnk. ad Ter. Andr. II, 6, 27. et ad Rutil. Lup. p. 38. Bentl. ad Ter. Andr. III, 3, 17. Ruddimann. Institt. Gramm. T. II. p. 88. et imprimis Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 9, 27, p. 161 sq. — *Neque tamen invitus*, v. ad c. III, 1. —

§. 2. *simul*] Crebro Sallustius hac voce ut particula copulativa utitur in sententiis connectendis, si levior quaedam ad graviorem adiicitur. Cf. c. XVI, 4. XVII, 7. *simul confisum*. XX, 3. *sed quia — simul quia vobis eadem quae mihi bona malaque esse intellexi*. LVI, 5. *simul alienum suis rationibus existumans*. LVIII, 4. Iug. IV, 1. *cuius de virtute quia multi dixere praetereundum puto, simul ne*

sidium in eo putabant, et iam tum potentia Cn.
3 Pompei formidolosa erat. Sed is Piso in provincia

quis existumet. Cort. — *Complures* ex probatissimis codd. cum Gerlachio revocavimus; Cortius ex XI codd. librariorum commentum *quamplures* recepit, temere spernens, quae Gronov. ad Gell. I, 7. Valla praeeunte monuerat, *complures* tantummodo genuinum esse, alteramque formam ubique esse corruptam, maleque agere, qui depravatis locis uterentur. Huius iudicii veritas etiam librorum Mss. auctoritate confirmatur; nam Cat. XVII, 5. XXIII, 4. XIII, 1. XLII, 3. *complures* sine ulla discrepantia legitur, et c. XXXIX, 5. duo tantum codd. habent *quamplures*. De vocis potestate v. Herzogium ad c. XIII, 1. *Complures* enim, sine comparatione dictum, numerale indefinitum est, idemque fere est ac *nonnulli; plures* contra semper vim comparativam habet, ac respectu minoris numeri dicitur.

et iam tum] Haec verba Cortius imperite cum alienissimo loco c. II, 1. contulit. Ex reliquis unus Müllerus recte vidit *et* h. l. non tam copulandi quam explicandi vim habere; nam auctor hac enunciatione, quae per *et* particulam priori adiungitur, rationem reddit, cur complures boni praesidium in eo putaverint. De hoc copulae usu in universum diximus ad c. III, 5; explicativam vim, ubi singulis vocabulis interponitur, illustravimus ad c. IV, 2. Uberius de ea re exposuit G. L. Walchius in Emendd. Livv. p. 65-67. et, quos laudat, F. A. Wolf. ad Tac. Ann. I, 57. et Dan. Wyttenb. Bibl. Crit. III, 3. p. 108. Adde Iug. XLIII, 5. *quod advorsum divitias animum invictum gerebat, et avaritia magistratuum nostrae opes contusae erant.* Tacit. Ann. II, 35, init.

§. 3. *in provincia*] Cum Cortio permulti, etiam Gerlachius, scripserunt *in provinciam*, quam lectionem exhibent Fabric. 1. Rem. 2. Acad. Senatorii, Struv. Basilienses, septem Guelff. omnes fere Leidenses et Gerlachii libri. Nostra scriptura, quam tuentur etiam Bipontt. et Müllerus, est in reliquis Cortii libris, Leid. M. Paris. A. et Erl. *In provinciam iter faciens* non ita interpretantur, ut sit *in provinciam se conferens*, vel *provinciam petens;* ibi enim Pisonem iam fuisse, quum occideretur, omnes concedunt; alioquin Sallustius non potuisset *Hispanos equites* et §. 4. *barbaros* commemorare. Rem diserte tradit Dio Cass. XXXVI. p. 21. ὁ μὲν (Πίσων) ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, ἀδικήσας τι αὐτούς, ἐσφάγη. et Asconius Ped. ad Cic. or. contra Ant. et L. Catil. *Piso, quum haec dicerentur, perierat in Hispania, ibique dum iniurias provincialibus facit, occisus erat.* Sed Cic. in Verr. IV, 25, 56. Müllero non laudandus erat; qui enim ibi interfectus

ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens occisus est. Sunt qui ita dicunt, impe- 4

traditur L. Piso diversus est ab hoc nostro. Ut autem accusativus expediatur, Cortius, probante Gerlachio, ad antiptosin confugit, cuius haec vis sit, ut *accus.* nullo plane sensus discrimine pro *ablat.* ponatur, alienissimis pessimeque intellectis exemplis allatis, velut Cat. XI, 4. quem locum pariter corrupit, et aliis, de quibus accuratius dicemus ad Iug. CXII, 3. Langius vero et Müllerus interpretantur *intra provinciam*, quasi vero hoc differat ab *ablativo* cum *in;* nisi forte statuas, Pisonem in finibus tantummodo et extrema provinciae parte versatum esse. His nugis abiectis, confidenter construe *Piso ab equitibus Hisp.* *in provincia occisus est, iter faciens* i. e. in itinere. Qui enim Langii error fuit, ut „quovis modo *in provinciam* coniungendum censeret cum *iter faciens*," idem etiam librariis caussa fuit, cur ablat. in accusat. mutarent.

§. 4. *dicunt*] Ita omnes codd. excepto Bas. 4. et Bern. 1. qui habent *dicant.* De indicativo post *sunt qui* magnopere dissentiunt critici; utrumque modum promiscue poni censet Cortius, quippe apud quem exempla omnia valeant, ratio nihil; idem sentit Langius ad h. l. Schellerus in Obss. p. 10. et in Lex. Ampl. v. *sum*, p. 10857. Si verbo *sum* nullum subiectum additum sit, indicativum prorsus damnat Ernestius Praef. ad Cic. p. VI. Bremius ad Nep. Milt. 3. 2. id. ad Cic. de Finn. I, 20, 70. accedente Goerenzio ad h. l. et ad Acad. II, 22, 70. Pariter statuit etiam Car. Beierus ad Off. I, 2, 5. et Censor in Ephem. Litt. Lips. a. 1816. p. 206. Iidem tamen hunc modum probant, si *sunt* verbo aliquod subiectum adiungatur, ad quod pronomen referatur, velut *nonnulli*, *multi*, *plurimi*, *quidam*, id quod etiam Zumptius tradit Gramm. Lat. §. 78. 9. b. not. 2. p. 414. qui tamen indicativum etiam post simplex *sunt qui* admittit, sed cum Heusingero ad Cic. Off. I, 24, 12. ad Graecismum refert, id quod etiam Gerlachius ad h. l. amplectitur. Sed hae sententiae cur non plane satisfaciant, haec caussa est, quod nulla earum ex utriusque modi natura et indole hausta videtur. Indicativi enim haec vis est, ut rebus certis quaeque *vere* sunt vel fiunt exprimendis inserviat; quare adhibendus est, ubi significare volumus, cogitationibus nostris rerum veritatem respondere, ac nullum incertitudini aut dubitationi locum relinqui. Coniunctivo vero enunciantur ea, quae cogitatione tantum complectimur, h. e. quae fieri *posse* videntur, quaeve aliquem facere *velle* consentaneum est, ut adeo dubia atque incerta sint neque definite possint pronunciari. Subiunctivus igitur modus adhibebitur in re aliqua tradenda,

ria eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequi-
5 visse pati; alii autem, equites illos, Cn. Pompei veteres fidosque clientis, voluntate eius Pisonem aggressos; numquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeva multa antea perpes-
6 sos. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiore coniuratione satis dictum.

quam non pro certa atque indubitata haberi volumus, sive quia eam ipsi non satis compertam habemus, sive quia eius auctorem ignoramus, aut certis de caussis ignorare simulamus. Quod modorum discrimen quum Goerenzius, Beierus et Zumptius ll. ll. hanc vim habere concedant, ut, si verbo *sunt* subiectum aliquod additum sit, indicativus recte se habeat in re vel sententia ut certa declaranda (cf. Cat. XXXIX, 5. *fuere extra coniurationem complures qui ad Catilinam profecti sunt*), nulla plane caussa excogitari potest, quam ob rem non idem de simplici locutione *sunt qui* valeat, quum modi ratio nihil plane mutetur. Quam sententiam, dudum nobis persuasam, luculenter exposuit vir Latinae linguae peritissimus, Lud. Ramshornius Gramm. Lat. §. 184. p. 547-551. qui nostri loci non immemor, indicativum graviter vindicat, quum Sallustius illius rumoris auctores haud dubie nosset, eorumque sententiam sine ulla restrictione proferret. Eadem ratio est apud Cic. Off. I, 24, 2. *sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponunt.* ibid. §. 12. *sunt, qui quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen invidiae metu non audent dicere.* ubi indicativum nolim cum Gernhardo et Beiero ad I, 2, 5. per anacoluthiam quandam excusare, quia improbabile est, Ciceronem post tam brevem sententiam interpositam structurae oblitum esse. Merito igitur cum Ramshornio apud Cic. de Finn. I, 20, 70. restitues: *sunt qui dicunt, foedus quoddam esse sapientum.* Adde Hertelium ad Taciti Agric. c. 28, extr. *fuere, quos indicium tanti casus illustravit.* Cic. Tusc. III, 31, 76. Invent. c. 40, init. Quum igitur pateat saepe a solo scriptoris arbitrio pendere, utrum rem enunciandi modum eligat, neque e rebus ipsis ubique certum argumentum peti posse, neminem fugere potest, codicum auctoritatem non temere negligendam esse.

§. 5. *Cnei Pompei veteres fidosque clientis*] Haec hexametrum efficere animadvertit iam Muretus ad Cic. in Catil. I, 1. Multos

XX. Catilina ubi eos, quos paullo ante memoravi, convenisse videt, tametsi cum singulis multa saepe egerat, tamen in rem fore credens universos appellare et cohortari, in abditam partem aedium secedit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit.

„Ni virtus fidesque vostra spectata mihi forent, 2

eiusmodi versus, qui optimo cuique scriptori interdum inscienti exciderunt, VV. DD. ambitiosi collegerunt. Sufficiat nobis laudasse Fr. Aug. Wolfium ad Tac. Ann. I, 1. init. prudenter monentem, errare eos, qui in his versibus, casu natis, altius quiddam et reconditius quaerendum censeant. — *Clientis* i. e. gratia et beneficio sibi devinctos, quales Caesar B. C. I, 75. *beneficiarios* vocat. Cf. ib. II, 18. *magna esse Pompei beneficia et magnas clientelas in citeriore provincia sciebat.*

XX. §. 1. *in rem fore*] In VI codd. Leidd. VIII Guelf. Run. 1. Fabr. 1. Eccard. Arond. legitur *in re*, contra usum dicendi. Laudavit Cort. Ter. Phorm. I, 3, 9. *quae in rem tuam sint, ea velim facias mihi.* Gronov. ad Liv. XXX, 4. *quae in rem erant.* Adde Ruhnken. ad Ter. Andr. III, 3, 14. Dicitur etiam eodem sensu *ob rem*, Sall. Iug. XXXI, 5. et *ex re* Ter. Phorm. V, 7, 76. cf. Ruhnken. ad II, 2, 41. — *Secedit.* Ita Bas. 1. Naz. Commel. Pal. 5. 12. permultique Cortii libri; alii minus probi *secessit*, quod librarii propter sequens *habuit* maluerunt. Sed ut Sallustius frequenter ex infinitivo historico transit in imperfectum et contra, ita praesenti historico adiungit perfectum, quomodo apud Liv. V, 50, 1. praeteritum excipit praesens, *omnium primum quae ad deos pertinebant retulit; et senatusconsultum facit* cet. cf. F. A. Wolf. ad Tacit. Ann. II, 7, init. *Caesar Silium irruptionem in Cattos facere iubet; ipse sex legiones eo duxit*, ubi Ernestius, huius usus ignarus, perperam *ducit* scribendum censuit. Iustin. VII, 6, 9. *Thessaliam expugnat, unumque corpus equitum pedestriumque copiarum invicti exercitus fecit.* Ne tamen utrumque tempus arctius copuletur, semicolo interpunximus, ut, subiecto denuo cogitato, nova enunciatio incipiat, quo sententiae vis haud paullo augetur.

§. 2. *spectata*] In tribus Leidd., octo Guelff., Bern. 1. 2. Tur. 1. 2. Rem. 1. Vin. 2. Bas. 3. Eccard. et quattuor Vaticc. est *satis spectata*; in Leidd. F. H. M. et Bern. 3. *spectata satis*; sed in opti-

nequiequam opportuna res cecidisset, spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent, neque ego per ignava aut vana ingenia incerta pro certis ca-

mis *satis* abest; quare, quum haec codicum inconstantia ostendat vocem a glossatore additam esse, cum Cortio et Gerlachio omisimus, quamquam languere eam, quod Herzogius censet, non dixerim; Langius tamen et Bipontt. revocarunt. Praeterea septemdecim codd. habent *foret*, quod satis probum, ut ostendimus ad c. X, 2. sed non necessarium. Quae Herzogius autem de sententiae discrimine disputavit, nimis subtilia videntur. — Pro *cecidisset* in undeviginti codd. legitur *accidisset*, quod minus probum. *Cadere* enim habet notionem eventus certi, et quidem in utramque partem, imagine a tesserarum ludo petita, ut bene monuit Herzogius. Cf. Ter. Adelph. IV, 7. 21 sq. Caes. B. C. III, 73. — De *opportuna* pro *opportune* v. ad c. XXVI, 5. — Pro *dominatio* septem Leidd., totidem Guelff., Bas. 4. Erl. Par. B. C. cum septem aliis Cortii tenent *dominationis*, quod quamquam non ineptum est, tamen scribarum ingenio debere alia docet interpolatio; quippe quod est in Guelf. 9. et Bas. 2. *dominatioque* non potuisset effingi, si primitus genitivus affuisset. Accedit quod Catilinae ingenio multo convenientius est, si de dominatione ut certa loquitur, quamquam id noluerim cum Cortio et Langio *correctionem* dicere. Haud infrequens autem Sallustio est duo vocabula sine copula iuxta collocare; cf. infra §. 7. *semper illis reges, tetrarchae vectigales esse.* c. XI, 5. *loca amoena, voluptaria animos molliverant.* cf. ad c. XLIII, 2.

per ignava ingenia] Omnes codd. constanter tenent *per ignaviam;* sed non veremur, ne audaces videamur, quod Cortii coniecturam, huc usque neglectam, in textum recepimus, quum multo graviori de caussa ita fecerimus. Ille enim tantummodo oppositionis caussa vulgatam mutari cupit, haec annotans: „aut fallor, aut Sallustius scripsit: per ignava aut vana ingenia; ita ut *ignava* ingenia opposuerit virtuti, et *vana*, fidei coniuratorum, de quibus principio orationis dixerat.“ Sed isto modo nihil lucramur, quum etiam *per ignaviam* ad praegressam vocem *virtus* referatur. Vulgatam ita explicant interpp., ut dicant abstractum pro concreto esse positum, sensumque esse *per ignavos homines.* Gerlachius praeterea eo defensionem parare vult, quod consuetudinis Sallustii sit, orationem in oppositis et epithetis variare; sed quae affert exempla, veluti *pars-alii*, et Iug. I, 1. ac LXIII, 7. prorsus aliena sunt. Quivis

ptarem. Sed quia multis et magnis tempestatibus 3
vos cognovi fortis, fidosque mihi, eo animus ausus
est maxumum atque pulcherrumum facinus incipere,

antem latine doctus intelliget *per ignaviam* non *pro obiecto* esse posse, quo significentur ii, qui ignavi sint, sed *adverbii* potestate, qui perpetuus usus est, ad *captarem*, eoque etiam ad Catilinam ipsum referri. Cf. infra §. 9. *nonne emori per virtutem praestat, quam vitam per dedecus amittere*, ubi vide Cortium rectissime iudicantem. c. XII, 5. *ignavissumi homines per summum scelus omnia ea sociis adimere.* XLII, 1. *inconsulte ac veluti per dementiam agere.* Historr. I. Fr. 15, 2. Gerl. *utrumque per iniuriam malunt quam optumo iure liberi agere.* Iug. II, 4. *dediti corporis gaudiis per luxum atque ignaviam aetatem agunt.* ibid. IV, 2. *ne per insolentiam quis existumet* etc. LXXXV, 1. *per ignaviam et superbiam aetatem agere.* ibid. §. 35. *quum tute per mollitiem agas.* Liv. I, 5, 2. *ut nudi iuvenes per lusum atque lasciviam currerent.* XXIX, 9, 12. *quae per libidinem et avaritiam foeda exempla in socios ediderat.* v. Drakenborch. ad XXX, 29, 3. et Heusing. ad Cic. Off. I, 37, 13. Vides nunc *per ignaviam*, quod, si Sallustii mentem respicis, ad Catilinae socios spectare debet, linguae usu nonnisi ad ipsius Catilinae agendi rationem posse referri; vides etiam, quod Cortius iam monuit, verbis *virtus fidesque nostra* diserte haec opponi *per ignaviam aut vana ingenia;* vides denique, si scribas *per ignava*, non modo oppositionem, quam auctor de industria quaesivit, maxime concinnam fieri, verum etiam sententiam talem existere, qualem locus flagitat. Quare noli dubitare, quin auctoris manus a nobis restituta sit.

§. 3. *multis et magnis tempestatibus*] *Tempestates* h. l. sunt pericula, res adversae, rerum discrimina. Cf. Goerenz. ad Legg. III, 11, 25. De provv. Cons. c. 8, 18. *omnem enim illam tempestatem Caesare impulsore esse excitatam.* Metaphora unde ducta sit, facile patet; quare Cortio non assentiendum, qui *tempestas* vocis, quae haud raro pro *tempore* ponitur, eandem ac huius vocabuli vim esse censet, qua significat *periculum resque asperas.* De ea potestate dixit Ruhnken. ad Rutil. Lup. I, 7. p. 28. Heusing. ad Off. I, 13, 1. Matthias ad or. p. 1. Manil. 1, 1. et Car. Beier. ad Off. II, 1, 4. et ad I, 23, 81. — De copula post *multis* vide ad Iug. CII, 10. — *Ausus est* rescripsimus cum Gerlach. ex omnibus codd.; Cortius pro more suo *est*, quod Inc. 1. inter versus habet, Heuss. ante *ausus*, deleverat.

simul quia vobis eadem quae mihi bona malaque
4 esse intellexi; nam idem velle atque idem nolle,
5 ea demum firma amicitia est. Sed ego quae mente

eadem quae mihi — esse intellexi] In Naz. Commel. et Vat. 4. *quae* abest; Fabric. 2. *quia eadem vobis* a t q u e *mihi*, et Incert. 2. *eadem* i l l a *quae m.* Inde Cortius Sallustianum esse contendit *eadem mihi*, magnopere sibi placens, quod Crispum Graecismo ditavit, qualis est apud Lucret. III, 1052. et Ovid. Amorr. I, 4, 1. ubi v. Heins. cf. Vechner. Hellenol. p. 296-7. ibique Heusing. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84, 12. p. 487. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 3, 122. Qui vero criticam via et ratione exercere didicerit, merito intemperanti hac inusitatas structuras inferendi libidine abstinebit. Praeterea *esse* post *malaque* revocavimus, quod Cortius, quum in tribus codd. abesset, in tribus locum mutaret, expunxit, Gerlachio et Herzogio novissime obsequentibus. Alia enim videtur ratio huius loci ac relicuorum, quos Cortius laudavit, velut supra §. 3. *quia vos cognovi fortis fidosque mihi.* XIX, 1. *quod eum infestum inimicum Cn. Pompeio cognoverat.* XXXII, 2. *quorum cognoverat promptam audaciam.* XXXVII, 6. *quod ex gregoriis militibus alios Senatores videbant.* Iug. XXXVI, 3. *fuere qui Albinum haud ignarum consili regis existumarent.* In his enim accusativus, infinitivo abiecto, quasi formam vulgaris praedicati induit, eoque fit, ut *esse*, quo posito constructio plena ac plane integra fit, non magnopere desideretur. Ex eodem genere est, quod Goerenzius in Iahnii Annall. Philoll. et Paedag. I, 2. p. 312. apud Cic. Off. II, 22, 78. censet scribendum: *qui vero se populares volunt;* et de Orat. II, 60, 246. *qui se volt dicacem;* de Finn. V, 5, 13. *Strato physicum se voluit.* Sed ista ratio plane mutatur, si obiectum non accusativo sed dativo casu positum est, neque putaverim, si recte dicitur *puto te divitem*, etiam dici posse, *puto tibi divitias.* Ceterum cf. quae diximus ad c. I, 3.

§. 4. *atque idem nolle*] Recte Gerlachius alterum *idem* recepit, quod Cortius omiserat, quia in cod. Commel. Fabr. Riv. Rem. Guelf. 5. 9. et Regio abest. Hac enim pronominis anaphora vim sententiae mirifice augeri nemo non videt. Cf. Iug. XXXI, 14. *quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit*, Gerlachius tamen, licet in textu pronomen repetierit, in Commentt. p. 81. utram scripturam veram esse dicat se ambiguum haerere profitetur. — §. 5. *Agitavi* Sallustius consulto dixit, non *agitaverim*, quoniam id agit, ut suis de consiliorum vere initorum fide

agitavi, omnes iam antea divorsi audistis. Ceterum 6
mihi in dies magis animus accenditur, quum considero quae condicio vitae futura sit, nisi nosmet ipsi

persuadeat. V. quae de hoc indicativi usu bene monuit Ramshornius Gramm. Lat. §. 171. 2. not. 8. p. 498. coll. quae annotavimus ad c. LIII, 2. et ad Iug. IV, 4. Oppido autem fallitur Gerlachius, cum nostro loco comparans Cat. XXVII, 4. Iug. LIV, 1. LXIII, 1. quibus locis indicativus inde repetendus est, quod auctor in constructione obliqua alterius orationi suam sententiam immiscuit, quod dicendi genus illustravimus ad c. XIV, 7. —

§. 6. *quae condicio vitae futura sit*] *Condicio*, quae scribendi ratio melior est quam *conditio*, exstat in Vat. A. cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. T. I, 1. p. 250. Pro *futura* Müllerus edidit *futurae*, ut dicit ex *optimis libris*; sed hoc scribae mendum in *uno* tantum Bas. 3. reperitur, neque ulla ex parte tolerari potest, quum multo gravius sit, Catilinam de condicione vitae omnino sollicitum esse, quam de statu *vitae futurae*, quam timebat potius, summa necessitudine circumventus, quasi qualis esset compertum habebat. Accedit quod in ista scriptura sit vocabulo *futurae* non convenit; nam si vere praesens est, non potest cum notione futuri coniungi; sin autem vim futuri habet, duo futura iuxta posita inepte se habent.

nosmet ipsi] Ita in solo cod. Vatic. A. ap. Gerl. Vol. II. Fasc. I, p. 18. Reliqui omnes *nosmet ipsos*. Receptam a nobis lectionem, iam olim a Rivio coniectura propositam, Cortius quoque probavit, eo inclinans, ut ubique fere, ubi *ipse* cum pronomine personali coniunctum sit, illud nominativo ponendum censeret. Idem antiquiorum interpretum varias de harum pronominum usu sententias attulit, ut Graevii ad Cic. Off. III, 15. Gronovii ad Liv. II, 19, 5. Dukeri ad Flor. III, 18, 7.; sed neque hi, neque Ruhnkenius ad Ter. Andr. III, 2, 15. rem conficiunt, neque aliquid egit Langius ad h. l., qui mirum in modum, de rebus grammaticis disserens, titubat. Meliora et certiora praecepit Car. Beierus ad Cic. Off. I, 32, 115. praeeuntibus Gernhardo ad Off. I, 38, 137. et Bremio ad Cic. de Fato, c. 11. et ad Nep. Pausan. IV, 3., quibus adde Gernhardum ad Cic. Lael. c. 1, 5. et Moebium ad Caes. B. G. VII, 52. coll. Herzog. ad Caes. B. G. V, 37. *Ipse* enim nominativo ponitur, si enunciationis subiectum, quo significatur is, qui aliquam rem facit, ita extollitur, ut alteri, qui eandem rem facere potuisse videatur sed non fecerit, opponatur: eundem vero casum habet atque pronomen personale,

7 vindicamus in libertatem. Nam postquam respublica in paucorum potentium ius atque dicionem concessit, semper illis reges, tetrarchae vectigales esse, populi, nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles, volgus

si verbi actio sive praedicatum ita ad *obiectum* enunciationis pertinere dicitur, ut id cuivis alii opponatur. Catilina igitur dicit: nos *ipsi* nobis libertatis *auctores* esse debemus, *in aliis* nulla spes. Iug. LXXXV, 31. *ipsa se virtus satis ostendit.* XVIII, 7. *semet ipsi Numidas apellavere.* XLI, 9. *quoad semet ipsa praecipitavit.* Liv. III, 56, 3. *a cuius (sc. Appii) crudelitate vosmet ipsi armis vindicatis*, qui locus cum nostro maxime congruit. Cic. in Catil. I, 8, 19. *tu te ipse in custodiam dedisti.* ibid. *qui se ipse iam dignum custodia iudicaverit.* Alterius generis haec sunt: Cic. de Off. I, 9, 6. *nisi nosmet ipsos valde amabimus.* de N. D. II, 3, 10. *tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam se ipsos devoverent*, quem locum Beierus cum multis aliis laudavit ad Off. I, 32, 115. Cf. plura afferentem Ramshorn. Gramm. Lat §. 178, 2, d. p. 335. et Zumpt. §. 84, 4. p. 483. Aliter Herzogio visum. Is enim vim sententiae inesse dicit in verbis *vindicemus in libertatem*, cui quoad sensum sufficiat simplex *vos*; sed *numeri* caussa, neque vero propter *oppositionem*, pleniorem formam *nosmet* ab auctore fuisse positam, cui per attractionis vim *ipse* quasi sua sponte eodem casu adhaereat. Si quid tamen video, in *ipsi* pronomine hoc inest: nisi *omni virium nostrarum contentione id egimus*, ut nos in libertatem vindicemus.

§. 7. *potentium*] Hoc vocabulum, quod Cortius eiecit, cum Gerlachio codicum auctoritate restituimus; in omnibus enim libris legitur, nisi quod in aliquot Putschii et Fabr. 1. atque Eccard. est *potentiam*, ex aperto librariorum errore, qui tamen Müllero adeo elegans visus est, ut sibi temperare non posset, quin in textum reciperet, non curans, ineptam ita fieri verborum cumulationem, et plane soloecum esse *in potentiam alicuius concedere.* Quamquam autem verum est, quod Cortius dicit, *paucos* saepe eo sensu poni, ut ii significentur, qui praeter ius fasque in republica imperio potiti sint. (Cf. XXX, 4. XXXIX, 1. Iug. III, 4. XXXI, 19. XLI, 7. Fragm. Historr. III, 22, 6.), tamen inde non consectarium est, *potentes* non addi posse. Igitur Cortius magis temerarius quam prudentior fuit, qui, quod poterat abesse, revera eiecerit. — *Dicionem* pro vulgato

fuimus sine gratia, sine auctoritate, his obnoxii, quibus si respublica valeret formidini essemus. Ita- 8
que omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt, aut ubi illi volunt; nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quae quousque 9

ditionem expressimus ex Vat. A. v. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 250.

tetrarchas] Hi, Cortio iam notante, plerumque simul cum regibus nominantur; Noster Fragm. Historr IV, 20. *tetrarchas regesque territos animi firmavit.* Cic. p. Mil. 28, 76. *omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas.* in Vatin. 12, 29. *fecerisne foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis.* Vell. II, 51, 1. *regum, tetrarcharum simulque dynastarum copiis.* Hor. Sat. I, 3, 12. *reges atque tetrarchas.* Ita nominabantur, qui regia quidem erant dignitate et potestate, sed regio nomine uti non poterant, neque a Romanis pro regibus habebantur. v. Ernesti in Clav. Cic. h. v. et Heindorf. ad Horatii l. l. qui recte monuit, etymi vim, quo regnum in quattuor partes divisum significatur, usu abolitam esse. — *Populi, nationes;* v. ad c. X, 1. — Pro *his* Vat. A. *iis;* sed v. ad c. II, 4. — *Nobiles atque ignobiles*, quam scripturam plerique codd. tenent, Müllerus in deterius mutavit, *atque* particula, quae in solo Leid. A. deest, deleta, ut *ignobiles* ad praedicatum referatur, hoc sensu: tanquam ignobiles atque volgus contempti sumus. Sed quod dicit inter coniuratos tum nullos ignobiles fuisse, id nihili est, ut Gerlachius recte vidit; Catilina enim ut sociorum animos summo paucorum odio impleret, omnium omnino civium, coniuratorum et extra coniurationem, nobilium aeque atque ignobilium, eandem condicionem docet esse miseram, ut contemnantur et potentibus ludibrio sint. *Volgus* igitur h. l. invidiae et contemptus notionem habet, ut apud Iustin. XLI, 1, 4. *Parthi veluti vulgus sine nomine praeda victorum fuere*, quod secus est in locis ab Herzogio collatis, Tacit. Historr. I, 46, p. m. et Nep. Alcib. VIII, 1. ubi v. Bremius; ibi enim, multitudinis notione praevalente, significantur *gregarii milites.* — *Obnoxius* illustravimus ad c. XLVIII, 5. — *Aut ubi illi volunt*, v. ad c. V, 2.

§. 8. *nobis reliquere pericula, repulsas*] Hanc verborum ordinem tuentur omnes Bass. Bern. 1. 2. omnes Leidd. plurimi Cortii libri et cod. Vatic. In reliquorum librorum discrepantia hoc tamen constat, quod *nobis* primum locum obtinet, poscente oppositionis ra-

tandem patiemini, fortissumi viri? nonne emori per virtutem praestat, quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, per dede-
10 cus amittere? Verum enimvero, pro deum atque hominum fidem! victoria in manu nobis est, viget aetas, animus valet; contra illis annis atque divitiis omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus est, cetera
11 res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile

tione; quare Cortius male egit recepta scriptura librorum Rivii et Guelf. 5. 9. quibus postea accesserunt Paris. et Bern. 3. *repulsas nobis reliquere, pericula.* Quae autem Gerlachium caussa moverit, ut ex uno cod. Tur. 2. *repulsas* ante *pericula* poneret, equidem non perspicio. Ceterum utriusque enunciationis ratio talis est, ut non verba verbis respondeant, sed ut sententiae tantum sibi opponantur, de qua re diximus ad c. XIV, 2.

§. 9. *inhonestam*] Non intelligit vitam turpem et flagitiis contaminatam, sed *non honestatam honore*, uti dixit c. XXXV, 3. Haud dissimiliter Propert. II, 20, 58. *exitus hic nobis non inhonestus erit*, i. e. inglorius. Pariter noster vocabulo *honestus* utitur pro *honorificus*, ut Iug. XIV, 24. *utinam emori fortunis meis honestus exitus esset.* LXV, 5. *ille honestissima suffragatione consulatus petebatur.* III, 1. *neque illi, quibus per fraudem is fuit, eo tuti aut magis honesti sint*, ubi Cortius comparavit Cic. Epp. ad Famm. II, 15. a. m. et XI, 3, extr. cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 96.

§. 10. *victoria in manu nobis est*] Ita, iubentibus paene omnibus libris mscrr., cum Gerlachio edidimus; multo deterior Cortii ordo *victoria nobis in manu*, quod est in quinque codd. et apud Priscian. XVIII, 29. p. 260. Ed. Kr. Cum vi autem *in manu* praemittitur. Dictionem *in manibus esse* illustravit Herzog. ad Caes. B. G. II, 19. — *Consenuerunt*, i. e. debilitata et fracta sunt, quem translatum verbi usum Cortius multis exemplis docuit, velut Liv. XXXV, 12, 3. *ne cunctando senescerent consilia.* XXIII, 43, 10. *Populi Romani obterit senescentem maiestatem.* I, 22, 2. *senescere civitatem otio ratus.* VI, 23. Cic. p. Cluent. c. 3. Noster Fragm. Historr. I. n. 30. cf. Bremius ad Nep. Alcib. 5, 3. Plin. Epp. VI, 16, 6.

§. 11. *ingenium inest*] *Inest* ex Naz. Guelf. 5. et Bas. 2. Gruterum et Gerlachium secuti recepimus; in plurimis codd. legi-

ingenium inest, tolerare potest, illis divitias superare,
quas profundant in exstruendo mari et montibus
coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad neces-
saria deesse? illos binas aut amplius domos conti-
nuare, nobis larem familiarem nusquam ullum esse?
Quum tabulas, signa, toreumata emunt, nova di- 12
ruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis
pecuniam trahunt, vexant, tamen summa lubidine

tur *est*, quod Cortius, quia in aliis locum mutat, in paucis autem plane abest, eiecit. Neque tamen in constituenda scriptura cum Grutero aurium iudicio multum tribuimus, sed iis potius movemur, quae ad c. XVII, 2. de *inesse* verbi usu diximus; cf. c. LI, 42. *virtus atque sapientia maior in illis fuit.* — *Superare* est *abunde esse*; v. Cortius ad Iug. LXIV, 1. *cuiquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant.* Liv. III, 17, 4. *velut quum otium superat senator sententiam dicit.* Cic. de Or. II, 19. Ovid. Met. VII, 103. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 102. Eodem sensu etiam *superesse* dicitur, de quo v. Passovium ad Tac. Germ. c. 6. p. 92. — *Exstruendo* omnes codd. tenent. Gruterus tamen coniiciebat *excludendo*, Gronovius *extrudendo*, quod Cortius reiecit, ratione parum valida usus, vulgatam utrumque comprehendere. Non minus autem erraret, qui *mare exstruere* idem esse autumaret quod supra c. XIII, 1. *maria construere*, ubi v. Nostro enim loco intelliguntur aedificia in mari, molibus iactis exaedificata, quomodo etiam Schellerus in Lex. Ampl. p. 3621. interpretatur. Sententia enim non modo praepositione *ex* variatur, qua fit, ut *exstruere* significet erigere, sistere, tollere, quod alienum est a verbo *construere*, sed etiam singulari numero *mare* vocis. Ceterum Cortius recte vidit, structurae rationem esse eandem, ac *navigare* verbi, apud Virg. Aen. I, 71. *gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor.* Cic. de Finn. II, 34, 112. *quum Xerxes Hellesponto iuncto, Athone perfosso, mare ambulavisset, terram navigasset.* De hoc verborum intransitivorum usu cf. Zumpt. Gr. Lat. §. 71, 1. n. 1. p. 308. et Ramshorn. Gram. Lat. §. 132. p. 234. — *Continuare* Gerlachius minus recte intransitive explicat *contiguas habere*; melius Cortius *domos domibus astruere* vel *adiicere.* Pariter Livius IX, 34, 2. *nec ante continuando abstitit magistratu.* XXXIV, 4, 9. *ingens cupido agros continuandi.* — *Postremo,*

13 divitias vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris aes alienum, mala res, spes multo asperior; denique quid reliqui habemus praeter miseram ani-
14 mam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam saepe optatis, libertas, praeterea divitiae, decus, gloria in oculis sita sunt! Fortuna omnia ea
15 victoribus praemia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica, magis quam oratio
16 mea vos hortentur. Vel imperatore vel milite me

v. ad c. XIV, 6. — *Vexare*, hoc sensu positum, explicavimus ad c. V, 8.; perperam igitur Müllerus a moribus belli tractam translationem contendit.

§. 13. *res*, *spes*] Frequenter coniunguntur haec vocabula, quum futura rerum condicio praesenti opponitur. c. XXI, 1. *neque res neque spes bona ulla.* Cic. p. Coel. 32, 78. *hominem sine re, sine fide, sine spe.* Quintil. IX, 3. *non enim tam spes laudanda quam res.* Cort. — Praeterea idem vidit, *spem*, quae vox indefinitae est potestatis, h. l. timorem instantium malorum significare; *spes* enim aeque ac *sperare* de incertis futuri eventis, sive bonis sive malis, quae exspectantur, dicitur. Cf. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 14, 21. p. 442. Ed. B. Vechner. Hellenolex. p. 509. ibique Heusing. Sall. Iug. LXXXVIII, 1. *Metellus, contra spem suam, laetissumis animis excipitur.* v. Moebius ad Caes. de B. G. I, 3, extr. et ad Cic. or. p. Rosc. Am. c. 4. 10. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. 4, 10.

§. 14. *quin*] Huius particulae cum indicativo iunctae vim, quippe qua utantur qui acriter instant et cum vehementia excitant, melius Gerlachio ad h. l. explicavit Zumptius Gramm. Lat. §. 78, 6. d. not. 2. et Ramshornius Gramm. Lat. §. 171, 1. n. 4. p. 491. cf. Gell. XVII, 13, init. Exempla congessit Cortius; Liv. I, 57, 7. *quin conscendimus equos*, ad quem locum v. Drakenb. qui septemdecim alios Livii locos attulit. Plin. Epp. VII, 9, 16. *quin ergo pugillares resumis et aliquid scribis.* Vell. II, 7, 2. *quin tu hoc potius facis.* Iustin. II, 12, 7. v. Herzog. ad Caes. B. G. V, 53. — *Omnia ea.* Pronomen *ea*, quod in duobus codd. deest, in aliis autem locum mutat, ut Cortius adeo eliceret, cum Gerlachio auctoritate codd. Bas. 1. 2. 4. Tur. 1. Pariss. Bern. 4. revocavimus. Sententia,

utimini; neque animus neque corpus a vobis aberit. Haec ipsa, ut spero, vobiscum una Consul agam; 17
nisi forte me animus fallit, et vos servire magis quam imperare parati estis."

XXI. Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, tametsi illis quieta movere magna merces videbatur, tamen postulare plerique, uti proponeret quae condicio belli foret, quae praemia

enim non generalis est, sed ad antecedentia verba spectat; quibus quum Catilina coniurationis bona ostendisset et quasi conspicienda exhibuisset, incitatior oratio omnibus ea capiunda propius admovet, praemia virtutis proposita dicens. *Ponere* autem et *proponere* proprie usurpari de praemiis constituendis observavit Ruhnken. ad Ter. Hecyr. IV, 2, 8. Drakenb. ad Liv. XXXIX, 17, 1. et interpp. ad Phaedr. I, 14, 9. Heusing. ad Off. III, 22, 2. ibique Beier. quem vide etiam ad I, 12, 38. — Paullo post perspicuitatis caussa comma, quod post *magis* erat, post *magnifica* retraximus, ne cuiquam dubium sit, quin *magis* ad *hortentur* pertineat. — *Mea vos* Cortius sine codd. omisit.

§. 17. *vobiscum una*] *Una*, quod praeter Guelf. 5. 12. et Fabric. 2. omnes libri tenent, Cortius parum consulto delevit. *Una* enim, quae vox coniunctionem loci, facti et condicionis indicat, haud raro ad vim augendam praepositioni *cum* additur; cf. Iug. XIV, 8. *pater et avus una vobiscum expulere Syphacem.* Cat. LII, 10. *id agitur, cuius haec cunque modi videntur, nostra, an nobiscum una, hostium futura sint.* Ter. Eun. III, 5, 66. *consilium volo capere una tecum.* Quin Plautus adeo *simul*, quo temporis coniunctio significatur, addidit, Pseudol. I, 4, 16. *herum eccum video huc una Simonem simul cum suo vicino Calliphone incedere.* cf. etiam Ruhnken. ad Ter. Heaut. V, 1,34. Plaut. Mostell. IV, 3, 48. et Noltenii Lex. Antibarb. p. 1174. Ed. alt. — De ironica formulae *nisi forte* vi, quippe qua significetur id, quod contra dici possit, absurdum esse, v. Aug. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. 29, 82. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 2, 3. p. 394. — *Et vos.* Habes iterum *et* explicativum, de quo diximus ad c. XIX, 2. Geminus plane locus est Iug. XXXI, 20. *nisi forte nondum etiam vos dominationis*

armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent.
2 Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum atque lubido victorum fert.
3 Praeterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum;

eorum satietas tenet, et illa quam haec tempora magis placent. Cf. Tacit. Hist. III, 10. *nam plurium accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat,* quem locum bene explicatum dedit G. L. Walchius Emendd. Livv. p. 68.

XXI. §. 1. *quid ubique opis*] I. e. quid opis aut spei, *et ubi id haberet.* v. ad c. XLVII, 1. — *Tametsi videbatur* — *tamen postulare,* v. ad c. XVI, 2. — *Fert.* Müllerus explicat *consequitur et reportat,* quod displicet, si ad bellum refertur. Non magis commendatur Cortii explicatio, qui *ferre* ad analogiam verbi *cupere* revocat, quod plane absonum est. *Ferre* saepissime idem est quod *praeferre;* quae autem proferuntur, *coniuncta* sunt cum illa re, quae ea protulit. Quoniam autem latissime patet coniunctionis ratio, *ferre* modo significat habere, modo cum aliq. re coniunctum esse, convenire alicui rei, pati alq. rem, v. Donat. ad Ter. Andr. II, 6, 12. cf. id. Heaut. II, 1, 3. *affines esse rerum, quas fert adulescentia.* Andr. V, 1, 13. *incepi, dum res tetulit; nunc non fert.* Sall. Cat. LVIII, 6. *si maxume animus ferat.* Usum hunc bene illustravit Schellerus in Lex. Ampl. p. 3801.

§. 3. *Praeterea esse cet.*] Quinque libri addunt *dicebat,* quod ex interpolatione accessisse recte ostendit Cortius. Nam usitato modo constructio in accusativum cum inf. transit, quia dicendi verbum in praegresso *polliceri* continetur, ut c. XL, 4. in *orare,* c. XXXI, 7. et XLIV, 1. in *postulant,* c. XLVII, 1. in *aperit,* c. XLIII, 3. in *querebantur.* cf. Periz. ad Sanct. Min. IV, 5, 7. p. 222. Bremius ad Nep. Agesil. VI, 2. Walch. Emendd. Livv. p. 268. Moebius ad Caes. B. G. I, 30. — *P. Sittius Nucerinus* cognomen accepit ab *Nuceria,* Campaniae urbe, ex qua oriundus erat. Plura de eo

cum eo se Consulem initium agendi facturum. Ad 4
hoc maledictis increpat omnis bonos, suorum unumquemque nominans laudare; admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, compluris periculi aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat. Postquam omnium animos alacris 5
videt, cohortatus ut petitionem suam curae haberent, conventum dimisit.

XXII. Fuere ea tempestate qui dicerent, Ca-

tradit Cicero in oratione p. Sulla, c. XX, 56. ex quo simul cognoscimus, patrem eius bello Italico singulari exstitisse in rempublicam fide. Hic autem Sittius Romae accusatus, profugit paullo ante quam Catilinae coniuratio erumperet; collectisque ex Italia et Hispania copiis in Africam traiecit, ibique quum bellum esset inter regulos, modo huic, modo illi auxilio fuit, semper vincentibus iis, quibus iste se adiunxisset. Haec aperte tradit Appian. de B. C. IV, 55. tectius Cicero l. l. CORT. — *C. Antonius* cognomine *Hibrida*, v. Plin. H. N. VIII, 53, 79. Fuit celeberrimi illius M. Antonii oratoris filius, Antonii Triumviri patruus, et Ciceronis in consulatu Collega, qui in eum, quippe profligatum hominem et morum perditorum, plus iusto videtur officiosus fuisse. Cf. Ernestius in Clav. Cic. — *Necessitudines* explic. c. XVII, 5.

cum eo, se consulem] Hanc omnium fere codd. lectionem Gerlachium secuti reduximus; quam si Cortius paullo accuratius considerasset, non procudisset ineptam coniecturam *eo consulem*, *eo* explicans *propterea*, *consulem* autem referens ad Antonium, quo auctoris sententia prorsus pervertitur. Sed neque Langius plane ab errore cavit, alteram nonnullorum codicum scripturam *cum eo consule se*, aut *cum eo se consule*, eandem sententiam praebere censens ac vulgatam, quae non solum differt, sed multo praestantior est. Tota enim Catilinae oratio docet eum maximum coniurationis perficiendae praesidium in eo putasse, ut *ipse* consulatum obtineret, cf. ultima h. c. verba; Antonii consulis partes, etsi non contemnit, tamen in eo consilio secundarias habet. Quare recta ratio ostendit eum, ut sibi primas tribueret, Antonium tantummodo socium significaret, dicere debuisse *cum eo se consulem*, rem autem plane in-

tilinam oratione habita quum ad ius iurandum popularis sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse;

verti, si scribatur *cum eo consule se*, vel ut est in aliis libris, deterius ad verborum ordinem, *c. eo se cons.* Eodem fere modo Gerlachius vulgatam defendit, sed Aug. Schlegelius a vero prorsus aberravit, qui in Seebodii Bibl. Crit. a. 1819. T. II. p. 720. legendum censet *cum eo consule*. — Pro *increpat*, quod tantummodo exstat in Guelff. 3. 5. 6. 11. Bas. 3. aliquot Palatt. Bern. 2. et Tur. 2., relicui tenent *increpabat*, quod haud dubie librariorum est, quos Sallustii mos, variis in narrando temporibus utendi, fugit. v. ad c. XX, 2.

XXII. §. 1. *popularis*] Permulti codices exhibent *populares conscios*, duo *pop. socios*, utrumque ex interpolatione. Nam *popularis* paullo rariore significatione valet *socium*; cf. infra c. XXIV, 1. *quod factum primo popularis coniurationis concusserat.* Ter. Phorm. I, 1. 1. *amicus summus meus et popularis Geta*, ubi v. Donat. et Eugraph. Apposite etiam Donatus ad Adelph. II, 1, 1, haec annotat: „popularitas in omnis rei consortium sumitur.“ Cort.

adigeret] Ita Cortius e coniectura edidit, quam postea codd. Leid. A. C. et Oxon. confirmarunt. Plurimi tamen libri exhibent *adiceret*, decem *addiceret*. Illud Gerlachius recepit, scribendi tantum ratione ab *adigeret* diversum censens. Sed quamquam certum est, priscis temporibus c etiam g litterae vices sustinuisse, v. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 232 sqq., tamen nullum vestigium *adicere* verbi pro *adigere* exstat, neque satis recte Romani ita scribere potuisse videntur, ne *adigere* cum *adiicere*, quod antique *adicere* scribebatur, confunderetur. Quum autem *adigere ad iusiurandum* in formulam solemnem abierit, recte Cortius iudicavit perversam librorum scripturam non ferendam esse. Cf. Davis. ad Caes. B. G. VII, 67. 1. *omnibus ad iusiurandum adactis.* Plura collegit Langius ad h. l. velut Caes. de B. C. I, 76. *ipse idem iusiurandum adigit Afranium.* II, 28. *provinciam omnem iusiurandum adigebat.* Iustin. VIII, 4. Senec. Ep. XCVI. Alia dabit Schellerus in Lex. Ampl. p. 232. Ceterum notandum in hac constructione *ad* praepositionem haud raro omitti, v. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 67., et Bremius ad Nep. Attic. XXII, 1. pariter ut in formula *adigere aliquem arbitrum*, de qua egit Car. Beier. ad Cic. Off. III, 16, 66.

inde quum post exsecrationem omnes degustavissent, 2 sicuti in sollemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum, atque eo, dictitare, fecisse, quo

§. 2. *inde*] Gerlachius explicat *ex quo*, ad sanguinem vino permixtum referens; sed ipse sensit *degustare* verbum, quod legitime accusativum adiunctum habet, ita contra dicendi usum construi, neque multum profecisse putandus est, ad Graecismum confugiens, ἀπογεύεσθαι verbi structura comparata. Multo certe simplicius *degustare* aut absolute intelliges, aut *sanguinem* supplebis, quo simul assequeris, ut utraque enunciatio, Gerlachii interpretatione male ἀσύνδετος facta, *inde* copulâ satis bene cohaereat. *Inde* autem pro *deinde* haud infrequens est; v. Drakenborch. ad Liv. XLII, 56, 6. et Spalding. ad Quintil. Proëm. §. 4. Mire Servius ad Virg. Aen. II, 2. per aphaeresim ex *deinde* ortum dicit, quum quivis videat loci significationem, ut in *ubi*, *ibi*, aliis, ad tempus esse translatam. — *Post exsecrationem* i. e. postquam se ipsos omnesque qui coniurationem proditúri essent, exsecraverant, diras imprecati.

atque eo, dictitare, fecisse.] Vehementer discrepant libri mss.; nam pro *dictitare*, quod multi habent, reperitur *dictam rem*, *dictas res*, *dictante*, *dictare*, *dictitavere*, quae omnia, quoniam non scribendi errore, sed librariorum ingenio debentur, eo ducunt, aliquod vocabulum scriptum fuisse, quod vel constructione, vel significatione difficultatem obiiceret. Omnes autem editores recte in eo consentiunt, *dictitare*, ut ex quo relicua fluxerint, a Sallustii manu esse; sed in explicando hoc infinitivo in contraria abeunt, quamquam Cortius rectam rationem praeiverat, cui mala quadam fortuna accidere solet, ut quae inepta moliatur cupidissime ab interpretibus arripiantur, sana vero ac via et ratione inventa surdis auribus praecipiat. *Dictitare* igitur, id quod Cortius vidit, ad eos pertinet, de quibus auctor initio cap. loquitur, et significat *ita illi dictitant*. Plane autem necessarium fuisse, ut hoc iterum inculcaretur, auctoris consilium in dira ista re tradenda indicat; Sallustius enim, veritatis amantissimus et studiosissimus, omni modo cavere vult, ne id quod h. l. narrat pro sua sententia animique persuasione habeatur; quare statim initio praemittit *fuere qui dicerent*, narrationi ipsi interserit *dictitare*, et in fine capitis, his non contentus, addit *nobis ea res pro magnitudine non comperta est*. Recte etiam Cortius monuit, *dictitare* non simpliciter idem valere quod *dicere*, sed *rationem*

inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris 8 conscii. Nonnulli ficta et haec et multa praeterea existumabant ab his, qui Ciceronis invidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris

afferre, sive ut Nepos loquitur *caussam interserere*, cf. Nep. Lysandr. I, 4. *nam quum hanc causam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli.* Vellei. II, 60, 2. *maluit avunculo et Caesari de se, quam vitrico credere, dictitans*, etc. Liv. I, 49, 1. *Socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans.* Tacit. Ann. I, 72, in. *quanto plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans.* Infinitivus autem historicus, pro verbo finito positus, neminem offendere potest, qui reputaverit quantam Sallustius licentiam in ista structura sibi sumpserit; cf. c. XXI, 4. *increpat omnis bonos; suorum unumquemque laudare; admonebat alium egestatis* cet. Iug. XXXII, 3. *fuere qui elephantos traderent; alii perfugas vendere; pars praedas agebant.* Adde quae diximus ad c. XVI, 2. Perperam vero Langius cum Manutio et Wassio *dictitare* ad Catilinam refert, explicans *atque id eo se fecisse dictitare*, sive, *dictitasse se hoc eam ob caussam fecisse*, quod neque res ipsa neque grammatica verborum ratio patitur; quam ut ille expediret, mirifice statuit *dictitare* h. l. praeteritum esse, idque probasse sibi visus est, corrupto Ciceronis loco allato ex Acadd. II, 22, 70. quem Goerenzius pridem recte constituerat. Sed plane absonum est, quod ad nostram rationem refellendam contendit, si verbum *dictitare* ad famae auctores pertineret, Sallustio scribendum fuisse *dictitarent*, ut modus et tempus superioribus congrueret!

magis fidi] Hic verborum ordo fuit ante Cortium, Havercampio etiam probatus. Inversum ordinem XII tenent codd. quos Gerl. secutus est. Sed v. ad c. XXXIII, 5. — *Alius alii conscii.* Dativus, quo socii conscientiae, non res quas complectitur conscientia intelliguntur, haud dubie ad Graecae constructionis exemplum revocandus est, pariter ut *idem* c. dativo coniunctum, de quo diximus ad c. XX, 8.; cf. Curt. VI, 10, 20. *si conscius Dymno tanti sceleris fuissem.* Ter. Heaut. I, 1, 69. *ubi comperi ex iis, qui fuere ei conscii.* Tacit. Ann. I, 43, in. *cecidissem nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius.*

§. 8. *ficta et haec et multa*] Ita Gerlachius recte edidit ex Bas. 1. Erl. Tur. 1. Leid. K. L. Cortius utrumque *et* deleverat,

eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res pro 4
magnitudine parum comperta est.

XXIII. Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus

falso opinatus *praeterea* copulae vim habere, eiusque sententiam Gerlachius, iudicii incertus, in Commentt. p. 89. parum abest quin amplectatur. Sed huius particulae geminatae ea potestas est, ut duo vocabula non tam copulet, aut eadem cogitatione comprehendat, quam seiunget et seorsim collocet, quo fit, ut utrumque paullo maiori vi efferatur, quam si simplici copula contineretur. Cf. c. XXI, 3. *hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum*. Quoniam igitur quae hic memorantur opprobria aliis opponuntur, rectius duplici *et* inter ea distinguitur. Patet autem duplex *et* idem plane esse quod *non solum — sed etiam*, quod Goerenzius monuit ad Acadd. I, 6, 23. II, 35, 113. et ad Finn. IV, 28, 80. Ad eandem caussam revocandus est geminatae particulae usus in rebus contrariis comparandis, de quo dixit Beier. ad Cic. Off. I, 2, 4. — Pro *ab his*, Gerlachius ex octo codd. scripsit *ab iis*; sed v. ad Cat. c. II, 4.

XXIII. §. 1. *in ea coniuratione*] Ita legitur apud Non. IV, 202. et in omnibus codd. exceptis Guelf. 5. Rem. 2. et Fabric. 2. qui habent *conventione*. Hoc merito a multis, etiam Gerlachio, spretum, non modo quia a codicibus parum commendatur, sed etiam propter sensum, qui neutiquam, quod Kunhardtus statuit, idem est. Apertum est enim auctorem, nonnullis interiectis, ad maiorem illam Catilinae coniurationem, de qua se dicturum professus erat, nunc redire, quod ostendit etiam *sed* particula, quae assumendi vim habet, quasi dicas *ut ad rem redeamus*; cf. Goerenz. ad Legg. II, 23, 58. et ad Finn. IV, 16, 45. Sensus est igitur: ex *coniuratis* ipsis inventus est qui Catilinae consilia detegeret. Igitur non dubium est, quin *conventio* a scribis invectum sit, qui ad concilium a Catilina habitum respici putarent, quibusque in memoria haerebat ex c. XVII, 2. *eo convenere*, ex c. XX, 1. *ubi eos convenisse videt*, et ex c. XXI, 5, *conventum dimisit*. Irrito autem conatu Cortius huic interpolationi praesidium quaerit ex Varrone, de L. L. V, 9. ubi nihil est, quod ad h. l. pertineat.

coopertus, quem Censores senatu probri gratia
2 moverant. Huic homini non minor vanitas inerat quam audacia; neque reticere quae audierat, neque suamet ipse scelera occultare, prorsus neque dicere

coopertus] *Cooperti* dicuntur qui aliqua re gravi et molesta vehementer premuntur; Cortius comparavit Iug. XIV, 11. *me coopertum miseriis effecit.* Cic. in Verr. I, 4, 9. *tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum.* Cato apud Gell. II, 17. *fenoribus coopertus.* Praeterea Gerlachius ex Schelleri Lex. ampliore p. 2372. desumpsit haec, Liv. XXXIX, 15, 14. *hi cooperti stupris suis alienisque.* Horat. Sat. II, 1, 68. *famosis Lupus coopertus versibus.* Tacitus Annall. III, 69. (non 3, 63, ut Gerl. ex Cortio vitiose descripsit) eodem sensu simplex *opertus* usurpavit. — *Flagitiis atque facinoribus* v. ad c. XIV, 1.

senatu probri gratia moverant] *Moverant*, quod tantummodo in uno Rivii, Rostoch. Vin. 1. et Tur. 1. exstat, praeeunte Dahlio et Bipontt. recepimus; relicui codd. *amoverant*, quod Gerlachius praetulit ob auctoritatem librorum, et ob priscum dicendi usum, quo *amovere* pro *movere* frequentatum sit. Neutra ratio sufficit ad eam lectionem commendandam, cui illud maxime obstat, quod Romani *formula solemni* dixerunt *Senatu* aliquem *movere*, v. Brisson. de formm. p. 254., nunquam *amovere*, qui usus ipsum Cortium non latuit. Caussam depravationis in promptu est fuisse ultimam praegressae vocis litteram male geminatam, quae res multas corruptelas genuit.

§. 2. *inerat*] Hoc verbum Cortius delevit, quia in uno cod. Sen. 1. deest. Vindicavimus ad c. XVII, 2. Bipontt. et Langius *inerat* post *audacia* collocavere, quod librorum fide caret, nisi quod in Barb. 5. ita scriptum est. — *Suamet ipse.* Ita bona pars codicum; totidem fere *suamet ipsa*, quod ferri nequit, quia in hac structura *ipse* semper a verbo pendet, nunquam pronomini possessivo accommodatur. Perperam igitur Cortius idem dicendi genus h. l. esse censet, quod ad c. XX, 5. illustravimus. Relicui codd. fluctuant inter *sua et ipsa*, *sua et ipse*, *sua ipse*, *sua ipse met*, quod mirum esse non potest, quum librariis ignotum esset *met* encliticam etiam possessivis adhaerescere. Quid? quod Ger. I. Vossius in Aristarcho de hoc usu ambigit; ita enim ille, de Annal. IV, 9. p. 212. „*met* vulgo persuasum est non aliis apponi, quam tribus his, *ego, tu, sui*; sed scrupulum iniicit locus Plauti Curcul. V, 2, 29. *tanquam*

neque facere quicquam pensi habebat. Erat 3
ei cum Fulvia, muliere nobili, stupri vetus consuetudo; cui quum minus gratus esset, quia inopia minus largiri poterat, repente glorians

met genium meum. Ita *met meum* κατ' ἀναστροφήν ponetur pro *meummet*; verum in plerisque Mss. reperitur: *tanquam me, et genium meum*. Quae sine dubio genuina est lectio." Recte ita quidem de Plauti loco; sed de encliticae usu parum accurate. *Met* enim, pronominibus possessivis additum, eorum vim intendit, planeque respondet vernaculo *eigen*, quod eodem consilio possessivis adiicere solemus; rarius quidem apud probatos auctores reperitur, Sallustius tamen aliquoties ita locutus est, velut Iug. VIII, extr. *suamet ipsum pecunia praecipitem casurum*. XXXI, 6. *suomet ipsi more praecipites eant*. LXXXV, 24. *meamet facta mihi dicere liceat*. Fragm. Historr. I. n. 15, 25. *populum suimet sanguinis mercede circumveniundum*. ib. II. n. 42. *pars magna suismet aut proxumorum telis obtruncabantur*. Cf. Goerenz. ad Legg. I, 3, 8. qui ex suis codd. eandem voculam in Tuscull. I, 48, 106. restituit: *neque quicquam meimet relicturum*. In Legibus tamen l. 1. *illumet*, quod Goerenzius ex Turnebi coniectura intulit, non ferendum est; nam demonstrativis *met* syllaba nunquam additur.

prorsus] Vocem explicavimus ad XV, 5. — *Neque dicere neque facere quicquam pensi habebat* Gerlachius ita interpretatur: *nihil non facere et dicere dubitabat*, quod *non* particulâ illatâ mirum quantum a vero sensu recedit, qui potius hic est: ad omnia, etiam pessima atque profligatissima et dicenda et facienda promptus paratusque erat. Ceterum *facere* et *dicere* frequenter coniungitur, ad universam agendi rationem alicuius complectendam. Usum Cortius exemplis illustravit, velut Iug. LXIV, 5. *Marius neque facto ullo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret*. Liv. XXVI, 15, 4. *quis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam umquam pensi fuisset*. Vellei. Pat. II, 45, 1. *Clodius, qui neque dicendi neque faciendi ullum, nisi quem vellet, nosset modum*. ubi v. Burmann. et ad Petron. Sat. XCIX. Suet. Caes. c. 76, init. — *Consuetudo* substantivum a *consuescere* verbo usu paullo diversum fuisse Cortius recte observavit; *consuescere* enim tantummodo de re obscoena dicitur, v. Ruhnk. ad Ter. Adelph. IV, 5, 32. *consuetudo* etiam de honesto consortio. Quare *stupri* genitivus, ubi de re turpi sermo est, pleonasmo caret. Cf. Iustin. VIII,

maria montisque polliceri coepit, minari interdum ferro, nisi obnoxia foret, postremo ferocius
4 agitare quam solitus erat. At Fulvia, insolen-

6, 6. Suet. Calig. c. 24, init. Curt. IV, 10, 31. Eutrop. VI, 17. — Post *coepit* Gerlachius, obsequente Herzogio, *et* addidit, ut *minari* a *coepit* pendeat. Cortius in suis codd. copulam non videtur invenisse, neque a Sallustio profectam indico, licet decem Leidd. et octo Gerlachii habeant. Nam quum librarii *minari*, qui infinitivus historicus est pariter atque *agitare*, pro vulgari infinitivo haberent, nihil magis erat in proclivi, quam ut orationi melius nectendae copulam interponerent. — Ceterum *agitare* neque accusativo *rem* vel *se* indiget, neque h. l. respondet vernaculo *betreiben*, ut Herzogius statuit, sed pariter ut *agere* absolute positum latissime patet, omnemque vitae rationem et conditionem comprehendit, verborumque *esse*, *se gerere*, *vivere*, *commorari* potestatem pro cuiusque loci ratione sustinet. V. Telleri indic. h. v. p. 292. Hertel. ad Tac. Agric. c. 18, in. — *Postremo*, i. e. ut paucis dicam; v. ad c. XIV, 6.

§. 4. *occultum habuit*] Cave cum Cortio, Langio et Gerlachio putes esse *occultavit*. Verum quidem est, *habere* c. participio perf. passivi interdum adhiberi perfecto activi circumscribendo, sed huius dictionis ea vis est, ut significetur eam actionem, quae participio inest, plene quidem absolutam esse, sed talem eventum habere, qui respectu subiecti duret, quum perfectum activi tantummodo rem factam simpliciter enunciet. Liv. XXVI, 11. *multo auro argentoque id (templum) exornatum habebant.* XXXIX, 15, 3. *needum omnia, in quae coniuraverunt, edita facinora habent.* Cic. p. L. Manil. 7. *Romani in Asia pecunias magnas collocatas habent.* Ter. Hecyr. V, 1, 26. *segregatum (sc. me) habuisse, uxorem ut duxit, a me Pamphilum.* Sensus discrimen maximam partem assecuti sunt Zumpt. Gramm. Lat. §. 81, 1, 3. p. 452. Ern. Weberus Exercitatt. Styli Lat. Tom. I. p. 65. et Herzogius ad Caes. B. G. I, 15. VII, 29, extr.; sed Ruhnkenius ad Ter. Hecyr. IV, 2, 6. aeque ac Cortius ad h. l. omnia miscet, exemplis sine delectu et ratione congestis. Ab his autem, quos attuli locis, bene vidit Zumptius distinguendos esse eos, ubi *habere* verbum propria tenendi vel continendi aut retinendi vi positum est, veluti Cic. Epp. ad Att. VI, 2. *Senatum inclusum in curia habuerunt*, i. e. continuerunt. Cuius generis noster quoque locus est, nam *occultum habuit* est: *retinuit occultans.* Huc autem plane non pertinent ea exempla, quae Langius cum Cortio attulit, ubi *habere* cum adiectivo, aut tali participio, quod propria pote-

tiae Curi caussa cognita, tale periculum reipublicae haud occultum habuit, sed sublato auctore de Catilinae coniuratione quae quoque modo

state abiecta adiectivi naturam induit, coniunctum est, ut apud Cic. Epp. ad Famm. VII, 3. *sollicitum te habebat cogitatio.* Sall. Iug. X, 1. *neque ea res falsum me habuit.* Tac. Ann. II, 57. *cunctaque prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant.* ib. II, 65. *nihil aeque Tiberium anxium habebat.* Patet enim *habere* propter notionem *possidendi*, continuatam quandam animi condicionem vel statum indicare, qui qualis sit *adiectivo* cum obiecto coniuncto significatur.

quae quoque modo] Ita scriptum est in Palatt. Gruteri, Guelf. 5. Sen. 1. Vin. 1. Fabr. 1. Erl. Par. C. m. pr. Leidd. A. D. F.; in aliis libris est *quae et quomodo*, in uno *quae quoquo modo*, in aliis denique *quae quomodo*, ex qua scripturae varietate apparet, quam exhibuimus lectionem, eam esse, unde reliquae fluxerint; nam *et quomodo* est ex interpolatione ortum; *quoquo modo*, et *quae quomodo*, utrumque scribendi errore natum est, particula *que* aut in *quo* mutata aut, quod saepe accidit similibus syllabis vel praegressis vel sequentibus, omissa; v. ad c. III, 5. Probavit Cortius receptam a nobis lectionem, sed perverse ita interpretatus est: *quae audierat et quo modo ea audierat*, scil. *parari*, modus enim non potest nisi ad *auditam* rem, neque vero ad paratam et institutam referri. Quod quamquam sensit Müllerus, tamen Fulviam censet *modum*, quo Catilinae coniurationem ex Curio cognoverit, quum ipsi turpe fuerit, evulgare non potuisse; quare ex coniectura edidit *quaeque modo audierat*, ut *quaeque* sit *quaecunque*, *modo* autem *paullo ante*. Sed his, quae merito audaciora dixeris, non est opus, quum vulgata, recte interpretata, optime habeat, siquidem paene necessarium videtur, non solum rem ipsam, sed etiam modum rei narratae, quo fidem relationi faceret, a Fulvia esse indicatum; ad modum autem non pertinebat narrare, sibi cum Curio stupri consuetudinem esse, itaque se rem audivisse, sed sufficiebat dicere, nobilem aliquem virum insolentius sese gerendo et res magnas iactando magni alicuius facinoris suspicionem ipsi movisse, eoque, rogitante ipsa et instante, adductum esse, ut ipsi fateretur nefariam a compluribus parari coniurationem, viri tamen, a quo hoc audiverit, nomen sibi adhuc reticendum esse, id quod significatur verbis *sublato auctore*, ut plerique recte ceperunt. Aug. tamen Schlegelius in Seebodii Bibl. Crit. Hildesh. a. 1819. T. II. p. 721

5 audierat compluribus narravit. Ea res imprimis studia hominum accendit ad consulatum mandan-
6 dum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo

auctorem ad Catilinam refert, infelicissime idem in toto hoc loco explicando versatus. Herzogius, *quoque* ducens a *quisque*, pro *quicunque* positum censet, interpretatus: auf diese und jene Weise; sed obstare videtur, quod modus non varius fuit, sed unus; quippe a solo Curio rem acceperat. Ceterum *quoque* pro *et quo* positum bene a Cortio exemplis illustratum est; Iug. XXX, 1. *postquam res in Africa gestas quoque modo actae forent fama divulgavit.* Quintil. X, 7. *deinde quid quoque loco quaerant, scient.* Sall. Cat. XXI, 1. *quid ubique opis aut spei haberent.* XXVII, 1. *quem ubique opportunum fore credebat.* Cf. Gernhard. ad Cic. Lael. c, 23, 88. De *que* particula, interrogativo addita, cf. ad XIV, 1. de duabus autem interrogationibus iunctis v. ad c. XLVII, 1.

§. 6. *credebant*] Ita plurimi exhibent codd.; *credebat*, quod pauci tenent, a librariis profectum est, qui non caperent nomen nobilitatis ita poni posse, ut primo omnes in unum comprehendantur, quae numeri enallage apud probatos pedestris orationis scriptores sola est legitima; nam pluralis verbi numerus iuxta subst. collectivum positus poetarum licentiae tribuendus est. Cf. Tacit. Ann. II, 24. *ut quis ex longinquo advenerat, miracula narrabant.* Liv. V, 44, 4. *quae effuso agmine adventat, gens est, cui natura corpora magna magis quam firma dederit; eo in certamen omne plus terroris quam virium ferunt.* Cf. Ruddimanni Institt T. II. p. 342. Drakenb. ad Liv. I, 3, 2. Consimilis generis sunt quae Ruhnkenius attulit ad Ter. Eun. I, 2, 88. et ad Rutil. Lup. I, 13. p. 47. et Heusinger. ad Cic. Off. I, 34, 3.

quamvis egregius] I. e. vel maxime egregius. Particulae *quamvis* adiectivis iunctae vim non plane assecutus est Drakenborch. ad Liv. I, 4, 4. *posse quamvis languida mergi aqua infantes*, cum Burmanno ad Phaedr. I, 28, 1. interpretatus *admodum, valde;* quos viros sequitur Ruhnkenius ad Ter. Adelph. II, 4, 15. laudato etiam Graevio ad Cic. de Amic. c. 26, 97. *quamquam ista assentatio quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest*, qui tamen locus alienus est. Paullo aliter Bremius ad Nep. Datam. IV, 3. (*facilius se imprudentem parva manu oppressurum, quam paratum quamvis*

novus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.

XXIV. Igitur comitiis habitis, Consules declarantur M. Tullius et C. Antonius, quod factum primo popularis coniurationis concusserat. Neque 2

magno exercitu,) quamvis positivo vim superlativi tribuere statuit, idem praecipiente Car. Beiero ad Cic. Off. I, 25, 86., et ad II, 20, 69. quod tum demum recte se habebit, si addas, hanc superlativi vim non ab eius, qui loquatur, iudicio pendere, sed referri ad iudicium audientis vel legentis, ita ut propria verbi *velle* potestas servetur. Quamobrem *vella* etiam flectitur, prout alterius personae ratio postulat, cf. Matthias ad Cic. pro Rosc. Am. 16, 47. p. Coel. 26, 63. *illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit sit potens, nunquam impetravisset*, in Verr. V, 5, 11. *expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen exspectationem omnium*. V. Ramshorn. Gr. Lat. p. 597. — *De homine novo* vide sis facete disputantem Carol. Beierum ad Cic. Off. I, 39, 138. coll. Iug. LXIII, 6. — *Post fuere*, quod omnes coniunctim scripserunt, in duo vocabula divisimus, *esse ante* dictionis analogia ita postulante, de qua dicendi ratione v. ad c. LIII, 3. Verum vidit etiam Schellerus in Lex. ampl. p. 8198.

XXIV. §. 1. *comitiis habitis*] Frustra Cortius et Herzogius in his verbis explicandis a vulgari ratione discedunt. Nam ut alienum est, quod ille sensum esse dicit *dum com. habentur*, sive *comitiis, quae tum habita sunt*, ita iusta ratione caret, quod hic verba non pro ablativis absoll., sed pro ablatt. temporis haberi vult, quae structura dicendi usu non firmatur. Nam apud Livium XXXI, 7, 1. *habitis* plurimorum codd. auctoritate delendum est, in iis autem locis, quae Drakenborch. ad VI, 4, 7. congessit, eandem atque nostri loci potestatem habet, ac simpliciter significat *quum comit. habita essent*. Nondum enim absolutis et ad finem perductis comitiis, non poterant declarari creati consules.

concusserat] Plusquamperfectum, quod omnes codd. tenent, aliquid offensionis habet, quum aut perfectum aoristum requiratur, aut, si plusquamperfectum admittere velis, altero tempore opus esse videatur, ad quod plusqpf. referatur. Sed tamen in tanto codicum consensu audacius videtur perfectum ex coniectura ponere, quum plusquamperfectum ferri possit, si statuas relativum membrum, ad aliud tempus spectans, omissum esse, siquidem auctor perturbationi,

tamen Catilinae furor minuebatur, sed in dies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam Faesulas ad Manlium quemdam portare, qui postea
3 princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos cuiusque generis homines ascivisse dicitur, mulieres

Cicerone Consule designato ortae, tacite coniurationis exsequendae studium opponit. Plenior igitur sententia haec Sallustii menti videtur obversata fuisse: quum Cicero summa bonorum omnium alacritate Consul declaratus esset, Catilina nihilo minus nefaria consilia acerrime *persequebatur*, quamquam ea res initio populares coniurationis *concusserat*. Aliam plusquamperfecti explicandi rationem Gerlachius iniit, haec annotans: consilio hoc tempus auctor posuit, ut declararet, *alia postea accessisse*, *quae mentes eorum perturbarent.* Sed quominus probemus obstat *prima* vocis potestas, quam Gerlachius cum *primum* confudit, haud dubie germanice interpretatus *zuerst*, quum potius sit *anfänglich*; v. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 15, extr. Consimili modo plusquamperfectum positum est Cat. XXXVI, 5. *ex tanta multitudine neque praemio inductus coniurationem patefecerat*, *neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat*, ubi haud dubie cogitavit serius tempus, quo de irrito utriusque senatusconsulti eventu iam iudicari poterat. ib. XVIII, 6. *ea re cognita*, *rursus in Nonas Februarius consilium caedis transtulerant.* L, 4. ubi v. Iug. LXXIII, 3. *plebes*, *litteris cognitis*, *volenti animo de ambobus acceperant*; *Mario generis humilitas favorem addiderat*; respicitur enim ad factum posterius eventumque, quem Marii dimissio habuit, ea tamen re non diserte addita. Cf. Heusinger. Praef. ad Cic. Off. p. LX. Tacit. Ann. II, 52, med.

§. 2. *minuebatur*] Acidalius ad Vell. I, 8. Tom. II. p. 584. Ed. Ruhnk. legendum censet *minuebat*; quod quamquam defendi posse videtur analogia eorum verborum, de quibus diximus ad c. VI, 7., tamen omni, quantum constat, librorum auctoritate destituitur. — *Arma parare* Gerlachius recte statuit proprio sensu esse intelligendum; quominus enim ita capias, ut sit *bellum excitare*, Sallustiana obstat consuetudo dicendi. Aliter Tacitus, apud quem *arma* saepissime dicuntur pro *bello*; v. Rupertius ad Ann. I, 2, init. — Pro *sumptam mutuam* viginti septem codices praebent *sumptam mutuo*;

etiam aliquot, quae primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant, post, ubi aetas tantummodo quaestui neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflaverant. Per eas se Catilina credebat posse 4 servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adiungere sibi, vel interficere.

sed vulgata, quam plurimi in iisque optimi libri, velut Bas. 1. Fabric. 1. Teg. Leid. L. Naz. Commel. alii tenent, haud sollicitanda, quum pateat minus usitato adiectivo vulgatius adverbium a scribis fuisse substitutum. Cortius comparavit Liv. XXXV, 49, 10. *videretis regem, mutuas pecunias fenore in stipendium quaerentem.* Similiter Plautus Asin. I, 3, 95. *si viginti minas mutuas non potero, certum est, sumere fenore.* Alia habet Schellerus in Lex. ampl. p. 6573, unde hoc ipsum desumpsit Gerlachius.

Manlium] Ita optimorum librorum aucteritate cum Cortio et Gerlachio edidimus. Alii, etiam Dio XXXVII, 30. tenent *Mallium.* — *Princeps*, Cortio bene observante, h. l. non est ordine sed tempore primus, non dux, apud quem summum imperium, sed qui belli initium fecit; coll. Caes. B. G. VII, 2, 1. *Carnutes principes se ex omnibus bellum facturos pollicentur.* v. Herzog. ad B. G. I, 12. I, 41. Bremi. ad Nep. Hamil. 3, 3. Cic. Philipp. VII, 9, in. de Or. III, 32. Alio sensu dicitur *princeps ad aliq. rem*, quo *primaria causa* vel *primarius auctor* alic. rei significatur, ut observavit Goerenz. in Iahnii Annall. Philolog. et Paedag. a. 1826. I, 2, p. 302.

§. 3. *ascivisse*] Ita solus, quantum constat, Barber. 5.; v. ad c. XLVII, 1. Reliqui omnes *adsciv.* — *Sibi* non legitur in Reg. Erl., Fabr. 2. et Guelf. 3. m. pr. ac locum mutat in Guelf. 7., quod Cortio satis caussae fuit, ut pronomen, quod sane abesse potest, eiiceret. — *Ingentis* servatum in Guelf. 5. reliqui *ingentes.* — *Sumptus tolerare* Gerlachius non satis accurate explicat *sufficere sumptibus*; magis a vero Cortii recedit ratio, qui sic interpretatur: magnos sumptus fecerant, quos tamen stupro corporis *facile perferre* potuerant. Sensus potius est: ingentes sumptus fecerant, quibus ferendis fuerant quidem pares, *sed vix fuerant, et nonnisi pessimarum artium contentione.* Difficultatis enim notionem in hoc verbo inesse exempla omnia, accurate spectata, docent, monuitque iam Ruhnken. ad Ter. Adelph. V, 3, 23. — *Quaestui modum fecerat* i. e. finem attulerat. Commode Cortius contulit Cic. Verr. II, 48, 118.

XXV. Sed in his erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat.
2 Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque liberis satis fortunata fuit; litteris Graecis

modum aliquem et finem orationi nostrae faciamus. Vell. II, 47, 3. *ambitus neque finis reperiebatur, neque modus.* — *Se* ante *Catilina* abest in Guelf. 4.; sed v. quae de eius positu diximus ad c. I, 1. — *Viros* i. e. maritos; v. Ruhnk. ad Ter. Hecyr. IV, 1, 9. Serv. ad Virg. Aen. IV, 192.

XXV. §. 1. *virilis audaciae*] Huius loci memor fuit Ruhnken. ad Vell. I, 1, 3. ubi Electra dicitur *virilis animi femina;* coll. eodem II, 74, 3. *Fulvia nihil muliebre praeter corpus gerens.* In sequentibus cum Gerlachio ex omnibus codicibus restituimus voces *praeterea*, *atque* et *fuit*, quas omnes pro consueta temeritate deleverat. — *Psallere et saltare* haud dubie vera lectio est, licet libri magnopere varient, tum omissa copula, tum additis verbis *canere* vel *cantare*, tum ordine quo haec se excipiunt multum diverso, ex quo recte colligas, librariorum glossemata hic haberi. Receptam lectionem tuentur octo Leidd. in iisque L., omnes Bass. Tur. 1. 2. Bern. 1. 3. Copula tamen abest apud Macrob. Saturn. III, 14. et in nonnullis codd., quod Gerlachius in Commentt. p. 93. probat, nos non item. Ceterum constructio huius loci ita comparata est, ut primum ablativi, tum infinitivi, denique accus. pariter pendeant a verbo *docta;* quod Dahlius non satis intelligens, *psallere* putavit et *saltare* esse infinitivos historicos, *multa alia* autem ita esse dictum, ut suppleatur *inerant illi.* Sed *inesse*, quod positum male se haberet, (v. ad c. XVII, 2.) multo minus suppleri potest. Quodsi autem *multa alia* aptum est a verbo *docta*, sequitur, interpositos infinitivos non alia constructione positos esse posse; alioquin enim tertium membrum a primo plane seiunctum foret. *Doctus* autem c. ablat. coniunctum legitur apud Ciceronem Bruto c. XLV, 168. et XLVI, 169. Martial. X, 76.; infinitivum imprimis apud poetas adiunctum habet, v. c. Hor. Carm. IV, 13, 7. III, 6, 38. Ovid. Met. V, 55. Vechner. Hellenol. p. 304.; de accusativo conferendus est Bentl. ad Hor. Carm. III, 8, 5. Liv. VI, 32. XXV, 37. Noster Fragm. Historr. I, n. 40. — *Sunt* post *luxuriae* vocabulum in quattuor. codd. locum mutat; eo Gerlachius eiecit; nobis expellendi non satis idonea caussa videtur.

§. 3. *pudicitia fuit*] Pro *fuit* in permultis codd. probante Put-

atque Latinis docta, psallere et saltare elegantius, quam necesse est probae, multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia 3 quam decus atque pudicitia fuit; pecuniae an famae

schio legitur *fuere*, quod ceteri editores merito aspernati sunt. Apparet librarios singularem mutasse in pluralem, nescios, si praedicatum substantivo continetur, verbum *esse* et ad subiectum et ad praedicatum referri posse, ita ut insigniori plerumque vobaculo, rarius propiori sese accommodet. Rem Cortius tetigit quidem, sed non plane perspexit, alienis etiam exemplis huc tractis. Cf. Iug. XVIII, 11. *possidere ea loca, quae proxume Carthaginem Numidia appellatur.* Ovid. Art. Am. III, 222. *quas geritis vestes sordida lana fuit.* cf. Walchius Emendd. Livv. p. 130. Liv. XXV, 5, 11. et Zumptius Gramm. Lat. §. 69, 2, 3. p. 297.

discerneres] Hanc omnium fere librorum scripturam cum Gerlachio revocavimus. Cortius enim, mutandi libidine impulsus, Gronovio obsecutus erat, qui Obss. III, 13. p. 417. *decerneres* scribendum esse contenderat, quod probum foret, si libri praeberent, sed sine libris non temere est admittendum. Magnopere autem errat Gerlachius, in Commentt. T. II. P. I. p. 94. *de* et *di* syllabas prisco sermone eiusdem fuisse potestatis statuens, quae sententia, quoniam levissima tantum veritatis specie, non recta ratione nititur, parum, puto, cuiquam probabitur. Nam quod ille *delectus* et *dilectus* confert, ad c. XXXVI, 3. monuimus alterum ne latinum quidem esse; *diffluere* autem et *defluere* quomodo differant, dicemus ad Iug. I, 4. Quodsi *discernere* et *decernere* interdum ita posita leguntur, ut alterum pro altero dictum videri possit, tantum abest, ut consectarium sit, *de* et *di* syllabas eandem vim habere, ut accurate spectanti propriam utrumque potestatem retinere appareat. Quum enim *de* praepositio cum verbis coniuncta vim simplicis augeat, (ut *deposcere, demirari, depopulari, deamare, deierare, devincere*, v. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 3, 39. Bremius ad Nep. Milt. II, 2.) *decernere* significat aliquam rem in suas partes dividendo accurateque examinando plene iudicare, unde factum, ut idem fere sit ac *statuere* vel *constituere*. *Discernere* vero est, rem aliquam in duas partes seiungere, discrimineque quod inter utrumque intercedit explorato, iudicio in alterutram inclinare. Cf. Caes. B. C. I, 35, 3. *intelligere se, divisum esse populum R. in partes duas, neque sui iudicii, neque suarum esse virium, discernere, utra pars iustiorem habeat caussam.*

minus parceret haud facile discerneres; lubidine sic
accensa, ut saepius peteret viros quam peteretur.
4 Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum
abiuraverat, caedis conscia fuerat, luxuria atque
5 inopia praeceps abierat. Verum ingenium eius

Tacit. Ann. V, 6. *miserius sit, ob amicitiam accusari, an amicum accusare, haud discreverim.* Apparet igitur *decernere* latius patere quam *discernere*, et quamvis saepe utrumque de eadem re dici possit, tamen cogitandi modum multum esse diversum.

lubidine sic accensa] Cum Cortio plerique ex recentioribus, etiam Gerlachius, exhibuerunt *lubido sic accensa*, quam scripturam praebet Guelf. 1. 5. Sen. 1. Fabr. 1. Tur. 1. et Rostoch. Sed in tanto reliquorum librorum consensu haud probabile est nominativum a Sallustio esse profectum, praesertim quum in ista scriptura aliud orationi illatum subiectum structurae perpetuitatem, a nomine *Semproniae* pendentis, incommode tollat. Praeterea glossa, quam iidem codices habent, *lubido eius sic erat accensa*, magis ad nostram, quam ad Cortianam scripturam spectare videtur; nominativus enim si positus fuisset, vix erat, quod explicaretur. *Incensa* autem non coniungendum cum *lubidine*, sed primo casu capiendum de *Sempronia*, falliturque Langius, utramque structuram aeque commodam censens. Per se quidem nihil obstat, quominus *incendi* non solum *homines*, sed etiam *perturbationes animi* dicantur, cf. Cic. Acadd. II, 28, 89. *nonne ibidem incitato furore?* sc. *clamat*, de quo loco vid. Wapkens. Lectt. p. 38. Sall. Iug. VI, 3. *studia Numidarum in Iugurtham accensa.* Liv. XXIX, 19, 10. *accensis studiis pro Scipione;* sed nostro loco propterea praestat *incensa* ad Semproniam referre, quia grammaticum subiectum ea voce continetur, quo ad facilitatem orationis aegre caremus. Si vero *fuit* additum esset, non repugnarem, si quis *lubidine accensa* coniungere vellet, quoniam tum subiectum *verbo* significaretur.

§. 4. *ingenium eius haud absurdum*] Hunc locum tractavit Mich. Heusingerus ad Vechneri Hellenol. p. 303-4., ita tamen, ut structuram plane perverteret. Semicolo enim post *absurdum* in comma mutato, infinitivum *posse* aptum esse vult ab voce *absurdum;* quae autem affert ad istam constructionem defendendam exempla, pariter vitiosa interpunctione affecit, sic emendanda Tacit. Ann. XIII, 45. med: *Sermo (Sabinae Poppaeae) comis, nec absurdum in-*

haud absurdum; posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci; prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.

XXVI. His rebus comparatis, Catilina nihilominus in proxumum annum consulatum petebat,

genium; modestiam praeferre et lascivia uti; rarus in publicum egressus, idque velata parte oris. Ab his Taciti et Sallustii locis, quae sibi ad amussim respondent, plane diversus est alter Taciti locus Historr. III, 62, med. *Valens procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere.* Ceterum Cortius *mollis* bene interpretatur *voluptarius*, i. e. ad rem veneream tecte illiciens. Hoc sensu *mollis* et *delicatus* saepe dici observavit Car. Beier. ad Cic. Off. I, 30, 106. *quam sit turpe, diffluere luxuria, et molliter ac delicate vivere.* Macrob. Sat. II, 1. *puella supra naturam mollior.* Cf. locos a Gerlachio ascriptos, Cic. de Finn. I, 11, 37. Tibull. III, 4, 76. *Procax* autem dicitur qui plane effusa est impudentia et petulantia; meretrices igitur proprie *procaces* dictae, a *procando* i. e. postulando, de qua vocis vi cf. Non. I, n. 89. et Ruhnken. ad Ter. Heaut. II, 1, 15. Cic. p. Coel. 20, 49. *si ita sese gereret, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur.* Ovid. Amm. II, 2, 18. — *Prorsus* Gerlachius perperam interpretatur *omnino;* non enim pertinet ad *multae* sed ad *inerat*. V. ad c. XV, 4.

XXVI. §. 1. *His rebus comparatis*] Haec varie interpretati sunt editores. Cortius enim et Dahlius explicant: *quamquam tot auxilia, quae ad consilium exsequendum sufficerent, paraverat, tamen etiam consulatum petebat.* Aliter Langius: *quamquam tanta undique coniurationis subsidia comparaverat, quae petitioni eius adversa potius, quam secunda esse debebant, nihilominus tamen* etc. Kunhardtus sic: *quamvis ea comparaverat, quae ad hostilem incursationem pertinebant, tamen cons. petebat, quasi civitatis salutem curans.* Similiter Gerlachius: *quamvis Catilinae consilia ad vim spectare videbantur, tamen et cons. petiit, ut magistratus potestate gauderet.* Omnes falsi videntur; *nihilominus* enim non potest ad verba *his reb. comp.* spectare, quae, quum ad cap. XXIV, 2. referantur, non concedendi, sed temporis particula solvenda sunt. *Nihilominus* potius ad sententiam non verbis expressam, sed cogitatione supplendam referendum esse, docent verba *in proxumum annum*;

sperans, si designatus foret, facile se ex voluntate
2 Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed
omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque
illi tamen ad cavendum dolus aut astutiae deerant;
3 namque a principio consulatus sui, multa pollicendo
per Fulviam, effecerat, ut Q. Curius, de quo
paullo ante memoravi, consilia Catilinae sibi pro-
4 deret; ad hoc collegam suum Antonium pactione

sensus enim haud dubie hic est: quum has res (arma, pecuniam, socios) comparasset, Catilina, *quamquam superiore anno*, (*Ciceronis competitor*) *repulsam tulerat*, nihilominus in proxumum an. cons. petebat. Ita demum constat *nihilominus* particulae vis, qua significatur aliquid, quod alicui rei impedimentum afferre videbatur, quominus illa fieret non obstitisse; paratae enim coniurationis opes, de quibus interpretes cogitarunt, non poterant Catilinam de petendo consulatu deterrere; infelix autem prioris petitionis successus quamquam merito deterrere eum debebat, tamen pro audacia sua et impudentia non dubitavit petere.

§. 2. *dolus aut astutiae*] Non quo in fraudem induceret, sed ut depelleret fraudem. *Dolus* enim, quod interpretes iam annotarunt, mediae significationis est vocabulum, etiam pro *sollertia* positum, teste Gellio XII, 9. et Ulpiano Digg. IV, 3. qui scite ita disputat: „veteres dolum etiam bonum dicebant et pro sollertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem latronemve aliquis machinetur." Comma post *dolus*, quod in plerisque omnibus editionibus est, cum Gerlachio delevimus, quia substantiva arcte cohaerent. Nam *aut* particula, semel posita, non semper excludit alterum vocabulum, sed etiam rebus non genere sed specie diversis coniungendis adhibetur; cf. Heusing. ad Cic. Off. III, 13, 3. *quaero, num id iniuste aut improbe fecerit?* Noster Catil. c. XIII, 3. *non famem aut sitim, neque frigus opperiri*, ubi librarii, huius usus ignari, in multis codd. scripserunt *non famem*, *non sitim*. Consimili modo turbatum est in Caes. B. G. I, 13, 6. quem locum codd. ita exhibent: *ut magis virtute quam dolo contenderent*, *aut insidiis niterentur*. Recte vero a Davisio et Oudendorpio *contenderent* eiectum est, quo nativa Caesaris simplicitas magnopere obscurabatur. Cf. Catil. LI, 4. et Gernhard. ad Cic. Lael. c. 18, 65.

provinciae perpulerat, ne contra rempublicam sentiret; circum se praesidia amicorum atque clientium occulte habebat. Postquam dies comitiorum venit, et Catilinae neque petitio neque insidiae, quas Consuli in campo fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere et extrema omnia experiri, quoniam quae occulte tentaverat aspera foedaque evenerant.

§. 3. *multa pollicendo per Fulviam*] Revocavimus antiquam interpunctionem, qua commate post *Fulviam* distinguitur. Parum consulto Bipontini scripserant: *multa pollicendo*, *per F.* etc., quod propterea valde offendit, quia *polliceri* nimis nude positum non satis commode intelligitur, quo pertineat. — *Pactione provinciae.* Cicero enim Macedoniam, meliorem provinciam, Antonio sine sorte concessit, ipse Galliam sibi sumpsit, quam tamen mox in concione deposuit, ut ipse testatur oratione in Pis. c. 2, 5. et Epp. ad Famm. V, 2. ante med. Plutarch. Cic. c. 12. Cort.

§. 5. *quas Consuli fecerat*] In permultis codd. est *Consulibus*, quod Cortius recepit, reliquis editoribus fere omnibus singularem tuentibus. Qui pluralem probant, Sallustium putant respexisse ad Ciceronis testimonium, qui orat. in Catil. I, 5, 11. dicit, Catilinam comitiis consularibus non modo ipsum, sed etiam competitores suos interficere voluisse. Sed, ut hoc verum sit, Sallustius certe eius rei non meminit, ac de Cicerone solo loquitur, quod non modo ex huius capitis contextu, sed etiam ex cap. XXVII, 2. et XXXII, 1. patet. Praeterea competitores non modo Consules, sed ne designati quidem dici poterant, siquidem ante comitia habita nondum designati erant. Quominus autem Antonius simul cum Cicerone intelligatur, obstat quod Sall. dixerat, Catilinam sperasse se Antonio ex voluntate usurum.

aspera foedaque evenerant] Vulgaris ratio *aspere foedeque* postularet, itaque aliquos, etiam invitis libris, scripsisse Cortius testis est. Sed ubi verbum ita cum substantivo est coniunctum, ut et subiectum vocabulo apposito, et praedicatum adverbio accuratius definiri possit, Latini subtilitate quadam dicendi, a nostro idiomate aliena, adiectivum ponunt, ubi ex recentiorum linguarum usu potius verbum adverbio addito definiri solet. Adiectivum autem ad sub-

XXVII. Igitur C. Manlium Faesulas atque in eam partem Etruriae, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit; praeterea alium alio, quem ubique oppor-

stantivum relatum quum appositionis instar sit, plerumque postponitur, quamquam etiam exempla sunt, ubi praepositum invenitur. Iug. LXIII, 1, *cuncta prospera eventura.* Plaut. Trinum. I, 2, 3. *ut nobis haec habitatio Bona, fausta, felix, fortunataque eveniat.* Sall. Cat. LII, 29. *bene consulendo prospere omnia cedunt.* c. XX, 2. *nequicquam opportuna res cecidisset.* ubi v. Cort. cf. W. Ern. Weberi Exercitatt. Styli Lat. T. I. p. 117, sqq. Drakenb. ad Liv. I, 50, 2. et Gronov. ad III, 50, 6. Alia dabit Walchius Emendd. Livv. p. 235. et Vechner. Hellenol. p. 215.

XXVII. §. 1. *C. Manlium Faesulas*] Is C. Manlius quia iam c. XXIV, 2. Faesulis esse memoratur, statuendum est, intra anni tempus, quod Sallustius his capitibus comprehendit, Romam eum reversum iterumque ab Catilina Faesulas missum esse. Perizonii enim sententia, qui Animadverss. historr. p. 171. Ed. Harl. indicat, superius quidem tempus (c. XXIV, 2.) intelligi, sed ideo Manlii mentionem a Sallustio iterum hic fieri, quoniam universe quas in terras Catilina socios miserit, indicare voluerit, nullo modo ferri potest; contextus enim docet, quae hic gesta memorantur, statim post comitia anni u. c. 691. facta esse, quibus D. Iun. Silanus et L. Licin. Murena consules designati sunt, illam vero pecuniam Faesulas ad Manlium missam haud multo post comitia anni 690., quibus Cicero et Antonius conss. designati sunt, eo portatam. — *Quem ubique*, i. e. *quem et ubi* sc. *eum;* cf. ad c. XXIII, 4. et ad XLVII, 1. Sed Herzogius repugnat, *ubique* interpretatus *irgendwo*, *überall wo*, quod nobis non persuasit. Nam quod relativam vim particulae tribuit, id neque vocis ratio, neque loquendi usus, neque loci sententia comprobat, nisi forte statuit *quem ubique* dictum esse pro *ubi quemque*; aliter enim *quem* neque relativi neque interrogativi potestate cum *ubique* conciliari potest. *Ubicunque* autem quivis videt h. l. poni non posse, quia semper ad aliam enunciationem refertur, v. ad c. XXXIX, 6. et Ramshorn. Gramm. Lat. §. 165. I, 1. not. p. 405.; inde consequitur, *ubique* non posse idem esse atque *ubicunque*, ut Herzogius contendit. — Post *opportunum* restituimus cum Langio et Gerlachio *sibi fore*, quod Cortius deleverat, quia in Guelf. 12. *fore* abest, deinde

tumum sibi fore credebat. Interea Romae multa 2 simul moliri, Consuli insidias tendere, parare incendia, opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cum telo esse, item alios iubere, hortari uti

quia in Guelf. 10. *et* pro *sibi* legitur, denique quia *sibi* in nonnullis aliis locum mutat. Sed *fore* satis firmatur codd. auctoritate; *sibi* autem, quod minus praesidii a libris mss. habere videtur, sine sententiae detrimento abesse non potest, quia tum *opportunus* quo pertineat non satis recte potest intelligi.

§. 2. *cum telo esse*] Formula ex legibus XII Tabb. petita, quibus, ut lege Cornelia, istud prohibitum erat; Cat. XLIX, 5. *qui cum telis erant.* L, 2. Cic. p. Mil. c. 4, 11. *ipsa lex esse cum telo hominis occidendi caussa vetat.* ib. 24, 66. *inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret.* Cic. in Catil. I, 6, 15. *te stetisse in comitio cum telo.* Eadem ratione dicebant *esse cum imperio, cum toga,* cf. Cic. Epp. ad Famm. I, 1. V, 9. Sall. Fragm. Historr. I, 19, §. 7. CORT. Eiusdem generis est, *cum ferro esse, cum ferro invadere in aliquem,* quod Zumptius Gramm. Lat. §. 74, 11, 2. p. 363. recte explicavit; perperam vero Bremius ad Nep. Alcib. X, 4. de hominum armatorum coniunctione accipit. — *Item alios iubere sc. cum telo esse.* Ab hac simplici construendi ratione, quam Cortius recte indicaverat, temere discessit Müllerus, *item* explicans *similiter facere, idem facere,* i. e. *eandem rem.* Nam *item* particula, qua voluit obiectum verbi *iubere* significari, tantummodo praedicatis connectendis adhibetur, ita, ut modo *etiam,* modo *pariter,* modo *praeterea* vel *ad hoc* valeat; cf. Ern. Weberi Exercitatt. Styli Lat. T. I. p. 257. Ita apud Nostrum statim post §. 4. *se Manlium praemisisse ad eam multitudinem, — item alios* (sc. *praemisisse*) *in alia loca opportuna.* c. XLII, 3. *complures Metellus in vincula coniecerat; item in ulteriore Gallia C. Murena,* i. e. *pariter.* Iug. XCIX, 1. *de improviso vigiles, item cohortium, turmarum, legionum tubicines simul omnis signa canere,* i. e. vigiles signa canere, *ad hoc* tubicines signa canere. ib. C, 4. *ipse armatus intentusque, item milites cogebat,* i. e. *etiam* m. cog. sc. intentos esse. Ter. Heaut. III, 1, 8. *si ex capite sis meo natus, item ut aiunt Minervam esse ex Iove,* i. e. ut aiunt *etiam* Min. etc. *Item* semper ad praedicatum sive *verbum* spectare, neque obiecti loco esse, quod a verbo pendeat, clarissime docet locus Caesaris B. G. I, 3, 5. *Orgetorix persuadet Castico, ut regnum in civitate sua*

semper intenti paratique essent, dies noctisque festi-
nare, vigilare, neque insomniis neque labore fati-
3 gari. Postremo ubi multa agitanti nihil procedit,
rursus intempesta nocte coniurationis principes con-
4 vocat per M. Porcium Laecam, ibique multa de
ignavia eorum questus, docet se Manlium praemi-

occuparet; itemque Dumnorigi — ut idem conaretur persuadet. Perspicuitatis enim caussa auctor repetiit verbum, quod abesse poterat; persuadendi autem obiectum quum *item* particula non contineatur, *idem* pronomen addidit.

§. 3. *multa agitanti*] Bene Müllerus coniecit, hic strictim tangi Catilinae consilium et Praeneste occupandi, quod Cicero refert orat. in Catil. I, 3, 8. et Capuam, de qua re dicit oratione pro Sext. 4, 9 sq. — *Intempesta nocte* Kunhardtus mirifice interpretatur *procellosa*, quod non modo analogiae repugnat, sed etiam constanti usui dicendi. Veterum explicationes huius vocabuli tum Ger. I. Vossius exhibuit, Etymol. p. 513., tum Cortius ad h. l.; ex iis Macrobius vocis potestatem optime perspexisse videtur, qui Saturn. I, 3. T. I. p. 209. Ed. Bip. *intempestum* tradit esse quasi *intempestivum*, noctemque intempestam dici, quia non habeat idoneum tempus rebus agendis. Eandem explicationem prius prodiderat Aelius apud Varronem, de L. L. V, 2. quem Macrobius secutus esse videtur. Non multum etiam differt Servii sententia, qui ad Virg. Aen. III, 587. haec annotavit: „nox intempesta dicta est media, tanquam inactuosa.“ Intelligitur ex his *intempestum* non otiosum esse noctis epitheton, sed eo significari *provectam*, *multam*, *concubiam noctem*, quae vulgo media nox dicitur. Parum igitur commendationis habet Festi interpretatio, qui dicit: intempestam noctem dicimus pro *incertiore tempore*, quia non tam facile noctis horae quam diei possunt intelligi. Ceterum cf. etiam Drakenhorch. ad Liv. XXXVII, 14, 3.

§. 4. *per M. Porcium Laecam*] Offendit viros doctos, quod, quum Cicero aperte dicat coniuratos apud Laecam fuisse, (cf. p. Sulla c. 18, 52. et in Catil. I, 4, 9.) Sallustiusque ipse idem haud obscure verbo *ibique* significet, *per Laecam convocati* dicantur, primum quia indignum plane sit, Laecam quasi Catilinae apparitorem fuisse, tum, quod perspicuitati isto modo non satis sit prospectum, quia coniuratos revera apud Laecam fuisse constet. Sed reputan-

sisse ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat, item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent, seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset; eum suis consiliis multum officere.

XXVIII. Igitur perterritis ac dubitantibus ce-

tibus coniurationis tantum *principes*, et ad consilia Catilinae gravissima audienda fuisse convocatos, mirum videri nequit, homini non infimae dignitatis convocandi negotium a duce esse datum, tantumque abest, ut istud Laecae dedecori fuerit, ut summam coniuratorum cautionem et consilia celandi studium prodat. His iam concidit Palmerii coniectura, *penes* pro *per* scribendum esse suspicantis, ne dicam convocare aliquem *penes* aliquem non magis latinum esse, quam *venire penes aliquem*. Cf. quae de huius praepos. potestate scite monuit Ern. Weberus in Exercitatt. Styli Lat. T. I. p. 33. et Herzog. ad Caes. B. G. VII, 21. — *Ibique* pro *et apud eum* illustravimus ad c. V, 2. Si quis tamen interpretari velit *in eoque conventu*, non repugno, coll. Liv. XXV, 10, 7-8. — Statim post, *multa* neutiquam idem valet atque *multum*, ut Cortio visum; neque verum est, quod is, Servium ad Aen. V, 869. secutus, tradit, nomen pro adverbio esse positum; nam et substantivi et pluralis numeri potestas retinetur. Nimirum *multa* singulas querelae partes vanasque querendi caussas continet, *multum* vero, quo non nisi modus indicatur, sensu non differt a *vehementer* aut *valde*. Pluralis numeri haec sunt exempla: Cic. Epp. ad Famm. III, 3, in. *multa nos quidem questi sumus*. ib. VI, 7, in. *multa deos venerati sint*. Sall. Cat. XLV, 4. *Volturcius multa Pomptinum obtestatus*. Nep. Epamin. VI, 1. *quum in oratione sua multa invectus esset in Thebanos*; ad quem l. v. Bremius, qui tamen vim pluralis non plane assecutus est. Id. Timol. V, 3. *quum Demaenetus nonnulla inveheretur in Timoleonta*.

quam — paraverat] Orationem obliquam coniunctivum postulare iam omnes fere interpretes observarunt, quamquam unus Langius recte vidit, mutatae structurae caussam in eo quaerendam esse, quod auctor sententiam interiectam, quae a mente eius, quem loquentem inducit, apta esse debebat, ut suam exhibuit, suam ipsius personam quasi nihil sentiens in locum alterius substituens, quod haud raro factum videmus. Diximus iam de ea re ad c. XIV, 7.

teris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Vargunteius Senator constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Ciceronem, ac de im-
2 proviso domi suae imparatum confodere. Curius ubi intellegit quantum periculi Consuli impendeat, propere per Fulviam Ciceroni dolum, qui paraba-
3 tur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti tantum facinus
4 frustra susceperant. Interea Manlius in Etruria

Addimus c. XXII, 3. *nonnulli ficta haec existumabant ab his, qui c r e d e b a n t.* XXX, 6. *si quis indicavisset de coniuratione, quae contra rempublicam facta e r a t.* Uberius rem exposuit G. L. Walchius Emendd. Livv. p. 191 sqq. cui addas Zumpt. Gr. Lat. §. 78, 7. b. p. 406. Quod autem Gerlachius ad h. l. in Comment. Vol. II. P. I. p. 98. contendit, in huiusmodi exemplis indicativum pro coniunctivo positum eo excusari, quod periphrasi inserviat, id recta ratione prorsus caret.

XXVIII. §. 1. *ea nocte paullo post*] Scilicet *post intempestam noctem*, i. e. primo mane. Illud enim tempus salutationum erat. Herodian. VII, 6, 18. salutantes quidam πρὸ ἡμέρας ἀνακεχωρήκεσαν. Cic. Epp. ad Attic. I, 18. *quum bene completa domus est tempore matutino.* ad Famm. VII, 28, med. IX, 20, fin. Virg. Georg. II, 461-2. Cort. — *Intellegit* scripsi ex codd. optimae notae, Bas. 1. Fabric. 1. Sen. 1. Guelf. 5. Tur. 1. Bern. 1. Erl. Teg. Quod Müllerus exhibuit *intelligit* minus Sallustianum est. Satis multi tamen libri exhibent *intellexit*, quod Herzogius pro genuino habet; sed eius rationes leviores sunt, quam quibus optimorum codd. auctoritas cedat.

§. 2. *impendeat*] Ita Bas. 1. 4. Fabr. 1. Leid. L. Teg. Nazar. Commel. Tur. 1. Bern. 1. et aliquot Cortii et Leidd. libri; in reliquis multiplici librariorum lapsu reperitur *impenderat*, *impendebat*, *impendisset*, et *impendat*, quod Cortius, quamquam in textu *impendeat* exhibuit, in notis parum consulte pro genuina scriptura habet. Gerlachio vero in Comment. Vol. II. P. I. p. 100. *impendebat* genuinum videtur, ut constructio sit eius generis, quod tetigimus ad c. XXVII, 4, extr. — *Ciceroni*, quae vox in Guelf. 5. abest, Cortius

plebem sollicitare, egestate simul ac dolore iniuriae novarum rerum cupidam, quod Sullae dominatione agros bonaque omnia amiserat; praeterea latrones cuiusque generis, quorum in ea regione magna copia erat; nonnullos ex Sullanis colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil relicui fecerant.

XXIX. Ea quum Ciceroni nunciarentur, ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab insidiis

eoque auctore etiam Hottingerus et Kunhardtus deleverunt, tum quod paullo ante et *Ciceronis* et *Consulis* mentio facta sit, tum quod per se intelligatur, nulli alii quam Ciceroni datum fuisse enunciatum. Sed Schlegelius in Bibl. Crit rei schol. Hildesh. a. 1819. T. II. p. 722. bene ostendit, iterato Ciceronis nomine ad perspicuitatem opus esse. Curius enim non amplius, ut antea fecerat, audita in conventu apud Laecam sine certo consilio *Fulviae* narravit, sed, a Cicerone praemio inductus, ut omnia ei proderet, (cf. c. XXVI, 3.) *Ciceroni ipsi* dolum enunciandum putavit; quae eius industria haud obscure vocabulo *propere* indicatur. Cf. Cic. orat. in Catil. I, 4, extr.

§. 4. *in Etruria plebem*] De Etruriae plebe, quia a Marii partibus steterat, a Sulla vexata maleque habita cf. Flor. III, 21, 22. Cic. Epp. ad Attic. I, 19. *Volaterranos et Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat, in sua possessione retinebam.* — *Sullae dominatione* Gerlachius perperam interpretatur *Sulla dominante*, i. e. eo tempore, quo Sulla imperabat. Sed non tam tempus, quam caussam egestatis significari iam Cortius vidit, qui verissime explicat *per tyrannidem Sullae*; v. ad c. XXXI, 3. — De *Sullanis colonis* v. Cicer. orat. in Catil. II, 9, 20. — *Lubido* Gerlachius pessime capit pro *licentia*, *agendique intemperantia*, quam notissimam vocis significationem, etiamsi in h. l. caderet, nihil opus erat septem exemplis illustrari. Alteram autem obtinere vocabuli vim, qua effrenatas cupidines significat, luce clarius docet additum *luxuria*, universaque loci sententia cum Cic. in Cat. II, 9, 20. collati.

XXIX. §. 1. *Ea quum C. nunciarentur*] Müllerus pronomine *ea* comprehendi censet omnia quae inde a cap. XXVI. dicta sint.

privato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manli quantus aut quo consilio foret satis compertum habebat, rem ad Senatum refert, iam

Sed tantummodo ad Manlii conatum belli in Etruria excitandi respici, (XXVII, 4. XXVIII, 4.) apparet ex verbis *ancipiti malo permotus*, quod duplex malum recte interpretantur periculum reipublicae et intra urbem a coniuratis et extra moenia a Manlii exercitu imminens. De vi *anceps* vocis v. Bremium ad Nep. Themist. III, 3. coll. Iug. LXVII, 2. *neque caveri anceps malum posse*. Caes. B. C. III, 72, 2. *non illi ancipitem terrorem intra extraque munitiones caussae fuisse cogitabant.* Cic. p. l. Man. c. 4, 9. *ut, quum duobus in locis disiunctissimis a binis hostium copiis bellum gereretur, vos ancipiti contentione districti de imperio dimicaretis.*

rem ad Senatum refert — exagitatam] Offensionem praebet ratio, qua hae sententiae ad se referuntur; patet enim, *vulgatae* verba non aliter capi posse, nisi ut *Senatui* opponatur *volgus*, quum tamen sensus loci postulet, ut oppositio ad *refert* verbum pertineat, quod verba *iam antea* recte intellecta docent. Nimirum *referre* proprium vocabulum erat, ubi Senatui aliquid vel proponebatur vel nunciabatur, de quo senatusconsultum fieret, idque consulibus modo licebat, raro tribunis et praetoribus; cf. Ernestium in Clav. Cic. v. *referre*, et ad Suet. Caes. c. XX. et XXIII. coll. Sall. Cat. XLVIII, 6. et Bremio ad Nep. Hannib. XII, 1.; prius vero quam aliqua res ad Senatum relata esset, nihil poterat decerni, etiamsi senatores illam rem non ignorarent, cuius rei luculentum exemplum praebet locus Catil. modo laudatus; cf. c. L, 3. et Caes. B. C. I, 1, 1. Apparet autem Sallustium hoc dicere voluisse, Ciceronis demum relatione factum esse, ut senatus decretum fieret, quamquam singulis senatoribus volgi rumore iam de Catilinae inceptis constaret. Quae quum ita sint, vix mihi temperare potui, quin Cortii coniecturam *exagitatum* in textum reciperem, qua optime sibi haec opponuntur: *rem ad S. refert, iam antea volgi rumoribus exagitatum*, i. e. senatui, *qui iam antea* de coniuratione volgi rumoribus *acceperat*, eoque commotus et consternatus fuerat, tum *consulari auctoritate rem nunciavit;* quae sententia neutiquam eo infirmatur, quod Herzogius obiicit, Senatum exagitari, i. e. attentum fieri, terreri ac perturbari non potuisse, quum multi Senatores coniurationis participes fuerint. Quasi de his, ac non de reliquo numero cogitandum sit. Aliquantum vero praesidii coniecturae stabi-

antea volgi rumoribus exagitatam. Itaque, quod 2 plerumque in atroci negotio solet, Senatus decrevit darent operam Consules, ne quid respublica detri-

liendae accedit ex Havercampii cod. M. in quo habetur: *iam antea excitatum volgi rumoribus exagitatum*, ubi luce clarius est, *excitatum* explicationem esse verbi *exagitatum*, quae alieno loco in textum irrepserit. In vulgata etiam hoc displicet, quod *rem exagitatam* non videtur aliter intelligi posse, nisi ut sit *rem celebratam* vel *multum tractatam*, quod cum propria *exagitare* verbi significatione non bene coit, qua valet vehementer agitando commovere, vexare atque irritare. Cf. Ernesti. ad Tacit. Ann. IV, 12, med. Sall. Cat. XIV, 3. XXXVIII, 1. XLVIII, 5. Iug. XXXIV, 2. LXXIII, 5. Fragm. Histt. I, 19, 7. Cic. de Orat. III, 16, 59. Epp. ad Attic. I, 13. Idem etiam Gerlachius videtur sensisse; sed quod coll. Cicerone p. Cluent. c. 36, 101. et p. Sulla c. 21, 60. probare vult, *exagitatam* esse i. q. *tractatam*, *excussam*, miror eum non vidisse, hos locos eandem atque ceteros explicationem non solum admittere, sed etiam poscere.

§. 2. *quod plerumque — solet*] Satis multi codd. *fieri solet*, aut inverso ordine *solet fieri*, quod ipsum idoneo documento foret, infinitivum a librariis additum esse, etiamsi in optimis codd., velut in Bas. 1. Fabr. 1. Tur. 1. Teg. Leid. L. Commel. Nazar., aliis, non abesset. Tamen Cortio non est assentiendum, qui, ut constructionem expleat, ex sequenti verbo *decrevit* huc trahendum censet *decernere* vel *decerni*, quae ratio plane absona est, licet Langio etiam probatur. *Solere* enim, quod satis notum est, in sententiis interiectis haud raro absolute ponitur, vel neutro relativi, vel *ut* particulâ additâ, itaque positum significat *ut consuetudo*, sive *ut mos est.*, cf. Cic. p. Cluent. 59, 161. *quum quaedam in collibus, ut solet, controversia pastorum esset orta.* Sall. Cat. XXX, 2. *simul, id quod in tali re solet, prodigia nunciabant.* Iug. XV, 5. *veritus, quod in tali re solet, ne* etc. ib. XXV, 3. *bonum publicum, ut in plerisque negotiis solet, privata gratia devictum.* LXVI, 2. *volgus, uti plerumque solet, discordiosum erat.* Fragm. Historr. I, 65. *nullo, ut in terrore solet, discrimine.* ibid. III, 2. III, 15. Liv. I, 28, 2. *paratis omnibus, ut assolet, vocari ad concionem exercitum iubet.* Tac. Ann. I, 24, extr. *non laetae, ut assolet.* III, 1, extr.

decrevit, darent op.] Frustra in dimidia fere codicum parte *ut* ante *darent* insertum legitur, quam particulam verbis *praecipiendi*

3 menti caperet. Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis so-

ac similibus, quibus voluntas indicatur, saepenumero non addi observavit Cortius; coniunctivum tamen in his exemplis modi optativi vim habere recte monuit Ramshornius Gramm. Lat. §. 193. I, 4. not. 1. p. 607. cf. Iug. XXXV, 4. *Bomilcari imperat, pretio insidiatores Massivae paret.* LXXV, 5. *finitumis imperat, quam plurimum quisque aquae portarent.* XXVIII, 1. *his praecepit, omnis mortalis pecunia aggrediantur.* XXXV, 2. *huic persuadet, regnum Numidiae petat.* LVI, 2. Cat. XXXII, 2. ubi v. Alia praebet Drakenborch. ad Liv. I, 17, 11.

§. 3. *Ea potestas per Sen. — maxuma permittitur*] Hunc locum interpretes varie tentarunt. Primum Gruterus vulgarem distinctionem mutavit, semicolo post *maxuma* rectrato, ut *permittitur* ad sequentia tantum pertineat, in prioribus *est* suppleatur. Non multum diversa est Glareani ratio, qui ex coniectura scribendum putavit *eâ potestate — maxumâ, permittitur exerc. parare* etc. Quae si iure horridiora dixeris, quia dativus in tali verborum constructione valde incommodus est et paene soloecus, non magis tamen Cortii sententia ferri potest. Is enim mira iudicii perversitate *ea* pro ablativo habet, ex praegresso *decrevit* verbo supplens *decretione* vel *sententia* aut *formula*, eodem artificio, quo c. XVIII, 1. *de qua* scripsit, ex *coniuravere* supplens *coniuratione*. Praeterea *permittitur* semicolo plane seiunxit a sequentibus, et tamen, licet haec pro nova enunciatione haberi velit, *permittitur* verbum ex antegressis repetere iubet, quod fieri posse vix quisquam concedet, priore enunciatione interpunctionis finibus circumscripta. Langius vero et Gerlachius, quae post *permittitur* leguntur a praegressis non disiungi posse sentientes, infinitivos *parare, gerere,* etc. pro gerundiis positos censent; nempe non assecuti sunt, non nisi eo modo, quo ostendimus ad c. XXX, 4., gerundium cum infinitivo commutari posse, nostroque loco *maxuma*, quod praedicatum est, obstare, quominus *parare*, etc. a *potestas* voce apta esse queant. Simplicissima autem eaque unice vera constructionis expediendae ratio est, ut statuamus, infinitivos ad illustrandam *maxuma* vocem praegressis adhaerescere eo sententiarum nexu, ut commode *nempe* vel similis particula suppleri possit. Cf. LII, 13. *Bene et composite C. Caesar de vita et morte disseruit; credo, falsa existumans e a, q u a e de inferis memorantur, d i v o r s o i t i n e r e m a l o s a b o n i s loca t e t r a,* in-

cios atque civis, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi iussu nulli earum rerum Consuli ius est.

culta, foeda atque formidolosa habere. ibid. §. 21. *alia fuere, quae illos magnos fecere, quae nobis nulla sunt, domi industria, foris iustum imperium* etc. V. Ramshornii Gramm. Lat. §. 187. p. 561.

aliter sine populi iussu] Aliter i. q. *alioquin*; cf. c. XLIV, 1. *aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli posse.* Cic. Off. I, 39, 6. *aliter ampla domus dedecori saepe domino fit.* ubi v. Heusing. qui laudat Off. II, 12, 3. et 6. Lael. c. 20. Nep. Them. 7, extr. — *Populi iussu*, nam populus proprie *iubet* quod Senatus *censuit.* Liv. XXXI, 7, 14. *ite in suffragium, et quae patres censuerunt, vos iubete.* Cic. p. Balbo, 17, 38. cf. Drakenb. ad Liv. III, 30, 6. III, 55, 3. et Gell. NN. AA. X, 20. Cort. — *nulli earum rerum Consuli.* Codd. fluctuant inter *nulli* et *nullius*, quae res editoribus magnae fraudi fuit. Quum enim Rivius primus *nulli* pro antiquo genitivo habuisset, Cortius cupide id arripuit, credulisque facile persuasit omnibus, parum scilicet curantibus, femininam huius pronominis formam in genitivo ac dativo non in ī sed in ae terminari, id quod discere poterant ex Prisciano VI, 7, 35. p. 243. Ed. Krehl. et XIII, 3, 11. p. 565. coll. Voss. de Analog. I, 2. Tom. I. p. 379. et IV, 6. Tom. II. p. 202. Quod Cortius autem dicit, *nulli earum rerum*, si genus pronominis spectes, eodem modo dictum esse, ut illud Horatii Epp. I, 17, 21. *vilia rerum*, quoniam nimis absurdum est, nolumus pluribus exagitare. Huc accedit, quod ne legitima quidem genitivi forma, sive *nullae*, sive *nullius* cum Müllero scribitur, ferri potest, quia tum in sententia generali non *Consuli*, sed *Consulibus* scribendum foret, ut apud Tacit. Annall. III, 58, in. *frustra vulgatum, dictitans, non licere Dialibus egredi Italia.* Inde patet, necessario coniungendum esse *nulli Consuli*, quamvis verborum collocatio editores quominus id facerent deterruit; v. Dahl. p. 170. Sed haud raro fit, ut quae arcte cohaereant vocabulis nonnullis interpositis disiungantur, cf. c. VIII, 5. *sua ab aliis benefacta laudari malebant.* XXXVII, 9. *praeterea quorum victoria Sullae parentes proscripti.* Cic. de Or. II, 86, 353. *Simonides dicitur, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse.* de Off. I, 37, 133. *in omnibus igitur his elaborandum est, si in omni re quid deceat exquirimus.* ib. I, 38, 136. *Sed quo modo in omni vita rectissi-*

XXX. Post paucos dies L. Saenius senator in Senatu litteras recitavit, quas Faesulis allatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat C. Manlium arma cepisse cum magna multitudine, ante diem VI Kalendas Novembris.
2 Simul, id quod in tali re solet,

me praecipitur ut perturbationes fugiamus, ubi v. Beier. Gerlachius quamquam solus ex intpp. vidit, *nulli* non posse feminino genere positum esse, tamen utrum pro genitivo an pro dativo habeat se prorsus dubium haerere profitetur; si tamen dativus sit, *nulli* pro *non* positum esse, ut apud Cicer. Epp. ad Attic. XV, 22, med. *Sextus ab armis nullus discedit*, quo indicio nihil sane inconsultius viro docto excidit; v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84, 7. p. 480. Quibus neque haec, neque nostra satisfaciunt, in eorum gratiam Langii annotationem iuvat transscribere. „Ceterum *nulli* accipere pro dativo et coniungere cum *Consuli*, usus loquendi vix patitur. Vulgatam vero constructionem firmat Cic. ad Divers. XXII, 4. (sic.) *quum ille earum rerum nulli paruisset.* Si quis vero contendere vellet, *ius nulli earum* dictum esse pro: *ius ad nullam earum rerum* (Plaut. Cas. II, 2, 22.) aut pro: *ius de nulla earum rerum* (Liv. II, 29.) is huiusmodi dativi exemplum apud veteres vix invenerit."

XXX. §. 1. *ante diem VI. Kal. Novembris*] Vin. 2. Inc. 2. Ecc. Guelf. 11, 12. Bas. 1, 4. habent *Kalendarum Novembrium*, quod Gruterus etiam in textum recepit, contra loquendi usum. Nusquam enim genitivus reperitur, nisi apud Priscianum XVIII, 25, 218. p. 209. Ed. Kr. Ciceronis testimonium (in Cat. I, 3, 7.) de eadem re, quam Sall. hic tradit, afferentem. Sed Prisciano in ea re non magna fides habenda videtur, quem deceptum arbitror imperitorum grammaticorum ad illum Ciceronis locum annotatione, scribendi compendium *Kal. Nov.* male in genitivum solventium. Nam hoc uno tantum loco istam constructionem niti, neque tamen Priscianum eius auctorem esse, colligitur ex ipsis quibus utitur verbis: *nostri accusativo et ablativo, inveniuntur tamen et genitivo usi; Cic. in I. Invectivarum; cuius testes sunt commentatorum probatissimi.* Quod Cortius autem putat Gruteri scripturam explicari posse *diem VI. ante diem Kalendarum*, magnopere errat, quia isto modo duplex *ante* infertur. Formulae constructionem bene expedivit Zumpt. Gramm. Lat. p. 568. Ed. IV. — Statim post in multis edd. male interpungitur *simul id, quod* cet. pro *simul, id quod*. V. ad Iug. LVI, 1.

alii portenta atque prodigia nunciabant, alii conventus fieri, arma portari, Capuae atque in Apulia servile bellum moveri. Igitur Senati decreto 3
Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam circumque loca missi; hi utrique ad urbem 4

§. 3. *Senati decreto*] Codd. quidem omnes *Senatus*, sed *Senati*, quod Cat. LIII, 1. in Guelf. 8. 10. et 12. intactum remansit, scribendum esse docet Nonius VIII, n. 10. et 50. Hanc genitivi formam Sallustio usitatam esse testatur etiam Donatus ad Ter. Andr. II, 2, 28. et ad Hecyr. III, 2, 21.; item Priscian. VI, 14, 78. p. 268. Ed. Kr. cf. Quintil. Institt. I, 6, 27. ubi v. Spalding. et Voss. de Analog. II, 17. p. 761-2. — *Q. Marcius Rex* a. u. 686. cum L. Caecil. Metello Consul fuit, ac Proconsul in Cilicia bellum contra piratas gessit. Virum fortem imprimis bellique ac rei militaris peritum vocat Cicero orat. in Pisonem, c. 23, 54. *Q. Metellus Creticus*, anno praecedente cum Q. Hortensio Consul, intra triennium Cretam Proconsul subegit; Liv. Epit. XCVIII. Vell. Pat. II, 34, 1. Flor. III, 7. Cort.

circumque loca] Codd. maximo consensu tenent *circumque ea loca;* nihilominus cum Cortio pronomen eiecimus, quo sententia absurda fit. Absurdum enim est, *ea loca* Apuliam significare, quum Apulus ager universe comprehendatur, neque singulae eius partes, vel oppida, vel regiones, nominatae sint. Interpolationis caussa haec fuit, quod librarios fugit, *circum* et *circa*, quae non modo praepositiones sed etiam adverbia sunt, absolute poni, et integrae enunciationis instar esse, relativo et verbo *esse* explendae, quo nihil tritius est apud Livium; cf. Duker. ad I, 4, 6. Gronov. ad IX, 11. *saltus duo sunt, montibus c i r c a perpetuis inter se iuncti.* XXIV, 3, 3. *templum sanctum omnibus c i r c a populis.* ibid. c. 41, 6. *Scipio profectus ad loca circa visenda.* I, 17, 4. *multarum circa civitatium irritatis animis*, ubi v. Drakenborch. *Loca* igitur ab *in* praepositione pendet, non a *circum*.

§. 4. *hi utrique ad urbem Imperatores erant*] *Utrique* contra vulgarem morem, quamquam non sine exemplo, de duobus dictum. Deflexisse autem Romanos sine idonea caussa putaverim; quominus enim dicas, quum plurali numero multi in unum comprehensi significentur, exercitus notionem ad duces esse translatam, quod interdum fieri monuit Bremius ad Nep. Hannib. c. 4, 2., multi loci obstant, qui nonnisi singularis numeri sensum admittunt. Ex

Imperatores erant impediti ne triumpharent calumnia paucorum, quibus omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat; sed Praetores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum

quo genere haec sunt Cortii: Cat. V, 7. *quae utraque his artibus auxerat.* Liv. XLII, 54, 7. *Elatiam et Gonnum recepit. Utraque oppida in faucibus sunt.* Tacit. Ann. XVI, 11. *pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens.* id. in dial. de oratorr. c. 2. in. *venerunt ad eum M. Aper et Iul. Secundus, quos ego utrosque studiose audiebam.* Nep. Timol. II, 2. *quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adiuti fuerant,* ubi v. Bremius, et Fr. Guenther. ad Dat. c. XI, 2. Ramshorn. in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. 1826. I, 2. p. 369. qui laudat Cic. in Verr. IV, 14, 34. p. Ligar. 12, 36. Tacit. Ann. XV, 55, extr. XVI, 7, med. Plura dabit Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 53, 4. *utraeque (Ariovisti uxores) in ea fuga perierunt.* Sunt tamen in exemplis ab eo laudatis, quae legitimo more explicari debeant. — *Hi utrique* cum Gerlachio exhibuimus ex Teg. Leid. L. et Serv. ad Virg. Aen. I, 94. In aliis est *ii utriq.* vel simpliciter *utrique*, quo res non aeque vivida et quasi praesens decribitur. Multi etiam addunt *nam*, scilicet qui putarunt caussali nexu hanc enunciationem cum antegressis contineri, quae potius parenthesis vim obtinet. — *Ad urbem* esse dicuntur, qui, rebus in provincia gestis imperioque deposito, urbem nondum intraverant, exspectantes donec triumphus ipsis decerneretur. Senec. de Beneff. V, 15, extr. *qui ne triumphaturi quidem intrare urbem iniussu Senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros praeberetur,* (v. Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. III, 8. et Herzog. ad Caes. B. G. VI, 1. coll. Lipsio ad Tac. Annall. III, 19.) Senatus autem dabatur vel ad Apollinis, v. Liv. XXXVII, 58, 3. XXXIX, 4, 1. vel ad Bellonae, Liv. XXXVIII, 44, 9. XXVI, 21, 1. Praeterea etiam dicebantur *ad urbem* esse, qui aut ex provincia cum potestate redirent, aut in provinciam profecturi essent. Cf. Cic in Verr. II, 6, 17. *simulatque ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romae, et* a d u r b e m, a n t e q u a m p r o f i c i s c e r e t u r, *quaerere ipse secum coepit;* ad quem locum v. Asconius, itemque ad Cic. Act. I. in Verr. 15, 45.

omnia, honesta atque inhonesta] *Omnia* non coniungendum cum sequentibus, ut intpp. fecerunt, sed substantive capiendum, ut

Picenum, hisque permissum, uti pro tempore atque periculo exercitum compararent. Ad hoc, si quis 6
indicavisset de coniuratione, quae contra rempublicam facta erat, praemium decrevere servo liberta-

quae sequuntur appositionis vim habeant. Eadem sententia bis usus est Sallustius, Iug. LXXX, 5. *quis omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat.* et XXXI, 12. *quis honesta atque inhonesta, omnia quaestui sunt.* Imitatur Tacitus Annall. II, 38, post med. *quibus omnia, honesta atque inhonesta, laudare mos est.* Cum his, quae Cortio debentur, aliqua tantum ex parte conveniunt loci ab eodem laudati, Cat. XI, 7. et XII, 2. — *Vendere* non pendet a substant. *mos*, sed a verbis *quibus mos erat*, i. e. *qui solebant.* Simplicissimam hanc infinitivi rationem non assecutus est Bremius ad Nep. Lysand. III, 1., Zumptius Gramm. Lat. §. 80, 5. not. p. 434., haud dubie Heindorfium secutus ad Hor. Sat II, 4, 1., et Herzogius ad Caes. B. G. VII, 26. et VII, 71., infinitivum pro gerundii genitivo positum consentes, eamque structuram a Graecorum dicendi usu repetentes. Verum vidit Ramshornius Gramm. Lat. §. 168, A. not 1. p. 423. et Rosenheynius in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826, II, 1. p. 48.; quippe infinitivus nunquam a solo substantivo aptus est, sed a *substantivo et verbo*, quae coniuncta vim simplicis verbi habent, cui obiecti loco legitime subiicitur infinitivus. Ita *consilium cepit* idem est atque *decrevit*, *animus est* i. q. *vult*, *copia est* i. q. *potest*, *cupido incessit* i. q. *cupivit*, et quae sunt huius generis alia, a quibus genitivi ratio est alienissima. — *Q. Pompeius Rufus* non multum notus; contra *Q. Metellus Celer* multis Ciceronis testimoniis clarus; cf. Epp. ad Famm. V, 2. ad Attic. II, 1. I, 18. p. Sext. 62, 130. in Catil. II, 12, 26. p. Coel. 24, 59. Cort. —

§. 6. *Ad hoc, si quis indicavisset* cet.] Et codd. et editores turbarunt h. l. In libris enim mss. est *praemium decrevere*, *praemia decr.*, *praemia*, verbo *decrevere* versui superscripto, *decrevere praemia*, denique *praemia constituere ei dare*, quae scripturae discrepantia Cortium permovit, ut *verbum* plane eiiceret, ex verbis *Senati decreto*, quae est perversa eius sive de brevitate Sallustii, sive de licentia Latini sermonis opinio, huc trahens *decrevere*, indeque orationem aptans. Quod quum nemo nisi monitus, ac ne sic quidem, intelligere possit, Bipontini, perspicuitati consulturi, et postea Langius et Müllerus e coniectura scripserunt: *ad hoc de-*

tem et sestertia centum, libero impunitatem eius
7 rei et sestertia ducenta; itemque decrevere, uti gladiatoriae familiae Capuam et in cetera municipia distribuerentur, pro cuiusque opibus; Romae per totam urbem vigiliae haberentur, hisque minores magistratus praeessent.

XXXI. Quibus rebus permota civitas, atque

crevere cet., quod pariter ferri nequit, quum *decrevere* locum habeat et ex lubidine datum, nullo codice adiuvante, et quem ne grammatica quidem ratio permittat. Nam *decrevere* initio periodi collocatum, praesertim enunciatione condicionali sequente, non potest nisi ita intelligi, ut aut sequatur infinitivus, aut coniunctivus cum *ut* particula; quam constructionem quum unusquisque exspectet, perquam ingrato sensu animus afficitur, quum post tantum intervallum *accusativum* adiunctum videt. His incommodis omnibus medetur quam in textu expressimus scriptura, codd. Inc. 1. Bas. 2. Tur. 2. Fabr. 2. Sen. 1. Ac. Ecc. Erl. Leid. 1. N., quae quia vera sit non potest dubitari, tum propter structurae legitimam rationem et simplicitatem, tum propter interpolationem Guelf. 6. *constituere ei dare*, quae satis certo documento est, primitus *decrevere*, quam vocem explicare volebat librarius, in textu fuisse. Idem verbum initio §. 7. repetitum Cortius uncis inclusit, Bipp., Langius et Müllerus eiecerunt. Quodnisi omnes codd. constanter tenerent, facile concederem, quum constructio mutata ei rei non obstet; v. F. A. Wolf. ad Tacit. Ann. I, 15, extr. Sed ab codicum auctoritate recedere religio nobis fuit, praesertim quum *item* particulae verbum addi posse doceat Caesaris locus, B. G. I, 3, 5. supra ad c. XXVII, 2. ascriptus.

sestertia centum] Ita Bas. 1. Vin. 1. Guelf. 5. *sextertia cent.* Guelf. 3. 6. 7. 9. 10. Inc. 1. 2. Struv. Sen. 1. Bas. 3. Ecc. *Sestertia ducenta* optimi codd.; in nonnullis vel *sestertia ducenta milia* vel *duc. mil. sest.*, vel *sestertiorum CC. milia* ex interpolatione eorum, qui significare vellent singula sestertia continere millenos sestertios. — In fine capitis cum Gerl. pro *iisque* scripsimus *hisque*, quod est in cod. Erl. Bas. 1. Tur. 2. Bern. 3. idem §. 5. restituimus ex sat multis codd. — *Minores magistratus*, intelliguntur praecipue *Triumviri nocturni*, *Aediles* et *Tribuni plebis.*

immutata urbis facies erat; ex summa laetitia atque
lascivia, quae diuturna quies pepererat, repente
omnis tristitia invasit; festinare, trepidare; neque 2
loco nec homini cuiquam satis credere; neque bel-
lum gerere, neque pacem habere; suo quisque
metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, quibus 3
reipublicae magnitudine belli timor insolitus incesse-

v. Nitschii Antiqq. Romm. T. II. p. 1090. Ed. III. cf. etiam Lipsium ad Taciti Annall. III, 29, in. Urbem vigiliis munitam fuisse memorat etiam Cicero in Catil. I, 1, 1.

XXXI. §. 1. *facies erat*] In cod. Ecc. Bodl. Erl. Med. 6. et Paris. *erat* abest, Cortiusque et Bipontini deleverunt, Gerlachio in Commentt., Voll. II. P. I. p. 103. probante, quamquam in contextu retinuit. Sed quoniam civitatis status qui tunc temporis erat describitur, imperfecto opus est, quod non aeque ut *est* omittitur. *Permota* autem et *immutata* h. l. non participiorum, sed adiectivorum vim habent; alioquin plusquamperfectum haberetur, ab hoc loco plane alienum. — *Ex summa laetitia*, i. e. quum summa laet. antecessisset, sive simpliciter *post s. l.* Vide ad c. IV, 1. — *Omnis* in aliquot codd. incolume permansit, velut in Guelf. 4. 5. 6. 7. 9. 11. 12. Acad. Fabric. 2., librariis, qui ubique antiquiorem accusativi pluralis formam studiose deleverunt, constructione falsa deceptis, quippe qui *omnis tristitia* coniungerent, *invasit* autem absolute positum putarent; v. ad c. I, 1. — Comma post *loco* sustulimus, quia *cuiquam* ad utrumque substantivum pertinet. Ceterum haec sententia iisdem fere verbis iterum legitur Iug. LXXII, 2.

§. 3. *reipublicae magnitudine*] Ita plerique tenent libri; sed in Inc. 1. Acad. Ecc. Bas. 2. Leid. N. legitur *reip. pro magn.*, in Bern. 1. *reip. prae magnit.* Praepositiones librariorum industriae deberi bene iudicavit Cortius; perverse tamen idem, in vulgata non acquiescens, novam coniectando proposuit scripturam *quibus in reip. magnitudine*. Qua recte spreta, Dahlius ac Langius in alium errorem inciderunt, ellipsin *pro* praepositionis statuentes, quam nullam esse omnes sciunt, qui et de casuum et de praepositionum vi et potestate recte iudicare didicerunt. Ex ablativi igitur notione patet, *reip. magnitudine* non esse i. q. *pro reip. m.*, sed vi caussali, quae ablativi propria est, significari *propter reip. magnitudinem.*

rat, afflictare sese, manus supplices ad coelum tendere, miserari parvos liberos, rogitare, omnia pavere, superbia atque deliciis omissis sibi patriae-
4 que diffidere. At Catilinae crudelis animus eadem

Cf. Iug. XXXVII, 4. *quamquam et saevitia temporis et opportunitate loci neque capi neque obsideri poterat.* LXIV, 6. *quod diuturnitate belli res familiaris corruperant.* XLII, 2. *Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus animus fuit.* v. Goerenz. ad Cic. Legg. I, 15, 43. et III, 9, 22. Bremium ad Nep. Con. c. 3, 1. et Aug. Matthiam ad Cic. p. Mur. 10, 23. Si quis vero hunc ablativi usum *Sallustio* maxime proprium putet, is vix alium scriptorem Latinum legisse videatur. — Statim post Cortius verbum *incesserat*, quod in omnibus codd. est, pro consucta libidine eiecit. In uno cod. Barber. 5. legitur *accesserat*, quod ipsum, sive interpolatione, sive scribendi lapsu ortum est, ostendit Sallustium verbum non omisisse, sed *incesserat* scripsisse. Tertius casus verbo additus, quod plerumque aut absolute (v. ad c. X, 6.) aut cum accusativo construitur, ne te offendat, cf. Tacit. Ann. III, 36, 1. *incedebat enim deterrimo cuique licentia.* Liv. IV, 57, extr. *cura Patribus incessit.* Caes. B. C. III, 74, 1. *exercitui Caesaris omni tantus incessit dolor.* Curt. VII, 11, 4. *cupido deinde incessit animo naturam quoque fatigandi.* Cic. Epp. ad Famm. XVI, 12, in. *mirus invaserat furor improbis.* cf. Mich. Heusing. ad Vechneri Hellenol. p. 342. — *Insolitus* sensu pendet a verbis *reip. magnitudine*; nam quum propter ingentem imperii Romani ambitum bella in remotissimis terris gererentur, nihil miseriarum, quas bellum fert, ad urbem pertinere poterat; unde mulieribus belli timor non multum cognitus, eoque tum insolitus fuit. Herzogius parum perspicue, ut nobis quidem videtur, huius loci sensum ita explicat: die Grösse, der Umfang des Staats und alles dessen, was den römischen Namen angesehn und geehrt machte, liess die weiblichen Gemüther eine um so grössere Gefahr fürchten, die sie bisher nicht gekannt hatten, weil seit Sullas Zeit Ruhe geherrscht hatte. — *Omnia pavere* Müllerus mire interpretatur *ultima timere*, quasi *pavere* verbum transitivum, *omnia* accusativus obiecti sit. Rectius statuas hoc casu *pavere* accuratius definiri, et indicari, circa quam rem pavor versetur, eodem plane sensu, ut Livius V, 42. dixit *pavere ad omnia.* cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 71, 1. not. 1. p. 309. et Ramshorn. §. 132, 2. p. 233.

§. 4. *lege Plautia*] Cicero *Plotiam* dicit, sed omnes Sall.

illa movebat, tametsi praesidia parabantur, et ipse
lege Plautia interrogatus erat ab L. Paullo. Postre- 5
mo dissimulandi caussa et ut sui expurgandi,
sicuti iurgio lacessitus foret, in Senatum venit. Tum 6

codd. syllabam primam *au* diphthongo scriptam exhibent. Cf. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 61. Haec lex *de vi* a. u. 665. a M. Plautio Silvano tribuno plebis lata fuit, ut de capite eius quaereretur, qui vim fecisset. Cf. Coel. in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 8, init. or. p. Coel. c. 29, 70. Ernest. Clav. Cic. et Sigon. de Iudic. II, 33. — *Erat* post *interrogatus*, a Cortio auctoritate duorum codd. eiectum, restituimus. — De *L. Paullo* cf. Cic. in Vatin. 10, 25. p. Mil. 9, 24. Epp. ad Famm. XV, 12. et 13.

§. 5. *et ut sui expurgandi*] In magna scripturae discrepantia haec quam expressimus nobis maxime probabilis visa est. Libri bene multi exhibent *aut sui exp.*, alii *ac sui exp.*, pauci *vel sui et quasi sui exp.*, aliquot *et ut sui*, nonnulli denique *ut sui exp.* Quae quamquam magnopere differunt, tamen non opus est, ut ad Cortii coniecturam *atque sui exp.* confugiamus, argutius quam verius excogitatam. Ut autem Gerlachii scripturae *aut sui*, vel Langii *quasi sui* praeferendum ducamus *et ut sui*, tribus caussis commovemur. Primum Catilinae non ea mens fuit, ut re vera se expurgaret aut se crederet expurgare posse, quippe qui simularet tantummodo animum expurgandi cupidum, iure igitur exspectes ab accurato auctore hoc significari. Sed *quasi* particulâ positâ non intelligitur, quomodo tanta scripturae diversitas exsistere potuerit, quum et sensus clarus sit et reliquae lectiones mirum quantum ab ea voce recedant. Quae difficultates omnes evanescunt, si Sallustium statuis scripsisse *et ut sui*. Apparet enim *quasi* non alius nisi *ut* particulae esse interpretationem, isto sensu loceque librariis obscurae; alii, proclivi vel ingenii vel calami lapsu, *et* vocula deleta inde fecerunt *ut sui*, *aut sui*, *vel sui*, *ac sui*, fortasse eo quoque commoti, ne *ut* et *sicuti* continuo sese exciperent. Sed particularum earundem repetitionem veteres non ubique vitarunt, v. Goerenz. ad Legg. I, 2, 7. ad Acadd. II, 16, 49. ad Finn. I, 18, 61. Matthiae ad orat. p. Rosc. Am. 45, 130. Wopkens. Lectt. Tull. p. 38 sqq. *Ut* pro *quasi* habes apud Cic. de Orat. I, 50, 218. *neque ea ut sua possedisse*, *sed ut aliena libasse*; similia sunt, quae Ruhnken. ad Ter. Eun. I, 2, 87. attulit. Phorm. II, 3, 62. *itidem ut cognata si sit*. Cic. de Off. I, 14, 42. *in eadem sunt iniustitia*, *ut si in suam rem aliena convertant*. Nep. Datam. III, 2. Praeterea Herzogius contulit Nep. Dion.

IX, 2. Datam. XI, 3. quem virum laetor eodem prorsus modo ac nos in h. l. emendando versatum esse. *Situti* pro *quasi* eodem modo legitur Catil. c. XXVIII, 1. et XXXVIII, 3.

sui expurgandi] *Expurgandi* cave pro participio fut. pass. habeas propter genitivum pronominis; gerundium enim esse docent ii loci, ubi vel pluralis pronominis aut substantivi numerus, vel femininum singularis cum genitivo in *di* exeunte coniuncta sunt; cf. Plaut. Truc. II, 4, 19. *quoniam tui (Phronesii meretricis) videndi est copia.* Ovid. Heroid. XX, 74. *copia placandi sit modo parva (Cydippae) tui.* Ter. Hec. III, 3, 12. *ego eius (Philumenae) videndi cupidus recta consequor.* Pronominis plurali numero positi haec sunt exempla: Caes. B. G. III, 6, 1. *neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt.* ib. V, 38, 2. *Ambiorix hortatur Nervios, ne sui liberandi occasionem dimittant.* ib. VI, 37, 2. *ut mercatores recipiendi sui non haberent facultatem.* Cic. de Divin. II, 17, 39. *doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse.* de N. D. II, 48, 124. *tantam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam.* or. in Catil. I, 3, 7. *quum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt.* Caes. B. G. IV, 13, 5. *in castra venerunt sui purgandi caussa.* Eiusdem generis ea sunt exempla, ubi substantivi genitivus *pluralis* cum gerundii genitivo coniunctus est, ut Ter. Heaut. Prol. v. 29. *novarum (comoediarum) qui spectandi faciunt copiam.* Cic. Verr. II, 31, 77. *homines, quibus ne reiiciundi quidem amplius quam trium iudicum praeclarae Corneliae leges faciunt potestatem.* ib. IV, 47, 104. *earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit.* Sueton. Aug. c. 98. *permissa iocandi licentia diripiendique pomorum.* Lucret. V, 1224. *poenarum solvundi tempus.* Gell. IV, 15, in. *elegantia orationis Sallustii, verborumque fingendi et novandi studium.* His inter se collatis non difficile est ad videndum, eandem ubique gerundii esse rationem; quae tamen qualis sit, non inter omnes constat. Zumptius enim (Gramm. Lat. §. 82, 2. not. 1. p. 465 sq.) utrum gerundii an participii fut. pass. genitivum in his exemplis haberi dicat prorsus nescit, remque ita expedivisse sibi visus est, ut Romanos ipsos quid esset *sui* nescilisse contendat, in iis vero locis, ubi genitivus substantivi plur. est, ad archaismum vel ad anacoluthiam confugiat. Quam levem explicationem merito vituperat Ramshornius in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. 1827. II, 1. p. 45 sq.; sed quae ipse de *sui* pronomine praecipit, suam Gramm. secutus §. 158, 3. p. 338., nemini, opinor, satisfaciunt; v. notata ad Catil. XXXIII, 2. De plurali autem substantivorum genitivo cum gerundio coniuncto paullo obscurius disputat; quantum tamen ex

eius Gramm. §. 169, 2. Not. 3. p. 442. coniicere licet, Goerenzii doctrinam suam fecit, qui ad Acadd. II, 41, 128. hanc structuram ita censet explicandam, ut genitivus pluralis ab altero nomine pendeat, ad gerundium vero *is* pronominis accusativus suppleatur, v. c. Cic. de Invent. II, 2, 5. *ex magna copia nobis fuit exemplorum eligendi potestas*, i. e. potestas exemplorum, eligendi ea. id. Philipp. V, 3, 6. *agitur, utrum Antonio facultas detur agrorum suis latronibus condonandi*, i. e. facultas agrorum, condonandi eos. Haec quamquam veritatis speciem habent, tamen rectae explicationis laus debetur Godofredo Stallbaumio, qui ad Ruddimanni Institt. T. II. p. 246 sq. prudenter monuit, huius dicendi usus rationem in eo sitam esse, quod gerundium et substantivum, a quo pendeat, tam arcte coniungi debeant, ut *in unam notionem veluti coalescant;* unde fieri, ut qui addatur alter genitivus ab eodem nomine substantivo, sed eo iam cum gerundio copulato, pendere cogitandus sit. Itaque in Lucretii verbis non construendum est *poenarum tempus, solvendi eas*, sed *solvendi tempus* (Lösungszeit) *poenarum*, et apud Gellium l. l. perperam coniungas *verborum studium, fingendi ea et novandi*, quum potius construendum sit *fingendi et novandi studium* (Bildungs- und Neuerungssucht) *verborum*. Quae explicatio ut in omnia huius generis exempla cadit, ita sola valet de iis locis, quibus *sui* pronomen vel plurali vel singulari numero cum gerundii genitivo coniunctum reperitur. Nam quemadmodum, ut hoc utar, dicitur *alicui facultatem* vel *copiam dare alicuius*, ita nihil obstat, quominus dicatur *alicui irridendi facultatem dare alicuius*, vel, ubi de eadem persona agitur, *sui*. Pariter, ut dicitur *tui copia est*, et *videndi copia est*, ita vocabulis *videndi copia* in unam notionem copulatis recte subiicitur genitivus *tui*, nulla generis ratione habita. Ita apud Caes. B. G. V, 38, 2. *sui liberandi occasionem dimittunt*, non est: occasionem *sui* (i. e. se) *liberandi*, sed *liberandi occasionem* (Befreiungsgelegenheit) *sui*. Analogia igitur docente etiam *caussa* vox cum genitivo gerundii coniuncta alterum pronominis genitivum asciscere potest, neque obstat, quod vulgo dicitur *mea, tua, sua caussa*, si modo tenueris, hanc vocem substantivi naturam non deponere, eoque, si cum gerundio in unam notionem coalescat, possessivum aspernari. Cum Sallustii loco personae pronominis respectu prorsus convenit Ciceronianus Epp. ad Famm. II, 4, extr. *hoc non feci inflammandi tui caussa*. In his autem iudicandis non quomodo Germanice converti soleant et debeant substantiva spectandum est, sed quae eorum propria apud Latinos sit natura et potestas.

iurgio] *Iurgium* de iis dicitur, qui data opera et consulto *maledictis* se et *contumeliis* afficiunt. Cic. p. Coel. 13, 30. *omnia sunt*

M. Tullius Consul, sive praesentiam eius timens, sive ira commotus orationem habuit luculentam atque utilem reipublicae, quam postea scriptam edi-
7 dit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus

alia, non crimina, sed maledicta iurgii petulantis magis, quam publicae quaestionis. id. Lael. 21, 78. *cavendum vero, ne in graves inimicitias convertant se amicitiae, e quibus iurgia, maledicta, contumeliae gignuntur.* Vell. II, 33, 2. Catilina autem, impudentia insignis, quasi non reus esset de vi, in Senatum veniebat, isto modo illius rei famam atque invidiam facillime minui diluique posse ratus.

§. 6. *orationem luculentam*] Mirifice Cortius, Dahl., Lang. et Müllerus *luculentam* explicant: *lucidam quoad sensum, apertam, liberam*, coll. Cic. in Cat. I, 4, 8. *non agam obscure.* Quasi vero ita dicere, ut possit intelligi, non cuiusvis oratoris sit? Simpliciter cape, ut poscit constans dicendi usus, eximiam, praestantem, i. e. tum vi et gravitate sententiarum, tum verborum ornatu insignem. Non assentior igitur Herzogio, qui hoc vocabulo malignum Sallustii in Ciceronem animum prodi censet, quia ieiuna laus insit, praesertim propter addita verba *utilem reipubl.* — *Sive ira*, omnes codd. excepto Senat. 1. ex quo Cortius *seu* edidit. — Verba *quam postea scriptam edidit* male suspicaces Gruterus et Cortius pro suppositis habent; Dahlius vero recte vidit propterea a Sallustio addita esse, ut se exc..aret, quod eam orationem non ut Caesaris, Catonis, aliorum, retulerit.

§. 7. *ubi ille assedit*] Stantes enim dicebant, uti iudicum erat sedere; cf. c. LIII, 1. *postquam Cato assedit.* Cic. p. Rabir. 5, 11. p. Rosc. Am. 1, 1.; 22, 60. Cort. Adde Ernestii Clav. Cic. v. *stare* et *sedere.* — *Ut erat paratus*, i. e. *pro* dissimulatione sua, ad quam semper erat paratus. *Ut* enim cum *esse* verbo et nomine coniunctum adhibetur ad aliquam caussam indicandam, in rei alicuius natura sitam, vel rei alicui propriam, quod haud raro etiam *pro* praepositione indicatur. Cf. Iug. VII, 4. *Iugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, in tantam claritudinem pervenerat.* Aug. Matthias ad Cic. orat. p. Rosc. Amer. 12, 33. *ut erat furiosus.* p. Mur. 25, 51. *ut semper fuit apertissimus.* in Pison. 25, 59. *dices enim, ut es homo facetus: quid est Caesar?* Tacit. Ann. I, 41, extr. Herzog. ad Caes. B. G. IV, 3.

postulare, Patr. Conscr.] Codd. magnopere turbant; plurimi *po-*

ad dissimulanda omnia, demisso voltu, voce supplici postulare, Patres Conscripti ne quid de se temere crederent; ea familia ortum, ita ab adulescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet; ne

stulare a patribus Conscriptis, alii *post. patribus Conscr.*, alii *postulare coepit patres*, *postulare patres coepit*, *postulare patribus centum*, *post. patribus C.* Quae nunc in textu est scriptura Gruteri coniecturae debetur, quam Cortius recte vidit firmari iis codd., in quibus vel *coepit* vel *centum* vel *C.* exaratum est. Quum enim *postulare Patr. C.* scriptum esset, librarii pro suo ingenio C. litteram interpretati sunt *coepit*, unde *postulare* penderet, quod verbum iterum eos permovit, ut *Patr.* solverent in *a Patribus*, quae constructio plerisque notior erat. — Haec via certior videtur ea, quam Herzogius iniit, *a Patribus Conscr.* praeferendum censens, quia h. l. *personam*, a qua aliquid petatur, aegre abesse concedas.

ea familia ortum, ita vitam instituisse] Ita plerique codd.; alii *se* addunt post *familia* et post *ita*, quo in tali orationis nexu, ubi quale enunciationis subiectum habeatur ex praegresso verbo facile intelligitur, non opus esse Cortius bene observavit. Egit de ea re Zumptius quoque Gramm. Lat. §. 80, 7. not. 2. p. 438. Adde Wopkens. Lectt. Tull. p. 9. et pag. 53. Goerenz. ad Acadd. II, 10, 32. Wolf. ad Suet. Caes. c. 70. Drakenb. ad Liv. I, 23, 5. ubi plus triginta exempla collegit. Ruhnken. ad Rut. Lup. I, 11. p. 41. A. Matthiam ad Cic. p. Rosc. Amer. 22, 61. et Carol. Beier. ad Cic. Off. III, 26, 98. — Praeterea libri deteriores inferunt *dicebat* propter sequentem accus. c. infinit. Sed v. ad c. XXI, 3.

omnia bona in spe haberet] Inconsulte Wassius *bona* cum *spe* coniungit, quod et sententia et verborum collocatio prohibet. *In spe habere* idem est quod *sperare*; cf. Cic. Epp. ad Attic. XI, 19, med. *quod nulla equidem habeo in spe.* — *Existumarent* in longe plurimis codd. est; reliqui, quamquam in his satis boni, *aestumarent*, quod huic loco minus convenit; v. ad c. VIII, 2. coll. LVIII, 18. — *In populum Romanum* Gruteri coniectura est; codd. omnes tenent *in plebem Romanam*, quod in Catilinae ore hic valde displicet, quem, de suis maiorumque meritis immodice gloriantem, consentaneum videtur, non tam plebis quam populi Romani, quippe augustioris, beneficiis a se aucti, mentionem fecisse. Codicibus autem quantum in talibus tribuendum sit, docet cap. XXXIV, 1., ubi pro tritissima formula *Senatum Populumque Rom.* omnes libri habent *Senatum*

existumarent, sibi patricio homini, cuius ipsius atque maiorum plurima beneficia in populum Romanum essent, perdita republica opus esse, quum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romae.
8 Ad haec maledicta alia quum adderet, obstrepere

Populi Romani, vel c. XLII, 3. ubi multi scribendi compendia *ex S. C.* (i. e. ex Senati consulto) interpretati sunt *ex sociis Catilinae.* Vulgata unde originem duxerit, in promptu est; librarii enim scribendi compendium P. R. maluerunt explere *plebem Rom.* quam *popul. Rom.*, reputantes Catilinam omninoque omnes, qui rerum novarum cupidi essent, plebem sibi devincire, cf. Catil. XXXVIII, 1., et contra, plebem Catilinae magnopere studuisse, c. XXXVII, 1.; sed illi obliti sunt, Catilinam, animum probum simulantem, loqui quae e re sua essent.

inquilinus civis urbis Romae] *Inquilinus* est qui in alieno habitat, nullo possidendi iure. Contumeliose igitur Cicero vocatur *civis inquilinus*, quippe qui non Romae, sed in patris villa prope Arpinum natus esset. Idem convicium Cicero tangit orat. pro Sulla, c. 7, 22. *facetus esse voluisti, quum Tarquinium et Numam et me tertium peregrinum regem esse dixisti.* Apparet autem Catilinam *inquilinum* opponere *patricio homini*, gentis nobilitate claro, ita ut *homo novus* re quidem idem sit, sed verbis minus acerbum. — §. 8. *Ad haec maledicta* plurimi exhibent codd.; sed Fabr. 1. Sen. 1. Rem. 1. 2. Vin. Bas. 1. 2. 3. Eri. Teg. Guelf. 1. 2. 5. Rivii mss. et Leidd. I. L. M. N. *ad hoc* habent, quòd Gerlachius in textu expressit. Receptam a nobis lectionem Gruterus quoque habet et Langius, qui tamen cur ita scribendum sit nescit. Neque aliquid ex Cortii annotatis ad c. XLIV, 6. proficias, exempla tantummodo ex variis scriptoribus colligentis, quae sat multa apud ipsum sunt Sallustium; ita enim locutus est Cat. XIV, 3. XVII, 4. XXI, 3. XXVI, 4. XXX, 6. XXXI, 3. XXXVII, 10. XLIV, 6. LIII, 3. Iug. VI, 1. XXXI, 28. XLIX, 4. LXVII, 1. CXI, 2. et alibi; quibus locis comparatis, invenies Sallustium his vocibus uti ad novam rem et a prioribus diversam afferendam, similibus autem rebus coniungendis eas nunquam adhiberi. Nostro autem loco, quum quae praecesserunt aeque maledicta sint ac quae sequuntur, quippe quibus alius tantum modus conviciorum contineatur, luce clarius est, coniungendum esse *ad haec maledicta*, quo simul id consequimur, ut *alia* maiore vi pronunciari possit.

omnes, hostem atque parricidam vocare. Tum ille 9
furibundus: quoniam quidem circumventus, inquit, ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam.

XXXII. Dein se ex curia domum proripuit.

§. 8. *parricidam*] I. e. nefarium ac scelestum. Hoc enim vocabulo Latini saepissime ita utuntur, ut, deposita originis potestate, qua eum significat, qui *patrem* occidit, (cf. Cic. or. Philipp. II, 13, 31.) omnino eum indicet, qui quodvis scelus commisit non minus atrox et nefandum, quam est patrem occidisse; cf. c. XIV, 3. *omnes undique parricidae, sacrilegi, convicti iudiciis.* LI, 25. *quis reprehendet, quod in parricidas reipublicae decretum erit.* LII, 31. *vos de crudelissimis parricidis quid statuatis cunctamini?* Fragm. inc. 17, 3. *si parricida vostri sum.* Tacit. Historr. I, 85, extr. *hostem et parricidam Vitellium vocantes.* Cf. Drakenb. ad Liv. III, 50, 5. et Aug. Matthias ad Cic. orat. in Catil. I, 12, 29.

§. 9. *circumventus*] *Circumveniri* dicuntur, qui improborum malis artibus insidiisque capti urgentur et opprimuntur; cf. Cat. XVI, 3. *insontes sicuti sontes circumvenire.* XXXIV, 2. *se falsis criminibus circumventum fortunae cedere.* Cic. Off. II, 14, 18. *ut ei subveniatur, qui potentis alicuius opibus circumveniri urgerique videatur.* Tacit. Ann. I, 13, med. *omnes variis criminibus struente Tiberio circumventi sunt,* ubi v. Ernest. — *Incendium meum ruina restinguam.* Eadem fere Cicero refert orat. p. Mur. 25, 51. *quum Catoni respondisset, si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua sed ruina restincturum;* unde patet *incend. meum* esse *perniciem, interitum, qui mihi paratur. Ruina* autem *restinguere* petitum est ab incendiis, ubi ignis diruendis integris domibus flammaque nondum correptis sedatur. Male vero in nonnullis codd. additur *vestra,* quod propterea incommodum est, quia Catilina translata locutione usus, timoris faciendi caussa, quorsum ea valeret non ipse indicat, sed aliis divinandum relinquit.

XXXII. §. 1. *Dein*] Novem Gerlachii codd. habent *deinde;* Cortius de suis nihil monuit, sed vulgatam formam praebuisse videntur. Quare a maiore codd. parte nobis standum putamus. Cf. ad XL, 6. XLV, 4. LIX, 1. Neque tamen probare possumus, quod Herzogius *dein* particulae *adverbii* vim tribuit, interpretatus *cito, nullâ morâ,* cui vernaculum *sofort* respondeat. Quin potius *continuandi* in narrando potestatem pariter atque *deinde* habere cense-

Ibi multa secum ipse volvens, quod neque insidiae Consuli procedebant, et ab incendio intellegebat urbem vigiliis munitam, optumum factum credens exercitum augere, ac prius quam legiones scribe-

mus, eo tantum discrimine, ut hoc in *enumerando* solum obtineat. — *Secum ipse* Gerlachius hic et c. LII, 8. mutavit in *ipse secum*, quod valde displicet, quamquam aliquot codd. ita exhibeant, quorum tamen hic exigua auctoritas est, quum omnino libri mss. valde discrepent, aliis *ipse* omittentibus, aliis alio loco ostendentibus. Primariam autem vim inesse in *secum* voce constructio docet, usu loquendi firmata, cf. Iug. VI, 2. XIII, 5. CVIII, 3.; recte igitur *ipse*, magis ex abundantia quam oppositionis quaerendae caussa additum, postponitur. Cf. Iug. CXIII, 1. *Haec Maurus secum ipse diu volvens*, ubi Gerl. nihil mutavit.

quod neque insidiae Consuli procedebant] Dativum plerique interpretes, etiam Gerlachius, aptum esse dicunt ab omisso participio *paratae* vel *structae*, quod ellipsium genus valde importunum est. Herzogius *Consuli* a praegresso nomine ducere videtur, interpretatus *insidiae in Consulem*; sed dativus nunquam potest a substantivo aptus esse, nisi aut a verbali, (v. Zumptii Gramm. Lat. §. 84. A. 10. p. 477. Voss. de Constr. c. VIII. p. 33. Gronov. ad Liv. XXIII, 35, 7.) aut a nomine cum verbo coniuncto, cuius generis noster quoque locus est, quamquam Sallustius paullo negligentior magis obscurum aliquem animi sensum, quam dicendi usum secutus deprehenditur. Nam quum vulgo dativus *procedere* verbo additus *commodi* potestate eum significet, qui felici successu utitur, v. Drakenb. ad Liv. II, 44, 2., ambiguitatis vitio vix carent verba. Sed in promptu est Sallustium respectu eius, qui struxerit insidias, verbo absolute esse usum; quo fit, ut cum voce *insidiae* coniunctum *incommodi* potestate ad eum referri possit, cui struantur insidiae. Pariter hoc ipso cap. §. 2. *insidias Consuli maturent* ita dictum est, ut dativus pendeat a verbis *insid. matur.*; nam si *res mala* maturatur respectu alicuius, maturatur certe in eius incommodum. Etiam apud Caes. B. G. V, 20. *Trinobantibus Caesar imperat obsides XL, frumentumque exercitui*, dativus non pendet a *frumentum* voce, ut Herzogius vult, sed ab *imperat*; neque enim obest, quod alteri dativo, quo significantur ii, quibus imperata facienda sunt, alter additur, quo ii notentur, in quorum commodum aliquid imperatur. Eodem modo, ut dativi ratio a verbo repetatur, omnia

rentur antecapere quae bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego atque Lentulo ceterisque, quo- 2
rum cognoverat promptam audaciam, mandat, qui-

exempla explicanda sunt, quae Ramshornius Gramm. Lat. §. 116. A. I, 1. p. 198. attulit; non assentimur enim Viro Docto, esse verbi participium sive Graecum ὤν supplenti, velut in hoc Livii III, 37, 5. *id modo plebes agitabat, quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati repararent.* Vult ille *quae esset munimentum libertati;* sed nihil impedit, quominus etiam *repararent* ad interposita verba trahas, modo discedas a perversa recentiorum interpunctione, ea, quae cogitatione in unum comprehendenda sunt, in minutas particulas dissecantium, interno nexu carentes. Ceterum cf. etiam notata ad c. XIX, 1. et ad XXXIX, 3.

optumum factum credens] Plerique codd. *factu; factum* est in Ac. Guelf. 8. 10. septem Leidd. Erl. Bas. 3. Tur. 2. Eodem modo locutus est Cat. LV, 1. LVII, 5. Iug. CVII, 5. Erraverit tamen, qui putet, partic. perf. passivi in tali structura non differre a supino, id quod plerique omnes statuere videntur, etiam Ramshornius Gramm. Lat. p. 452. Participio enim, quod rem perfectam significat, tantummodo singulare aliquid notatur; supinum autem, quo generalis continetur verbi notio, universe rem agendam exprimit et latius patet; v. Bentl. ad Ter. Andr. I, 5, 1. *hocinest factu humanum aut inceptu?* quod germanice ita convertas: ist das menschlich so zu handeln? participium vero, quod alii praeferunt, hunc sensum habebit: ist das menschlich *gehandelt?* cf. Cic. Off. I, 3, 7. *honestumne factu sit an turpe dubitant id, quod in deliberationem cadit.* Eandem sententiam Horatius, ut poeta, ad singulam rem revocavit Sat. I, 4, 124. *sive vetabat, an hoc inhonestum et inutile factum necne sit, addubites,* ubi Heindorf. parum accurate. Eadem ratio est exemplorum Sallustianorum, ubi, quae adhuc peragenda sunt, quasi iam facta in unum comprehenduntur, quo artificio et Graeci et Romani haud parum perspicuitatis et elegantiae orationi conciliant.

antecapere quae bello usui forent] In magna scripturae varietate editorum alii alia sequuntur. Plurimi enim codd. tenent *multa antecapere;* Fabric. 1. *multo praevenire antecapere ea;* Fabr. 2. *multo praevenire et antec. ea;* Tur. 2. *multa loca antec.;* Leid. M. *multa antec. loca;* Guelf. 9. *multa praevenire antec. ea;* Guelf. 1.

bus rebus possent opes factionis confirment, insidias Consuli maturent, caedem, incendia, aliaque belli facinora parent; sese propediem cum magno exer-
3 citu ad urbem accessurum. Dum haec Romae geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Marcium Regem mittit, cum mandatis huiuscemodi.

XXXIII. Deos hominesque testamur, Impera-

2. Heuss. Vin. 2. Tur. 1. Bern. 3. Leid. E. G. H. L. N. *multa antec. ea;* Leid. I. *multa praevenire cupere ea.* Locum interpolatum esse unicuique patebit, quamquam de interpolationis caussa non omnes consentiunt. Cortius *multa* additum censet ab iis, qui vocem vellent adesse, ad quam relativum pertineret, pariter ut alii *ea* addiderint; quae posterior ratio vera est, prior non item. Patet enim scribas verbum *antecapere* explicuisse verbis *multo praevenire;* inde alii fecerunt *multa praevenire;* tum *multa* solum in textum irrepsit, cui nonnulli addiderunt *loca*, alii etiam *ea*, propter sequens relativum. Ita iam in promptu est *multa*, quod Gerlachius recepit, non genuinum esse; sed sententia etiam id abesse flagitat. Quid enim est, quod Catilina *multa* tantum, quae bello usui forent, antecapere vult, *alia* aeque utilia non vult? quem consentaneum erat, quaecumque sibi opportuna forent, in usum suum convertere studuisse. Infeliciter etiam Müllerus: *multo ante capere*; in qua scriptura *multo ante* valde importunum est, tum propter antegressum *prius*, tum quia Catilinae parum intererat opportunitates *multo ante* occupare, si modo *antecaperet; capere* vero nude positum in tali sententia plane contra dicendi usum est. In lectione a nobis recepta *prius antecapere* non debet offendere, siquidem verbis cum *prae*, *ante* et *re* compositis haud raro *prius*, *ante* et *rursus* additur. Cf. supra ad c. XVIII, 6. Gronov. ad Liv. XXI, 32, 7. *quamquam fama prius praecepta res erat.* Drakenb. ad I, 3, 4. Mich. Heusing. ad Vechner. Hellenol. p. 163. Bremi ad Nep. Datam. c. VI, 1. — Ante pronomen *quibus* nonnulli codd. inserunt *ut*, quod recte abesse docuimus ad c. XXIX, 2.; adde XXXIII, 5. XLI, 5. cf. Drakenborch. ad Liv. X, 41, 8. et ad XLIV, 2, 5. — *Legatos*, quod in nullo codd. deest, quodque Cortius pro sua lubidine eiecerat, praeeunte Gerlachio restituimus.

XXXIII. §. 1. *aliis faceremus*] Cortius ex solo Guelf. 3. *homini f.*, quod recentiores recte respuerunt omnes. A codicum

ter, nos arma neque contra patriam cepisse, neque quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate feneratorum plerique patriae, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus; neque cuiquam nostrum licuit more maiorum lege uti, neque amisso patrimonio liberum corpus

auctoritate si discedas, *homini* Gerlachio defendi posse videtur loco Cic. Epp. ad Famm. IV, 4, med. *dixit se Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem caussa negaturum*; sed ibi *homo* non aliam vim nisi *is* pronominis habet, de qua dixit Bremius ad Nep. Datam. X, 3. Eumen. IV, 4. Nostro autem loco requiritur indefinitius vocabulum, vel *quisquam*, vel, quo auctor usus est, *alius*. Quare videat Gerlachius, ne *homini* parum prudenter reiecerit, monendo „quae apud alios scriptores occurrant, Sallustio non obtrudenda esse." — *Feneratores*, sicut *fenus*, rectius scribitur quam *foeneratores*, *foenus*. Descendit enim vocabulum ab antiquo *feo*, i. e. gigno, unde etiam *fecundus*, *fetus* et *effetus*, v. ad c. LIII, 5. Gell. XVI, 12. Ruhnk. ad Ter. Phorm. II, 1, 71. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. T. I, 1. p. 79. — Pro *patriae* multi codd. exhibent *patria*, propter sequentes ablativos; sed duplicem vocabuli *expers* in eadem enunciatione structuram in Sallustio non esse sollicitandam Cortius recte monuit, comparatis locis c. XXV, 2. *docta litteris, multa alia*. Iug. LXXXIV, 2. *plerosque militiae, paucos fama cognitos accire*. v. Bremius ad Nep. Dat. III, 1. *hominem maximi corporis, terribilique facie*. Cic. Off. I, 28, 6. *reverentia adversus homines et optimi cuiusque et reliquorum*. Vellei. II, 41, 1. *hic forma excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effusissimus*, ubi Ruhnkenius cum ed. Bas. et Acidalio parum accurate ablativum praestare dicit.

lege uti] I. e. legis praesidio uti, lege ab iniuriis et saevitia feneratorum se defendere. Quum enim inde a primis reipublicae temporibus plebs fenoris onere nimis premeretur, plures leges latae sunt, quibus feneratores coercerentur. Duodecim enim tabulis, ut refert Tacit. Ann. VI, 16., sanctum erat, ne quis unciario fenore amplius exerceret, quam legem M. Duilius, L. Maenius, tribuni pl., repetiisse videntur, teste Livio VII, 16, 1. cf. ibid. c. 27, 2. T. *Manlio Torquato, C. Plautio Coss. semunciarium tantum ex*

habere; tanta saevitia feneratorum atque Praetoris
2 fuit. Saepe maiores vostrum, miseriti plebis Romanae, decretis suis inopiae opitulati sunt, ac novis-

unciario fenus factum. id. XXXV, 7, 1. *quum multis fenebribus legibus constricta avaritia esset.* Sed parum has aliasque, quas v. apud Sigon. de antiq. iure civ. Rom. II, c. 11., ad istud malum valuisse ex civitate tollendum, tum ex earum apparet multitudine, tum ex crebra et invidiosa feneratorum commemoratione; v. Beier. ad Cic. de Off. I, 42, 150. et ad II, 25, 89. Quam perdita istorum fuerit avaritia, quippe qui centesimis, quas ipsas *sanguinolentas* vocat Seneca de Beneff. VII, 10., non contenti, binas, ternas, adeoque quinas, capiti detractas, exigerent, docet Horat. Sat. I, 2, 14. ubi v. Heindorf. cf. Ernesti in Opusco. philoll. et critt. p. 18. Ed. Lugd. De aeris alieni illis temporibus magnitudine v. Cic. de Off. II, 24, 84. ibique Beier. — *Liberum corpus* se non habere conqueruntur, quia qui solvendo impares erant creditoribus servire debebant; v. Liv. VI, 34, 1. *quum iam ex re nihil dari posset, fama et corpore, iudicati et addicti, creditoribus satisfaciebant.* cf. Legg. XII Tabb. apud Gell. XX, 1. Tom. II. p. 290. Ed. Bip. Quae misera debitorum condicio quamquam varie mitigabatur, v. Liv. VIII, 28, extr., mansit tamen aliquamdiu, ut nexi essent, aut in vincula truderentur. Quintil. Declam. III. Valer. Max. IV, 8, 3. Cort. — *Praetoris* sc. *urbani*, qui iudiciis praeerat, civibusque ius dicebat; cf. Ernesti in Clav. Cic. h. v. Eum divitibus haud raro favisse, aere autem alieno inique pressis minus fortasse quam debebat auxilii tulisse, non est quod mireris; magna enim pecuniosorum apud omnes ordines gratia! cf. Cic. de Off. III, 14, 2.

§. 2. *maiores vostrum*] Omnes fere codd. tenent *maiores nostri;* quinque tantummodo *mai. vestri;* sed *vostrum* scribendum esse patet ex Gellio XX, 6. Quae ibi tamen Apollinaris Sulpicius, Gellii praeceptor, de usu genitivi pluralis *vestrum* et *vestri* disputat, duobus insignia sunt erroribus. Primus est, quod nostro loco *vestri*, quod alii maluerunt, pro genitivo habet, quum aperte nomin. plur. sit. Tum omnino falsum est, quod contendit *nostri* et *vestri* genitivos esse pluralis numeri, quamquam haec opinio, ab eo inde tempore propagata, ne nunc quidem, ut iam pridem debebat, explosa est, sed omnes, etiam praestantissimas Zumptii (§. 35. p. 112.) et Ramshornii (§. 46. p. 73. et §. 158, 3. p. 338.) grammaticas obsidet. Isti enim genitivi non pluralis, sed singularis numeri sunt, descenduntque a neutro pronominum possessivorum, ex

sume memoria nostra propter magnitudinem aeris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum aere solutum est. Saepe ipsa plebes aut dominandi 3

qua diversa origine sensus discrimen inter *nostri* et *nostrum*, *vestri* et *vestrum* clare patet. Intelligitur enim, in partitione hunc genitivum singularis numeri non poni posse, semperque dicendum esse *nemo nostrum*, *multi vestrum*, *primus nostrum* etc., contra bene se habere *memor nostri*, i. e. eius quod nostrum est, sive condicionis nostrae; vel *miserere nostri*, *odium vestri*, similia, ubi etiam personalia pronomina poni possunt, sed hoc discrimine, ut pluralis personas ipsas significet, singularis id quod personarum est; cf. Fragm. inc. 17, 3, *si parricida vostri sum*.

omnibus bonis] *Boni* Cortio sunt *divites*, quod h. l. non satis commodum est, licet Sallustius ipse probare videatur, Fragm. Historr. I. n. 9. *boni et mali cives appellati, non ob merita in rempublicam, sed uti quisque locupletissimus et iniuria validior*. Rectius intelliguntur optimates, qui rei publicae favent; nam ex verbis *maiores vostrum* intelligitur in tota epistola Manlium se atque suos patriciis opponere. De hoc vocis *bonus* usu cf. Bremi. ad Nep. Attic. XXII, 2. Car. Beier. ad Cic. Off. II, 16, 57. Goerenz. ad Acadd. II, 23, 72. et imprimis Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 22. extr. Gerlachius tamen h. l. *bonis* honestos cives probatisque moribus intelligi putat, ob seqq. §. 4. *nemo bonus vitam nisi cum anima amittit*. Sed huius loci prorsus alia ratio est. — *Argentum aere solutum est*. Multi libri habent *aere communi*, quam scripturam Dahlius scite monet ab iis profectam esse, qui aerarium intelligendum putarent. Manlius vero respicit Mariana tempora, quibus Valer. Flaccus, in Marii sept. Consulis locum suffectus, a. u. 668., a. Chr. n. 86., legem tulit, quo creditoribus quadrans solveretur, v. Vell. Paterc. II, 23, 2. *Aes* autem et *argentum* h. l. non metallorum genera significat, sed nummos sive monetam ex istis metallis cusam; aere igitur quum asses fierent, argento sestertii, patet Sallustium dicere, sestertium asse solutum esse. Quod ne cum Velleio non congruere videatur, tenendum est, sestertium inde a bello Punico secundo non ut antea duobus constitisse assibus et semisse, sed quattuor continuisse asses; cf. Plin. H. N. XXXIII, 13. *Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo Dictatore asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutari, sestertium quaternis*, ubi v. intpp. et Ruperti ad Tacit. Ann. I, 17.

studio permota, aut superbia magistratuum, armata
4 a patribus secessit. At nos non imperium neque divitias petimus, quarum rerum caussa bella atque certamina omnia inter mortalis sunt, sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit.
5 Te atque Senatum obtestamur, consulatis miseris civibus, legis praesidium, quod iniquitas Praetoris eripuit, restituatis, neve eam nobis necessitudinem imponatis, ut quaeramus quonam modo maxume ulti sanguinem nostrum pereamus.

Ita quod Sallustius dicit *aes pro argento*, i. e. assem pro sestertio, a Velleio *quadrans capitis* vocatur.

§. 3. *a patribus secessit.*] Eandem rem tangit Iug. XXXI, 17. et Fragm. Historr. I, 8. quibus locis plebs bis secessisse dicitur. Incertum tamen, easdem h. l. et Fragm. Hist. III, 22, 1. secessiones spectet, an plures, quas interpretes laudarunt, intelligat — *Armata* cum verbo *secessit* coniungendum esse Cortius recte vidit, quum antea, etiam apud Havercampium, ad praegressa traheretur. Eodem modo positum est et in Sallustii locis laudatis, et apud Liv. III, 50, 15. ac Flor. I, 23. — §. 5. *eam nobis necessitudinem* cum Gerlachio exhibuimus; Cortius *nobis* trium codicum ope expulerat, cum magno numeri, aliquo etiam sententiae detrimento.— Statim post revocavimus vulgatum verborum ordinem *maxume ulti*, quae Cortius ex uno Vin. I., cui tamen postea tres alii accesserunt, transposuerat, collato c. XXII, 3. et LI, 23. ubi pariter paucissimis codd. adiuvantibus verborum ordinem invexit in pedestris orationis scriptore haud probandum. Alia ratio videtur verborum *post paullo*, de quibus dixit ad Iug. CVI, 3.; quippe *paullo* in hac structura appositionis vim obtinet; cf. Ramshorn. §. 197. I, 2, b. p. 627. Plurima verborum *post paullo* exempla congessit Drakenb. ad Liv. XX, 60, 10. Caes. B. C. I, 20, 4. Noster Cat. XVIII, 3. Iug. LXXI, 5. LXXIV, 1.

XXXIV. §. 1. *respondit*] Cortius hoc verbum, quod in Guelf. 11. et Arondel. abest, eiecit. Sed Herzogius scite observavit, ubi ita interrogetur, ut responsum *petatur*, id abesse non posse; contra in familiari sermone, in disputando atque disceptando eo

XXXIV. Ad haec Q. Marcius respondit: Si quid ab Senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur; ea mansuetudine atque misericordia Senatum Populumque Romanum semper fuisse, ut nemo umquam ab eo frustra auxilium petiverit. At Catilina ex itinere plerisque 2 Consularibus, praeterea optumo cuique litteras mittit: Se falsis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunae cedere, Massiliam in exilium proficisci; non quo sibi tanti

vocabulo non magnopere opus esse. Vanis igitur suspicionibus indulsit Gerlachius, *respondit* pro interpolatione habens, quam rem arguat R littera, eius loco in Flor. 6. exarata, quippe qua scriba *Q. Marcii* cognomen significare voluerit, aliis postea pro compendio *respondit* verbi habentibus. — *Vellent* plerique omnes tenent codd.; octo *velint*, quod multis fortasse maiore fide dignum videatur, vulgaribus de temporibus verbi praeceptis praesens antecedente imperfecto damnantibus. Sed ut praesens historicum saepenumero excipit imperfectum, sensu magis quam forma verbi eam rem commendante, (v. Möbius ad Caes. B. G. I, 3. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 9, 25. Zumpt. Gramm. Lat. §. 76, 8. not. p. 378; adde Sall. Cat XLIV, 3. XLVII, 3. Iug. XLVI, 4. XCVII, 1. CVII, 1.) ita contra dicendi quadam licentia, imperfecto praegresso, ad praesens relabitur oratio, imprimis ubi animus paullo commotior est. Cf. c. XXXII, 2. *mandat*, *quibus rebus possent*, *opes factionis confirment*, *insidias Consuli maturent*. Tacit. Ann. I, 19, init. *Blaesus multa dicendi arte: non per seditionem desideria militum ad Caesarem ferenda ait; si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur vim meditentur?* Cic. de Off. I, 11, 11. *Cato ad Popilium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obliget militiae sacramento*, ubi v. Car. Beier. Vide etiam ad Catil. c. XLI, 5.

§. 2. *Massiliam in exilium*] Eandem rem, sed ut vulgi rumoribus debitam, refert Cicero orat. in Catil. II, 6, 4. et c. 7, 16. De *Massilia*, Galliae Narbonensis urbe a Phocaeensibus condita

sceleris conscius esset, sed uti respublica quieta
8 foret, neve ex sua contentione seditio oriretur. Ab
his longe divorsas litteras Q. Catulus in Senatu

(v. Thucyd. I, 13.), quae humanitate, litterarum studiis legibusque clara fuit, cf. Cic. p. Flacco c. 26, 63. Iustin. XLIII, 4, 5. coll. Moebio ad Caes. B. G. I, 1. — *Non quo sibi.* Sic plerique libri mss.; sed quattuor codd. *non quod sibi*, consueta harum vocum permutatione. Dictionis originem ac vim eruere conati sunt Perizon. ad Sanct. Min. IV, 12, p. 387 sq. et Cort. ad h. l., quorum ille rem satis explicatam putavit, si teneatur *eo* supplendum esse, hic, ista ellipsi non admissa, *quo* statuit per se et vi sexti casus significare *propter quod*, i. e. *quia.* Quibus haec iure obscuriora parumque accurate disputata videbuntur, eos meliora docebit Aug. Matthias ad Cic. orat. p. Rosc. Am. c. 48, 141. qui recte praecipit, *non quo* originem duxisse ab iis enunciationibus, in quibus *non eo — quod* fuerit. Deinde, quum *quod* pro relativo habitum esset, ad Graecorum morem per attractionem praecedenti *eo* est accommodatum, isque casus postea ibi quoque obtinuit, ubi *eo* neque praecessit neque cogitatione supplendum fuit. Inde consequitur et Zumptium errasse, qui Gramm. Lat. §. 78, 6. c. p. 399. docet, in formula *non quo* relativi ablativum significare *ut eo*, et Ramshornium, qui Gramm. Lat. §. 186, V. p. 569. sensus discrimen statuit inter *non quo* et *non quod* cum coniunctivo coniunctum; quam hic enim vult differentiam, ea indicativo nititur, quo vera affertur caussa, ut Matthias l. l. monuit. Recte igitur Beierus apud Cic. de Off. III, 22, extr. edidit: *eoque magis quod illa ordinum coniunctio ad salutem reipubl. pertinebat;* Heusingerus enim, Cortii praecepto ad h. l. seductus, *quo illa* scripserat. Ceterum Cortius nostro loco ita ingenio indulsit, ut etiam *esset* sine codd. eiiceret, fidelibus asseclis obsequentibus, nobis non item. Gerlachius in Commentt. Vol. II. P. I. p. 109. Cortio assentitur, permotus turpi calami lapsu, quo cod. Med, 6., *fuit* pro *esset* exhibens, inquinatus est.

neve ex sua cont.] Cortius, quocum iterum nobis pugnandum est, vim *neve* particulae plane neglexit, explicans *et non* sive *aut non*, quum ubique in consilio significando, praegressis *ut*, *ne*, *ut ne* particulis et negativa sententia sequente, prohibendi vocula *et ne*, i. e. *neve* opus sit. Non probamus autem Zumptii sententiam, qui Gramm. Lat. §. 78, 6, b. not. 1. pag. 398. ea ferenda censet exempla, ubi *neque* aut *nec* illatum est, pro *neve* aut *neu*; quae omnia, quum sine dubio scribarum errori debeantur, corrigenda indicamus cum

recitavit, quas sibi nomine Catilinae redditas dicebat; earum exemplum infra scriptum est.

XXXV. L. Catilina Q. Catulo. Egregia tua

Car. Beiero ad Cic. Off. I, 26, 91. et II, 21, 73. Codicum quam exigua in ista re fides sit perspicitur ex variis lectt. ap. Gerl. ad Iug. VIII, 2. Usus particulae quo magis pateat cf. Cat. LI, 43. Historr. Fr. I, 15, §. 4. Iug. X, 3. CII, 5. Liv. XXIX, 2, 13. Tacit. Ann. I, 42, init. I, 44, in. Huschke ad Tibull. I, 2, 36. et Herzog. ad Caes. B. G. VII, 47. — §. 3. *Q. Catulus*, vir magnae dignitatis atque auctoritatis, a. u. 676. cum M. Lepido Cons. Cui quantum Cicero tribuerit patet ex orat. p. l. Man. 20, 59. in Pis. 3, 6. Vell. II, 32. et 49. cf. Ernesti Clav. et Car. Beier. ad Off. I, 22, 76. — In fine capitis *est* retraximus, a Cortio inani suspicione eiectum.

XXXV. §. 1. *Q. Catulo*] Vulgo additur *S.* i. e. *salutem*, sed huius vocis signum plane abest ab omnibus Leidd. Bas. 1. Sen. Inc. 2. Guelf. 3. 4. 12. Rem. 1. 2. et Palat. 9. 10. Ceteri vel *salutem* vel *S.* adiunctum habent, praeter Erl. Teg. Tur. 1. 2. et vetustiores Palatt. in quibus est *S. Q. Catulo*; in Vatic. A. autem legitur *salutem dicit Q. Catulo*, ex qua diversitate recte coniicias eam vocem vel litteram insititiam esse. Cum Gerlachio igitur delevimus. — Verborum sequentium vulgata scriptura, quam etiam codd. plerique tenent, est: *grata mihi magnis in meis peric.*, quam Gruterus iam habuit suspectam, nondum tamen medicina inventa. Aliquid offensionis in verbis esse, senserunt etiam Rupertus et Dahlius, sed inepta excusatione utuntur, quoniam Catilinae ipsius verba habeantur, exagitato eius animo tribuendum esse, si verbis minus perspicuis utatur; quo iudicio nihil infelicius et indignius Sallustio, tam polito et eleganti scriptore, excogitari poterat. Quam recepimus scripturam maxima parte Cortii coniecturae debetur, a nobis tamen gravioribus argumentis firmatae. Vulgata primum eo displicet, quod *fides* tria praedicata habet, *egregia*, *re cognita*, *grata mihi*, *fiducia* vero plane nude positum est, quo omnis orationis concinnitas tollitur; tum *in* offendit, adiectivo postpositum, non substantivo sed pronomine subsequente; denique verba *grata mihi*, cum praegressis collata, mirum quantum languent. Quibus incommodis omnibus medetur scriptura in textum recepta, unde simul depravationis origo intelligitur; *mihi* enim ortum est ex *grata* m i n. Eo factum, ut *in*, quod adhuc in Guelf. 6. deest, obscuratum, ab aliis, qui necessarium ducerent, alieno loco

fides re cognita gratam in magnis meis periculis
2 fiduciam commendationi meae tribuit. Quamobrem defensionem in novo consilio non statui parare; satisfactionem ex nulla conscientia de culpa propo-

ante *meis* insereretur. Ad hoc genuinae scripturae vestigium apparet in Vatic. A., qui *in magnis* habet. Quam commode autem in hac sententia *gratam* referatur ad *fiduciam*, quivis facile sentiet. Gerlachius tamen, qui Rupertum et Dahlium sequitur, nullo pacto se profitetur intelligere, cur *fiducia grata* dici possit, quippe quae *iniucunda* fuisse nequeat. *Meis*, quod Cortius nimio brevitatis studio abiecerat, codicibus iubentibus recipere non dubitavimus; *mihi* vero, quo Müllerus Cortianam emendationem a se receptam auxit, quomodo ferri possit equidem non assequor.

§. 2. *defensionem in novo consilio* cet.] *Defensionem* notione non differre ait Kunhardtus a *satisfactione*, quod ei non concedimus. In promptu enim est, quod Cortius recte vidit in Excursu p. 401., haec sibi opponi vocabula, adversandi particula *sed* omissa. Cf. Cat. XVIII, 8. LVIII, 14. Goerenz. ad Finn. II, 34, 114. Liv. XXII, 58, 3. et Drakenb. ad I, 25, 8. Catilina enim, callido consilio Q. Catuli amicitiam simulans, *defensione*, qua malefici accusati aut arcessiti ad iudices utuntur, sibi non opus esse iactat, quia neque ipse culpae sibi conscius sit, neque ab amico noxius putetur; nihilominus tamen *satisfactione* i. e. *excusatione* in novo consilio sibi opus videri, quo Catulo brevi rationem redderet inceptorum, neve temere aut pessima caussa Roma excessisse videretur. *Novum* autem *consilium* non cum Gerlachio intelligo de coniuratione inita, sed de profectione ad Manlii exercitum, quod statim post callide miserorum patrocinium appellat, et poterat id novum videri iis, qui illum invidia Consulis Roma excessisse Massiliamque profectum putarent. Scite autem Langius observat, verba *parare* et *proponere* suis accommodata esse substantivis, ita, ut illud ad maiorem defensionis operam, hoc ad satisfactionis leviorem caussam spectet. Müllerus a vero prorsus aberravit, coniungere iubens *satisfactionem de culpa*, quod neque verborum ordo neque sententia permittit; sed non putavit V. D. dici posse *conscientia de culpa* pro *consc. culpae*, ut dicitur *conscius de alq. re*, Cic. Epp. ad Attic. II, 24, p. m. *his de rebus conscium esse Pisonem.* Eiusdem generis est *suspicio de alq.* Cic. Epp. ad Famm. XIII, 24, med. Consimilis mutatae structurae exempla praebet Ruddimann. Instt. P. II. p. 72. VII. not. 8. Ceterum Herzogius *conscientiam* haud recte interpre-

nere decrevi, quam mediusfidius veram licet cognoscas. Iniuriis contumeliisque concitatus, quod fructu 3
laboris industriaeque meae privatus gradum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum caussam

tatur *Mitwissenschaft*, intelligens de societate sceleris cum aliis inita, quum sensus potius sit, *quia mihi nullius apud animum meum culpae conscius sum.* Eo concidit, opinor, Herzogii sententia, alium prorsus genitivi atque *de* praepositionis h. l. sensum esse. — *Ex*, quod caussam significat, illustravimus ad c. XII, 2. Ceterum Kunhardti mirificos ad h. l. errores exagitare longum est.

quam mediusfidius veram] De hoc loco Gronovius Obss. III, 2. p. 338. ita: „Servius ad Virg. Aen. IV, 204. ostendit, olim lectum fuisse: *quae mediusfidius vera licet mecum recognoscas.* Quod mihi multo magis Sallustianum sonare videtur; imprimis illud, *satisfactionem, quae vera.* Sic enim in Iug. XLI, 1. *otio et abundantia earum rerum, quae prima mortalis ducunt.*“ Sed Servius haec memoriter laudavit, propter unum *mediusfidius*, quare nihil ei tribuendum est. Male idem *medius* interpretatur *testem*, quod plane absurdum est; rectius veteres, velut Varro de L. L. IV, 10. et Festus, viderunt *fidius* positum esse pro *filius*, ut sensus formulae sit *me Dius* (Διός, Iovis) *filius iuvet*; cf. Ger. I. Voss. in Etymol. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 68, 4. p. 292. Iovis autem filius quia Hercules hic intelligitur, *mediusfidius* idem est quod *mehercules*, sive, quod Ciceroni Or. 47, 157. magis probatur, *mehercule.* Huius dictionis analogia suadet, ut uno vocabulo scribatur *mediusfidius*, quod etiam Vossius probat. In eo tamen fallitur, quod *me* non accusativum pronominis putat, sed pro Graecorum *μά* habet; ellipticam structuram Langius agnoscit quidem, sed perperam supplet *perdat.* Denique non negligendum est, alios, quibus Cortius et Gerlachius accedunt, *fidius* ducere a *fide*, ut sit *πίστιος*, *Dius* vero i. q. Deus. Cui sententiae qui maxime favere videtur locus, non favet, Plaut. Asin. I, 1, 8. *per Dium Fidium quaeris;* comicus enim iocum quaerit dictione perverse utendo. A nostra sententia etiam Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. T. I. P. I. p. 256. stare videtur. — *Licet cognoscas* non est, ut Müllerus vult, *velim cognoscas*, sed potius *cognoscere poteris si volueris.* Eodem modo intelligendus Ciceronis locus Epp. ad Famm. XVI, 21, 4. *firmo id constantique animo facias licet.* — Pro *cognoscas* nonnulli codd. *agnoscas*, de qua permutatione v. ad c. XLVII, 3.

§. 3. *gradum dignitatis*] Quod vulgo editur, *statum dignita-*

pro mea consuetudine suscepi; non quin aes alienum meis nominibus ex possessionibus solvere possem, quum et alienis nominibus liberalitas Orestillae suis filiaeque copiis persolveret, sed quod non di-

tis, licet omnibus firmetur codd., tamen a Cortio ita in dubium vocatum est, ut locum emendandum consuerimus. *Status* enim *dignitatis*, Cortio acute observante, non dicitur, nisi de dignitate, quam quis habet, neque vero de ea, quam exspectat quaeve ei debetur. Affert ille Cic. Epp. ad Famm. IV, 9. p. m. *fortuna tua laudatur, quod tenueris et statum et famam dignitatis tuae;* cui addimus Epp. ad Attic. I, 20, p. init. *neque de statu nobis nostrae dignitatis est recedendum*, ubi non est negligendum, in altero verbum esse *tenere*, in altero *non recedere*. Relicta tamen quam bene ingressus erat via, vulgatam defendere conatur, quum antea coniecisset scribendum esse: *quod fructum laboris industriaeque meae non obtinebam*. Quod nos coniecimus neque longe recedit a vulgata, et magnam habet a dicendi usu commendationem; cf. Cic. Off. III, 26, 8. *tenere consularis dignitatis gradum.* p. Cluent. c. 55, 150. *quum altiorem gradum dignitatis esset consecutus.* p. Mur. c. 27, 55. *qui unum ascendere gradum dignitatis conatus est.* p. Sext. 22, 49. *me hoc honoris gradu sine dolore caruisse.* Cf. Ruhnken. ad Rutil. Lup. p. 48. Catilinam patet intelligere repulsas consulatus; quo etiam spectant sequentia *non dignos* etc., quibus Ciceronem notat. — *Non quin* unice verum, quia duplex negatio requiritur; libri tamen plurimi *non quia*, alii *non quod*. Cf. Cic. Epp. ad Famm. IV, 7, 1. Zumpt. Gramm. §. 78, 6, c. 2. p. 400.

aes alienum meis nominibus] *Nomen*, quod vulgo aut debitum significat aut debitorem, v. Ernest. Clav. Cic., h. l. ita positum videtur, ut significet *nominis in tabulas relationem;* ablativi autem, vim quam dicunt instrumenti obtinentes, ita referuntur ad verba *aes alienum*, ut, si explicatius dicere velis, supplendum sit *factum* sive *contractum;* idem voluerunt, qui *sumptum* ex glossa in textum intulerunt, quod duodetriginta codd. ap. Gerlach. tenent. Ad sequentia *aes alienum* cogitatione repetendum esse vix est quod moneatur. — *Quum et alienis*, quod Gerlachius edidit, nobis quoque in maxima codd. inconstantia probabile visum; ita est in Vatic. A. Teg. Bas. 2. Palat. 4. 8. 9. Bern. 1. Tur. 1.; alii pro *et* habent *etiam*, *ex*, *es;* in aliis *quum* abest, *et* servatur; contra alii *quum* retinent, *et* ignorant; alii denique aut ante *quum* aut sine eo *sed*

gnos homines honore honestatos videbam, meque
falsa suspicione alienatum esse sentiebam. Hoc 4
nomine satis honestas pro meo casu spes reliquae
dignitatis conservandae sum secutus. Plura quum 5

ostendunt. Quibus omnibus inter se collatis, patet, opinor, scribis *et* in hac enunciationum coniunctione mutandi errandique caussam exstitisse. *Et* pro *etiam*, apud Ciceronem certe, recte poni posse, auctore L. Valla, multi negant, v. c. Heusing. ad Cic. de Off. I, 38, 8. Goerenz. ad Legg. I, 7, 23. et II, 12, 29. cf. ad Acadd. I, 7, 26. et Aug. Matthias in Wolfii Annall. Litter. III. p. 5. Sed Wolfius ad Cic. de N. D. I, 5, 12. in Annall. II. p. 302. hunc usum, finibus tamen coercitum, vindicavit; cuius ex laudatis exemplis patet, familiari imprimis sermoni *et* pro *etiam* esse concedendum, leviorenque quandam vim in hac particula quam in *etiam* inesse. Videtur autem haec *et* particulae potestas ab elliptica dicendi ratione repetenda, altero membro omisso; velut nostro loco suppleveris *quum et meis et al. nom.* Iug. XXV, 5. *hi, quod in invidia res erat, simul et ab Numidis obsecrati, triduo navim ascendere*, i. e. *et ipsi properantes, et ab Num. obs.* Liv. I, 12, 8. *Romulus, et ipse turba fugientium actus, Iupiter, inquit* etc. quae sic videntur solvenda: *R. quum et alii, et ipse ageretur.* Cic. Epp. ad Attic. VII, 26, extr. *nunc pueri certe in Formiano videntur hiematuri; num et ego, nescio;* cogita: *num et illi et ego.* de N. D. I, 39, 109. *quoniam nascuntur in terra, nascantur et in aqua*, i. e. *et ibi et in aq.*, ad quem locum v. Creuzerum, multa tamen miscentem; cf. etiam Zumpt. Gramm. Lat. §. 67. p. 274. et Car. Beierus ad Cic. de Off. I, 40, 142., qui tamen non satisfecerunt O. M. Müllero ad Cic. p. Sext. 59, 126. Quippe delectatur V. D. doctrina sua ad Cic. de Or. I, 46, 202. proposita, acquiescitque in Moseri iudicio, caute, ut ait, ad Cic. de N. D. III, 19. p. 576. Vallae praeceptum retinentis. — *Quum* valet *quum tamen*; cf. Cic. de Finn. 1, 2, 4. *hoc primum est, in quo admirer, cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, quum iidem fabellas Latinas legant.* Nep. Eum. c. 10, 3. *hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset.* id. Phoc. c. 1, 2. *Phocio fuit semper pauper, quum divitissimus esse posset.* Cf. Scheller. Lex. ampl. p. 2537. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 59.

honore honestatos] Eodem modo Plautus Capt. II, 2, 106. *quum me tanto honore honestas.* Cic. orat. in Catil. IV, 10, 20. *tantum*

scribere vellem, nunciatum est vim mihi parari.
6 Nunc Orestillam commendo tuaeque fidei trado; eam ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus. Haveto.

XXXVI. Sed ipse paucos dies commoratus apud C. Flaminium in agro Arretino, dum vicinita-

laudem, quanta vos me honestatis, nemo est assecutus. Sall. Iug. X, 2. *me regnumque gloria honoravisti.* — Post *alienatum* cum Gerlachio ex codd. Bass. Bern. Leidd. et Palatt. addidimus *esse;* quod Cortius, quamquam in omnibus suis, ut videtur, invenit, nulla de caussa expulit. — *Alienatum* non ita capiendum, ut Cort. et Gerl. fecerunt, ut suppleatur *ab honore.* Rectius Herzogius absolute positum censet, interpretatus *repulsum, neglectum, reiectum; alienare* enim de quovis neglectu et contemptu dicitur, v. Ruhnken. ad Ter. Heaut. V, 2, 26. — §. 4. *Pro meo casu* i. e. pro mea condicione aspera sive calamitate; cf. XL, 2. *dolens eius casum,* ubi Cortius haec laudat: Iug. XIV, 22. *laetandum magis quam dolendum puto casum tuum.* XXIII, 2. *eos miserando casum suum confirmat.* Liv. XXXIX, 11, 7. *mulier miserari casum adolescentis coepit.* Tacit. Ann. I, 39. — Ante *commendo* Langius, Gruterum secutus, *tibi* ex paucissimis codd. intulit; sed *commendo* quo pertineat verbis sequentibus *tuae fidei* satis clarum fit; eodem modo Caesar B. C. III, 57. *quem ab illo traditum et commendatum in suorum necessariorum numero habere instituerat.* — *Haveto* in omnibus libris aspiratur; cf. Quintil. I, 6, 21. et Conr. Leop. Schneider. Gramm. T. I. P. I. p. 185.

XXXVI §. 1. *apud C. Flaminium*] Edd. omnes addunt *Flammam*, quod in uno Naz. legitur; relicuis omnibus hoc nomen ignorantibus, Gerlachius eiecit, quod factum valde probamus. Ita minus etiam probabile fit, hunc Flaminium eum esse, de quo Cicero mentionem iniicit Epp. ad Attic. XIV, 16. et ad Famm. XVI, 24., quam multorum sententiam ut nihil plane adiuvat, ita infirmat temporum ratio, siquidem utraque epistola post Caesaris mortem scripta est. — *Arretino*, quod tantummodo Guelf. 1. Tur. 1. 2. Vin. 2. Med. 9. Ven. 4. et nonnulli Popmae libri tenent, unice verum est; plerique omnes *Reatino*, librariorum lapsu. Roma enim in Etruriam proficiscentibus Reate in Sabinorum terra situm a dextra iacet, neque probabile est Catilinam Faesulas properantem

tem, antea sollicitatam, armis exornat, cum fascibus atque aliis imperi insignibus in castra ad Manlium contendit. Haec ubi Romae comperta sunt, Senatus Catilinam et Manlium hostis iudicat; ceterae multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere, praeter rerum capitalium 2

a recta via devertisse. Praeterea *vicinitas sollicitata armisque exornata* non potest alia nisi Arretii in Etruria esse. — *Cum fascibus*, v. Appian. B. C. II, 3. Plut. vit. Cic. c. 16. — *Comperta sunt* omnes habent codd.; Cortius tamen *sunt* omisit.

§. 2. *hostis iudicat*] I. e. *perduelles*; apposite Cortius affert Cic. de Off. I, 12, 1. *illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur;* quibuscum plane consentiunt, quae Varro L. L. IV, 1. tradit. — *Sine fraude*, h. e. sine damno, quod saepenumero poenâ constat; fraus enim et active dicitur de decipiendi fallendique studio, et passive de eo, quod fraude commissa vel ei qui fecit, vel qui passus est, accidit, i.e. incommodum sive detrimentum. Cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. V, 4, 8. *in fraudem illicis.* Quare formulae *sine fraude* duplex sensus esse potest, aut *sincere, vere*, ut apud Caes. B. C. II, 22, 1. *Massilienses sese dedere sine fraude constituunt*, aut *sine damno*, Liv. I, 24, 5. *quod sine fraude mea populique Romani fiat facio.* XXVI, 12, 5. *qui civis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset.*

praeter — condemnatis] *Condemnatis* neque cum Dahlio referes ad verba *diem statuit*, neque cum Prisciano XVII, 21, 161. p. 85. Ed. Kr. pro *condemnatos* dictum putabis. Dudum enim interpretes viderunt pendere a verbo *licet*, *praeter* autem adverbium esse, pro *praeterquam* positum. Iustin. XIII, 5. *omnium civitatium exules, praeter caedis damnati, restituebantur.* cf. Aug. Matthias ad Cic. p. l. Man. c. 23, 67. *videbat populum R. non locupletari, praeter paucos.* Heusing. ad Off. II, 2, 3. *nec quicquam aliud est philosophia, praeter studium sapientiae.* Drakenb. ad Liv. V, 53, 13. et Oudendorp. ad Caes. B. G. I, 5, 3., ex cuius exemplis apparet hanc particulam imprimis relativo sequente fuisse positam, v. c. Cic. Epp. ad Attic. V, 3. *nullas adhuc (litteras) acceperam, praeter quae mihi binae in Trebulano redditae sunt.* In his Ruddimannus Instt. Tom. II. p. 20. parum accurate *is* pronom. cum repetito substantivo supplendum putat. Neque assentior Herzogio,

3 condemnatis. Praeterea decernit, uti Consules delectum habeant, Antonius cum exercitu Catilinam
4 persequi maturet, Cicero urbi praesidio sit. Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxume miserabile visum est; cui quum ad occasum

qui iis locis; ubi *praeter* cum *quod* pronomine coniunctum legitur, praepositionis vi positum censet, velut apud Caesarem l. l. *frumentum omne*, *praeter quod secum portaturi erant*, *comburunt*. Nam quae caussa sit, cur relativi neutrum singul. aliam constructionis legem habeat atque reliquae huius pronominis formae, nullo pacto potest intelligi, quum praesertim *quod* non a praepositione, sed a verbo pendeat. Sed patet Virum Doct. analogiam non esse secutum, pari casus primi et quarti forma deceptum.

§. 3. *delectum*] Ita scripsimus, codd. omnibus, uno excepto, iubentibus, non *dilectum*, quod Cortius ex ingenio dedit, auctoritate nisus virorum doctt. qui abunde docuerint, veteres istam formam alteri praetulisse. Eadem fere Oudendorpius affert ad Caes B. G. VI, 1, 1., ubi Herzogius parum dextre *dilectus* formae patrocinium suscepit, assentientem tamen nactus Hertelium ad Tac. Agric. c. 7.; addi possunt, quos Gesnerus laudat in Thes. L. L., Burmannus ad Ovid. Met. X, 324. et Drakenb. ad Sil. VII, 43. Sed quicquid dicitur ad *dilectum* defendendum, nobis ista forma non solum propter exiguam librorum fidem, sed etiam propter vim *di* syllabae magnopere suspecta est, habemusque assentientem virum acutissimum, Car. Beierum ad Cic. de Off. I, 41, 149. cui accedit Gernhardus ad Cic. Lael. c. 16, 56. et §. 62. et ad Off. I, 2, 6. Luculenter in eandem sententiam nuper disputavit Ioan. Goerlitzius in scriptione scholastica, Witebergae a. 1827. edita, p. 9. sq., qui, ut *diligere* non *eligendi* notione dictum esse demonstraret, non solum comparavit Auct. ad Herenn. IV, 21, extr. *deligere oportet quem velis diligere*, sed bene etiam monuit, si vera esset illa quam in *diligendo* inesse volunt vis, etiam *dilexit* et inde ductas formas pro *delegit* dictas debere reperiri, quae nusquam exstant. Quam ob rem *dilectus* pro *delectu* nullo modo dici potest, ac ne Latinum quidem vocabulum est, quum nullus exstet locus, ubi de *amore* intelligendum sit. Cf. etiam notata ad c. XXV, 3. — *Maturare* sequente infinitivo est *festinare*; planius etiam infinitivum in verbum finitum mutaveris, pro *maturare* adverbio *celeriter* posito. Tacit. Historr. V, 18, extr. *debellatum eo die foret*, *si Romana*

ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi otium atque divitiae, quae prima mortales putant, affluerent, fuere tamen cives, qui seque remque publicam obstinatis animis perditum irent. Namque duobus Senati decretis ex tanta multitudine neque

classis sequi maturasset, i. e celeriter secuta esset. Sall. Iug. LXXIX, 5. *duo fratres maturavere iter pergere.* XXXVI, 1. *Albinus commeatum — maturat in Africam portare.* Cort. Cf. notata ad c. XVIII, 8. Caes. B. G. I, 7, 1. ubi Herzogius comparavit Cic. Epp. ad Attic. IV, 1.

§. 4. *visum est*] Verbum substantivum, a Cortio eiectum, qui parum etiam abfuit, quin *mihi* deleret, restituimus, libris ita iubentibus omnibus. — *Parerent* recte tuetur Gerlachius; Cortius ex quattuor tantummodo codd. scripsit *paterent*, quod cur h. l. ferri nequeat, iam diximus ad c. X, 1. Qui Cortium sequuntur, iis fraudi fuit, non attendisse ad praegressum *armis domita*, quae res neglecta aeque criticos atque interpretes saepe a recta via deduxit; v. ad c. II, 8. — Verba *ad occasum ab ortu solis* ut non naturali ordine posita notat Quintil. IX, 4, 23. Eodem tamen modo, monente Cortio, locutus est Mela III, 5. *aliquamdiu ad occasum ab oriente currens.* et Seneca Epp. LXXXIX, p. med. *amnes usque ad ostium a fonte vestri sunt.* Comparari etiam possunt ii loci, ubi pro vulgato *dies noctesque* dicitur *noctes et dies*, velut Cic. de Orat. I, 61, 260. v. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 1, 76. — *Cui*, quod vel pueri vident cum *parerent* coniungendum esse, Langius pessime refert ad *fuere*, quod h. l. idem significat ac *reperti sunt, exstiterunt.* Eiusdem structurae locum habes Iug. LXIV, 1. ubi criticus nihil mutavit. — *Quum* sequente *tamen* particula idem valet quod *quamquam*; cf. c. III, 5. Iug. VI, 1. Heusing. ad Cic. Off. III, 2, 1. Goerenz. ad Legg. I, 8, 24. Sed interdum *tamen* etiam omitti idem docet ad Cic. de Finn. II, 27, 88. et ad V, 26, 76. Bremius ad Nep. Arist. III, 2. ad Eum. V, 2. — *Otium* de *pace* dicitur, indeque nata omnium securitate, v. Bremius ad Nep. Timol. II, 2. Cort. ad Cic. Epp. ad Famm. II, 17, med. *si auditum erit, otium esse in Syria.* ib. XII, 1, init.

perditum irent] Constructio apud Sallustium satis frequens, qua conatus studiumque aut voluntas aliq. faciendi significatur; cf. Cat LII, 12. *bonos omnis perditum eant.* Iug. XXXI, 27. *ne ignoscendo malis bonos perditum eatis.* LXXXV, 42. *bonorum prae-*

praemio inductus coniurationem patefecerat neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat; tanta vis morbi, uti tabes, plerosque civium animos invaserat.

mia ereptum eunt. Liv. XXVIII, 41, 2. *qui te in Italia retineret, materiam gloriae tuae iste ereptum videri posset.* Ibid. §. 9. *aliena ire oppugnatum.* In aliis locis, ubi additum est verbum, quo consilium indicatur, ista locutione studium rei significatur non iam praesentis, sed mox agendae vel aggrediendae; cf. Sall. Iug. LXVIII, 1. *cum maxuma cura ultum ire iniurias festinat.* Liv. XXXIX, 10, 4. *vitricus ergo tuus pudicitiam, famam, spem vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Curt. X, 8. *Meleagri temeritatem armis ultum ire decreverant.* Quin Sallustius eodem sensu *properare* c. sup. coniunxit, Fragm. Historr. III, 22, 16. *ultro licentiam in vos auctum atque adiutum properatis.* Non est igitur assentiendum Zumptio, qui Gramm. Lat. §. 83, 2. not. p. 469. supinum et verbum *ire* nihil aliud esse dicit, nisi eius verbi, unde ductum est supinum, circumscriptionem, quod magis ad germanicam interpretationem, quam ad dictionis vim et naturam spectat. Aliud eum docere poterat, quem ipse laudavit, Ger. I. Vossius, de Analog. III, 17. p. 81. ita disserens: „nec tamen dissimulare possum, in huiusmodi circumlocutione etiam inesse notionem *futuri*. Quum dico *ire perditum* indico quid fiat, et quid futurum; nempe hoc agi, ut perditio alicuius *consequatur.*"

§. 5. *duobus Senati decretis*] Haec verba non ablativos esse instrumenti, sed absolutos, integrae enunciationis vim obtinentes, intelligitur ex voce *praemio;* vernacula convertas *bei zwei Senatsbeschlüssen*, cf. ad c. XXXIX, 3. — Ad verba *inductus patefecerat* Müllerus Cortium secutus pronomen *aliquis* supplere iubet, quod prorsus contra usum est Latini sermonis. In negativa enim sententia non *aliquis* sed *quisquam* ponitur, quod recte observavit Heindorfius ad Hor. Sat. I, 4, 35. probante Aug. Matthia ad Cic. orat. p. Rosc. Am. 12, 33. cf. Car. Beier. ad Cic. Off. T. I. Excurs. XI. p. 338. et ad II, 8, 28. Eo autem deterius Mülleri iudicium videri debet, quum *quisquam* re vera assit, et ad utrumque enunciationis membrum pertineat. — De ratione plusquamperfecti diximus ad c. XXIV, 1. — *Morbi, uti tabes* haud cunctati scripsimus pro *morbi atque uti tabes*, quod omnes fere codd. tenent. Copula tamen abest in tribus Wassii, duobus Gruteri, uno Rivii,

XXXVII. Neque solum illis aliena mens erat, qui conscii coniurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinae incepta probabat. Id adeo more suo videbatur facere. 2

Veneto 4. et Barber. 4. quod sufficit in re, ubi etiam sine codd. auctor corrigendus foret; v. ad c. X, 6. Gerlachius, iusto timidior, *atque* uncis tantummodo inclusit; in Commentariis tamen p. 112. delendum censet.

XXXVII. §. 1. *qui conscii coni. fuerant*] Cod. Guelf. 8. Incert. 2. Leid. K. Bas. 3. et Bern. 2. pro *fuerant* exhibent *erant*, Leid. H. *fuerunt*; relicui omnes et Leidenses et Cortiani, quantum ex Cortii nota coniicere licet, *fuerant* tuentur. Gerlachius vero scripturae varietatem ita enotavit, quasi in plerisque, praeter memoratis, verbum substantivum abesset, ipseque eiecit, Cortium in ea re secutus. Nobis ista omissione vis facta videtur Sallustio, qui verbum substantivum, nisi praesenti positum, non solet abiicere, praesertim relativo antecedente. Plusquamperfectum autem, pro quo imperfectum exspectaveris, ita explicandum videtur, ut eius verbi tempus praesens non de re plena actione intelligatur, sed inchoandam modo rem significet, quo fit, ut plusqf., quod rei initium iam praeteritum indicat, quum alia res adhuc duret, sensu non diversum sit a vulgari imperfecto. Velut nostro loco *qui consc. coni. fuerant* idem est quod qui ad coniuratos se *contulerant*, vel *coniurare inceperant*, i. e. qui coniurati erant. Iug. XXVI, 3. *Iugurtha omnis promiscue, uti quisque obvius fuerat, interfecit*; i. e. uti obvius *processerat* vel *factus erat*, i. e. obv. erat. Vell. Pat. II, 3, 2. *Gracchus — vitam, quam gloriosissime degere potuerat, immatura morte finivit*; *potuerat* est *facultatem adeptus erat*, i. e. poterat. Cic. orat. p. Rosc. Am. c. 23, 65. *nemo putabat quemquam esse, qui, quum omnia divina iura polluisset, somnum statim capere potuisset.* Similia, sed de solo *esse* verbo, quippe cuius praeteritum a φύω descendat, tradit Heusing. ad Cic. de Off. III, 21, 4, perperam tamen tales locos admiscens, ubi *fuerat* cum participio perf. pass. coniunctum est. Eum sequitur etiam Bremius ad Nep. Themist. 8, 3. coll. Attic. 7, 1. et Alcib. 6, 3.

§. 2. *Id adeo*] Vim *adeo* particulae varie explicant; Cortius enim, auctoribus Servio ad Virg. Georg. I, 24. et Donato ad Ter. Eun. I, 2, 124. pro expletiva particula habet, sensu carente, quam futilem sententiam etiam Ruhnkenius ad Ter. l. l. amplectitur;

3 Nam semper in civitate quibus opes nullae sunt bonis invident, malos extollunt, vetera odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student;

Müllerus continuativam potestatem ei tribuit, *vero* interpretans; Langius denique pro *et quidem* cum emphasi quadam dictum censet, quod, quamquam non plane accuratum est, proxime tamen ad verum videtur accedere. Sallustius enim hac particula cum *id* coniuncta utitur, ubi ad praegressam enunciationem accessio fit gravioris cuiusdam sententiae, quod Germani vocula *ia*, *sogar*, vel utraque copulata *ia sogar* significant. Nostro igitur loco eo cumulatur sententia, quod rerum novarum studium non solum tunc temporis, sed *de more* plebis fuisse dicitur. Pariter in fine capitis §. 11. antegressa verba eo amplificantur, quod priorum annorum malum *revertisse* memoratur; cf. Iug. LXV, 3. *eum imperium Numidiae sine mora habiturum; id adeo mature posse evenire.* CX, 4. *tua amicitia apud animum meum nihil carius habeo; id adeo experiri licet.* CXI, 1. *faciundum aliquid, quod illorum magis quam sua retulisse videretur; id adeo in promptu esse.* Eodem fere modo voculae vim explicavit Kaercherus in Iahnii Annalibus Philol. et Paedag. a. 1826. I, 1. p. 201. cf. etiam Fr. Lindemannus ad Ruhnkenii Elog. Hemsterhus. p. 5.

§. 3. *quibus*] Sic omnes codd.; *quis*, quod inde a Cortio multae edd. tenent, merum huius figmentum est. — Verborum *quibus opes nullae sunt* cet. structuram illustravimus ad c. XIII, 2. cf. hoc capite extremo §. 9. et Ruddimann. Institt. T. II. p. 19 sq., qui tamen multa miscuit, et Car. Beier. ad Off. II, 22, 79. — *Boni* quominus cum Cortio intelligantur ditiores et honore atque opibus fortunati, hoc obstat, quod *mali* opponuntur; quare non dubitandum, quin significentur cives honesti et reipublicae amantes, ut supra c. XXXIII, 2. cf. Ernesti in Clav. Cicer. h. v. Si quis tamen etiam de opibus eorum cogitare velit, non repugno, modo ne solas cogitet. — *Aluntur* Cortius eadem metaphora dictum putat, qua Cicero dixit p. Sext. c. 36, 78. *reipublicae sanguine saginari.* ibid. c. 46, 99. *discordiis civium et seditione pasci;* et p. Mil. c. 2. 4. *quos P. Clodii furor rapinis et incendiis pavit.* Sed nostro loco verba *sine cura* docent *ali* proprie de *victu quaerendo* dictum esse; pariter supra XIV, 2. *quos manus aut lingua periurio aut sanguine civili alebat*, i. e. qui vitam tolerabant periurio aut caede civium; ita hunc locum recte cepit Car. Beierus ad Cic. de Off. II, 11, 40. ubi verba *qui maleficio et scelere pascuntur*

turba atque seditionibus sine cura aluntur, quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana 4 plebes, ea vero praeceps ierat multis de caussis.

significant, qui m. et sc. quaestum faciunt, plane ut apud Livium XXXIII, 47, 8. *quos p a v e r a t publicus peculatus.*

quoniam egestas cet.] *Habetur*, quod Cortius idem dicit esse atque *est*, supra illustravimus ad c. I, 4.; possidendi enim notione non abiecta *habere* significat egestatem *tolerare*, sive *retinere*, ut Frotscherus interpretratur, Obss. in Sall. p. 15., ubi totum hunc locum bene contra Langium defendit, qui perverso iudicio haec omnia a glossatore profecta censet. Scite idem Frotscherus vim *quoniam* particulae in hoc nexu explicavit, qua non certa veraque rei caussa exponitur, sed talis, quae a rerum dictarum opportunitate vel occasione pendeat, temporis notione adiuncta, cf. Iug. III, 1. XXX, 4. LXXIX, 1. Ut h. l. auctor praegressis verbis *sine cura* admonitus, explicandi caussa sequentia adiecit, ad sensum non plane necessaria. Ceterum *sine damno* neque idem est atque *facile*, neque copulâ supplendâ cum *facile* est coniungendum, ut Glareano placet, neque a verbo *habetur* pendet, sed instar enunciationis integrae est ita solvendae: *nullo ex ea re damno oriente.*

§. 4. *urbana plebes, ea vero*] Pronomine demonstrativo magnam quandam sententiae vim addi non fugit interpretes; eodem modo auctor locutus est c. LVIII, 16. *in fuga salutem sperare, ea vero dementia est.* Cic. de N. D. II, 10, 27. *reliqua pars mundi, ea et ipsa tota natura fervida est.* cf. Ruddimanni Institt. Gramm. T. II. p. 370. Pronomen autem h. l. ita ad praegressum subiectum refertur, quasi id nominativus absolutus sit, quod etiam Langius sensit, verba interpretatus *quod ad urbanam plebem attinet.* Haec autem constructio, de industria instituta, non confundi debet cum altera, ubi Latini, nomine praegresso nonnullisque interiectis, non negligentia quadam, ut videtur, sed perspicuitatis sensu ducti, pronomen *is* vel *hic* ponere solent, de qua re monuit Aug. Matthias ad Cic. Orat. in Catil. II, 12, 27. *nunc i l l o s, qui in urbe remanserunt — monitos e o s velim.* cf. eundem ad Orat. p. l. Man. c. 12, 33. Heusing. et Beier. ad Cic. de Off. I, 35, 127. et I, 38, 137. Ruhnken. ad Ter. Eun. V, 4, 6. et Conr. Heusing. Praef. ad Off. p. XLV., qui tamen nostrum locum his immiscuit. Ad augendam autem pronominis vim Sallustius hic *vero* addidit, de qua gradationis affirmandique potestate dixit Car. Beier. ad Cic. de Off. II, 4, 15. et II, 20, 69. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 1, 37. et ad Eun.

5 Primum omnium, qui ubique probro atque petulan-
tia maxume praestabant, item alii per dedecora
patrimoniis amissis, postremo omnes, quos flagitium
aut facinus domo expulerat, hi Romam sicuti in
6 sentinam confluxerant. Deinde multi memores Sul-

V, 3, 3. Drakenb. ad Liv. XLV, 19, 6. cf. Cic. Off. III, 1, 1. Noster Cat. LVIII, 16. Curt. III, 11, 5. et 9.

praeceps ierat] Hoc quid sit interpretes non videntur assecuti esse. Kunhardtus interpretatur *temere*, *sine consilio et ratione in partes Catilinae transierat;* Dahlius *ad miseram condicionem redacta erat;* Langius, qui utrumque vituperat, de *caussis cur Catilinae faverit* intelligendum censet. Sed si quid video *praeceps ierat* de corruptis perditisque plebis moribus dicitur; nam *praecipitem ire* vel *dari* et propria et translata significatione idem est atque pessumdari; cf. c. XXV, 4. *luxuria atque inopia praeceps abierat*, ubi Cortius recte explicat: in pravum abstracta erat. Iug. LXIII, 6. *postea ambitione praeceps datus erat;* i. e. modestia, qua excelluerat, deposita, ambitione pessimus et profligatissimus factus est. Ex his exemplis simul intelligitur unice verum esse *praec. ierat*, quod tantummodo Inc. 1. Tur. 1. Vatic. 2. et Bern. 2. in marg. m. sec. tenent; relicuorum scripturam *praec. erat*, dicendi usui repugnantem, recepit Gerlachius. Dictio pariter corrupta fuit apud Liv. II, 27, 3. ubi v. Gronov. et Drakenborch. *Praeceps* non nisi cum verbo motus, neque quietis coniungi posse, patet etiam ex dictione *praecipitem agere* vel *agi;* Cat. XXX, 8. Drak. ad Liv. XXX, 14, 10. Hoc non satis consideravit Herzogius, neque sententiarum nexum perspexit, *plebes praeceps erat* interpretatus: das Volk war tief gesunken, i. e. *es befand sich in einem gesunkenen Zustand.* In promptu est enim, Sallustium non *statum* plebis *qui esset* exponere, sed quibus rebus effectum sit, ut ad eum statum *perveniret.* Neque eius explicationem adiuvant laudata exempla Iug. VI, 3. Curt. VI, 9, 11., quippe quae et ipsa propriam *praeceps* vocis vim, qua significat aliquid *aliquó ferri*, retinent.

§. 5. *Primum*] Vocabulo *primum* non respondere *item* et *postremo*, sed *deinde* recte monuerunt Kunhardtus et Müllerus; quippe quum plura plebis urbanae genera essent, primum, quod vitae turpitudine erat insigne, pluribus describit. *Postremo* igitur comprehendendi colligendique vim habet, de qua diximus ad c. XIV, 6. cf. Bremi. ad Nep. Pelop. IV, 3.; *hi* autem, cum vi positum

lanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios senatores videbant, alios ita divites, uti regio victu atque cultu aetatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat. Praeterea 7
iuventus, quae in agris manuum mercede inopiam

varia perditorum genera complectitur et quasi praesentes animo denuo inculcat. In plerisque codd. est *ii*, sed *hi* tenent cod. Teg. B. 1. 4. Tur. 1. Gerlachius autem sibi non constitit, hos codd. h. l. deserens, quos in eadem plane orationis conformatione c. XIV, 3. secutus erat. — *Praestare* de re mala raro dici observavit Gerlachius, conferens *excellere* eodem sensu usurpatum a Cic. de Legg. I, 19, 51. *qui singulis vitiis excellunt.* — *Flagitium aut facinus*, v. ad c. XIV, 1. — *In sentinam* longe plurimi exhibent codices; aliquot ex interpolatione addunt *aqua*, quo sententia sane aqua diluitur. Sentina autem non solum dicitur, quicquid spurcitiei in ima navi residet, sed etiam ipse sordium locus, quae vocabuli, quamquam translata, vis hic obtinet; alterâ significatione adhibuit Cicero Epp. ad Attic. I, 19, ante med. *sentinam urbis exhauriri posse arbitrabar;* et orat. in Catil. I, 5, 12. *exhaurietur ex urbe sentina reipublicae*, ubi v. Matthias. Nostro loco similis, sed non plane cum eo congruus est alter Ciceronis Epp. ad Famm. IX, 15, med. *sedebamus enim in puppi et clavum tenebamus; nunc autem vix est in sentina locus.* Translatam vocis usum tangit etiam Quintil. VIII, 6, 15.

§. 6. *Sullanae victoriae* cet.] Cf. c. XI, extr. XXVIII, 4. LI, 34. *neque prius finis iugulandi fuit, quam Sulla omnis suos divitiis explevit.* Fragm. Historr. I, 15, §. 21. Cic. Parad. VI, 2. cf. etiam Beierum ad Cic. de Off. II, 8, 27. — *Aetatem agerent*, i. e. q. *vitam agerent*, ut Bas. 3. ex glossa habet, sive *viverent;* cf. c. IV, 1. XXXIX, 2. LI, 12. LVIII, 18. Iug. II, 4. IV, 3. Similiter Hor. Sat. I, 5, 101. *agere aevum*, ubi v. Heindorf. — *Foret* ac *sperabat*, praeeunte Langio, Müllero et Gerlachio reduximus, quum Cortius *forent* et *sperabant* edidisset, illud ex Incerto 1. et Guelf. 10., hoc et uno Guelf. 10. cui postea accesserunt Bern. 3. Tur. 1. Bas. 4. Non est enim necessarium, ut Cort. statuere videtur, pronomen *quisque* semper pluralem praedicati adiunctum habere, quod fieri posse ostendimus ad c. VI, 2. et VII, 1.; hoc autem loco codicum auctoritatem sequimur, quos illi scribae ideo deseruere, quia verba ad praegressum *multi* referenda putarunt, quae Sallustius a proximo numero singulari apta esse voluit.

toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita urbanum otium ingrato labori praetulerat, eos atque alios omnis malum publicum alebat.
8 Quo minus mirandum est homines egentis, malis moribus, maxuma spe reipublicae iuxta ac sibi con-
9 suluisse. Praeterea quorum victoria Sullae parentes

§. 7. *excita*] Aliquot codd. exhibent *excitata*, sed frequentativum Nostro aliisque interdum minus placet quam rarius primitivum; supra c. XV, 3. *mentem excitam*. Iug. LXXII, 2. *somno excitus*. Curt. III, 2, 12. *haec excita sedibus suis moles*. Tacit. Historr. II, 97. *auxilia e Germania excivit*. Ann. I, 51, in. *excivit ea caedes Bructeros*. Vell. II, 62. *veteranos excivit paternos*. Cort. — *Praetulerat*, quod omnes codd. tenent, Cortius, Dahlio et Müllero probantibus, in pluralem mutavit, consuetudine, ut ait, Sallustii ita iubente propter vocem *iuventus*; quod cur nos non moveat, diximus ad paragr. antecedentem. Praeterea *toleraverat* et *excita*, quibus ille non censet impediri numerum pluralem, nobis sane obstare videntur. Neque pronomine *eos* constructio excusari potest, quamquam eo ad vocem *iuventus* respicitur. Omnes enim interpretes fugit *iuventus* esse nominativum absolutum, periodi initio eodem modo ut duarum antecedentium conformato, verbo tamen sequente, quod non nominativum sed accusativum regit. Constructionis igitur expediendae caussa Sallustius pronomen et quidem plurali numero, sensum spectans, intulit, cuius h. l. non est logica, sed mere grammatica vis, quod propterea monendum, ne quis huius loci eandem putet esse rationem ac §. 6. et XIV, 3. ubi *hic* non *is* scribendum esse diximus. De nominativo absol. cf. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 8, 11. *ceterae philosophorum disciplinae omnino alia magis alia, — eas non modo nihil adiuvare arbitror*. ibid. II, 33, 107. *signum, tabula, locus amoenus, ludi venatio, — sed ea, quae dixi, ad corpusne referes?* Liv. XXXVIII, 44, 5. *signa aliaque ornamenta, quae quererentur ex aedibus sacris sublata esse, de iis placere ad collegium Pontificum referri*. Adeas, cui haec exempla debentur, Ramshornium Gramm. Lat. §. 206. B. 6. p. 703. et cf. Aug. Matthiam de Anacoll. apud Cic. in Wolfii Annall. III. p. 20.

malum publicum] Hoc quid sit, de eo non constat inter editores. Cortius enim intelligit reipublicae damna ex turbis et coniuratione; Dahlius et Müllerus capiunt de insania largitionum, rei-

proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum
erat, haud sane alio animo belli eventum exspecta-
bant. Ad hoc quicumque aliarum atque Senati 10
partium erant, conturbari rempublicam quam minus
valere ipsi malebant. Id adeo malum multos post 11
annos in civitatem reverterat.

publicae morbo. Quae sententia quominus probari possit, primum hoc obstat, quod iuventus, quae paullo ante largitionibus *excita* dicitur, non simul dici potest hoc malo *ali;* tum, quod apertum est Sallustium his verbis plebis *studium coniurationis* significare voluisse, cuius rei caussa tota haec disputatio ab eo suscepta est. *Alebat* autem non est victum quaestumque praebebat, ut supra §. 3., sed potius *iis victum promittebat vel ostendebat.* — §. 8. *Quo*, quod Cortius perperam pro *ideo* dictum putat, illustravimus ad c. I, 3. — Post *mirandum* addidimus *est*, codicibus ita iubentibus omnibus, praeter Guelf. 8. et 9. quos Cort. et Gerl. secuti sunt. — *Iuxta* i. e. *pariter male;* cf. ad c. II, 8. — De ordine verborum sequentium v. ad c. XXIX, 3. Incommoda interpunctione, qua vulgo *victoriâ Sullae* circumscribitur, seductus Gerlachius pro ablativo absoluto habet, qui simpliciter ablat. instrumenti est. In eundem errorem V. D. iam c. XXVIII, 4. inciderat.

§. 9. *ius libertatis imminutum*] Bene hoc Cortius interpretatur: qui ita tractabantur, quasi non cives, non ingenui, nullis denique legibus muniti essent. Cf. Vell. II, 28, 3. *nec tantum in eos, qui contra arma tulerant, sed et in multos insontes saevitum. Adiectum etiam, ut bona proscriptorum venirent, exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur; simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent, et iura perderent.* Plutarch. Sulla c. 31. ὃ δὲ πάντων ἀδικώτατον ἔδοξε, τῶν γὰρ προγεγραμμένων ἠτίμωσε καὶ υἱοὺς καὶ υἱωνούς. Sueton. Caes. c. 41, med. *admisit ad honores et proscriptorum liberos*, ubi v. Ernesti. Plut. vit. Caes. c. 37. Eandem rem Cicero tangere videtur orat. in Pison. c. 2, 4.

§. 11. *Id malum*] Hoc intelligendum esse de turbis tribuniciis omnes concedunt; sed de temporibus ambigitur. Alii enim, velut Valla et novissime Langius, ab eo tempore rationem ducendam putant, quo Sulla tribuniciam potestatem imminuit, i. e. ab a. u.

XXXVIII. Nam postquam Cn. Pompeio et M. Crasso Consulibus tribunicia potestas restituta est, homines adulescentes, summam potestatem na-

c. 673. sive a. Chr. n. 81. ut *multos post annos* sit post octodecim annos. Alii Gracchorum seditiones intelligunt, a quibus sexaginta aut adeo septuaginta anni usque ad Catilinae coniurationem praeterlapsi erant. Quod spatium quamquam rectius *multi anni* vocari posse videtur, tamen priorem explicationem veriorem esse verba sequentia docent, quibus de restituta tribunicia potestate dicitur. Nihil tamen obstat, quominus etiam de temporibus ante Sullae legem cogitetur, siquidem hac effectum est, ut turbae tribuniciae plane silerent, quae sane Gracchorum tempore longe maximae fuerant. De Sullae lege cf. Goerenz. ad Cic. Legg. III, 9, 22. Vell. II, 30, 4. Caes. B. C. I, 5, 1. Ernesti ad Sueton. Caes. 5. Nostrum Fragm. Histt. III, 22, 1. et Nitsch. Antiqq. Romm. T. II. p. 1089.

XXXVIII. §. 1. *tribunicia potestas restituta*] Id factum anno a. Chr. n. 70. u. c. 684. cf. Ciceronis et Velleii locos, capite XXXVII. extremo laudatos; adde Caes. B. C. I, 7, 4., qui tamen Pompeii factum pro suis rationibus interpretatur. Cic. Act. I. in Verr. c. 15, 44-45. Verbum substantivum post *restituta*, quod Cortius, quum in Fabr. 2. et Bas. 2. deesset, eiecit, cum Gerlachio retinuimus. — *Adulescentes* exhibent Bas. 1. Bern. 1. Quo sensu autem vocabulum intelligendum sit, Sallustius ipse significavit addito: *quibus aetas animusque ferox erat.* Adulescentium autem nomine appellari etiam viros, florentem aetatem ingressos, cognoscas ex Cic. de Off. I, 34, 1. ubi v. Heusing. et Beier. coll. Heusing. ad II, 13, 13. et II, 14, 19. Orat. c. 30, 107. Bremi ad Nep. Eum. I, 4. Ern. Weberi Exercitatt. Styli Lat. T. I. p. 278. cf. infra c. XLIX, 2.

summam potestatem nacti] Haec Cortius, ridiculis de caussis pro spuriis habita, uncinis inclusit, Dahlio factum probante. Tantum autem abest, ut haec verba glossam oleant, ut ad sententiae integritatem plane necessaria sint. Nisi enim addantur, non perspicitur homines adulescentes tribunos intelligi, quod auctor voluit, quum nude positi potius quilibet adulescentes intelligendi essent, qui non ipsi tribuni, sed tribunorum ope plebem exagitarent. Ita plane concidunt malae Cortii suspiciones, ductae illae a loco verborum, quippe quae post *ferox erat* collocanda fuisse censet, tum a levissima trium codd. discrepantia, denique a vocum *potestas* et *summa* vicinitate in antegressis et sequentibus. Gruteri multo perversius iudicium, qui locum ita mutatum voluit: *restit. est; quibus*

cti, quibus aetas animusque ferox erat, coepere Senatum criminando plebem exagitare, dein largiundo atque pollicitando magis incendere; ita ipsi

aet. anim. f. erat, *summam pot. nacti*, *coepere*, laudasse satis sit, refellere nihil attinet.

potestatem] Quod in cod. Incert. 1. est *potentiam* Cortius merito quidem reiecit, sed tamen vulgata eo, quod contendit sollemne esse de tribunis *summam potestatem* dicere, parum firmatur. Monendum potius erat, *potestatem* ita differre a *potentia*, ut illa legitime parata, legibus concessa, institutisque reipubl. permissa sit, quam magistratus ordine creati civitatis auctoritate habeant, eaque pro iure suo utantur, haec vero non legibus permissa, sed proprio marte variisque artibus, velut largitionibus, gratia, eloquentia, factione aut armis parata teneatur; cf. Ern. Weberi Exercitatt. Styli Lat. T. I. p. 65., Car. Beier. ad Off. I, 25, 86., Herzog. ad Caes. B. G. I, 18. Bremius ad Nep. Cat. 2, 2. *tum non potentia, sed iure respubl. administrabatur*; quin etiam potestate potentia comparari potest, si quis illa, a civitate sibi tradita, in suam privati utilitatem abutatur. Discrimen constanter servatum exempla declarant, Cat. XXIX, 3. *ea potestas magistratui maxuma*. Eadem vis obtinet in formula *potestatem alicuius rei facere*, Cat. XLVIII, 6. *Potentia* quid sit, ex hoc ipso cap. §. 3. perspicitur; ita loquitur de Pompeii et Crassi potentia, Cat. XVII, 7. XIX, 2. XLVIII, 5.; *paucorum potentiam* saepe insectatur; ut XXXIX, 1. LVIII, 11. Iug. III, 4. v. ad Catil. XX, 7.

summam potestatem] Ita tribunatum dicit, non quo vere maxima in civitate Rom. fuerit, sed quod tribuni eius ope summa quaeque audere et moliri poterant. Cf. Freinshem. ad Flor. III, 17, 8. Alio igitur sensu Tacitus Ann. III, 56, in. tribuniciam potestatem *summi fastigii vocabulum* dicit, cuius rei caussam ipse affert. — *Exagitare* (de quo verbo diximus ad c. XXIX, 1.) h. l. valet *concitare*, quod otio et quieti maxime est contrarium; cf. c. LI, 32. Flor. I, 8, 7. Tacit. Ann. III, 27. Cort. — Pro *pollicitando* octo codd. habent *pollicendo*; illud Cortius eo defensum putavit, quod ad Cat. II, 1. remittit, ubi docuit Sallustium frequentativis libenter uti pro simplicibus. Quod quamquam recte observatum est, tamen huius loci alia ratio videtur. Servata enim frequentativi potestate *pollicitando* de repetito plebem capiendi studio perpetuoque eius corrumpendae conatu intelligendum censemus, quod sententiae auctoris optime convenit.

2 clari potentesque fieri. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas, Senati specie pro sua
3 magnitudine. Namque, uti paucis verum absolvam, per illa tempora quicumque rempublicam agitavere, honestis nominibus, alii sicuti populi iura defenderent, pars quo Senati auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes pro sua quisque po-

§. 2. *summa ope nitebatur*] Dictio Sallustio et Livio familiaris; cf. Cat. I, 1. *summa ope niti decet.* Iug. XIV, 20. *quos ego audio maxuma ope niti.* XXV, 2. *sed ab isdem summa ope enisum.* Liv. IV, 43, 5. *et consules et patres summa ope adnisi sunt.* Cf. IX, 26, 12. XXII, 34, 3. XXIV, 4, 3. XXXVIII, 45, 2. ibid. c. 50, 2. Cort.

§. 3. *verum absolvam*] *Verum* in cod. Ecc. abest, in quattuor ante *paucis* legitur, et in tribus aliis in *vera* abiit; quapropter Cortius eiecit, non assecutus aliam esse huius loci ac c. IV, 3. rationem, *verum*que consilio additum esse. Sallustius enim, vitiosa partium studia ac contentiones non sine animi indignatione referens, cum quadam acerbitate insignique brevitate uno isto vocabulo hoc videtur dicere velle: ut paucis id quod rei indignitate haud verum videri possit, et tamen verum est, absolvam. — *Sicuti* explicatum c. XXXI, 5. — Pro *per illa tempora* satis multi codd. exhibent *post illa temp.*, quod a Müllero et Gerlachio receptum valde improbamus. Vix enim est quod moneamus, aliud plane, quam Sallustius intelligit, tempus ita significari; qui quum aperte de annis intra Pompeii et Ciceronis consulatum loquatur, illiusque temporis factiones notet, quod res ipsa admonebat, prorsus absurde seriorum temporum mentionem faceret, prioribus quae, huc pertinebant, omissis. Non nego tamen etiam de insequentibus cogitari posse, siquidem fines nulli indicati sunt, quamquam initium satis certum est. Corruptelam autem inde ortam censeo, quod scribae *per* compendio scriptum pro *post* habuerunt, quod in tali re iis multo notius erat. — *Quo* cave ad *maxuma* referas, aut superlativum pro comparativo positum autumes. Paullo enim rariore significatu *quo*, comparativo non sequente, positum pro *ut eo*, vel *ut ea re;* patet igitur *quo* h. l. referendum esse ad praegressa verba *rempublicam agitavere.* Cf. Cic. de Legg. II, 26, 65. *sublata erat (Athenis)*

tentia certabant; neque illis modestia neque modus 4
contentionis erat, utrique victoriam crudeliter exercebant.

XXXIX. Sed postquam Cn. Pompeius ad bellum maritimum atque Mithridaticum missus est, plebis opes imminutae, paucorum potentia crevit. Hi ma- 2
gistratus, provincias aliaque omnia tenere; ipsi innoxii,

celebritas virorum ac mulierum, *quo lamentatio minueretur*. Ter. Heaut. I, 1, 75. *pro se quisque sedulo faciebant*, *quo illam mihi lenirent miseriam*. Auct. B. Hisp. c. 2, 2. *nunciabatur*, *captos tabellarios*, *qui a Cn. Pompeio dispositi essent*, *quo certiorem Cn. Pompeium de Caesaris adventu facerent*. — Pro *certabant* aliquot codd. *certabat*; sed vide ad c. VII, 1. Recte Gerlachius huius loci rationem diversam esse statuit a superiore exemplo c. XXXVIII, 6.; nam quia *simulantes* pluralis notionem, iam *alii* voce illatam, servat, quisque nullam vim habet ad singularem commendandum. — §. 4. *Illis*, quod Cortius sine ullis codicum ope expulit, in suum locum reduximus. — *Neque modestia neque modus erat* illustratum ad c. XI, 4. — *Victoriam exercebant* i. e. victoria intemperanter et inique utebantur; *exercere* enim tali sensu est nimio atque iniquo studio aliquam rem tractare, cf. Iug. XVI, 2. *Opimius acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat*. Liv. XXIII, 2, 1. *licentia plebis sine modo libertatem exercentis*. Cort.

XXXIX. §. 1. *bellum maritimum*] Ad hoc bellum, contra piratas gestum, notissimum est Pompeium, A. Gabinio legem ferente, anno a. Chr. n. 67. u. c. 687. missum esse, idque intra quadraginta dierum spatium confecisse; cf. Flor. III, 6. ibique Freinshem. Vell. II, 31, 2.; 32, 4-5. Cic. p. lege Man. c. 11, 31-36. Dio Cass. XXXVI, p. 10. Haud multo post belli Mithridatici dux factus est, quod debellavit anno a. Chr. n. 63.; v. ll. modo allatos. — Post *imminutae* quattuordecim codd. addunt *sunt*; sed quia plurimi, in iisque praestantissimi, verbum non habent, non videtur ab auctore scriptum esse. — *Paucorum potentia*; cf. ad c. XX, 7. et XXXVIII, 1.

§. 2. *innoxii*] Passiva vocabuli potestate eos significari, quibus noceri non possit, quique adeo securi sint, recte monuit Cortius.

florentes, sine metu aetatem agere, ceteros iudi-

Plura eiusdem generis adiectiva supra attulimus ad c. X, 5.; vocabuli *innoxius* exempla Cortio debentur haec: Columella V, 9. *ut sit innoxius ab iniuria pecorum.* Lucan. IX, 892. *gens unica terras incolit, a saevo serpentum innoxia morsu.* Curt. IX, 4, 11. *leviora (navigia) quum et ipsa nequirent regi, in ripam tamen innoxia expulsa sunt.* Herzogius laudavit Tacit. Histt. IV, 20, init. *si nemo obsisteret, innoxium iter fore.*

ceteros iudiciis terrere, qui etc.] *Ceteros* tantummodo exstat in Fabr. 2. Arondel. Teg. et Vatic. 3.; reliqui *ceterosque* tenent, quod Gerlachius et Herzogius recepere. Ille tamen in Commentt. T. II. P. I. p. 115. recte iudicavit copulam abiiciendam esse, oppositionis ratione ita postulante. Non copulari enim, sed opponi sibi periodi membra et sententia docet, et geminus locus a Cortio laudatus Catil. LI, 30. *iuxta bonos et malos lubidinose interficere, ceteros metu terrere.* — Tum in libris mss. *quo* legitur, quae scriptura facit, ut nihil hoc loco cogitari possit obscurius. Primum quaeritur, qui sint *ceteri*; tum, quo pertineat *tractarent;* num ad *paucos illos potentes*, an ad *ceteros*; denique quae caussa fuerit, cur ceteros iudiciis terrerent. Ciacconius et Cortius ita interpretantur: *terrebant (pauci potentes) tribunos plebis, ne plebem in nobiles exagitarent.* Sed *ceteros*, quod semper eiusdem generis homines significat, non potest ad tribunos pertinere, quia in antecedentibus de nobilibus sermo fuit; tum, si tribunos significaret, non intelligitur, quid sibi velint verba *in magistratu;* denique verborum *placidius tractare* non est contrarium *exagitare* sive *incendere*, sed *duriter habere*, *premere.* Kunhardtus *ceteros* ad *patricios* (sc. paucos potentes illos) referens, sed perversa de caussa, quia *ceteris plebs* opponatur, hunc sensum esse dicit: *quo plebem placidius tractantes suam firmarent augerentque potestatem, ceteros patricii generis homines iudiciis terrebant.* Sed quorsum hoc? Num quia hi plebem acerbius tractaverant? Sed de eo nihil dictum est. Sed ut hoc concedamus, nonne mireris mitem repente optimatium animum, quos Sallustius paullo ante dixerat imminuisse plebis libertatem, quibusque magis conducebat plebem coerceri ac libertate sua privari, quam placide tractari. Tum quid sibi velunt verba *in magistratu?* quum auctor modo dixisset, eos magistratus tenere. Postremo si verba *quo plebem — pl. tract.* ad paucos illos

ciis terrere, qui plebem in magistratu placi-

pertinere voluisset Sallustius, nisi omnia me fallunt, dixisset *quo ipsi plebem* etc. Dahlius autem, *ceteros* ad tribunos referens relicua sic convertit: *damit sie nicht während ihrer Amtsführung den gemeinen Mann zu gelinde behandelten;* sed quivis videt, *quo* pro *ne* habitum non magis ferri posse, quam *post* pro *ante*, *omnes* pro *nemo*, et quae sunt his similia. Novissime Gerlachius loco ita succurrendum putavit, ut *tractare* explicet *trahere* i. e. *vexare*, *placidius* vero passive sit *securius*, hoc sensu: pauci nobiles ceteros maximeque plebis defensores iudiciis terrebant, ut ipsis *securis* (placidius) plebem *vexare* liceret. Sed praeterquam quod hac explicatione difficultates non tolluntur, insolens verborum *tractare* et *placidius* sensus valde displicet. Non magis ferri potest, quod Herzogius censet aut comparativam sententiarum rationem esse, hoc sensu: *quo placidius ceteri nonnulli plebem tractarent, eo magis iudiciis terrebant*, aut *quo* pro *quod* sive *quoniam* esse positum; neutra enim explicatio cum loquendi usu potest conciliari. In tanta difficultate locus nobis sanatus videtur, *quo* in *qui* mutato. *Ceteros* intelligimus *patricios*, minus potentes aliasque rationes et partes in republ. sequentes; caussa autem, cur hi a paucis potentibus iudiciis terrerentur, haec fuit, quod plebem *in magistratu* (i. e. quum magistratu fungerentur) placidius tractarent, i. e. quod plebem minus, quam illis utile videbatur, coercerent, adeoque eius iura libertatemque defenderent; *iudiciis terrere* est lites intendere, negotia facessere, quod illi facile poterant per summam ipsorum potentiam. Qui significentur quamquam non satis patet, tamen probabile est Crassum, Hortensium, Lucullum, Metellum Creticum, Q. Catulum, Caesarem nonnullosque alios notari. Sensus igitur est: pauci illi potentes, ut ipsi summam rerum firmiter retinerent, nolebant alios apud plebem aliquid posse, eoque ceteros patricios, qui plebis gratiam, placidius tractando, quaerere viderentur, iudiciis vexabant, eosque a studio plebis sibi conciliandae deterrere conabantur. Depravatio inde orta, quod librariis in proclivi fuit *qui* compendio scriptum propter sequentem comparativum in *quo* mutare, quod etiam Livio XL, 26, 5. accidit. Ex relativi autem siglo male intellecto veterum libros saepe vitia traxisse et documento est locus Catil. XVIII, 1. et testantur Walch. Emendd. Livv. p. 46. ac Schwarzius ad Plin. Panegyr. p. 437. et 585.

8 dius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandi spes oblata est, vetus certamen animos

§. 8. *dubiis rebus novandi*] Plurimi codd. exhibent *novandis;* *novandi*, quomodo Gruterus scribendum coniecerat, in duobus codd. reperit Wassius, primitusque habuit Guelf. 7. 9. confirmante etiam Guelf. 11. in quo est *renovandi*. *Novandis* a Cortio, cui perversa omnia placent, receptum esse, non est quod mireris, et quoniam nimis absurda sunt, quae ad hanc scripturam stabiliendam protulit, non digna videntur quae refellantur. Haud melius rem egerunt novissimi soloecismi defensores, Langius et Müllerus, ad auctoritatem Servii, quae fortasse nusquam exstat, et Donati ad Ter. Adelph. I, 2, 13. et IV, 5, 37. confugientes, qua omnia alia potius quam Sallustii verba firmari possunt. Praeterea Müllerus ad dativum, quem a substantivo aptum putat, defendendum contulit Tac. Ann. III, 40. *egregium resumendae libertati tempus*, et ib. III, 1. *paucos dies componendo animo insumit*, ubi quivis videt dativum pendere ab *egregium* et *insumit*. In eodem errore, quod obiter moneo, versatur Herzogius ad Caes. B. G. III, 15. *quum ei rei nullum reperiretur auxilium;* et II, 20. *his difficultatibus duae res erant subsidio;* quibus locis, inter se ipsos dissimilibus, tertium admiscuit alieni generis, Liv. XXVII, 5. *fidissimum annonae subsidium;* nam *annonae* genitivus est. Non minus falsa, quam dativi constructio, nullo modo excusanda, est dictio *res dubias novare;* rempublicam enim turbare eiusque statum immutare Romanis semper est *res* vel *aliquid novare*, vel *novare* absolute, nunquam *res dubias novare*, quod Herzogius parum consideravit; cf. Cat. LV, 1. *ne quid eo spatio novaretur.* Liv. XXIV, 23, 6. *tanquam novandi res aliquam occasionem quaerentes.* I, 52, 1. *collaudatis qui Turnum novantem res merita poena affecissent.* Curt. VII, 6, 14. *coercendo eos, qui novaverant res.* id. IV, 1, 3. *Aegyptii, vana gens, novandis quam gerendis aptior rebus;* Tacit. Ann. IV, 18, fin. *neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset.* Addi possunt ii loci, quibus de *rebus novis*, non de *dubiis rebus novis* dicitur, ut Cat. XXVIII, 4. XXXVII, 1. Iug. XIX, 1. LXXVII, 1. Vulgatae insolentiam sentiens Müllerus comparavit Tacit. Histt. II, 51. (diligens editor e Schelleri Lex. p. 6840. bona fide descripsit vitiosum numerum I, 51.) *novata seditio;* Liv. XXVI, 19, 2. *ut ardorem eum qui resederat excitaret rursus novaretque.* Cic. Act. I. in Verr. 4, 11. *quum scelus suum illud pristinum renovavit;* sed monendus est V. D. *novare* in his exemplis esse *iterare*, sive

eorum arrexit. Quodsi primo proelio Catilina su- 4
perior aut aequa manu discessisset, profecto magna

denuo incipere. In promptu est autem, omnes hos errores evitatos fuisse, si editores animadvertissent, *dubiis rebus* ablativos esse absolutos, adiectivo participii locum obtinente, de qua constructione diximus ad c. XI, 4. coll. c. XLVII, 1. et Fragm. Historr. III, 2. *uti solet r e b u s p e r d i t i s.* Cf. Ruhnken. ad Rutil. Lup. II, 13. p. 122. *nam qui, s e c u n d i s r e b u s, libenter assentiuntur,* quod recte explicat: quum res secundae sunt. Tacit. Ann. II, 62, med. *Catualda, dubiis rebus eius, ultionem ausus.* Histt. I, 31, in. *cetera cohors, ut t u r b i d i s r e b u s evenit, parat signa.* id. Ann. I, 50, extr. *stratis etiamtum per cubilia, n u l l o m e t u.* I, 4, in. *nulla in praesens formidine.* Superest ut moneatur, nostro loco Sallustium simpliciter dixisse *novandi*, non *res novandi*, quoniam praecessit *rebus; novandis* autem ortum ex littera prima sequentis vocabuli male duplicata. — *Oblata est;* ita omnes, uno excepto, codd.; Cortius *est* delevit.

vetus certamen] I. e. pristinum, iam antiquitus exercitum. — *Eorum* per synesin refertur ad antegressum *plebem*; cf. Ruhnken. ad Rutil.. Lup. I, 13. p. 47. *quum praetereuntes prostratam f a m i l i a m viderent, et ab h i s rem gestam audirent.* Gronov. et Drakenb. ad Liv. XXXVIII, 29, 9. *quattuor menses obsidionem S a m e sustinuit; quum ex paucis quotidie a l i q u i e o r u m caderent* cet.; et ad XXXV, 26, 9. *c e t e r a c l a s s i s praetoria nave amissa quantum quaeque remis valuit, f u g e r u n t.* Beier. et Heusing. ad Cic. Off. I, 34, 3. Drakenborch. ad Liv. XXX, 42, 16. Matthias ad Cic. or. in Cat. II, 10, 21. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 77. Sall. Cat. XVII, 7. Iug. XIV, 5-6. Herzogius tamen *eorum* ad *ceteros* refert, ut ii intelligantur animis ad certamen arrectis esse, qui antea a paucis potentibus repressi essent. Quae loci obscurioris explicatio quamquam non plane certa est, tamen non temere negligenda videtur.

arrexit] Hoc plurimi codd. tuentur; aliquot tamen *erexit*, quod huic loco minus convenit. Translato enim sensu *erigitur* id, quod, quum antea afflictum et quasi abiectum iaceret, rursus attollitur et vires resumit. Cf. Cic. Brut. c. 3, 12. *post Cannensem illam calamitatem populus se Rom. e r e x i t.* Epp. ad Q. Fr. I, 1, init. *te rogo, ne contrahas aut demittas animum, contraque e r i g a s.* p. Cluent. c. 21, 58. *e r i g e b a t animum iam demissum et oppressum.* Contra animus *arrigitur* (*ad* aliquam rem *regitur*), si re aliqua ita commovetur et excitatur, ut eam non negligat, sed *ad*

clades atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quin defessis et exsanguibus qui plus posset imperium atque libertatem extorqueret. Fuere tamen extra coniurationem complures, qui ad Ca-

eam se advertat; velut nostro loco rerum novandarum spes caussa fuit, cur de certamine, olim exercito, denuo cogitarent (der alte Kampf wurde ihr Augenmerk). Cf. Iug. LXVIII, 4. *praedam benigne ostentat; ita animis eorum arrectis* cet. LXXXIV, 4. *eos arrexerat,* i. e. attentos et alacres reddiderat. LXXXVI, 1. XCIII, 7. Tacit. Annall. III, 11. *arrecta omni civitate, quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo,* i. e. omni civ. in id intenta, etc. Ceterum *erigendi* notio maximam partem etiam in *arrigere* inest, siquidem is, qui ad aliquam rem est attentus, non potest deiecto demissoque animo esse.

§. 4. *Quodsi*] Editi omnes *quod si;* sed v. ad c. II, 3. Quae sequuntur inde a verbis *neque illis* caussali nexu cum prioribus cohaerent; plene igitur dicendum erat *neque enim illis* etc. Sed saepe inter enunciationes caussali vinculo cohaerentes particula caussalis omittitur; v. XVII, 7. coll. Catil. II, 1. VI, 7. *eo modo* etc. VII, 5. *virtus omnia* etc. XLIII, 4. LII, 4. *capta urbe* etc. Iug. I, 4. *suam quisque* etc. VIII, 1. *in ipso* etc. ibid. §. 2. *periculose a paucis emi,* XVIII, 6. *mare magnum.* XXXVIII, 2. *ita delicta* etc. LXIII, 6. *etiamtum alios* etc. — Pro *forent* quia in uno *sunt* legitur, Cortio id satis caussae visum cur eiiceret, Gerlachio et nobis non item. — *Exsanguis* translate significat *invalidum;* cf. Cic. p. Sext. 10, 24. *hominibus enervatis atque exsanguibus, qui per se pungere neminem potuissent.* Iustin. XXXI, 3, 1. *Nabidem subegit, et graviter fractum velut exsanguem reliquit.* Cort. — Ceterum sensus est, Catilinam cum suis, etiamsi initio victor fuisset, tamen haud diu potentiam ita paratam retenturum fuisse; alios enim potentiores, quique plebe melius uti scirent, mox imperio eum privaturos fuisse, cum magna reipublicae calamitate. In spe autem tam incerta et fallaci, *tamen* fuisse qui ad Catilinam proficiscerentur.

§. 5-6. *complures*] Codd. Guelf. 9. et 10. *quam plures,* quod damnavimus ad c. XIX, 2. — *Fuere qui profecti sunt,* eo modo dictum est, quem explicavimus ad c. XVII, 2. Cf. LII, 21. *alia fuere, quae illos magnos fecere.* Iug. CII, 1. *legati a Boccho*

tilinam initio profecti sunt; in his erat A. Fulvius, Senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iussit. Isdem temporibus Romae Lentulus, 6 sicuti Catilina praeceperat, quoscunque moribus aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se

veniunt, qui ab Mario petivere. v. F. A. Wolf. ad Tacit. Ann. I, 53, init. Cum his conferenda sunt, quae ad c. XIX, 4. de indicativi usu diximus; patet enim res sic enunciari, ut non a praegressa sententia aut alicuius cogitatione pendeant, sed simpliciter ut factas proponi; v. Cic. p. Sext. 45, 96. *duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republ. atque in ea se excellentius gerere studuerunt.* — *In his erat*, omnes tenent codd., excepto Acad., quem Cortius et Gerlachius male secuti sunt; legitimum est enim in tali sententia imperfectum, quod non aeque ut praesens omitti solet. — Antiquiorem formam *isdem* sat multi codd. tuentur, eamque firmant etiam ii, in quibus *hisdem* legitur. — *Moribus aut fortuna;* v. ad c. XXXI, 3. — *Per se* pro *ipse* oppositionis caussa dixit, sicut Suet. Caes. c. 56, med. *et quae per alios erant gesta, et quae per se.* Cic. de pet. Cons. c. 8, init. *quos per te, quos per communes amicos poteris sumere.* p. Arch. poet. c. 10, 26. *quid? a Q. Metello Pio neque per se, neque per Lucullos impetrasset?* — *Cuiusque modi* unice verum est; *cuiuscunque*, quod pars codd. tenet, ferri nequit, propter relativam vim, quae aliam adhuc enunciationem poscit, v. Zumptii Gramm. Lat. §. 34, 2, 2. p. 110. — *Non solum — sed*, omisso *etiam*, quo sensu dicatur illustravimus ad c. XVIII, 7. Cf. Tac. Ann. I, 60, in. *conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae gentes.* — *Bello* in plurimis positum est post *modo*, in aliis post *foret*, in aliis ante *modo*, in aliis ante *foret*, unde Cortius coniecit, hoc vocabulum malae scribarum industriae deberi, qui e cap. XXXII, 1. huc transtulerint. Quod ut perverse ab eo excogitatum est, ita perversius etiam est demonstratum. Vulgata defenditur particula *modo*, qua significatur id quod enunciatur non in universum dictum esse, sed ad certam rem revocari; sensus igitur est: omnes homines sollicitabat, qui, *etsi nulli alii rei, bello tamen* usui essent. Nihil autem agit Tellerus p. 203. „ob constantiam Sallustii in eo loquendi modo" *bello* retinendum censens; alia enim nostri loci ratio est, atque c. XXXII, 2. Iug. XXVII, 5. XXXVI, 1. et LIV, 6.

aut per alios sollicitabat, neque solum civis, sed cuiusque modi genus hominum, quod modo bello usui foret.

XL. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat, eosque, si possit, impellat ad societatem belli, existumans publice privatimque aere alieno oppressos, praeter-

XL. §. 1. *P. Umbreno*] Eum libertinum hominem vocat Cicero orat. in Catil. III, 6, 14. Ibidem c. 9, 22. *Allobroges* dicit *homines Gallos, ex civitate male pacata, quam gentem unam restare, quae populo Romano bellum facere et posse et non nolle videretur.* Cf. Caes. B. G. I, 6, 3. *Allobrogibus sese persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur.* Cf. Nostrum c. LII, 24. — Pro *si possit* in codd. Incert. 1. 2. Vin. 1. Remens. utroque m. pr. et Bas. 3. 4. legitur *si posset*, quod Cortius valde sibi probari in notis ostendit, quamquam vulgatam in textu retinuit. Sed alia est huius loci atque c. XXXIV, 1. ratio; praesenti enim, quod a verbis *negotium dat* pendet, iam praegresso, non potest ad imperfectum rediri, eoque relicto iterum praesens inferri. Ceterum in sequentibus constructio paullulum mutatur, post participium *quod* particula illata, cuius rei caussa in periodi fine pronomen *eos* additum est. Inconsulto autem Cortius ad pronomen defendendum comparat h. c. §. 6. *eos pollicitos dimittit*, qui locus non magis cum nostro convenit, quam Cic. Epp. ad Famm. I, 9, 69. Senec. ad Marc. c. 25. et Caes. B. G. I, 12, 3.

§. 2. *negotiatus erat*] *Negotiari* dicebantur Ciceronis tempore cives Romani, qui non Romae, sed in provinciis pecunias mutuas dabant provincialibus ac fenus exercebant. Eam rem luculenter exposuit Ernestius in Opuscc. philoll. et critt. p. 1-20. et in Clav. Cic. v. *negotiator*. cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 7, 4. Matthias ad Cic. p. l. Man. c. 7, 18. Beier. ad Off. III, 14, 58. — *Erat* Cortius ex uno cod. Inc. 1. omisit. — *Civitatium* legitur in cod. Bas. 1. Fabric. 1. et Nazar. m. pr., in reliquis est *civitatum;* receptam formam in hoc vocabulo nonnullisque aliis non raram esse observavit iam Priscian. VII, 16, 77. p. 344. Kr. v. Ruddimann. Institt. T. I. p. 93. Stallb. Drakenb. ad Liv. I, 45, 5. et ad IX, 31, 14. XXXIII, 20, 11. XLI, 22, 7. Zumpt. Gramm. Lat. §. 15, 6. p. 56. coll. Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 1, 1. et Herzog. ad Caes. B. G. IV, 3. qui

ea quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci posse. Umbrenus, 2
quod in Gallia negotiatus erat, plerisque principibus civitatium notus erat, atque eos noverat; itaque sine mora, ubi primum legatos in foro conspexit, percontatus pauca de statu civitatis et quasi dolens eius casum, requirere coepit, quem exitum tantis

tamen, aurium iudicio nimium fisus, huius formae sonum horridum indicat. Cortium sine libris hanc vocem eiicientem interpretes merito non audierunt; quod enim dicit, *in Gallia* ad Allobrogum solum terram pertinere, Allobroges autem *unam* tantum fuisse *civitatem*, eoque principes *civitatium* dici non potuisse, pluralem vero a scribis additum, quia apud Caesarem, Ciceronem, Livium saepenumero *principes civitatum* legissent, id, si quid aliud, cum libidine magis, quam recto iudicio pronunciatum est. Vulgata, qua neque sola *Allobrogum civitas* neque *omnis Gallia* significatur, sed utraque ita comprehenditur, ut et de Allobrogibus et de cetera *Gallia* cogitari possit, eundem fere sensum habet ac si auctor dixisset *plurimarum civitatium principibus notus erat*; sed vocabulum *plerique* ad principes retulit, quoniam genitivo plurali, haud dubie ob soni asperitatem, caret.

percontatus] Cortius variare dicit codd. inter *percunctatus*, *perconctatus* et *percontatus*, idque Gerlachius repetiit, non enotatis suorum librorum lectionibus. Uterque in textum recepit *percunctatus*, quod nobis minus probatur; assentimur enim Verrio apud Festum h. v. et Donato ad Ter. Hecyr. I, 2, 2. verbum ab usu nautico ducentibus, quia navigantes *conto* pertentant et cognoscant aquae altitudinem. Quae ratio, quam etiam Herzogius sequitur ad Caes. B. G. V, 18., multo certe simplicior est altera, quam Festus amplectitur, *percunctor* scribendum censens, quia is, qui curiose aliquid interroget *per cuncta visat*, aut, ut Donatus refert, quia *a cunctis perquirat*. Quivis enim videt in ista explicatione notionem *cunctorum* aeque incommodam esse, atque ellipsin verbi, facile vero a *conto* fieri *contari*, ut a *rima rimari*, ab *aqua aquari*, et huius generis alia. — Ceterum Gerlachius *percontatus*, quod participium est, perperam pro verbo finito habet, *est* omissum censens. — *Casum*, i. e. calamitatem; v. ad c. XXXV, 4.

3 malis sperarent. Postquam illos videt queri de avaritia magistratuum, accusare Senatum, quod in eo auxili nihil esset; miseriis suis remedium mortem exspectare: At ego, inquit, vobis, si modo viri esse voltis, rationem ostendam, qua tanta ista mala effu-
4 giatis. Haec ubi dixit, Allobroges in maxumam spem adducti Umbrenum orare, uti sui misereretur;

§. 3. *Postquam illos videt*] Nonnulli codd. inverso ordine *p. vid. illos*, quo numerus multo deterior fit; *illos* enim, in quo nulla plane vis inest, rectius orationi inseritur, quam in initio commatis collocatur, cf. ad c. I, 1. — Tum pro *videt* Fabr. 1. Guelf. 9. et Vin. 1. tenent *vidit*, dubium, scribendi errore, an quia librarios *postquam* praesenti coniunctum offenderet. Sed apud Sallustium ista structura non infrequens est; cf. Iug. XV, 5. *postquam videt*. XXXVIII, 4. *quae postquam instruit*. VI, 2. LII, 6. XX, 1. LXI, 1. Cat. LVII, 5. LX, 7. — *Videt*, i. q. cognoscit, accipit, audit, cf. Liv. XXXIV, 31, 13. *nunc tyrannum me vocari video*. Cic. p. Arch. p. 8, 18. *quoties ego hunc vidi magnum numerum versuum dicere ex tempore?* — *Miseriis suis* Zumptius Gramm. Lat. §. 84. A. 10. p. 477. a nomine *remedium* pendere statuit, a qua sententia etiam Herzogius ad h. l. non abhorrere videtur. Sed id recte fieri posse ad c. XXXII, 1. negavimus; quippe etiam h. l. et §. 2. tertius casus a verbo aptus est, id quod Cortius iam senserat. Cf. ad c. XXXIX, 3. Plura eiusdem structurae exempla praebet Ruhnk. ad Rutil. Lup. I, 10. p. 38. et ad Ter. Andr. III, 3, 17. et imprimis Drakenborch. ad Liv. III, 46, 2. v. Bremi. ad Nep. Paus. IV, 5. — *Exspectare* ita positum, ut supplendum sit *se*, de qua ellipsi vide ad c. XXXI, 7. Accusativus c. inf. autem pendet a *dicendi* verbo, in *queri* latente; cf. ad c. XXI, 3. Bremius ad Nep. Timoth. III, 4. — *Tanta ista mala*, hoc ordine, legitur tantummodo in Commel. Palat. Bas. 1. 2. Inc. 1. 2. Vin. Fabric. Sen. 1. Leid. M. N. et aliquot Guelff.; reliqui exhibent *t. mala ista*, quod editores Cortio praeeunte merito respuerunt. Apparet enim pronomen referri ad vocem *tanta*, a qua ubi seiungitur, vis eius plane evanescit; cf. XLVIII, 9. *tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone impositam*.

§. 4. *difficile esse, quod non*] *Esse* Cortius eiecit, unius cod. Guelf. 12. auctoritate. Tum *quod non* cum Gerlachio revocavimus,

nihil tam asperum neque tam difficile esse, quod non cupidissume facturi essent, dum ea res civitatem aere alieno liberaret. Ille eos in domum 5
D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neque aliena consili, propter Semproniam; nam tum Brutus ab Roma aberat; praeterea Gabinium accersit, 6
quo maior auctoritas sermoni inesset. Eo praesente

pro quo inde a Rivio ex uno cod. Veneto in omnes edd. *quin* irrepserat, quae scribae male seduli correctio non debebat relicuorum codd. omnium auctoritate potior haberi. — *Civitatem* i. e. totam gentem, de qua vocis vi dixit Davis. ad Caes. B. G. 1, 2, 2. cf. cap. seq. §. 4. — *Ea res* quomodo ad praegressum *quod* referatur, ostendimus ad c. XVIII, 8.

§. 5. *in domum D. Bruti*] Is Consul fuit a. u. 677. laudatus a Cicerone, Bruto c. 47, 175. *D. Brutus, homo et Graecis doctus litteris et Latinis.* Quam inter Sallustium et Ciceronem, orat. in Catil. III, 6, 14., discrepantiam esse statuit Dahlius, nulla est; nam quod Cicero ibi dicit, *ad Gabinium legatos esse perductos*, id non est *in Gabinii domum*; sequentibus autem Sallustii verbis inspectis, apparet, utrumque scriptorem in Gabinio, cuius imprimis auctoritate Umbrenus Allobroges movere vellet, plane consentire. — *Neque aliena consili* Cortius recte interpretatur *opportuna consilio*; constructio c. genitivo paullo rarior habetur etiam apud Cic. de Finn. I, 4, 11. *quis alienum putet eius esse dignitatis.* Cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 8. not. p. 360. Herzogio non assentimur, *non aliena* interpretanti *conscia*, *coniurationis particeps*, cui explicationi obstant verba *nam tum Brutus ab Roma aberat*, qua certe re eius domus non conscia fiebat, antea consilii expers, sed illud efficiebatur, *ut Catilina ea commode ad consilia aperiunda uti posset*, Sempronia facile concedente propter coniurationis conscientiam.

ab Roma] Ita exhibent Bas. 1. Leid. A. B. C. G. H. et Prisc. XV, 2, 9. p. 618. Kr. relicui praepositionem abiiciunt. Quod Malaspina inter dictionem *venire Roma* et *venire ab Roma* statuit discrimen, ut illud interiorem locum indicet, hoc exteriorem, id plerisque locis nullum esse recte indicat Ger. I. Vossius de Constr. c. 46. p. 495. quocum consentit Ruddimann. Institt. II. p. 281. Ubi *ab* praepositio eam quam Malaspina vult vim obtineat, dicemus ad Iug. LXI, 1.; hic cf. locos a Cortio laudatos, Liv. XLII, 18, 5. *le-*

coniurationem aperit; nominat socios, praeterea multos cuiusque generis innoxios, quo legatis animus amplior esset; deinde eos pollicitos operam suam domum dimittit.

gati eo ab Roma venerunt. Cic. Epp. ad Famm. XV, 4. *qui circiter Idus Sextil. ab Epheso profectus erat.* Caes. B. C. I, 11, 4. *Itaque ab Arimino M. Antonium Arretium mittit*, ubi v. Davis. Curt. V, 6, 19. *posteaquam a Persepoli profectus erat.* Adde Perizon. ad Sanct. Min. IV, 6, 2. p. 235. Ed. Bau. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 71, 8, 1. p. 317. Quod Herzogius autem ad h. l. et ad c. XXX, 1. censet praepositione addita vel abeundi vel distantiae notionem augeri, subtilius videtur neque ullo exemplo potest comprobari. Quocirca praepositionem ad abundantiam aliquam dicendi refero.

§. 6. *accersit*] Gerlachium secuti sumus, qui pro *arcessit*, quod quinque tantum codd. tenent, reliquorum auctoritate *accersit* edere non dubitavit, quamquam plerique omnes vocabulum damnant, tanquam analogiae repugnans et ab insciis librariis profectum. Cf. Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. VII, 28. Ger. I. Vossius Etymol. p. 40. Graevius ad Suet. Tiber. c. 52. Gesnerus Thes. L. L. I. p. 47. Ernestius ad Tac. Histt. I, 14. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 5, 64. Ramshorn. in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1827. II, 1. p. 39. Dubitationem tamen Vossio et Manutio movent Grammaticorum praecepta, velut Charisii p. 227. et Diomedis p. 375. qui significationis discrimen statuunt; eodem pertinet Velii Longi p. 2232. sententia, differentiam ab aliis excogitatam negantis. Recte igitur Manutius l. l.: „Grammaticos de verbo *accersere* non somniasse credibile est, sed veteres libros vidisse, in quibus ita scriptum esset.“ Luce est enim clarius, non finxisse Grammaticos *accersere* verbum, sed temere tantum pro duobus vocabulis habuisse, quod re ipsa unum modo verbum est. Verissime enim Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. I, 1. p. 257. iudicat, *accerso* idem esse atque *arcesso*, *r* littera transposita, *c* autem, ut vulgaris ratio postulat, geminata. Primitiva autem forma *arcesso* non orta est ex *arceo*, ut Herzog. ad Caes. B. G. I, 31. opinatur, sed ex *ar* i. e. *ad*, et *cio*, unde factum *cesso*, ut ex facio, facesso lacio lacesso. v. Prisc. I, 8, 45. p. 43. Kr. quo loco Gesnerus haud recte utitur, ut demonstret, Prisciano *arcessere* tantum probari. Utramque formam eadem significatione agnoscit Gifanius ad Lucret. p. 308. ac nuper *accerso* defendendum suscepit Zumptius in Iahnii Annall. Philol. et Paedag.

XLI. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consili caperent. In altera parte aes 2 alienum, studium belli, magna merces in spe victoriae; at in altera maiores opes, tuta consilia,

a. 1827. II, 3. Append. p. 3. Quae quum ita sint, temerarium foret, tantum codd. consensum negligere; cf. LII, 24. LX, 4.

coniurationem aperit] I. e. indicat, narrat, prodit, qua vi vocabulum saepe legitur. Cf. c. XLI, 5. XLV, 1. XLVII, 1. cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. IV, 1, 8. Bremius ad Nep. Dio. VIII, 1. et Passov. ad Tac. Germ. c. 1. p. 85. — Pro *amplior e s s e t* decem codd. ostendunt *inesset*, quod Cortius damnat, quia inconcinnum sit. Nobis propterea potius reiiciendum videtur, quia *inesse* verbum plane incommodum est, ubi de *excitando* animo dicitur, v. quae diximus ad c. XVII, 2. — *Deinde* omnes a Gerlachio collati libri habent; tutius igitur videbatur hos sequi, quam vulgatum *dein* retinere, quod parum constat an codicum fide nitatur; cf. ad c. XLV, 4. Quam saepe autem utraque particulae forma a scribis permutata fuerit, cognosci potest ex Drakenborchii nota ad Liv. III, 3, 6. — *Pollicitos operam suam;* cf. Cic. orat. in Catil. III, 2, 4. *legatos Allobrogum belli Transalpini et tumultus Gallici excitandi caussa esse sollicitatos.* ibid. 4, 9. *Galli dixerunt, ita sibi esse praescriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent.* — *Domum*, quod in tribus abest, Cortius eiecit; nos, quid codices praebeant magis, quam quid praebere possint spectantes, reduximus. Librariis omittendi caussa haud dubie haec fuit, quod pro *patria* positum censerent.

XLI. §. 1. *in incerto*] Adiectivi neutrum cum praepositione haud raro pro simplici adiectivo vel adverbio poni, supra monuimus ad c. VIII, 1. Formulae *in incerto esse* vel *habere* Cortius haec attulit exempla: Auct. de B. Alex. 16, 2. *omnia victoribus erant futura in incerto.* Tacit. Ann. XV, 17. *quando in incerto habeantur Parthorum conatus.* Sall. Iug. XLVI, 8. *ut absens an praesens perniciosior esset, in incerto haberetur.* Eodem modo dictum *in aperto esse*, Iug. V, 3. ubi v. Cort. *in dubio esse*, Catil. LII, 6. ubi v.

§. 2. *in altera parte — at in altera*] His verbis indicari, quae Allobroges et ad ineundam coniurationem incitaverint, et ad aperiendam moverint, ab interpretibus recte monitum est; in eo tamen errant, quod Allobrogum rationes populi Romani rationibus opponi putant, quum legati potius suae civitatis commoda cum privatis

3 pro incerta spe certa praemia. Haec illis volven-
4 tibus tandem vicit fortuna reipublicae. Itaque
Q. Fabio Sangae, cuius patrocinio civitas plurimum
utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt.

ipsorum commodis compararent, dubitantes, utrum universae gentis Allobrogum saluti prospicerent, bellum movendo, an sibi ipsis tantum, coniuratione detegenda, consulerent. Patet igitur *maiores opes* non cum Dahlio et Langio interpretandas esse *vires reipublicae*, *ad obsistendum coniuratis maiores*, sed maiorem potentiam et auctoritatem, legatis eo futuram. *Tuta* etiam erant *consilia* sc. *sua*, quippe qui ita nihil plane periclitarentur, contra coniuratione probata in summum omnium rerum discrimen adduci possent. Quare absurda videntur quae Kunhardtus annotavit: „nam si quis indicasset de coniuratione, eum videbant a maxima civium parte strenue defensum iri contra illos, quibus aliena mens erat.“ — *Certa praemia* intelligi a legatis ea, quae c. XXX, 6. a Senatu proposita dicebantur, mihi parum probabile est, quoniam c. L, 1. de praemiis Allobrogibus a Senatu decretis dicitur; Kunhardtus tamen pro certo affirmat. Verior Herzogii sententia est, qui interpretatur *commoda*, coll. Caes. B. G. I, 43. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 35.

§. 3. *Haec illis volventibus*] In grammatica horum verborum ratione explicanda frustra se torsit Herzogius. Negat enim has enunciationes ita cohaerere, ut priore caussa contineatur posterioris, quae enunciationum ratio propria est ablativorum absolutorum, ut scite monuit Godofr. Stallbaumius ad Ruddimanni Institt. T. II. p. 296. not. 1. et Ramshorn. Gramm. Lat. §. 171. II. B. p. 462. Quocirca eo inclinat V. D., ut *illis volv.* pro dativis habeat graeco more positis, quibus significetur, quatenus aliquis re ipsa, quae agitur, sive lenius, sive gravius afficiatur. Quae ut prorsus nequeo intelligere, ita mihi certum est, ablativos absoll. hic haberi, legitime caussali vinculo, quamquam paullo obscurius, cum sequenti sententia cohaerentes. Quoniam enim omnis vincendi condicio rebus dubiis, incertis ac ancipitibus nititur, neque unquam vinci potest, nisi ubi res in dubio ambiguoque sunt, patet sensum hunc esse: eo, quod illi haec volvebant (i. e. quod quid sequerentur dubii haerebant) tandem effectum est, ut fortuna reipubl. vinceret, h. e. quum illi haec volverent, tandem fort. reip. vicit.

§. 4. *cuius patrocinio* etc.] Ad hunc locum illustrandum apprime pertinet Cic. de Off. I, 11, 35. *tantopere apud nostros iustitia*

Cicero, per Sangam consilio cognito, legatis praecepit, ut studium coniurationis vehementer simulent, ceteros adeant, bene polliceantur, dentque operam, uti eos quam maxume manifestos habeant. 5

culta est, ut ii, qui civitates aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more maiorum, ubi v. Car. Beier. coll. Appian. de B. C. II. p. 430. *οἱ δ' Ἀλλόβριγες ἐνδοιάσαντες, ἐκοινώσαντο Φαβίῳ Σάγγᾳ, ὃς ἦν τῶν Ἀλλοβρίγων προστάτης, ὥσπερ ἁπάσαις πόλεσιν ἔστι τις ἐν Ῥώμῃ προστάτης.* Cf. Cort. ad h. l. et Rupert. ad Tacit. Ann. III, 55, med.

§. 5. *consilio cognito*] Infelicissimâ coniecturâ Cortius *consilio*, quia in aliquot libris mss. locum mutat, expunxit, *cognito* interpretatus *re cognita*, maleque huc trahens Latinorum usum, quo participii neutrum ablativo casu absolute ponitur, sequente accusativo c. inf. aut alia enunciatione integra, de qua constructione bene exposuit Zumptius Gramm. Lat. §. 81, 8. p. 458. Cf. Oudendorp. ad Caes. B. G. VII, 52, 2. Drakenborch. ad Liv. I, 41, 6. et ad XXVIII, 36, 12. Walch. Emendatt. Livv. p. 207. In hac autem structura, ubi nihil sequitur, quod a *cognito* pendeat, necessarium est participio addi substantivum; neque tamen *consilium* idem significat atque *res*, quae perversa opinio Cortium in errorem induxit, sed propria potestate intelligendum de *legatorum consilio coniurationis aperiendae*. Gerlachius de consilio Allobrogum sollicitandorum capit, quod sententiarum nexus non permittit.

praecepit, ut simulent] Praeteritum *praecepit* plurimi libri tuentur; pauci tantum *praecipit* exhibent, quod fortasse propter sequens praesens magis placeat; sed vide, ne hoc ipsum librariis caussa fuerit, cur praeteritum mutandum censerent. Quod enim in aliis scriptoribus non ferendum sit, ut perfectum aoristum excipiat praesens, id historico concedendum videtur, imprimis Sallustio, cui praesens historicum, sequente praesente vel imperfecto, pro perfecto, sequente imperfecto adeo frequens est, ut non mirum sit, eum inversa ratione etiam perfecto aoristo praesens subiungere, cogitatione e praeterito tempore in praesens transgressa, quo vividior res describatur. Quantum vero Noster in temporibus, quibus praeteritae res significari possunt, coniungendis audeat, ostendimus ad c. XXXIV, 1. Consimile est exemplum Iug. XXVIII, 1. *his* p r a e c e p i t, *omnis mortalis pecunia* a g g r e d i a n t u r, ubi non negligendum, quod Gerlachius notare omisit, quosdam codd. se-

XLII. Isdem fere temporibus in Gallia citeriore atque ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia motus erat.
2 Namque illi, quos antea Catilina dimiserat, inconsulte ac veluti per dementiam

quaadis temporibus exhibere *praecipit*, alios vero *aggrederentur.* ib. CXI, 1. *regi patefecit: quod polliceatur, Senatum non in gratiam habiturum.* Liberioris etiam structurae est Iug. XIII, 6. *legatos Romam mittit, quis praecepit, uti amicos muneribus expleant.* Similiter Plautus Mil. Glor. II, 1, 53. *dedi mercatori (sc. tabellas) qui ad illum deferat, ut is huc veniret*, ad quem l. v. Fr. Lindemannus p. 51. — *Ut* post *praecepit* omnes codd. tuentur, praeter Vatic. 4. et unum Guelf. quem Cortius secutus est. Particulam omitti posse ostendimus ad c. XXIX, 2., sed invitis codicibus nihil est novandum. — *Manifestos habeant* non explicaverim cum Cortio: certo scirent, qui essent, sed *manifesto teneant*, i. e. talia coniurationis initae documenta sibi praeberi curent, ut coniuratis nulla negandi aut evadendi copia sit.

XLII. §. 1. *Isdem*] Ita, non *iisdem*, plurimi codd. exhibent, ceteri *hisdem;* cf. ad c. XXXIX, 6. XLIX, 1. — *Bruttio* est in Guelf. 1. 5. Bas. 1. Inc. Senat. 1. 2. Vin. 1. Heus. et plerisque Leidd., ceteri habent *Brucia*, *Brutia*, *Bruttia*, quam nominis formam serioribus demum temporibus obtinuisse Cortius recte monuit; *agro* autem etiam ad *Bruttio* pertinet. — Qui libri pro *antea* exhibent *paullo ante*, velut Vin. 1. Inc. 1. Fabr. 1. 2. Bas. 2. 3. Teg. Tur. 1. Bern. 2. non sunt audiendi, siquidem hoc scribis, quod saepissime legerant, paene inscientibus videtur excidisse. Recte vero Cortius locum *antea* adverbii, quod vulgo post *Catilina* legebatur, mutavit, plurimis optimisque codd. ita iubentibus. Ceterum auctor respicit ad c. XXVII, 1.

§. 2. *cuncta simul agebant*] Haec quamquam in omnibus codd. leguntur, tamen a Cortio vexata sunt. Negat enim *cuncta simul* commodum sensum praebere, eoque, quum videret *simul* in Sen. 2. locum mutare, in edd. antiqq. autem abesse, utrumque

cuncta simul agebant; nocturnis consiliis, armorum atque telorum portationibus, festinando, agitando omnia plus timoris quam periculi effecerant. Ex 3
eo numero complures Q. Metellus Celer Praetor

vocabulum delevit. Quae temeraria ratio quamquam nemini non improbabitur, non magis tamen ferri potest Kunhardti vulgatam defendentis sententia: „non quaedam negotia *consulto*, quaedam vero *temere*, sed *cuncta simul inconsulte* egerunt.“ Rectius alii, quos Cortius sprevit, locum sic expediunt: „cuncta *simul* agebant, ut dementes; nam prudentibus omnia sunt divisa temporibus.“ Nimia igitur properantia non exspectabant, donec singula, quae sibi utilia putarent, deinceps perfecissent, sed festinando, turbando, omnia miscendo, dementium similes, facinoris agitati suspectos sese faciebant. Simul intelligitur, *motum* non esse, ut omnes interpp., etiam Gerlachius et Herzogius, volunt, *motum bellicum*, *seditionem*, *tumultum*, sed pavorem atque terrorem sive turbatam civium quietem, qualem auctor c. XXXI, 2. Romae fuisse dixerat. De seditione hic non dici sequentia docent, quibus plus timoris quam periculi, sc. in agro Piceno, Bruttio et Apulia, excitatum fuisse narratur. Neque illud, quod motui sedando complures Catilinae socii in vincula coniecti sunt, ad comprimendas gentes rebellantes spectat, sed eo potius factum videtur, ut pavore liberarentur, quo dementibus coniuratorum consiliis omnia completa erant. Praeterea *agere*, quod Cortius edidit, in nullo cod. est, sed in nonnullis demum edd. comparuit; accedente autem quodammodo cod. Guelf. 12. qui habet *agerebant*, fidenter ille pro imperfecto infinitivum recepit.

nocturnis consiliis] Exspectes fortasse *conciliis*, ex Gronovii praecepto, qui ad Liv. XLIV, 2, 5. docet, *concilium* significare congressum secretum, coitionem sive coetum conspirantium clanculum; sed *consilium*, quo indicatur consultantium sive deliberantium conventus, recte habet. Cf. Ernestius Clav. Cic. h. v. et Bremius ad Nep. Epamin. III, 5. Cortius ad Iug. LXII, 5. et Herzog. ad Caes. B. G. I, 18. coll. I, 40. III, 3.

ex Senati consulto, caussa cognita, in vincula coniecerat; item in ulteriore Gallia C. Murena, qui ei provinciae legatus praeerat.

XLIII. At Romae Lentulus cum ceteris, qui

§. 3. *ex Senati consulto*] Aliquot codd. inepte *ex sociis caussa cognita*, alii *ex sociis Catilinae c. cog.*, nimirum ex scribendi compendio S. C. Praeterea Bas. 2. Fabric. 1. 2. Eccard. Guelf. 1. Vin. 1. Sen. 2. Tur. 1. Flor. 1. *consultu*, quam formam Cortius recepit, non satis commodis exemplis usus, ubi pro substantivis vulgaris formae verbalia in *us* desinentia posita sunt. Non attendit enim ad Latinorum usum, qui haec substantiva verbalia in tali sententia semper sine praepositione ponunt, cf. Tac. Ann. I, 27. *provisu periculi.* ib. I, 60. *missu Germanici.* Liv. XXX, 37, 6. *arbitratu Scipionis.* XXXVIII, 11, 6. *arbitratu consulis.* Cic. de Amic. I, 3. *quas exposui meo arbitratu*, cuius vocabuli plura exempla attulit Goerenzius, editionis Gerahardianae censor, in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1826. T. I, 2. p. 295. ibid. §. 4. *itaque feci, ut prodessem multis tuo rogatu.* p. Coel. 12, 28. *datur concessu omnium huic aliquis ludus aetati.* Brut. 21, 84. *ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse.* Liv. XXV, 6, 1. *hi permissu Lentuli ad Marcellum miserunt.* id. III, 52, 2. *consultu collegae*, ubi Gronovius laudat Plaut. Trinumm. I, 2, 130. *inconsultu meo*, et Plin. H. N. III, 20, extr. *interdictum id vetere consultu Patrum.* Nostro igitur loco quum praepositio assit, consectarium est *consulto* scribendum esse. Gerlachio tamen *ex Senati consultu* satis recte se habere videtur, et tantummodo ob exiguum codd. numerum eam lectionem reiecit.

caussa cognita] Haec in nonnullis antiquioribus edd. nulla interpunctione a praegressis seiuncta sunt, quasi caussa *ex Senatus consultò* cognita fuerit, quam suo iure Praetor et poterat et debebat cognoscere. — *Ulteriore* Cortii coniecturae debetur, quam postea cod. Tur. 1. confirmavit; omnes enim codd., illo excepto, exhibent *citeriore*, quod falsum esse intelligitur ex Cic. or. p. L. Mur. c. 41, 89. *an se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina lugentem, maerentem, exulem videat? in ea porro provincia quo animo C. Murenam, fratrem suum, adspiciet?* In *citeriore* autem Gallia *Q. Metellum* fuisse patet ex Cic. or. in Catil. II, 12, 26. *Q. Metellus, quem ego in agrum Gallicanum Picenumque praemisi.* cf. Sall. Catil.

principes coniurationis erant, paratis, ut videbantur, magnis copiis, constituerant, uti, quum Catilina in agrum Faesulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus plebis concione habita quereretur de

XXX, 5. et Dio Cass. XXXVII. p. 45., ad quem locum v. Abr. Iac. Penzel in Germanica Dionis interpretatione p. 181 sq.

legatus] Legati praesidibus provinciarum addebantur, ut eorum opera et consilio uterentur, v. Varro de L. L. V, 16. (p. 90. Ed. Spengel.) Sed praeses absens legatos cum plena iurisdictione praeficiebat, ut Pompeius absens per legatos duas Hispanias administravit, Caes. B. C. I, 85, 8. Mittebantur etiam ab Senatu legati, qui provincias regerent, Cic. in Vatin. c. 15, 36. *quis legatos unquam audivit sine Senatus consulto?* et quidem ita, ut sine alio praeside ipsi iurisdictionem et res bellicas administrarent, Cic. de provv. cons. c. 3, 5. *atque hanc Macedoniam — etiam sine imperio per legatos tuebamur.* Cort. — Adde Hertelium ad Tacit. Agric. c. 7, extr.

XLIII. §. 1. *ut videbantur*] Ita est in antiquissimis codd. Nazar. et Commel., tum in Guelf. 8. 10. Bas. 3. et Rostoch. ap. Dahl.; ceteri *videbatur* tenent. Quod cur scribae mallent, hoc sine dubio in caussa fuit, quod in talibus enunciationibus, quae sola *ut* particula et *videri* verbo constant, *videri* plerumque absolute ponitur, neque ad subiectum refertur; simile tamen est quod Cortius attulit exemplum Cic. Epp. ad Famm. XVI, 4. *teque, ut mihi visus est, diligit.* — *Constituerant* est in cod. Nazar. Commel. Guelf. 1. 5. Ine. 1. Fabr. 1. Tur. 1. Bern. 1. 2. 3., ceteri singularem habent. Utrumque probum est, sed recepta lectio tum propter codd. qui eam tenent praestantiam, tum quia scribarum captum excedere videtur, alteri praeferenda; cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 69, 5, 3. p. 303. Sall. Iug. CI, 5. *Bocchus cum peditibus Romanorum aciem invadunt.* Gronov. et Drakenborch. ad Liv. XXI, 60, 7. *ipse dux cum aliquot principibus capiuntur.* XXVI, 46, 8. *in quam Mago cum omnibus armatis refugerant.* Ruhnken. ad Ter. Heaut. III, 1, 64. Bremi. ad Nep. Phoc. 2, 2. Bentlei. ad Hor. Sat. I, 7, 20. Heindorf. ad I, 10, 85.

uti, quum Catilina in agrum Faesulanum cum exercitu venisset] Haec Cortius ex coniectura ita mutavit, ut *quum* particulam et vocabulum *exercitu* eiiceret, hac usus ratione, Catilinam *exercitum*, qui ita dici potuerit non habuisse; confirmari autem coniectu-

actionibus Ciceronis, belliqne gravissumi invidiam optumo Consuli imponeret; eo signo proxuma nocte cetera multitudo coniurationis suum quisque nego-

sam codd. Guelff. 5. 6. 11. (etiam Ven. 1. Vat. 3. 6. Barber. 3. 4. 5. Flor. 1.) in quibus quum abest, et Guelf. 11. ac Med. 2., in quibus cum exercitu non legitur. Praeterea lib. Bongar. a Gerl. collat. plane ut voluit Cortius: uti Catil. in agrum Faesul. cum venisset, voce exercitu m. sec. margini ascripta. Sed istis codd. in tanto reliquorum consensu nihil tribuendum est; nam prius cum sine dubio compendio scriptum propter sequens C evanuit, cum exercitu autem negligentia librarii omissum videtur. Quod Cortius autem dicit, inconditam illam multitudinem, quam Catilina collegerit, exercitus nomine notari non posse, argutius quam verius dictum est. Quis enim iubet de iusto exercitu cogitare? Ne quis tamen scrupulus resideat, cf. Cic. p. Mur. 37, 78. *non usque eo Catilina rempubl. despexit, ut ea c o p i a, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur*; et paullo post §. 79. *nec tam timendus est nunc e x e r c i t u s L. Catilinae, quam isti, qui illum e x e r c i t u m deseruisse dicuntur.* Gerlachius Cortii coniecturam, quam textu edendo spreverat, in Commentt. Vol. II. P. I. p. 120., codicum Italorum auctoritate permotus, unice veram iudicat.

belliqne gravissumi invidiam] Aliqua codd. pars *gravissimam*, ex male intellecto scribendi compendio *graviss.*; quo enim intelligatur, quae sit invidiae ratio et caussa, *belli* vocabulum non nude poni potest, sed epitheto eget. — *Optumo Consuli* Müllerus ita dictum putat, ut solenne quidem sit Consulis praedicatum, sed eiusmodi, ut ne inimicus quidem ieiunius dicere possit, ipso Cicerone iudice Epp. ad Attic. XII, 21, a. med. Sed cur Cicero iniquius de Bruto iudicaverit, Wielandius in Interpretatione Epp. vernacula Tom. V. p. 487. optime exposuit. Erraverit igitur, qui omnium locorum eandem esse rationem putet; non magis enim quam Ciceroniana verba ad Sallustium pertinet Plinii locus, in Traiani laudem ita dicentis Panegyr. c. 2, 7. *quid tam civile, tam senatorium, quam illud additum a nobis o p t i m i cognomen?* Sallustium autem Ciceronis laudi non obtrectare clarissime patet ex cap. XXIII, 6. quo loco recte intellecto, nemo, opinor, ieiunam laudem in vocabulo *optumus* inveniet. — Post verba *eo signo* aliquot libri mss. *dato* inserunt, quod additum est ab iis, qui vim ablativi, qua caussam et originem significat, ignorarent. Iis accensendus est etiam Langius, qui *dato* in textu quidem non exhibuit, sed cogitatione sup-

tium exsequeretur. Sed ea divisa hoc modo dicebantur, Statilius et Gabinius uti cum magna manu duodecim simul opportuna loca urbis incenderent, 2

plere iubet. Ceterum comma delevimus, ne quis dubitet, quin ablativi cum verbo coniungendi sint. — Statim post Langius male coniunxit *multitudo coniurationis*, quem genitivum ad *negotium* pertinere non difficile est ad videndum. Praeterea sat multi codd. perverse exhibent *suum quaeque*, quasi plures multitudines fuerint. Defendit tamen Herzogius, adeoque *quisque* ne ferri quidem posse iudicat, parumque abest, quin etiam *exsequerentur*, quod Guelf. 2. m. pr. habet, probet. Sed *cetera multitudine* non possunt significari *coniuratorum* *v a r i i c o e t u s*, quum *cetera* ad *s i n g u l o s* coniurationis populares spectet, quae est propria huius vocis potestas, ut diximus ad c. III, 5.; rectissime igitur, quum res ad singulos revocetur, additur *quisque*, hoc fere sensu: ex *cetera* multitudine coniurationis *suum quisque* negotium exsequeretur. Singularis autem numerus h. l. non a *multitudo* pendet, sed a pronomine, ut apud Cic. de Off. I, 41, 8. *ut enim pictores, et ii qui signa fabricantur, et vero etiam poetae suum q u i s q u e opus a vulgo considerari v u l t;* quamquam pluralis si fide librorum nititur aeque legitimus est, v. ad c. VI, 2. VII, 1. coll. c. XXXVII, 6. Inconsulte igitur multi cum Cortio *exsequerentur* contra codd. ediderunt.

§. 2. *Statilius et Gabinius*] Plerique Gruteri et Cortii codd., omnes Bass. et undecim Italici copulam non habent, quam Cortius eiecit, Gerlachius autem eiicere voluit, typographo non obsequente. Sed ad copulae omissionem defendendam vereor ut huc trahi possint, quae a VV. DD. de ea re passim sunt notata. Primum enim distinguendum videtur inter nomina appellativa et propria; illa sine copula interdum poni monuit Ruhnken. ad Vell. II, 20, 2. et Drakenborch. ad Liv. I, 59, 1. ac V, 10, 9. talisque asyndeti ea omnino vis videtur esse, ut maior quaedam gravitas orationi concilietur, altero nomine quasi per gradationem adiecto; v. ad c. XV, 1. coll. Liv. XLV, 22, 1. *poenas, ignominias omnes iam patimur.* Noster Cat. XX, 15. *res, pericula magis quam oratio hortentur.* In nominibus vero propriis ἀσυνδέτως ponendis tria videntur observanda esse; nam uno tantum singularum personarum nomine posito copula non potest omitti, nisi tres personae deinceps memorantur; duobus autem positis copula tunc tantum recte abesse potest, si nomini etiam praenomen additum est, unde sollennis haec ellipsis in consulum nominibus, cf. Drakenborch. ad Liv. II, 17, 1.

quo tumultu facilior aditus ad Consulem ceterosque, quibus insidiae parabantur, fieret; Cethegus Ciceronis ianuam obsideret eumque vi aggrederetur, alius autem alium; sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent; simul, caede et incendio perculsis omnibus, ad Ca-
3 tilinam erumperent. Inter haec parata atque decreta Cethegus semper querebatur de ignavia socio-

et ad XXXI, 13, 2. Gerhard. ad Cic. Lael. c. 27, 101.; denique non negligendum, plerumque casibus obliquis, rarius nominativo nomina propria sine copula reperiri. Quaedam huc pertinentia, sed sine delectu, exhibuit Heineckius Animadverss. ad Iuvenal. p. 38 sqq. Patet autem, *et* copulam nostro loco casu fuisse oblitteratam, quae res eum etiam errorem peperit, ut scribae nonnulli *Statilius Gabinius* pro uno nomine habentes *incenderet* scriberent.

ceterosque] Ita cum Gerlachio rescripsimus; in Guelf. enim 3. et Bas. 2. *que* abest, quos Cortius perperam secutus erat. Vere enim Goerenzius ad Cic. de Legg. III, 9, 21. observavit, adiectivis *reliqui*, *ceteri*, *alii*, *multi* et similibus tunc tantum copulam non addi, si collectiva vi ponantur, i. e. si plurium rerum incepta enumeratione quae memoranda restant tali vocabulo comprehenduntur. Cf. Cic. de N. D. III, 14, 37. *ali autem solem, lunam, relicua astra aquis.* Tusc. IV, 31, 66. *sint sane ista bona quae putantur, honores, divitiae, voluptates, cetera.* cf. eundem Goerenz. ad Fin. III, 15, 51. et quae supra ad c. XV, 1. attulimus. Nostro igitur loco, ubi Sallustius non instituerat plures enumerare, *ceteros* colligendi potestatem non potest habere, sed copula cum antegresso vocabulo arcte coniungendum est. — In praecedentibus mutavimus etiam interpunctionem, colo in comma mutato; nam quae sequuntur verba *ut* particulâ prioribus adiuncta sunt, neque maiore interpunctione ita possunt seiungi, ut praegressa integram enunciationem efficiant. — Pro *eumque vi* Cortius ex uno Inc. 2. scripsit *eum vi.*

alius autem alium] Gerlachius haec, colo post *aggrederetur* posito, a praegressis seiunxit; sed quoniam verba pendent a praecedentibus, Cortium secuti sumus, qui rectius commate interpun-

rum; illos dubitando et dies prolatando magnas opportunitates corrumpere; facto, non consulto in tali periculo opus esse, seque, si pauci adiuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum.
Natura ferox, vehemens, manu promptus erat; maxu- 4
mum bonum in celeritate putabat.

XLIV. Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt; ab Lentulo,

xit. — *Filii familiarum*, quod etiam *filii familias* dici poterat, et usu loquendi et grammatica ratione defenditur. Sensit iam Varro de L. L. VII, 38. p. 98. Steph. (VIII, 38. p. 446. Ed. Spengel.) *si analogias sequi vellent, plures patres familias dicere non debuerunt, sed, ut Sisenna scribit, patres familiarum.* Cf. Priscian. VI, 1, 6. p. 222. Ed. Kr. Casaub. ad Sueton. Calig. c. 26. Tom. III. p. 93. Ed. Wolf. Eodem modo Noster dixit Catil. LI, 9. *matres familiarum*, quibus locis Cortius addidit Tacit. Ann. III, 8. XI, 18. — *Pars erat*, ad unum omnes codd. tenent, etiam Priscian. l. l. Nihilominus Cortius *erat* eiicere ausus est. — *Perculsis.* Consueta in h. v. diversitate in Guelf. 10. Inc. 2. Sen. 2. Struv. Bern. 2. legitur *percussis;* recepta lectio cur praestet diximus ad c. VI, 4.

§. 4. *promptus erat*] Ita cum Gerlachio, omnibus codd. ita iubentibus, edidimus; non diffitemur tamen, magis nobis placere Cortii aliorumque rationem, qui verbo *erat* eiecto utrumque membrum in unam enunciationem contraxerunt. In vulgata enim duae enunciationes nullà particulà iunctae propter abruptam orationem nescio quid languidi habent, quae, si *erat* abest, concinne ita coeunt, ut quae praecedant verba sequentium caussam contineant. Nihil tamen novandum visum est, quum etiam vulgata ferri possit. *Promptus* autem dicitur, qui ad aliquid audendum est paratus, ut recte monuit Hertel. ad Tac. Agric. c 3, med., praeeunte Ruhnkenio ad Vell. II, 75, 1. Idem alteram vocis vim, qua ingenii quaedam praestantia significatur, illustravit. — *Vehemens* Cortius explicat *mente quasi magna, sed impotenti,* vocabulum ducens a *ve* particula et *mens*, v. eum ad c. XLI, 5., in quo haud dubie A. Gellium V, 12. secutus est. V. etiam Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 187-188. Sed non dubium est, quin rectius vim vocabuli assecuti sint, qui a *veho* descendere statuunt; *vehemens* igitur

Cethego, Statilio, item Cassio, postulant ius iurandum, quod signatum ad civis perferant; aliter haud
2 facile eos ad tantum negotium impelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant; Cassius semet eo brevi venturum pollicetur, ac paullo ante legatos ex urbe profi-
3 ciscitur. Lentulus cum his T. Volturcium quemdam

est qui mente movetur valde et agitatur, nec abludit, quod talem Germani *fahrig* vel *auffahrend* dicunt.

XLIV. §. 1-4. *aliter*] Hanc vocem significare *alioquin* dictum est ad c. XXIX, 3.; de totius enunciationis structurae ratione v. ad c. XXI, 3. — *Cum his* Cortius tanquam spuria uncis inclusit, quia in Guelf. 5. et 9. desunt; sed casu potius vel incuria scribarum ibi non leguntur, et ad perspicuitatem orationis necessaria sunt. — *Scriptum est* omnes codd. tenent; Cortius tamen, pariter ut c. XXXIV, 3. *est* delevit.

§. 5. *Quis sim*] Inc. 1. Fabr. 2. Struv. B. 1. 3. Sen. 1. 2. Heuss. Vin. 1. Leid. I. L. Tur. 1. m. pr. Tur. 2. plures Glareani, Italici et Palatini m. pr. exhibent *qui sim*, quomodo etiam apud Ciceronem, qui eandem epistolam affert, editum est. Hanc formam Müllerus et Gerlachius receperunt, a Cortio vero nonnullisque aliis *quis* editum est, quamquam cur ita scribendum sit non viderunt. Non certiora petas a Drakenborchio ad Liv. I, 7, 9. et ad VI, 32, 5., qui utrumque permiscue dici putat; neque Zumptius Gramm. Lat. §. 35. p. 116. verum assecutus est, *qui* censens pro *quis* poni, cacophoniae vitandae caussa, si sequens vocabulum littera *s* incipiat, quam sententiam recte vituperat Iahnius ad Hor. Sat. I, 4, 41. Tenendum est autem, *qui* interrogativi potestatem plane differre a *quis* pronomine, utrumque autem et substantive et adiective poni posse. *Quis* enim pronomine utitur, qui nihil scire cupit praeter nomen, quo aliquam personam ab aliis dignoscere possit; *qui* interrogativum adhibet is, qui cognoscere vult, quo ingenio quibusque moribus, quave condicione, omnino *qualis* aliquis sit. Ita recte se habet *qui* apud Cicer. Divinat. in Q. Caecil. c. 12, 37. *qui sis, et quid facere possis, considera*; ibidemque c. 6, 20. *nescimus qui sis* verum est, ut patet ex sequentibus: *sine nos per eum nostras fortunas defendere, cuius fides est nobis cognita.* p. Rosc. Comoed. c. 6, 17. *qui sit, qui socium fraudarit, consideremus*, quibus verbis subiicit integritatis et innocentiae Roscii laudem. Philipp. II,

Crotoniensem mittit, uti Allobroges prius quam domum pergerent cum Catilina, data et accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Volturcio litteras ad 4
Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est.
„Quis sim, ex eo quem ad te misi cognosces. Fac 5
cogites in quanta calamitate sis, et memineris te virum

36, 90. *qui tu vir*, *et quantus fuisses?* Liv. I, 41, 3. *qui sis*, *non unde natus sis*, *reputa*, ubi male aliquot codd. *quis sis*. Aliter statuendum videtur de Livii loco I, 7, 9. *rogitat*, *qui vir esset?* nam quae sequuntur verba *ubi nomen patremque ac patriam accepit* evincunt verum esse *quis vir*, quod Voss. 1. et Leid. 2. tenet. Cf. Cic. de Orat. III, 34, 137. *quis doctior illis temporibus fuisse traditur*, *quam Pisistratus?* ibid. §. 139. *quis Dionem doctrinis omnibus expolivit? non Plato?* Non est igitur dubium, quin nostro loco pariter ut apud Cic. in Catil. III, 5, 12. scribendum sit *quis sim;* non enim alium finem verba habent, quam ut *nomen* tegatur. Cf. Iahnium ad Hor. Sat. I, 4, 41. et ad Virg. Ecl. I, 18. Eodem modo apud Nepotem Themist. c. 8, 6. corrigendum est: *domino navis quis sit aperit;* sensus est enim, aperit se esse *Themistoclem;* neque Herzogius ad Caes. B. G. II, 4, 1. dubitare debebat, *quae* a *qui* pronomine, an a *quis* ducendum esset, quum de *nomine* civitatium quaeri recte vidisset, in ceteris tamen parum accurate de his pronominibus praecipiens. Obiter notandum est, Zumptium aeque atque Drakenborchium ad Liv. VI, 32, 5. interrogativa pronomina *qui* et *quis* mirifice confudisse cum indefinitis eiusdem formae, quae quidem ipsa inter se ita differunt, ut *quis* substantive, *qui* adiective ponatur, cf. Drakenborch. ad Liv. III, 10, 7., quamquam multi etiam sunt loci, ubi *qui* substantivam potestatem habet, v. Car. Beier. ad Cic. Off. I, 7, 21. et Bentl. ad Hor. Sat. I, 6, 79. Cum *qui* infinito autem conferri potest *aliqui*, de quo v. Goerenz. ad Acadd. II, 26, 86. et Beier. ad Off. I, 31, 1. et ad III, 7, 1. Ceterum, ut revertamur ad Sallustii locum, recte iudicavit Matthias ad Cic. Catil. III, 5, 12. inutilem quaestionem esse, utrum Sallustii an Ciceronis epistola verior sit, quoniam veteres et oratores et historici in talibus, de verbis minus solliciti, rem modo respiciebant.

te virum esse] Cortius *esse* delevit, quod in Fabr. 1. 2. Struv. Vin. 2. et Eccard. ante *virum* legitur; Müllerus vero hunc ipsum ordinem in textum recepit. Neutrum probamus, quamquam Cortii

esse; consideres quid tuae rationes postulent; au-
6 xilium petas ab omnibus, etiam ab infimis." Ad hoc mandata verbis dat: quum ab Senatu hostis iudicatus sit, quo consilio servitia repudiet? In urbe parata esse quae iusserit; ne cunctetur ipse propius accedere.

XLV. His rebus ita actis, constituta nocte

scriptura peior etiam Mülleriana videtur. — §. 6. Pro *ad hoc* in nonnullis codd. legitur *ad haec*, quod contra dicendi usum esse diximus ad c. XXXI, 8. ubi quae esset verborum *ad hoc* potestas explicavimus. — *Quo consilio servitia repudiet?* cf. Cic. or. in Catil. III, 4, 8. *Volturcius dixit, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et litteras, ut servorum praesidio uteretur.*

XLV. §. 1. *L. Valerio Flacco*] Idem est, quem Cicero, repetundarum accusatum, defendit, ex qua oratione huc imprimis pertinet cap. XL. et XLI., ubi Flacci opera in deprehendendis Gallorum legatis maximopere laudatur. — De *Pomptino* (cuius nomen in aliis codd. corrupte scribitur *Promptinus*, in aliis *Pontinius*, in aliis aliter) v. Cic. de provv. consull. c. 13, 32. ubi Allobroges praeliis fregisse et domuisse narratur. Ciceronis idem legatus fuit in Cilicia, cf. Epp. ad Famm. III, 3, extr. v. etiam Ernesti in Clav. Cic. — *Mulvio* in longe plurimis optimisque libris legitur; alii corrupte *Mulvo*, *Milvo*, *Milvio*, sed receptam scripturam, notante Cortio, etiam probant Victor. ad Cic. Epp. ad Attic. XIII, 33. Bentl. ad Hor. Sat. II, 7, 36. Iac. Gronov. ad Tac. Ann. XIII, 47. Duker. ad Flor. III, 23, 6. Graev. ad Cic. in Catil. III, 2, 5. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 25. Graece etiam *Μούλβιος* scribitur; hodiernum autem nomen est *ponte Molle*. Erat extra urbem haud procul a via Flaminia, qua in Etruriam ibatur; cf. Tacit. Ann. I. 1.

§. 2. *ita agant permittit. Illi, homines militares*] Locus varie vexatus. In aliis enim libris scribitur *ita agant permittit illis. Hom.* cet., in aliis *ita agant. Permittit illis homines* cet.; receptam a nobis scripturam habet Guelf. 8. et 11. m. pr. Fabric. 1. m. sec. Rostoch. Turic. 1. m. p. et plures Wassii; in Bas. 2. autem pronomen plane abest. Eum secutus est Cortius, negans *illi* a Sallustio esse, quoniam nomen Praetorum circumscribatur verbis *homines militares*. Sed illi magistratus tam nude his verbis nullo modo

qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus L. Valerio Flacco et C. Pomptino Praetoribus imperat, uti in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant; rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur, cetera uti facto opus sit ita agant permittit. Illi, homines militares, 2
sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti praeceptum

vocari possunt. Eundem fere errorem erravit Müllerus, gravius tamen in eo lapsus, quod ad praecedentia *illis* addit, pronomen censens cum vi enunciati exitum obtinere; quod quam ineptum sit, ipse prodidit explicando: „non ipse *imperat*, sed illis *potestatem facit*, ut agant quod opus videatur." Maiore audacia, sed eodem orationis incommodo Bipontini Carrionem secuti ediderunt *ita agant. Homines* cet., omisso verbo et pronomine. Sed inter omnes haud scio an plurimum erraverint, qui cum Grutero locum ita constituerunt: *ita agant. Permittit illis homines militares; sine* cet.; nam primum *homines militares* non dici possunt pro *militibus*, tum ridiculum est, Praetoribus a Consule milites *permissos* dici, quibus suo iure uti poterant, denique tota oratio ista ratione mirum quantum ingrata exsistit et hiulca. Quam nos cum Wassio, Tellero, Dahlio et Gerlachio exhibuimus scripturam, non dubium est, quin unice vera sit, quamquam Gerlachius in Commentt. p. 121. *illi* tantummodo ferri posse censet, ac potius abesse mavult, non improbata tamen etiam Mülleri ratione, qui *illis* ad *permittit* retulit. Sed *ille* pronomen legitimum locum obtinet initio sequentis periodi, ubi oratio ita mutatur, ut, quod antea obiectum fuerat, statim subiectum fiat; cf. Cat. LIX, 5. Iug. CIII, 3. XXV, 6. LVIII, 5. Caes. B. G. VI, 8, 6. B. C. III, 62, 1. neque multum dissimiles sunt loci, ubi adversandi particula pronomen praecedit, velut Iug. XX, 5. LVI, 2., vel ubi relativum adiunctum habet, ut Iug. XII, 3. Flacco et Pomptino isto modo significatis, recte additur *homines militares*; nam quod per se non poterat de Praetoribus dici, iam oppositionis vi commode ad eorum ingenium illustrandum pertinet. Commate enim post *illi* posito, quae sequuntur significant *utpote qui h. m. essent. Homines* autem *militares*, quod Cortius bene monuit, sunt rei militaris periti, magnum militiae usum habentes, cf. c. LIX, 6. Hertel. ad Tac. Agric. c. 41, in. Liv. XXIV, 23, 10. *iuvenes mili-*

3 erat occulte pontem obsidunt. Postquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt, et simul utrimque clamor exortus est, Galli, cito cognito consilio,
4 sine mora Praetoribus se tradunt. Volturcius primo, cohortatus ceteros, gladio se a multitudine

tares et militibus assueti crimina serebant. id. XXXV, 26, 10. *nihil ea res animum militaris viri et multos experti casus imminuit.* Tales autem fuisse Praetores et patet ex locis supra laudatis et ex Cic. orat. in Catil. III, 2, 5. ubi fortissimos viros eos appellat, quamquam libenter concedimus Gerlachio ad c. LI, 16. (Commentt. p. 132.) *forti* non unice de bellica gloria dici.

obsidunt] In aliquot libris est *obsident*, sensu incommodo; hoc est enim *obsessum tenent*, vulgatum autem significat *occupant*, quod solum nexui sententiarum convenit. Perperam Cortius et Gerlachius haec verba cum iis comparant, quae, quum secundae sint coniugationis, apud antiquiores interdum etiam tertiam sequebantur, velut *conniveo* et *connivo*, *ferveo* et *fervo*, *strideo* et *strido*, alia, de quibus dixit Priscian. IX, 8, 42. p. 459 sq. Ed. Kr. *Obsidēre* enim et *obsidĕre* non forma tantum, sed etiam significatione differunt, ita quidem, ut illud inchoativum sit, hoc plene institutam actionem significet. Müllerus quo consilio notaverit, et ab antiquioribus et ab Virg. Aen. VII, 334. adhibitum esse *obsidĕre* verbum, non intelligitur. Neutiquam enim *obsidunt* antique dictum pro *obsident*, ut etiam Gerlachio videtur, sed posterius a scribis invectum est, qui quo sensu alterum diceretur non intelligerent.

§. 3. *venerunt*] Hanc perfecti formam plurimi codd. exhibent, haud pauci tamen *venere*; illud verum duximus, quoniam in paucis est *veniunt*, in uno *pervenerant*, ad quae facilior lapsus erat, si *venerunt* quam si *venere* scriptum fuit. — *Et* ante *simul* in Acad. Bas. 3. et tribus Guelf. abest, ac fateor, si absit, concinniorem mihi et vividiorem orationem videri. Tamen vulgata etiam ferri potest, ita ut aut *postquam* particula repetatur, aut, quod mihi magis placet, *simul* pro *simulatque* capiatur, qua vi haud raro legitur. Cf. Drakenborch. ad Liv. VI, 1, 6. qui multa congessit, simulque monuit, frequenter hanc particulam ab indoctis librariis male habitam. Adde Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. VI, 18. Vechner. Hellenol p. 141 sq. Goerenz. ad Cic. de Legg. I, 3, 9. id. ad Acadd. II, 16, 51. et ad Finn. III, 6, 21.

defendit; deinde, ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus ac vitae diffidens, velut hostibus sese Praetoribus dedit.

XLVI. Quibus rebus confectis omnia propere

utrimque] Possis hoc ad eos qui pontem obsidebant et ad legatorum comitatum referre; tamen haud scio an melior sit glossatoris cuiusdam explicatio *ex utraque parte pontis*, collato Cicerone in Catil. III, 2, 5. *in proximis villis ita bipartito fuerunt*, *ut Tiberis inter eos et pons interesset.* — *Cito* Putschius delevit, neque comparuit vocabulum in Guelf. 8. Bern. 1. et Eichhof. Cortius inde, Grutero primum suspicionem movente, corruptelam odoratus, coniecit a Sallustio scriptum fuisse *scito consilio*, quod explicat *quum scirent consilium*, sive *gnari consilii*, ita ut *cognito* glossa sit rarioris participii, qua in textum illata *scito* in *cito* abierit. Ipsi tamen coniectura displicuisse videtur, siquidem eo inclinat, ut potius *cito* deletum velit. Bipontini obsecuti sunt, quod magnopere improbamus. Ex Ciceronis enim or. in Catil. III, 2, 6. constat, Gallos nesciisse insidias abeuntibus in ponte fieri; consentaneum tamen est, *primo statim impetu et concursu* eos sensisse, non tam ipsos, quippe quibus cum Consule bene conveniret, quam Volturcium cum ceteris peti; quod ubi primum intellexerunt, nihil cunctabantur sese tradere. Recte igitur Langius monuit, verba *sine mora* ad praegressum *cito*, tanquam ad caussam, referri. — In sequentibus Cortius pro more suo hallucinatur, *est* post *desertus*, et *erat* post *notus* sine codd. deleri cupiens. — *Deinde* scripsimus, non *dein*, omnibus Cortii et Gerlachii libris praeter Vatic. 1. ita exhibentibus; cf. ad c. XL, 6. Pariter *velut* plurimorum codd. auctoritate nititur, non *veluti*, quod Cortius aliique habent. — *Multa obtestatus* i. e. *multis variisque caussis* ad Pomptinum conciliandum usus; quod Bas. 2. exhibet *multum obt.* significaret *vehementer obt.* v. ad c. XXVII, 4.

dedit] Guelf. 11. habet *tradidit*, 4. 10. Erl. Leid. F. H. *tradit*; quae discrepantia ostendit, scribas neque sensum neque tempus verbi recte intellexisse. Praesens esse non cum Herzogio coniecerim ex antecedentium enunciationum analogia, *permittit*, — *obsidunt*, — *se tradunt*, sed potius propter *defendit* — *diffidens* et *declarantur*, quamquam ne ista quidem ratio plane certa est. Sed verborum

2 per nuncios Consuli declarantur. At illum ingens cura atque laetitia simul occupavere; nam laetabatur, intellegens coniuratione patefacta civitatem periculis ereptam esse; porro autem anxius erat, dubitans, in maxumo scelere tantis civibus depre-

dare et *dedere* discrimen evincit, posterius huic loco maxime convenire; nam *de* praepositio cum verbis coniuncta quum simplicis vim augeat atque intendat, ut demonstravimus ad c. XXV, 3., *dedere* significat se plane totumque in alicuius potestatem committere; cf. Bremium ad Nep. Them. I, 3. qui isto loco rectius quam ad Lysandr. I, 2. de verborum discrimine iudicavit. Patet igitur, si quis *vitae diffidens* alicui se summittat, eum multo rectius *se dedere* quam *se dare* dici; cf. Bentlei. ad Hor. Carm. III, 5, 33. Aliis locis *dedere* usurpatur de iis, qui summo studio aliquam rem sequuntur, ut in ea toti sint; cf. Car. Beierum ad Cic. de Off. I, 21, 71. *qui excellenti ingenio doctrinae sese dediderunt.*

XLVI. §. 2. *intellegens — dubitans*] Utrumque participium, quamquam ne in uno quidem codice abest, Cortius tanquam manifestam glossam eiecit; quod autem Tellerus refert, tribus codd. Hisp. ab Infante Gabriele collatis Cortii coniecturam confirmari, fateor me horum librorum fidei et Infantis operae in iis inspiciendis collocatae parum tribuere; v. ad c. I, 7. Equidem cur VV. DD. his participiis tantopere offensi sint, non perspicio, nisi forte perversum de Sallustii brevitate iudicium eos ut a vero aberrarent impulit. Noluerim tamen cum Langio eo vulgatam defendere, ut dicam „melius quidem haec participia omitti; sed quoniam Sallustio is mos sit, ut omittat quod alii ponant, ponat vero quod illi omittant, in vulgata esse acquiescendum." Ita potius censeo, qui incorrupto sensu neque praeiudicata sententia verba legerit, eum neque Cortianam emendationem meliorem habiturum, neque vulgatam deteriorem, sed intellecturum, utramque structuram cogitandi ratione diversam esse, ita tamen, ut participiis additis nihil languidi aut inepti orationi inferatur. Nihili est igitur, quod Gerlachius dicit, propter insolitum dicendi genus librarios vel rhetores h. l. participia addidisse.

opus esset] Cortius *esset* abegit, quia in septem codd. pro eo *sit* legitur, quae nobis in tanto reliquorum librorum consensu eiiciendi caussa non satis idonea videtur. Praesens enim casu vel negligentia scribarum ortum esse potuit, aut etiam consilio in im-

hensis, quid facto opus esset; poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae reipublicae fore credebat. Igitur confirmato animo vocari ad sese 3 iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Coeparium quemdam Terracinensem, qui

perfecti locum ab aliquo substitutum est, qui praegressum *dubitans* non recte caperet. Ceterum in summa verborum perspicuitate non assequor, quid Cortius sibi voluerit, *quid* explicans *quo facto*, et conferens Plaut. Pseud. I, 3, 2. et IV, 7, 70. *quid mihi auctor es?* — *Perdundae reipublicae* Cortius et Gerlachius pro genitivo habent, coll. Cat. VI, 7., sed ut ibi ex verbis *conservandae libertatis* intelligitur *augendae reip.* genitivum esse, ita h. l. ex *oneri* apparet *perd. reip.* tertium esse casum. — *Fore* Cortius unius Guelf. 10. fide expulit. — *Credebat* Bipp. Gruteri et Palmerii auctoritate deleverunt, sed libri mss. ad unum omnes retinent. Haec autem enunciatio ad praecedentem ita refertur, ut particula *nam* supplenda sit, de qua ellipsi diximus ad c. XVII, 7. et XXXIX, 4.

§. 3. *itemque Coeparium quemdam Terracinensem*] *Itemque* in omnibus est codd. exceptis Guelf. 1. Ae. 1. 2. Tur. 1. et Bern. 3, In Remensi 1. autem legitur *itemque Q. Coep.*, unde Cortius coniicit *que*, utpote ex nominis siglo ortum, delendum, scribendumque esse *item Q. Coep.* Nobis plane contra videtur, et eiecto praenominis signo scripsimus *itemque Coep.*, codicibus magis addicentibus, quibus vereor ne Gerlachius, qui utrumque delevit, parum tribuerit. Cf. c. XLVII, 3. — *Quemdam* non plures quam novem codd. tenent; sed reliqui pronomen haud dubie eo omiserunt, quia putarunt *Terracinensem* pertinere ad nomen viri proprium, cui pronomen male interiiceretur. — *Terracinensem*, non Tarraconensem, cum Cortio et Gerlachio scripsimus, quoniam omnes fere libri, quantumvis in hoc nomine discrepantes, tamen prima syllaba *e* litteram habent; cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 26. Pro *parabat* Guelf. 12. offert *properabat*, scriba ignorante *parare* reflexivo sensu esse *se parare*; v. quae in universum de hoc usu notavimus ad c. VI, 7. coll. Cat. XVIII, 5. *Catilina et Autronius parabant consules interficere.* Iug. XIII, 3. *Adherbal parabat armis contendere.* LXI, 3. *insidias tendere parat.* Eadem de verbo *comparare* monuit Gronovius ad Liv. XXXVIII, 12, 6. et Bremius ad Nep. Thrasyb. II, 2. laudato Ruhnk. ad Ter. Andr. I, 5, 19.

in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat.
4 Ceteri sine mora veniunt; Coeparius, paullo ante
domo egressus, cognito indicio ex urbe profugerat.
5 Consul Lentulum, quod Praetor erat, ipse manu
tenens [in Senatum] perducit, reliquos cum custodi-
6 bus in aedem Concordiae venire iubet. Eo Sena-

§. 4. *ex urbe*] Haec verba Cortius, quoniam in Bas. 1. tantummodo inter versus comparent, et in Fabr. 1. serius sed ab eadem manu addita sunt, delevit, levissimam caussam adiiciens, ea Sallustium, brevitatis scilicet studiosissimum, molesta tautologia onerare, qui modo dixerit *domo egressus* et paullo post XLVII, 4. *is paullo ante ex fuga retractus.* Sed quivis videt, aliud esse domo egredi, aliud ex urbe profugere, neque ea quae serius dicantur ad praegressa ita referri posse, ut haec sic demum intelligantur. Quare verba neutiquam sunt sollicitanda.

§. 5. *manu tenens (in Senatum) perducit*] Quae uncinis inclusimus verba in omnibus quidem Cortii, Havercampii et Gerlachii libris leguntur, sed in aliquot Rivii et Wassii non exstant. Praeter horum auctoritatem Cortium imprimis verborum idem significantium cumulus, *in Senatum*, *in aedem Concordiae*, *eo*, *eodem*, permovit, ut verba delenda censeret. Nobis quod de cumulo verborum dicit futile videtur, quamquam de re ipsa consentimus. Quid enim est, quod Consul Lentulum *in Senatum* perduxisse dicitur, qui *nondum convenerat?* Porro quid est, quod auctor *Senatum* distinguit ab *aede Concordiae*, quum tamen in hac ipsa aede habitus esse dicatur? An talem locorum oppositionem, quam nullam esse posse sequentia indicant, ne dicam a tam eximio scriptore, sed ab sano homine factam esse credibile est? Tamen oppositionem quaesivit Sallustius; sed non tam ineptam, ut Senatus et aedis Concordiae, sed verba *Lentulum ipse manu tenens perd.* opposuit sequentibus *relicuos cum custodibus v. i.*, quod planissime ostendunt verba *quod Praetor erat.* Utrosque autem in Concordiae templum esse adductos res ipsa docet, neque obstat, quod verba *in aedem Concord.* in medio enunciationis posterioris collocata sunt; *perducit* enim, licet absolute positum, sequentibus tamen definitur, quo pertineat. Cf. Curt. III, 8, 4. *quod Alexandrum in Persico habitu perductum vidisset.* Iustin. II, 13, 8. *ille perculsus nuncio tradit ducibus milites perducendos.* ibid. XII, 5, 10. *interea unus ex amicis Darii vinctus perducitur;* de quibus locis, a Gronovio ad Liv. XXX, 12, 2. allatis,

tum advocat, magnaque frequentia eius ordinis Volturcium cum legatis introducit; Flaccum Praetorem scrinium cum litteris, quas a legatis acceperat, eodem afferre iubet.

XLVII. Volturcius interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid aut qua de caussa consili

Cortius recte iudicavit, „etiamsi diversae notiones in iis concurrant, id tamen commune eos habere, quod *terminus ad quem non exprimatur.*" Nostro autem loco accurate inspecto, patet verba *in aedem Concord.* non aliter collocari potuisse, quia periodi concinnitas plane periret. Quodsi iam quaeris, unde verba *in Senatum* orta sint, perfacile est ad videndum, ea antiquam glossam esse scribae, *perducit* absolute positum non intelligentis et pro captu suo constructionem explentis. Müllerus quid lucratus sit, ad repugnantias, quibus vulgata laborat, tollendas coniiciendo *in senaculum*, acutiores videant. Nam quod plures partes templi fuisse dicit, quarum in unam Consul Lentulum perduxerit, in alteram reliquos venire iusserit, id rem non expedit.

Concordiae] Id templum ab F. Camillo aedificatum, (v. Plutarch. Cam. p. 151. E.) foro imminebat, recte notante Cortio. Cf. Matthias ad Cic. or. in Cat. III, 8, 7. — Ablativorum *magnaque frequentia* eadem ratio est apud Suet. Aug. c. 97, init. *quum lustrum in campo Martio m a g n a populi f r e q u e n t i a conderet.* Cf. ad c. XLVII, 1. — §. 6. *Volturcium cum legatis introducit.* Cic. or. in Cat. III, 4, 8. *introduxi Volturc. s i n e Gallis;* et §. 9. *introducti autem Galli* cet. Haec quamquam verbis diversa sunt, re tamen nullam equidem discrepantiam video, siquidem ex sequentibus Sallustii verbis patet, Volturcium seorsum a Gallis esse interrogatum; igitur *cum* praepositio nullam temporis et loci coniunctionem significat, sed simpliciter pro *et* posita est; cf. ad c. XLIII, 1. — *Introducit* verbum ostendit, Gallos et Volturcium donec interrogarentur in aedis parte substitisse, a consultandi loco seiuncta; senatus enim eo loco habebatur, quae, quoniam Dei Deaeve simulacrum continebat, *cella* vocatur; cf. Drakenborch. ad Liv. V, 50, 6. qui plurima contulit. *Cellam Concordiae* memorat Cic. Philipp. II, 8, 19. et III, 12, 31., quibus locis Ernestius in Clav. Cic. cellam minus accurate pro *templo* positam censet.

XLVII. §. 1. *quid aut qua de caussa consili habuisset*] Duarum interrogationum eadem enunciatione coniunctio scribis non

habuisset, primo fingere alia, dissimulare de coniuratione; post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia, uti gesta erant, aperit; docetque se paucis

admodum nota fuit, unde multae in deterioribus codd. inveniuntur lectionis discrepantiae, quas enumerare nolumus, vulgata integra et satis firmata. In eiusmodi enim enunciationibus posterior interrogatio levi quadam attractione ad priorem ita refertur, ut si utramque diiungere velis demonstrativum in altero membro sit supplendum, quod Cortius bene vidit in Excursu VI. p. 402. Noster igitur locus sic est solvendus: quid consili, aut qua de caussa *id habuisset*. V. ad XXIII, 4. et ad XXVII, 1. Liv. XXXVI, 2, 1. *his in Senatu decretis, quae cuius provincia foret*, i. e. quae prov. et *cuius ea foret*. Id. XXX, 42, 18. *Ceterorum (legatorum) miserabilior oratio fuit, commemorantium: ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiensium res*. Cf. Matthias ad Cic. or. in Catil. IV, 9, 19. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 3, 201. et Bremius ad Nep. Timol. II, 2.

fide publica] Aliquot codd. post *publica*, alii post *fide* addunt *data*, quod meram glossam esse ostendit tum varius eius locus, tum plurimorum librorum, in quibus abest, consensus. Perperam autem Cortius, Langius et Gerlachius *data*, quod libris damnatur, ad structuram expediendam suppleri volunt. Praeterquam enim, quod neque loquendi usu, neque alio indicio cognoscitur, *data* cogitatione assumendum esse, *fide publica* ablativi forent absoluti nullo modo ferendi, planeque diversi ab iis, quos explicavimus ad c. XI, 4. et XXXIX, 3. Nostro autem loco ablatt. non sunt instar enunciationis integrae, sed ad verbum pertinent, ita ut modus dicendi indicetur, quasi dictum foret *cum fide publica*; cf. ad c. XLVI, 6. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 11. p. 363. Fides autem publica est promissio civitatis auctoritate facta, aliquem impunem atque securum fore. Cf. c. XLVIII, 4. Iug. XXXII, 1. et 5. XXXV, 7.

docetque se] Verbum cum copula in Bas. 1. abesse testatur Cortius; Gerlachius, cui in ea re maior fides, de libro Basileensi tacet, sed in Bern. 3. se monet utramque vocem non invenisse. Utut est, Cortius male *docetque* expunxit, inepta ratione usus, verbo *aperit* hoc iam contineri. Quamquam autem negari nequit, id fieri posse, tamen *docetque* non plane otiosum est, siquidem hoc verbo addito oratio ita variatur, ut *aperit* rem universe comprehendat, ac verbo *docetque* ad eam accuratius exponendam transeatur. — Porro nulla caussa est, cur cum Cortio *se*, quod in solo Acad. et Guelf. 10.

ante diebus a Gabinio et Coepario socium ascitum nihil amplius scire quam legatos; tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Servium

abest, eiiciamus; quin adeo perspicuitatis caussa necessarium est pronomen, neque eius ellipsis iis videtur excusari posse, quae monuimus ad c. XXXI, 7. — *Ascitum*, quod nonnulli codd. praebent, rectius scribitur quam *adscitum*, ut in omnibus est editis libris; v. Priscian. II, 1, 7. p. 59. Kr. *d* litteram ante *s* alia adiuncta littera abiici docentem, et cf. Passov. ad Tac. Germ. c. 2. Hertel. ad Agric. c. 9. et Fr. Lindemann. ad Ruhnkenii Elog. Hemsterh. p. 3. et 4. Haud recte igitur Goerenz. ad Finn. V, 18, 49. *astiterit*, quod nonnulli codd. praebent, aspernatus videtur. Quod in novem codd. legitur *accitum*, scribendi error videtur, nam sensus plane ineptus est; Müllerus tamen in textum recepit.

nihil amplius scire quam legatos] Haec verba Cortius, *legatos* demonstrans esse accusativum subiecti, ita cepit, ut sensus sit: sibi de coniuratione non plura cognita esse quam legatis. Inepta sane Volturcii confessio! qui non amplius dissimularet de coniuratione, sed omnia ex rerum veritate aperiret. An non ineptum est, quod se nihil aliud quam legatos scire dicit, qui quid illi vel scirent vel nescirent nullo pacto cognitum habere posset? Tum quid est, quod, quum *de se ipso* interrogatus esset, de aliis respondet, qui neque simul interrogati essent, neque in eadem caussa versarentur? Ad hoc ex c. XL, 6. et XLIV, 1. patet, legatos multo plura quam Volturcium scivisse. Quocirca non dubium est, quin sensus sit: *se, praeterquam quod legatos sciat coniurationis participes esse, nullum plane ex coniuratis nosse*, quae explicatio non modo praegressis verbis *se paucis ante diebus socium ascitum*, sed etiam sequentibus *tantummodo audire solitum Autronium, Sullam, multos praeterea in ea coniuratione esse*, egregie confirmatur. *Nihil* autem etiam de *personis* dictum non insolens est, cf. Cic. Epp. ad Famm. IV, 4. 4. med. *victor, quo nihil moderatius*, XIV, 3. extr. *ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse*. Nep. Alcib. I, 1. *constat nihil eo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus*. Loci autem Sallustiani rectius explicati laus Herzogio debetur.

solitum] Hoc enim vernaculo *pflegen* comparatum aliquid insolentiae h. l. habere videtur; sed tenendum est, *solere* verbum interdum ita poni, ut non sit *morem habere*, sed ut repetitam eius verbi quod inde pendet actionem significet, adeoque vim adverbiorum *saepe* vel *frequenter* obtineat; cf. statim post §. 2. *sermonibus, quos*

Sullam, L. Vargunteium, multos praeterea in ea
2 coniuratione esse. Eadem Galli fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt praeter litteras sermonibus, quos ille habere solitus erat; ex libris

ille habere solitus erat. Iug. IV, 5. *audivi, praeclaros viros solitos ita dicere.* CVIII, 3. *Bocchum cum animo suo volvere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Sullam traderet.* Tacit. Ann. I, 78, extr. *Cassium solitum interesse ludis.* Cic. Epp. ad Famm. II, 17. p. med. *Bibulum solitum dicere.*

in ea coniuratione esse] Haec Herzogius ita intelligi vult, ut *coniuratio* actionis potestatem, quae in *coniurare* verbo inest, retineat, quasi auctor dixisset *multos praeterea coniurando occupatos esse.* Sed *coniuratio* non solum significat coniurandi actionem, sed etiam coniuratorum factam societatem; quare sensus est *multos praeterea in coniuratis esse.* Alieni autem sunt generis quae ille affert Cic. Epp. ad Famm. X, 4, extr. *in exspectatione esse.* ib. XIV, 3. *in spe esse;* quippe non vidit substantiva verbalia tantummodo ad subiectum relata activam vim habere, obiecti autem ratione habita passivam significationem recipere. Ita v. c. *obsidio* subiective significat *obsidendi actionem*, obiective vel ea quae ad obsidendum pertinent, vel statum obsessorum, cf. Liv. XXIII, 37, 1. *Sempronius in obsidione erat.* Eiusdem generis sunt *scriptio, confusio, accusatio, defensio, laudatio,* alia plurima, quae subiective intellecta actionis notionem, quae in verbo inest, retinent, obiective cogitata rem verbi actione effectam significant.

§. 2. *coarguunt*] Perperam Cortius *con* praepositionem ad *litteras* refert, ut verbum proprie sensu significet *litteris et simul etiam sermonibus eum convincunt.* Vere Herzogius monuit *coarguere* ubique esse *graviter arguere*, coll. Nep. Epam. VI, 4. Cic. p. Sulla 15, 44. Tacit. Ann. XIII, 20. Liv. XXVI, 27, 9. — Statim post *ille* et *erat* vocabula a Cortio eiecta reduximus; nam quod in tribus codd. mutato ordine legitur *sol. erat hab.*, in tribus aliis autem *ille* abest, id neutiquam argumento est, ista verba, quod Cortius vult, insiticia esse. — Tum ex *esse* verbo, quod Cortius sine omni librorum praesidio delevit, ad antecedentia supplendum est *fuisse;* haud raro enim, ubi diversa eiusdem verbi tempora ponenda sunt, prius omittitur et ex posteriore assumendum, cf. Tacit. Germ.

Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Sullam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri; praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem saepe

2, extr. *quoniam qui nune Tungri, tunc Germani vocati sint.* ibid. c. 36. *ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes et stulti vocantur.* Annall. I, 55, extr. *quae apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.* II, 70, p. med. *si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat*, ubi v. Ernesti. Huc etiam pertinet locus ex Sall. Fragm. inc. 17, 4. *qui lingua, qui consilio meo, qui pecunia voluere, usi sunt.* Cf. Hertel. ad Tac. Agric. c. 44, extr. Caes. B. G. I, 11, 4. — *Foret* post *fatum* Gerlachius omittendum censet, quia in Venet. 1. deest, et in Ven. 2. *fatatum erat* legitur. Sed ea caussa non satis idonea est.

urbis potiri]. Hoc plurimi exhibent codices; septem tamen *urbe* praebent, scilicet scribis minus frequenti structura offensis; sed cf. quae Cortius ad h. l. laudat, Iug. VIII, 1. XXV, 10. LXXIV, 3. Caes. B. G. I, 3, 8. Tacit. Ann. IV, 3. VI, 45. — *Ab incenso Capitolio.* Lactant. III, 17. *Capitolium, quod est Romanae urbis et religionis caput summum, non semel sed saepius fulmine ictum conflagravit.* Hic autem illud innuitur incendium, quo Scipione et Norbano Coss. a. u. 671. conflagravit, Plin. H. N. III, 13. Tac. Hist. III, 72. Restaurare illud conatus est L. Sulla, perfecit autem Q. Catulus a. u. 676. Lactant. de Ira Dei c. XXII. Plin. H. N. XIX, 1. Cort. — Pro *haruspices* plures libri vitiose habent *auruspices*, alii consueta in hoc vocabulo diversitate *aruspices*; quod quamquam Vossius in Etymol. p. 47. unice verum indicat, Cort. vero Schneiderus Gramm. Lat. I, 1. p. 186. aeque probum censet atque aspiratam formam, nobis tamen *haruspex* verior scriptura videtur, sive cum Petro Frandsenio, de Haruspice, p. 12., secundum Donati auctoritatem ad Ter. Phorm. IV, 4, 28. vocabulum ab *haruga* ducas, quod etiam Cortius ad h. l. amplectitur, sive cum Herzogio a Graeco ἱεροσκόπος descendere statuas, quae ratio probabilior videtur. — *Respondere* autem proprium verbum esse de haruspicum monitis, et docuit Frandsenius l. l. p. 36. et notissimum est Ciceronis oratione de haruspp. respp. Cf. Brisson. de Formm. p. 115.

ex prodigiis haruspices respondissent bello civili
3 cruentum fore. Igitur perlectis litteris, quum prius omnes signa sua cognovissent, Senatus decernit, uti abdicato magistratu Lentulus, itemque ceteri in li-
4 beris custodiis haberentur. Itaque Lentulus P. Len-

§. 3. *cognovissent*] Quod Müllerus praecipit, *cognoscere* proprium esse verbum, ubi qui impresserit confirmet signum esse suum, mihi non plane verum videtur. Nam quicquid *verum*, *notum nostrumque esse profitemur*, *agnoscimus* potius quam cognoscimus, quod scite observavit Gernhardus ad Cic. Lael. 1, 5. et ad c. 27, 100., prius idem fere praecipientibus Noltenio in Lex. Antibarb. p. 807. Ed. a. 1744. et Ruhnkenio ad Vell. II, 95, 3., quibus addi potest Bremius ad Nep. Agesil. I, 4. Sed recte Gernhardus monuit latius patere *cognoscere* quam alterum, idque comprehendere; *cognoscuntur* igitur omnino omnia, quae *accurate spectata plene intelliguntur*, eoque fit, ut saepe *cognoscere* ferri possit, ubi proprie *agnoscere* ponendum erat. Paullo aliter Goerenzius ad Cic. de Finn. II, 26, 82. et ad Acadd. II, 1, 1. coll. II, 27, 86. verba distinguit, Cortium secutus, qui ad Cic. Epp. ad Famm. XI, 22. *cognoscere* interpretatur *re et experimentis* discere, quod Bremius quoque ad Nep. Eumen. VIII, 2. amplectitur. Eodem verbo in eadem re Cicero bis utitur, or. in Cat. III, 5, 10. *Statilius cognovit signum et manum suam*, et ibid. §. 12. *Lentulus signum suum et manum cognovit.* cf. Nostrum Catil. LXI, 8. *fuere item, qui inimicos suos cognoscerent.* Liv. II, 40, 4. *familiarium quidam, qui insignem moestitia inter ceteras cognoverat Veturiam*, ubi v. Drakenb.

Senatus decernit] Sedecim codd. *decrevit*, propter sequens *haberentur*; alii tempora aequarunt *habeantur* inferentes, sed v. ad c. XXXIV, 1. — *Abdicato magistratu*, quod ante Cortium vulgatum erat, et plurimis codd. firmatur, praeeunte Tellero, Langio, Müllero et Gerlachio restituimus, quum Cortius *abdicatus magistratu*, quod pars codd. tenet, scripsisset. Putabat enim, quoniam dicatur *abdicare se magistratu*, non dici posse *abdicato magistratu*; recte quidem, nisi etiam probum esset *abdicare magistratum*. V. Drakenborch. ad Liv. II, 28, 9. *convolavere minimus quisque Patrum, abdicare consulatum iubentes.* V, 49, 9. *eaque caussa fuit non abdicandae post triumphum dictaturae.* VI, 18, 4. *vinculorum suorum invidiam dictator abdicando dicta-*

tulo Spintheri, qui tum Aedilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabinius M. Crasso, Coeparius (nam is paullo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio Senatori traduntur.

turam fugisset. VI, 39, 1. *inter priorem dictaturam abdicatam novamque a Manlio initam.* Ac nisi accusativum *abdicare* admitteret, Cicero non potuisset eo absolute uti; de N. D. II, 4, 11. *Augures rem ad Senatum; Senatus, ut abdicarent Consules; abdidicaverunt;* quod eodem modo dictum est, ut *petere* absolute ponitur pro *consulatum petere.* Tantum autem abest, ut Cortius *abdicatus* scribendo Sallustium soloecismo liberaverit, ut soloece loquentem fecerit, siquidem *abdicari mag.* pro *se abdicare*, quod perperam confert cum *lavari, teneri*, similibus, (de quibus v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 37. p. 121 sq.), dici nequit, propter meram *reflexivam* verbi vim. Abdicare autem cogebatur, quia nefas erat magistratum violare.

itemque] De copula *item* voci addita Cortius silet; omnibus tamen Leidensibus, Basileensibus et Teg. codd. eam tenentibus, cum Gerlachio recipiendam putavimus; cf. c. XLVI, 3. LIII, 1. Cic. in Cat. III, 6, 14. — *In liberis custodiis.* Pluralis numeri vim explicavimus ad c. XIV, 5. et XV, 4. cf. L, 3. Liberam custodiam Plutarch. vit. Cic. c. 19. vocat ἄδεσμον φυλακήν, Cicero autem l. l. tantummodo refert in custodiam esse traditos. De libera custodia, qua Senatores modo et nobiliores magistratus tenebantur, bene disseruit Lipsius ad Tacit. Ann. VI, 3, extr. *Gallio retrahitur in urbem, custoditurque domibus magistratuum.* Vell. Pater. I, 11, 1. *Perseus in libera custodia Albae decessit.* Cic. Brut. 96, 330. *quoniam eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia.* — Pro *habeantur* Fabric. 1. 2. Vin. 1. et Teg. *tenerentur;* sed Cortius apte contulit c. LI, 43. *in vinculis habendos.* LII, 14. *in custodiis habendos.* Tac. Historr. I, 58. *in custodia habitus.* — §. 4. *Erat* post *aedilis* Cortius male delevit. — *P. Lentulus Spinther* propter insignem in aedilitate exhibitam liberalitatem memoratur a Cicerone de Off. II, 16, 57. ubi v. Car. Beier. — De *Q. Cornificio*, Ciceronis in auguratu collega, cf. Epp. ad Famm. XII, 17. et Ernestium in Clavi Cic. — *Retractus erat.* Bas. 2. et Vin. 1. *retr. est*; quae discrepantia Cortio perperam verbi *erat* abigendi

XLVIII. Interea plebes, coniuratione patefacta, quae primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinae consilia exsecrari, Ciceronem ad coelum tollere; veluti ex servitute erepta gaudium atque laetitiam agitabat.

caussa fuit. *Retrahere* autem proprium vocabulum de iis, qui in fuga deprehensi reducuntur; cf. c. XLVIII, 3. XXXIX, 5. Tacit. Ann. VI, 3, extr. Sueton. Aug. 17. Caes. B. G. V, 7, 6. — Pro *traduntur* multi codd., ut videtur ex interpretatione, *traditur*.

XLVIII. §. 1. *coniuratione patefacta*] Haec verba Bothius, uncinis inclusa, in praefatione p. XI. a glossatore profecta indicat, eo imprimis offensus, quod constructio iis impediatur, neque ad sententiam quicquam afferatur; petita autem esse ex cap. XXXVI, 5. Quod ut plane incredibile est, ita non supervacanea sunt verba ad sententiae vim, quum qui ante coniurationem plebis fuerat animus opponatur mutatae eius *post coniurationem detectam* menti. Relativum autem quominus ad *plebes* referatur interiecta verba non impediunt, pariter ut apud Tacit. Ann. I, 74, in. *Granium Marcellum Caepio Crispinus maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone, qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum fecerunt*, ubi *qui* non ad Hisponem, sed ad Crispinum pertinet, recte notante Wolfio ablativum absolutum quasi in parenthesi intercurrere. Vell. Pat. II, 47, 4. *Milonem reum non magis invidia facti, quam Pompeii damnavit voluntas; quem quidem M. Cato palam lata absolvit sententia.*

rerum novarum] Gruterus et Havercampius inverso exhibent ordine *novarum rerum*, paucis codd. addicentibus; plures tamen et meliores, velut Fabric. 1. Bas. 1. Guelf. 5., ordinem verborum a Cortio receptum servant. — *Gaudium atque laetitiam* ita coniunxit, ut gradatio in verbis insit, nam laetitia gravior animi affectus significatur, quam gaudio; cf. Nolten. Lex. Antibarb. p. 963. et Cic. Tusc. IV, 6, 13. *quum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur; quum autem inaniter et effuse animus exsultat, tum illa laetitia gestiens vel nimia dici potest.* Cf. Sall. Catil. LXI, 9. et intpp. ad Plaut. Poen. V, 4, 105. *Laetitia* de exsultantium clamore dicitur Iug. LX, 2. — *Agitabat* Gerlachius recte rescripsit pro *agitabant*, quod Cortius ex Fabr. 2. et Guelf. 6., quibus postea accessit Leid. E. et Ven. 3., in textum intulit, non videns, quoniam pluralis sequi possit, [illegible]

Namque alia belli facinora praedae magis quam 2
detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac sibi maxume calamitosum putabat; quippe cui omnes copiae in usu cotidiano et cultu corporis erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad 3

nisi enim per synesin, de qua diximus ad c. XXXIX, 3., *erepti* scribatur, non recte pluralis ad praegressum *plebes* referri poterit. Accedit quod oratio eodem numero continuatur; *putabat* enim ab eodem subiecto pendet, et sequente relativo *cui* satis firmatur, licet in Fabr. 2. et Bas. 4. *putabant* exaratum sit. Praeterea Bas. 3. *agitare* exhibet, scriba eum usum oblito, quem illustravimus ad c. XVI, 2.

§. 2. *fore*] Immerito hoc verbum, quod omnes codd. agnoscunt, Cortius delevit; incommode vero etiam Gerlachius semicolo post id interpunxit, quo praeter necessitatem *putare* cogimur in priori membro supplere, quod tamen adest in posteriore. Multo certe simplicior nostra construendi ratio, qua utraque enunciatio a verbo *putabat* in fine posito pendet. — Statim post non satis accurate in Bip. interpunctum est, commate post *putabat* posito; nam ubi *quippe* cum *relativo* indicativum regit, sententia antegressae enunciationi non tanquam pars necessaria adhaerescit, sed integram ipsa enunciationem constituit, cum priori non interno caussarum nexu copulatam. Quum igitur sententiae isto modo non aliter annectantur atque *nam* particulâ, comma non sufficit ad utramque enunciationem distinguendam, quod secus est, ubi *quippe qui* coniunctivum adiunctum habet, enunciationibus nimirum ita inter se connexis et confusis, ut posterior a priori divelli nequeat. Notandum tamen, Sallustio illum dicendi modum magis placuisse et coniunctivo eum plane abstinuisse; cf. Cat. XIII, 2. Iug. I, 3. VII, 6. XIV, 19. XX, 6. XXVIII, 1. XLVIII, 1. LIV, 8. LXXVI, 1. LXXXV, 32. LXXXVI, 3. Fragm. Histt. III, 11, 4. Contrarium usum sequitur Cicero, qui, si vera est Goerenzii observatio ad Fin. IV, 3, 7., *quippe qui* nunquam cum indicativo coniunxit, nisi forte p. Mil. 18, 47. *primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio; quippe qui ei obvius futurus omnino non erat*, quem locum Goerenzius ita refinxit, ut scriberet *quippe; ei obvius* cet.

in usu cotidiano et cultu corporis] Antiquiorem scripturam cotidiano, quam Gerlachius recte recepit, servarunt Bas. 1. et Tur. 2.

Senatum adductus erat, quem ad Catilinam profi-
4 ciscentem ex itinere retractum aiebant. Is quum se diceret indicaturum de coniuratione, si fides publica data esset, iussus a Consule quae sciret edicere, eadem fere quae Volturcius, de paratis incendiis, de caede bonorum, de itinere hostium Senatum

cf. Quintil. I, 7, 5. et C. L. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 835. Sensum verborum Langius non assecutus videtur; *corporis* enim refert ad *usu* et explicat *manuum mercede*, *cultu corporis* autem intelligit de *cibo*, *potu ac somno* post finitum laborem capiendo. Sed verborum ordo ostendit, *corporis* non pertinere ad praegressa verba; et ut eo referatur, cotidianus corporis usus non potest manuum mercedem significare. Melius Cortius *usum* accipit de rebus, quibus cotidie ad victum opus haberent, quo sensu etiam *utensilia* dicuntur, observante Gronovio ad Tacit. Ann. I, 70, extr. cf. ib. IV, 30, in. *dandos vitae usus cui vita concederetur*. *Cultus* autem quum omnino omnia complectatur, quaecunque ad externam rationem vivendi corporisque curationem pertinent, (v. Herzog. ad Caes. B. G. I, 1. Bremi. ad Nep. Pausan. III, 1.) tum maxime eas res significat, quibus corpus tegitur et vestitur; cf. Vell. I, 2, 2. *Codrus*, *deposita veste regia*, *pastoralem cultum induit*. Sensus igitur est: quippe qui praeter eas res, quae in singulos tantum dies ipsis *alendis* sufficerent, (non enim ultra diem suppetebant) quibusque ad corpus *tegendum* maxime est opus, nihil plane habebant; cf. Iug. LXXIII, 6. ubi de hoc hominum genere dicit: *quorum res fidesque in manibus sitae erant*. Eandem rem tangit Cicero in or. Catil. IV, 8, 16-17., qui locus pro commentario verborum Sallustii haberi possit.

§. 3. *ad Senatum adductus*] Bas. 1. Acad. *adductus ad Sen.*, quod Cortio magis placet. Sed relicuorum librorum consensus evincit, hunc verborum ordinem casu vel scribarum negligentia ortum esse. — *Ex itinere*, quia in paucis codd. locum mutat, Cortio glossa visum est, praesertim quum propter verbum *proficiscentem* sensu vacuum sit. Nos, nisi graviores caussae accedant, talia libenter ferimus.

§. 4. *quum se diceret*] Struv. *quum se indicaturum diceret*; Incert. 1. *quum diceret, se indic.*, quem vocis locum evitari, ne pronomen, in quo hic nulla vis inest, cum ictu efferatur, monuimus ad c. I,

docet; praeterea se missum a M. Crasso, qui Catilinae nunciaret, ne eum Lentulus et Cethegus aliique ex coniuratione deprehensi terrerent, eoque magis properaret ad urbem accedere, quo et ceterorum animos reficeret, et illi facilius e periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius Crassum nomina-

1. Cortius, qui rem ipsam animadvertit, rationem non assecutus est, haec attulit exempla: Cic. p. Cluent. 50, 140. Liv. XXXIV, 1, 4. Hor. Epp. II, 2, 129. Addimus Cic. Philipp. II, 12, 29. in Cat. II, 4, 7. — *Edicere*, quod longe plurimi et probatissimi libri tenent, multo aptius est quam *dicere*, quod in omnibus Gruteri, quattuor Wassii et nonnullis Cortii libris legitur. Propria enim potestate *edicere* est quasi in lucem proferre et patefacere quae antea vel plane ignorabantur, vel non satis nota erant, quod recte vidit Gernhardus ad Cic. Lael. c. 16, 59. *alius finis amicitiae constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero.* Merito igitur Goerenz. ad Cic. Legg. II, 10, 24. vulgatum *edicere*, quod in illum locum non cadit, aspernatus est. Ad vim verbi illustrandam Cortius parum commode comparat *emori*, *emonere*, *emirari*; quippe in quibus *e* tantummodo augendi et intendendi potestatem habet; (de qua v. ad c. XLIX, 4. coll. Herzogio ad c. XX, 9.) eamque ipsam ob caussam in sequentibus recte Gerlachium censemus scripsisse *docet*, relicta, quam Cortius in paucis iisque parum probatis codd. invexerat, scriptura *edocet*. *Edocere* est enim rem plene accurateque tradere vel docere, ut eam plane teneas totamque prorsus cognitam habeas; cf. c. XVI, 1. *iuventutem mala facinora edocebat.* X, 4. *avaritia omnia venalia habere edocuit.* XLV, 1. *Cicero per legatos cuncta edoctus*, i. e. omnibus non solum auditis, sed etiam accuratissime cognitis. Iug. LVI, 2. *ille quae parabantur a perfugis edoctus.* CXII, 2. *dein ab illo cuncta edoctus redit.* Plura dabit Schellerus in Lex. Ampl. p. 3197. Quae diligentis accuratissimaeque demonstrationis notio ab nostro loco, ubi de sola Tarquinii *confessione nudoque indicio* agitur, plane aliena est, praesertim quum verbum ad praegressa *eadem fere quae Volturcius* referatur. Vulgatam tamen probat Ruhnken. ad Ter. Phorm. III, 3, 7.

ne eum Lentulus et Cethegus aliique] Haec Cortius pronomine et utraque copula decurtata edidit, omnibus paene libris refragan-

vit, hominem nobilem, maxumis divitiis, summa potentia, alii rem incredibilem rati, pars tametsi verum existumabant, tamen quia in tali tempore tanta vis hominis leniunda quam exagitanda

tibus, nisi quod *cum* in Inc. 2. legitur ante *terrerent*, pro *et* in Rem. 2. et Acad. est *atque*, in Fabr. 2. Bas. 3. et Rem. 1. copula *et* plane deest, denique pro *aliique* Guelf. 3. habet *et alii.* — *Tamen etsi* quod Cortius paullo post edidit, nulla plane codicum fide nititur; omnes enim *tametsi* exhibent. De hac particula, quam *tamen* plerumque sequitur, diximus ad c. III, 2.

§. 5. *in tali tempore*] *In* praepositio ne te offendat, tenendum est, si ea vocabulis *tempus*, *tempestas*, *aetas*, *dies* addatur, non tempus ipsum nude significare, sed rerum quae eo tempore obtineant condicionem. Rem satis assecutus est Cortius, in eo tamen falsus, quod hunc usum tantummodo ad vocem *tempus*, si *periculum* significat, de qua vocabuli vi monuimus ad c. XX, 3., referendum putat. Non infrequentem Livio dictionem *in tali tempore* diligenter notavit Drakenborch. ad I, 57, 1. his congestis exemplis: XXII, 35, 7. XXIV, 28, 1. XXV, 3, 12. XXX, 37, 8. XXXIV, 27, 6. Cic. p. Quint. 1, 1. Gell. I, 3. Ovid. Heroid. XXI, 65., cuius formulae sensus est, *rebus eo tempore ita comparatis*, sive *pro rerum eo tempore condicione*, quod plane patet ex Ciceronis loco Epp. ad Famm. IX, 16, in. *ut quoque modo in tali re atque tempore aut liberarem te ista cura, aut certe levarem.* Sall. Iug. LXXVIII, 2. *cetera, uti fors tulit, alia, alia in tempestate vadosa*, i. e. *mutata rerum condicione*, quod etiam verborum oppositorum sensus ostendit. Gell. XX, 1, med. *librariis assibus in ea tempestate populus usus est*, i. e. pro rerum quae tunc erant condicione. Liv. I, 18, 1. *consultissimus vir, ut in illa quisquam aetate esse poterat*, i. e. pro illius aetatis condicione. Sall. Iug. LXVI, 3. *alius alium domos suas invitant; eos omnis inter epulas obtruncant; postea milites palantis, inermos, quippe in tali die, aggrediuntur.* Non est autem difficile ad videndum, nisi haec, quibus tempus in universum exprimitur, substantiva praedicatum adiectum habeant, quo condicio rerum indicetur, in praepositionem addi non posse. Quare vitiosa censemus haec exempla a Drakenborchio ad Livii l. l. ascripta: Plin. H. N. X, 6. *Umbricius haruspicum in nostro aevo peritissimus;* et Flor. IV, 2, 71 *Cato in*

videbatur, plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii conclamant indicem falsum esse, deque ea re postulant uti referatur. Itaque consulente Cicerone 6
frequens Senatus decernit: Tarquini indicium falsum

nocte lecto Platonis libro paullulum quievit; quippe in quibus *in* ex proxima littera ortum est. Cavendum autem, ne haec eiusmodi exemplis statuas defendenda, quale est Cic. de Off. III, 25, 95. *immolavit Iphigeniam, qua nihil erat in eo quidem anno natum pulchrius*, ubi v. Car. Beierus. In promptu est enim, *in* potestatem *intra* praepositionis obtinere. Ceterum ad dictionis caussam perspiciendam non inutile erit notata ad c. II, 9. contulisse.

leniunda quam exagitanda] Multi codd. post *leniunda* addunt *magis*, alii habent ante hanc vocem; sed in Fabr. 1. Bern. 3. 2. m. pr. et Tur. 2. non comparet, quorum auctoritate delevimus; v. ad c. VIII, 1. — *Ex negotiis privatis obnoxii*, non est, ut Cortius putat, *beneficiis eius obstricti*, sed potius, ut Langius cepit, *ob debita obligati*. *Obnoxius* enim invidiosius vocabulum videtur, quam quod de beneficiis dici possit, cf. c. XX, 7. *volgus fuimus, his obnoxii, quibus si respubl. valeret formidini essemus.* XIV, 6. Fragm. Historr. IV, 12, 4. Tacit. Ann. XII, 1, in. *coniugum imperiis obnoxio.* id. Historr. I, 1, in. *in neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios*, i. e. serviliter addictos; v. Herzog. ad c. XXIII, 3. Duker. ad Flor. IV, 4, 2. Etiam *negotia* potius de rebus rationibusque contractis, quam de beneficiis intelligenda sunt. — Praeterea Kunhardtus sensum et structuram totius loci non assecutus est, *rati* habens pro verbo finito, tum post *videbatur* cogitatione supplendum censens *rem incredibilem esse dicebant*, denique *conclamant* tantummodo ad *plerique* referendum iudicans, scilicet quia Sallustius distinguat inter eos, qui rem falsam esse sibi persuaderent, et inter eos, qui nollent fateri veram esse, quamvis putarent. Sed *conclamant* pariter ad verba *alii* — *pars* — *relicui* pertinere praeter Langium iam Cortius recte vidit.

indicem falsum esse] Tur. 2. *esse falsum;* Ecc. *falsum esse videri;* Guelf. 7. *falsum videri;* in Guelf. vero 3. et Leid. B. *esse* plane abest, ex qua diversitate cum Cortio coniicias a scribis additum esse; sed quoniam *falsum* h. l. non participium, sed adiectivum est, durior nobis verbi ellipsis videtur, neque iis excusanda, quae ad c. I, 3. attulimus. — *Referatur* explicavimus ad XXIX, 1.

videri, eamque in vinculis retinendum, neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo indicaret,
7 cuius consilio tantam rem mentitus esset. Erant eo tempore qui existumarent, indicium illud a P. Au-

§. 6. *falsum videri*] *Videri* verbum solenne censentium et iudicantium, teste Cicerone, qui Acadd. II, 47, 146, extr. refert: *maiores instituisse, ut quae iurati iudices cognovissent, ea non ut esse facta, sed ut videri pronunciarent.* Liv. XXV, 4, 9. Brisson. de Formm. II. p. 195. et V. p. 482. Cort. Adde Ernestium in Clav. Cic. — *Que* particula non simpliciter coniungit, sed simul sequentem sententiam *consectariam* esse indicat; v. ad c. III, 5. et cf. Zumpt. Gr. Lat. §. 67. p. 273. Semicolon igitur, quo Cortius et Gerlachius parum apte post *videri* distinxerunt, in comma mutavimus. — *Potestatem* absolute positum scribas male habuit; unde factum, ut alii *sui*, alii *dicendi*, alii *loquendi* intruderent, alii etiam ineptius *faciundi* scriberent. Longe plurimi tamen Cortii libri, omnesque, ut videtur, Popmae, Havercampii et Gerlachii in recepta scriptura conspirant, quam Cortius recte vidit ita esse explicandam, ut *indicandi* ex sententiarum nexu suppleatur. Cf. Iug. CII, 15. *se legatos ad Senatum missurum. Dein, copia facta, animus barbari flexus*, intellige *legatos mittendi.* Tacit. Ann. I, 63, in. *Germanicus, ubi primum copia fuit, evehi equites iubet*, sc. *evehendi.* De pronomine alio casu supplendo v. ad c. XIII, 2. Herzogius, qui multis ostendere conatur *indicandi* nullo modo suppleri posse, vel *potestatem sui* scribi vult, vel *potestatem* praegnanti sensu *liberam agendi potestatem* significare censet. Sed praeterquam quod illud a codicum fide, hoc a dicendi usu abhorret, sententia ipsa a praegressa non diversa foret. Neque videtur V. D. attendisse ad verba §. 4. *Tarquinius quum se diceret indicaturum de coniuratione, si fides publica data esset, iussus a Consule quae sciret edicere, eadem fere docet.* Inde patet eum non *coactum* indicasse, sed indicandi potestatem sibi expetiisse spe fidei publicae impetrandae, quam ei sub condicione fuisse datam clare ostendunt verba *iussus a Consule edicere.* Sed ubi Crassum nominavit, Senatus decrevit: neque fidem publicam ei praestandam, qua se indignum ostenderit ob falsum indicium, *(eum in vinculis retinendum)* et omnino eum prohibendum, ne amplius quemcunque libuisset coniurationis insimularet *(neque amplius potestatem* (indicandi ei) *faciundam).* Verendum enim erat, ne, si nullum modum

tronio machinatum, quo facilius, appellato Crasso, per societatem periculi relicuos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium a Cicerone immissum aiebant, 8
ne Crassus, more suo suscepto malorum patrocinio,

incusandi faceret, summis viris nominatis tota quaestio magnopere impediretur. His concidunt, opinor, quae Herzogius contra Cortii interpretationem attulit.

§. 7. *existumarent*] Fabr. 1. 2. Guelf. 1. 2. 10. Vin. 1. et Senat. 1. *aestumarent*, quod Cortius vulgata aptius putat, Gerlachio obsequente, qui de plurimorum librorum scriptura *existum.* ne monuit quidem in notis. Si vera sunt quae de horum verborum discrimine disputavimus ad c. VIII, 2., non dubium est, quin *existumare* h. l. verum sit; nam sensus est: fuere qui *rebus inter se comparatis consideratisque* iudicarent. — *Indicium*, quod in plurimis codd. ante *illud* legitur, in nonnullis post pronomen est; propterea, et quia praecesserit *indicem* — *indicium*, — *indicaret* Cortius non ferendum putavit; minus suspicaces facile ferent. Cf. ad c. IX, 4. — *Machinatum* passivo sensu, de quo deponentium usu plura notavimus ad c. VII, 3. cf. Fragm. Historr. II. n. 28. Gerl. *Lucullum regis curâ machinata fames fatigabat.* ibid. n. 41. *demissum Victoriae simulacrum cum machinato strepitu tonitruum.*

§. 8. *immissum*] Immittere, i. e. q. maligno animo mittere, vel *subornare* contra aliquem; cf. Iustin. IX, 7, 1. *creditum est etiam, Pausaniam immissum ab Olympiade fuisse.* id. XXXII, 2, 9. *insidias sibi paratas confingit; ad cuius rei probationem immittit indices.* Tacit. Ann. III, 16, init. *nec illum sponte exstinctum, verum immisso percussore.* v. Cort. ad Plin. Epp. VI, 31, 3. *ab dissimillimis Claudio delator immissus;* Cic. p. Sext. 36, 78, extr. et Walch. Emendd. Livv. p. 98. — *More suo* non putaverim coniungendum esse cum verbis *rempublicam conturbaret;* quare interpunctionem ita institui, ut haec ad ea quae proxime sequuntur pertineant. Quaedam, ex quibus hic Crassi mos cognoscatur, attulit Heusinger. ad Cic. Off. I, 30, 14. — *Praedicantem* i. e. saepe et palam dicentem; cf. Iug. XIV, 12. *uti praedicantem audiveram patrem meum.* Plin. Epp. I, 12, 4. *tertio et tricesimo anno, ut ipsum praedicantem audiebam, pedum dolore correptus est.* Cort.

9 rempublicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea praedicantem audivi, tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone impositam.

XLIX. Sed isdem temporibus Q. Catulus et C. Piso neque precibus, neque gratia, neque pretio

XLIX. §. 1. *isdem*] Ita codd. Fabr. 1. 2. Inc. Struv. Sen. 1. Bas. 1. et septem Guelff. cf. XXXIX, 6. XLII, 1. — De *Q. Catulo* v. ad c. XXXIV, 3. De *C. Pisone*, qui a. u. 687. Consul fuit, cf. Ernestium in Clav. Cic. — *Neque precibus, neque gratia, neque pretio.* Haec verba perquam varie in codd. collocata reperiuntur; praeterea in Guelf. 1. et tribus Putschii abest *neque prec.*; in Guelf. 11. *neq. pretio*; in Ecc. Vin. 2. et Leid. G. *neq. gratia.* Quem cum Gerlachio secuti sumus ordinem praestant Bas. 1. 2. Tur. 1. 2. octo Leidd. Naz. sex Palatt. et Bern. 1. 2., isque non solum ob plurium librorum praestantiam, sed eo etiam quod gradatio rectius procedit vulgatae praestare videtur. Prisciani testimonium, qui X, 9, 50. p. 508. Ed. Kr. haec verba ita affert: *sed neque pretio neque gratia impelli quivit*, cum codicum Sallustianorum scriptura nullo modo videtur conciliari posse; quare assentior Krehlio, qui istam discrepantiam vel negligentiae vel errori grammatici tribuendam censet.

per alium] Praepositionem, quam Bas. 1. Struv. Heus. Acad. Guelf. 6. 7. 9. Tur. 2. Bern. 1. 2. tenent, repetere non dubitavimus, dicendi usu ita postulante; duobus enim substantivis non in unam quasi notionem coeuntibus, sed cogitatione seiunctis, praepositio semper iteranda est, quamquam scribae, altero loco supervacaneam rati, saepe omiserunt; cf. Car. Beier. ad Cic. Off. I, 14, 42. *deinceps de beneficentia ac de liberalitate dicatur.* ibid. I, 40, 142. *de ordine rerum et de temporum opportunitate dicendum est.* coll. I, 38, 136. et ad II, 1, 1. Plurima congessit Drakenborch. ad Liv. VI, 28, 6. *species truces sonumque in oculis atque in auribus fore.* cf. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 161, 2. p. 377. Goerenz. in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. I, 2. p. 328. et Ed. Wunderi Praef. ad. Varr. Lectt. Cicer. ex cod. Erfurt. enotatas p. XVII - XIX. Adde, quae Cort. laudat, Catil. XXXIX, 6. LII, 7. Alius generis est quod hoc ipso capite §. 4. legitur: *ex Volturcio aut Allobrogibus*; eorum enim coniuncto indicio coniuratio patefacta erat. Ita Iug. II, 4. recte legitur *per luxum atque ignaviam*, et XXX, 1. *per omnis locos et conventus*, quia utroque vocabulo coniuncto una tantum notio exprimitur. Quare videndum, ne Bremius ad Cic.

Ciceronem impellere potuere, uti per Allobroges aut per alium indicem C. Caesar falso nominaretur. Nam uterque cum illo gravis inimicitias exercebant, 2
Piso oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium

de Fato c. I, extr. p. 9. perperam scripserit: *primo illa (sc. agitabamus), quae erant quotidiana et quasi legitima nobis, de pace et de otio;* nam una tantum res duobus vocabulis significatur. Altero autem loco praepositio in duobus codd. et edd. antiqq. deest.

§. 2. *uterque — exercebant*] Ita cum Cortio ex bona parte codicum scripsimus; Gerlachius vero *exercebat* edidit, quod est in Bas. 1. Fabr. 1. Sen. 1. Guelf. 5. 10. Vin. 1. 2. Rem. Leid. F. L. et Tur. 1. m. sec. Idem tamen in Commentt. p. 126. sedecim Italicorum librorum auctoritate permotus *exercebant* scribendum censet. Praeterea Guelf. 8. 11. 12. m. sec. Inc. 2. Bas. 4. et Bern. 2. exhibent *utrique exercebant*, quod fortasse iis defendi possit, quae ad c. XXX, 3. congessimus; sed recepta lectio haud dubie vera, quippe ex qua ceterae fluxerint, quum librariorum alii pronomen, alii verbum mutarent ad numerum exaequandum. Quodsi alterutra ex relicuis genuina esset, nullo pacto posset intelligi, quid scribas ad eam mutandam impellere quivisset. Constructio autem talis est, qualem notavimus ad c. VI, 2. et VII, 4. — *Exercere* verbum proprium est de odio et inimicitiis; cf. c. IX, 2. LI, 16. Fragm. Histt. I. n. 9. Gerl. Liv. XXIX, 17, 18. Cic. Divin. 4, 13. Vell. I, 1, 2. II, 45, 1. Cort.

pecuniarum repetundarum] Plerique omnes fere codd. *pecuniarum* addunt, quod Cortius, quum in uno ex suis et in Edd. vett. deesset, delevit, parum consulte tantum librorum consensum negligens, quamquam etiam *repetundae* simpliciter positum recte habet, cf. Scheller. in Lex. Ampl. p. 9816. Pisonem Cicero ipse Consul defendit, v. or. p. Flacco c. 39, 98., fortasse eo permotus, quod eius, qui antecedente anno Galliae Proconsul fuerat, (v. Cic. Epp. ad Attic. I, 1, med.) auxilio in petendo consulatu fuerat usus. Quae sequuntur verba *propter cui. Transp. sup. iniustum* caussam afferunt, cur Piso *in iudicio pecun. repetundarum* a Caesare oppugnatus sit; quum hic enim Transpadanorum patronus esset, (cf. Manut. in Cic. Epp. ad Attic. V, 2. Cic. Epp. ad Famm. XVI, 12. med.) civis supplicio iniusto ipse quasi laesus odioque Pisonis incensus fuerat, ita ut iudicii repetundarum occasione uteretur ad

iniustum, Catulus ex petitione Pontificatus odio incensus, quod extrema aetate, maxumis honoribus usus, ab adulescentulo Caesare victus discesserat.
3 Res autem opportuna videbatur, quod is privatim

negotia illi facessenda. Errat igitur Dahlius cum Cortio, in iudicio *repetundarum* de iniusto Transpadani *supplicio* actum esse censens, quod neque pro iudicii illius ratione fieri poterat, neque verbis Sallustii significatur. *Oppugnatus* enim absolute positum, ut apud Metellum in Cic. Epp. ad Famm. V, 1, in., valet *graviter vexatus*, verba autem *in iudicio pec. repetundarum* vim habent enunciationis secundariae, *quum repetundarum accusatus esset*. Quocirca *propter* tantummodo ad *oppugnatus* spectat, neque vero simul ad sequentia verba; nam genitivus *pec. repet.* non a participio *oppugnatus*, sed a *iudicio* aptus est. Aliam viam, eamque, si quid video, haud commendabilem, Gerlachius iniit; qui quum in cod. Ven. 1. *in iudicio* abesse deprehendisset, haec verba, relicuis codd. omnibus firmata, pro glossemate habet, coniungens *oppugnatus pecuniarum repetundarum*, quod et propter structurae insolentiam valde displicet, et quia absonum videtur, Pisonem *occiso* contra ius Transpadano *repetundarum* fuisse accusatum.

ex petitione] Praepositionis vim, qua caussam et originem significat, illustravimus ad c. XII, 2. cf. Iug. VI, 3. Tacit. Annall. III, 65, init. — *Pontificatus* sc. *maximi*, quod omittitur, quia res notissima erat; cf. Suet. Caes. c. 13. Vellei. II, 43, 3. Plut. vit. Caes. c. 7. — Ante *extrema* in aliquot codd. *in* additur, scribis ignorantibus, eiusmodi ablativis cum verbo coniunctis nomen definiri, quaeque eius sit condicio significari, quod relationis genus vernaculâ nonnisi praepositionibus *mit*, *in*, *unter*, *bei*, aliis, exprimi potest. Cic. p. Mil. 10, 28. *quum hic insidiator veheretur in rheda, paenulatus, m a g n o i m p e d i m e n t o ac m u l i e b r i c o m i t a t u.* Tacit. Annall. III, 9., med. *Piso m a g n o clientium a g m i n e, feminarum c o m i t a t u Plancina incessere.* cf. Aug. Matthias ad Cic. in Cat. III, 2, 6. Bremius ad Nep. Dio. VIII, 2. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 10. not. p. 362. — *Adulescentulus* h. l. vocatur Caesar, tunc XXXVI annos natus, (v. Wolf. ad Suet. Caes. c. 7.) quoniam Catulo, extremae aetatis viro, opponitur; cf. Bremius ad Nep. Attic. VIII, 2. *nullo ille a d o l e s c e n s (Brutus XL annorum) aequali familiarius quam hoc s e n e usus est;* sed v. etiam ad Cat. c. XXXVIII, 1. coll. Tacit. Ann. I, 46. et 47. — *Discedere* verbum

egregia liberalitate, publice maxumis muneribus grandem pecuniam debebat. Sed ubi Consulem ad 4 tantum facinus impellere nequeunt, ipsi singulatim circumeundo, atque ementiundo quae se ex Vol-

et similia frequentantur Latinis ad *eventum contentionis* significandum; cf. c. XXXIX, 4. *aequa manu discessisset.* LXI, 7. Iug. LIV, 10. CX, 8. Cort. Adde Ern. Weberi Exercitt. styli Lat. T. I. p. 129. et, qui pluribus rem explicavit, Bremium ad Nep. Phoc. II, 3.

§. 3. *opportuna*] I. e. ita comparata, ut facile credi posset. — Post *quod* omnes codd., excepto uno Vin. 2, *is* inserunt, quam vocem glossatoribus deberi Cortius omnibus paene editoribus persuasit. Quin abesse possit, nemo dubitabit; tamen tenendum est, multis locis hoc pronomen poni, ut novae enunciationis subiectum maiore quadam vi proferatur; cf. c. XLVIII, 4. L, 4. LII, 30. v. ad Iug. LXIII, 3. LXII, 1, LXX, 5. Vell. Pat. II, 3, 2. — *Privatim* et *publice* cave trahas ad verbum *debebat*, quae voces potius ad addita nomina, *liberalitatem* et *munera*, spectant, ex quibus illam privati a privato experti erant, haec ab eo in magistratu ad universi populi favorem captandum edita erant; cf. c. LII, 22. De Caesaris munificentia v. Car. Beier. ad Cic. Off. II, 16, 55. qui locus non uno nomine cum nostro conferendus est; cf. Suet. Caes. c. 10, Plut. c. 5. — De Caesaris aere alieno v. eundem Beierum ad Off. II, 24, 84, qui simul suspicionem initae cum Catilina societatis tangit.

§. 4. *singulatim*] Ita scripsi cum Cortio et Gerlachio ex Bas. 1. 2. Guelf. 5. Fabr. 1. Sen. 1. Vin. 1. Rem. 2.; reliqui vel *singillatim* vel *sigillatim* exhibent. — *Ementiundo*, quamquam tantummodo in Bas. 1. Guelf. 5. et Rem. 2. legitur, tamen recipere non dubitavi; recte enim Cortius, praeeunte Torrentio ad Sueton. Caes. c. LVI, in., praecepisse videtur, *ementiri* ita differre a *mentiri*, quod reliqui tenent, ut simul quandam iactantiam et confidentiam in mentiendo significet, quod plane convenit cum iis, quae supra ad c. XLVIII, 4. de praepositionis *e* augendi potestate in verbis compositis monuimus. Usum verbi apud Livium Drakenborchius docuit ad I, 8, 5. coll. IX, 18, 4. et XXV, 3, 10. ac Gronov. ad XXI, 63, 5. — *Quae se audisse dicerent* per attractionem dictum pro: *quae audissent, ut dicebant;* proprie enim non *dicendi* verbum, sed alterum inde aptum, coniunctivo modo poni debebat; cf. Car.

turcio aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi invidiam conflaverant, usque adeo, ut nonnulli equites Romani, qui praesidi caussa cum telis erant circum aedem Concordiae, seu periculi magnitudine seu animi mobilitate impulsi, quo studium suum in

Beier. ad Off. III, 31, 112. Ib. I, 13, 40. *quum enim Hannibalis permissu exisset de castris, rediit paullo post, quod se oblitum nescio quid diceret.* Caes. B. C. II, 30, 1. *erant sententiae, quae castra Vari oppugnanda censerent, quod huiusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrarentur.* v. etiam Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 52, 150. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 7. c. not. 2. p. 408.

usque adeo] Ita longe plurimi codices; quod reliqui exhibent *usque eo* Cortius non debebat recipere, quia in promptu est, *adeo* particulam hoc sensu, quo valet *ad id rerum*, scribis minus quam vulgatius *eo* fuisse cognitam; hoc enim si a Sallustio esset scriptum, nemini profecto in mentem venisset *adeo* substituere. De vocis vi cf. Kaercher. in Iahnii Annall. Philol. et Paedag. a. 1828. I, 1. p. 200. n. 2. — *Cum telis esse* illustratum ad c. XXVII, 2. — *Aedem* omnes tenent libri, praeter Merseb. Rivii, quod verum videri possit, quum saepissime, ista voce omissa, praepositio genitivo apponatur, librariis tamen eo proclivibus, ut *aedem* vel *templum* adderent. Cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 86, 4. p. 511. Platz in Seebodii Archivo Philolog. et Paedag. a. 1825. Fasc. I, p. 29-32. Drakenborch. ad Liv. I, 41, 5. et X, 23, 13. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 9, 35. Vechner. Hellenolex. p. 124. Tamen h. l. *aedem* retinuimus tum ob maximum librorum mss. consensum, tum quod *circum* praepositio non videtur sine suo nomine posita fuisse, illo ellipsis usu maxime ad praepos. *ad*, raro tantum ad *ab* et *in* pertinente; Müllerus vero et Cortius eiecerunt.

mobilitate] Vulgo editur *nobilitate*, quod Bas. 1. Guelf. 3. 5. 8. Paris. B. E. Tur. 1, m. pr. Rem. Inc. 2. Acad. Sen. 1. Ecc. Erl. Teg. et omnes Leidd. praeter L. et M. exhibent; reliqui in *mobilitate* consentiunt, quam scripturam Herzogius scite defensam primus in textum recepit. *Sive* enim his positum eam vim habet, ut idem eventus ad varias et inter se diversas caussas referatur, quarum quamquam utraque vera esse potest, tamen utra locum habeat incertum relinquitur. Cf. Zumptii Gramm. Lat. §. 67, 1. p. 276. Catil. XXXI, 6. *Consul sive praesentiam eius timens, sive ira*

rempublicam clarius esset egredienti ex Senatu Caesari gladio minitarentur.

L. Dum haec in Senatu aguntur, et dum legatis Allobrogum et Tito Volturcio, comprobato eorum indicio, praemia decernuntur, liberti et pauci

commotus, *orationem habuit*. Hor. Sat. I, 1, 2. *seu ratio dederit, seu fors obiecerit.* Nep. Them. VI, 5. *nulli loco parcerent, sive sacer esset sive profanus, sive privatus sive publicus.* Caes. B. C. II, 27, 2. *Centuriones seu vere quam habuerant opinionem perferunt, sive etiam auribus Vari serviunt, confirmant* etc. ib. I, 27, 1. Plura v. apud Tursellin. de Particc. c. CCXIII. Iam vero si equites *periculi magnitudine impulsi* Caesari gladio minitabantur, id sine *animi quadam nobilitate* fieri non poterat, eoque id quod *sive* — *sive* particulis tamquam diversum enunciatur, re ipsa unum idemque reperitur. Quare, quum alterum membrum rem priori contrariam poscat, non dubitamus, quin *mobilitate*, plurimis optimisque codd. velut Naz. Commel. Leid. L. Fabr. 1. Bern. 1. firmatum, verum sit, praesertim quum Sallustius Pisonis Catulique studia Caesari invidiam conflandi haud obscure notet atque improbet. *Mobilitas animi* autem spectat ad equitum levitatem, qua illa crimina tam facile sibi persuaderi passi erant. Quae sequuntur verba *quo studium suum — clarius esset*, non ad antecedentia spectant, sed ad verba *gladio minitari* referuntur. Eandem rem paullo aliter refert Sueton. vit. Caes. c. 14., equites, quum in Senatu *de puniendis coniuratis consuleretur*, miti Caesaris sententia iratos fuisse narrans. Quod quum probabilius videatur, Sallustium locum et tempus confudisse putaverim.

L. §. 1. *liberti*] Inc. Rem. 1. Struv. Acad. Bas. 3. 4. Guelf. 4. 6. 7. 11. Leid. E. Tur. Bern. 1. 2. *libertini*, quod, quum Lentulus nominatus sit, non potest ferri; nam qui manu missi erant respectu patroni vocabantur *liberti*, respectu condicionis *libertini*; v. F. A. Wolf. ad Suet. Claud. c. 24. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 80. Hos libertorum Lentuli conatus etiam Cicero, sed cum aliquo contemptu, ut orator, narrat, or. in Catil. IV, 8, 17. ubi v. Matthiae. — Ad verba *duces multitudinum*] Cortius haec annotavit: „nescio utrum ad alios nebulones, an ad tribunos plebis respiciat. Eos certe Iug. LXXIII, 4. *seditiosos magistratus* vocat, et quam saepe pretio rempubl. vexaverint historia docet.“ Sed si Sallustium bene novi, tribunos aperte nominasset, si hos intelligi

ex clientibus Lentuli divorsis itineribus opifices atque servitia in vicis ad eum eripiendum sollicitabant; partim exquirebant duces multitudinum, qui
2 pretio rempublicam vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam atque libertos suos,

voluisset; quare assentior Dahlio et Gerlachio, qui seditiosos homines, ad omnia audenda paratos, significari censent. — *Multitudinum* singulas plebis catervas sive factiones notat, de quo pluralis usu v. ad c. XV, 4. — *Soliti erant* omnes fere codd., nisi quod Struvianus exhibet *soliti vexare erant;* inde Cortius *erant* abiecit, Müllerus praeterea etiam contra vulgatum ordinem *soliti vexare* scripsit; utrumque est auctoritate codicum uti nescientium. Ceterum Gerlachius recte videtur statuere, *soliti* erant non plusquamperfecti vim habere, sed imperfecti, quum non ii duces intelligantur, qui olim vexaverant rempublicam, sed quibus etiamtum remp. vexare mos erat. Neque tamen enallagen statuimus temporum, sed praesens *soleo* verbi ita interpretamur, ut sit *consuetudinem ineo*, de qua re diximus ad c. XXXVII, 1. Herzogius vulgarem plusquamperfecti rationem constare putat, si interpreteris *quos e x p e r i e n t i a seditiosos homines c o g n o v e r a n t.*

§. 2. *lectos et exercitatos*] Codd. aliquantum discrepant; receptam a nobis et Gerlachio scripturam probatissimi libri praestant, Bas. 1. Fabr. 1. 2. Vin. 1. 2. Guelf. 5. 9. Tegerns. Leid. L. et quattuordecim alii; reliqui *electos et exerc.*; praeterea *et* non est in Med. 9. Vat. 6. Ven. 1. Vin. 2. Eoc. Guelf. 6. 4. 10. Tur. 2., *exercitatos* non habet Inc. 2.; *electos et* non comparet in Sen. 1. et Guelf. 2. Hos Cortius secutus est, mirifica sane usus ratione, has voces ex c. LIX, 3. huc translatas esse, neque Cethegi condicioni convenire, quod *elegisse* dicatur, cui potius quemcunque posset *arripiendum* fuerit. De traiectione taceo, nam haec opinio nihili est; *lectos* autem non proprio sensu capiendum de nonnullis libertis, ex magno numero tum a Cethego exemptis, sed i. est q. praestantes, eximios, quippe quorum opera studiumque illi probatum esset, quique animum ad res nefarias gerendas promptum gererent; quod quum etiam librarios fugeret, *electos* scribere maluerunt. Adiecta autem verba *et exerc. in audac.* explicandi vim habent, quibus indicetur, cur *lecti* fuerint. Praeterea nota, *in* brevitate

lectos et exercitatos in audaciam, orabat, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Consul ubi 3 ea parari cognovit, dispositis praesidiis ut res atque tempus monebat, convocato Senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant.

insigni consilium et finem significare, hoc sensu: exercitatos ad id, ut audacia facinora suscipere ne cunctarentur. Hunc praepositionis usum tetigit Ruhnken. ad Vell. II, 41, 3. sine idonea tamen caussa ad Graecam originem referens; geminum exemplum Cortius laudavit ex Liv. III, 36, 1. *coepit collegas in suos mores formare*, ubi Drakenborchius comparavit Iustin. III, 2. *populum in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum formavit.* Neque multum diversa sunt haec: Cic. Epp. ad Famm. I, 9. *ad haec te exerceas;* et Tacit. Ann. XIV, 2. *exercita ad omne flagitium.* Scribas tamen offendit dictio *exerc. in aud.;* non aliam enim ob caussam in plerisque omnibus codd. legitur *exercit. orabat in aud.* — *Ut*, quod omnes codd. praeter Guelf. 12. et Vin. 2. exhibent, cum Gerlachio retinuimus; Cortius abiecit. De particulae ellipsi, cui h. l. codd. non favent, v. ad c. XXIX, 2. XXXII, 2.

§. 3. *de his*] Ita omnes Cortii libri; Leidenses tamen vulgatam *iis* tenere videntur. Pronomen *hic* vindicavimus ad c. XIV, 3. et ad XXXVII, 5. — *In custodiam* alio sensu dicitur atque §. 4. *in custodiis;* hoc enim generalem custodiendi notionem exprimit, pluralis autem numerus ad singulos spectat, quibus coniurationis participes custodiendi traditi erant, de quibus dixit c. XLVII, 4. Male igitur in Vim. 1. Inc. 1. Fabr. 1. 2. Guelf. 9. 10. 11. 12. Teg. *custodia* scriptum est. Pluralis usum explicavimus ad c. XIV, 5. cf. c. LI, 9. *qui sententias dixerunt.* LII, 14. *ipsos per municipia in custodiis habendos.* — *Erant* pro *essent*, eo modo positum, quem illustravimus ad c. XIV, 7. et XXVII, 4. Tacit. Ann. III, 69, in. *nos quidem sibi ignara, quae de Silano vulgabantur.* ubi v. Ernest. — Ante *praeterea* omnes fere codd., exceptis Bas. 3. et Inc. 1., et inserunt, quod editores recte spreverunt; nam *praeterea* in media oratione per se copulae quasi vicem sustinet, ante subst. *et etiam*, ante subst. cum adiect. *et alios* significans; cf. c. XLVII, 1. Iug. IV, 4.

Sed eos paullo ante frequens Senatus iudicaverat
4 contra rempublicam fecisse. Tum D. Iunius Silanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore Consul designatus erat, de his, qui in custodiis tenebantur, praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat; isque postea, permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tib. Ne-

§. 4. *Silanus*] Codd. plerique omnes *Sillanus*; sed nomen rectius simplici *l* littera scribi monuit Cortius, prius observante Sigonio ad Liv. XXV, 2, 5. Drakenborch. ad XXIII, 15, 2. et Hertel. ad Taciti Agric. c. 4, in. — De more Romanorum Consulem designatum primum sententiam rogandi cf. Taciti Ann. III, 22, extr. *Tiberius exemit Drusum, Consulem designatum, dicendae primo loco sententiae*, ad quem locum Lipsius ascripsit Appiani verba de B. C. II, 5. *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο ὑπατεύειν. ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν πρῶτος ἐσφέρει γνώμην, ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος, καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάστου.* — Alium sententiae tum dicendae ordinem refert Cicero Epp. ad Attic. XII, 21. De Caesaris oratione v. Sueton. Caes. c. 14. — Dictionem *pedibus in sententiam alicuius ire* satis illustravit Cortius; quum enim sententiae a nonnullis dictae essent, reliqui in eum locum, ubi auctor sententiae, quam amplectebantur esset, discedebant; cf. Ernesti in Clav. Cic. v. *discessio*. A. Gellius NN. Att. III, 18. Drakenb. ad Liv. V, 9, 2. Brisson. de Formm. p. 184. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 52. coll. Plin. Epp. VIII, 14, 17. — *Praesidiis additis*, i. e. si maiora quaedam praesidia et auxilia ad rempublicam tutandam comparata essent, quibus Catilina cum exercitu suo cohiberetur ac devinceretur. Commode Cortius cum hac Neronis sententia Marcelli comparavit apud Caes. B. C. I, 2. *non oportere ante de republ. ad Senatum referri, quam delectus tota Italia habiti et exercitus conscripti essent, quo praesidio tute et libere Senatus quae vellet decernere auderet.* Novam explicandi loci viam iniit Herzogius, sensum hunc esse dicens: *rem prorogandam neque prius de ea ad Senatum referendum, quam certiora ac firmiora criminis documenta allata fo-*

ronis iturum se dixerat, quod de ea re praesidiis additis referundum censuerat. Sed Caesar, ubi ad 5
eum ventum est, rogatus sententiam a Consule huiuscemodi verba locutus est.

LI. Omnis homines, Patres conscripti, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile ani- 2
mus verum providet ubi illa officiunt, neque quis-

rent. Sed qui his opus erat, quaeve certiora documenta exspectari poterant, quum coniurati convicti confessique tenerentur? Ad hoc *praesidium* isto sensu de iis, qui in culpa sunt, nullo modo dici potest, alienaque sunt quae Herzogius laudavit exempla omnia. Omnino autem in eo falli videtur V. D., quod Silanum et Neronem putat poenam lenire voluisse, quos potius apparet in re difficili et ancipiti moram quaesivisse. Praeterea Herzogius tantummodo *decreverat* propria plusquamperfecti vi accipit, *dixit* pro *dixerat* ponendum fuisse censens, cui sententiae proprie *nam* — *censuit* subiici debuerit pro eo quod vulgatur *quod* — *censuerat.* Nimirum V. D. *tum* particulâ non eum senatus conventum significari putat, qui in aede Iovis Statoris habebatur, sed eum, qui pridie (i. e. *paullo ante*) in aede Concordiae habitus erat. Sed id non satis recte excogitatum esse non solum ostendunt verba *primus sententiam rogatus*, sed universa loci conformatio. Auctor enim res illo senatu actas non simpliciter narrat, sed ita, ut sententias in ista consultatione dictas tacite ad senatus consultum postremo factum referat, quam dicendi rationem uberius explicavimus ad c. XXIV, 1. Propria igitur plusquamperfectorum *decreverat*, *dixerat*, *censuerat* ratio constat, siquidem haec omnia ante illud tempus, quod Sallustius cogitatione praecipit, facta erant. Quocirca non putamus eum, quod Herzogius vult, festinationis esse accusandum.

LI. §. 2. *Haud facile*] Notanda ἀσύνδετος Caesaris oratio, particula caussali frequenter omissa. Cf. §. 6. 12. 14. 16. 32. 38. et v. notata ad c. XXXIX, 4. — Pro *officiunt* cod. Heus. *afficiunt*, quod certissimo est documento, *obficiunt*, quod reliqui tenent libri, haud genuinam scripturam esse. — Pro *omnium* pauci codd. *hominum*, haud rara horum vocabulorum permutatione; *omnium* tamen, utpote in sententia generali, unice verum est. Praeter locos a Cor-

3 quam omnium lubidini simul et usui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet; si lubido possidet, ea 4 dominatur, animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi, Patres conscripti, qui reges atque

tio allatos, Catil. XXXVI, 5. Iug. IV, 4. Caes. B. G. VII, 76, 7., cf. Wopkens. Lectt. Tull. p. 6, qui nubem exemplorum congessit. — *Paruit* ad *lubidini* relatum possis proprio sensu capere pro *obedivit*, quod leve zeugma foret; sed praestat translata significatione intelligere, ut sit *id sequi quod* lubidinis et usus i. e. utilitatis *ratio suadet*. Cf. Nep. Alcib. c. 4, 6. *plus irae suae quam utilitati communi paruisse*. Cic. p. leg. Man. c. 20, 60. *maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse*, quae loca Cortio debentur. — *Nihil valet*, v. ad c. XVI, 6.

§. 4. *copia est*] *Est* Cortius tanquam supervacaneum expulit; sed praeterquam quod in solo Struv. deest, ac in tribus locum mutet, omnes in vulgata consentiant, quod non temere spernendum est, quamquam Gerlachius in Commentt. Voll. II. P. I. p. 129. Cortio assentitur. Praeterea *est* eo quoque defendi videtur, quod sententia eiusmodi est, ut scribae isto verbo non invento potius *essent* quam *est* inculcasse putandi sint. Cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 76, 2, 2. p. 390. In tali enim sententia indicativus modus Latinorum proprius est, quia rem sine condicione cogitant et certam enunciant; v. Creuzer. ad Cic. de N. D. II, 47, 121. *enumerare possum, quae sit descriptio partium*. ib. II, 49, 126. *multa eiusmodi proferre possum; sed genus ipsum videtis*. de Divin. II, 24, 52. *quid ego haruspicum responsa commemorem (possum equidem innumerabilia), quae nullos habuerunt exitus*, quem locum laudavit Heusinger. Praef. ad Cic. Offic. p. LVIII. v. etiam Ruhnken. ad Vell. II, 42, 1. Bremius ad Nep. Hannib. c. 5, 4. Attic. c. 11, 3. Matthias ad Cic. or. in Catil. III, 9, 22. p. l. Manil. c. 17, 50. Quocirca videndum, ne in Catilina quoque c. VII, 7. scribendum sit *memorare possum*, quod Wassius in edd. antiqq. exstare dicit, nisi forte dicas, coniunctivum eo defendi, quod sententia ab enunciatione condicionali, *ni ea res nos traheret*, apta est.

animi sui] Pronomen Cortius omisit, plerisque editoribus probantibus; sed in uno tantum Guelf. 3. deest, et in Bas. 3. Struv. et Tur. 2. ante *animi* legitur, qui lapsus sane facillimus fuit. Praeterea sententiae vis pronomine aliquantum augeri videtur;

populi ira aut misericordia impulsi male consuluerint; sed ea malo dicere, quae maiores nostri contra lubidinem animi sui recte atque ordine fecere. Bello Macedonico quod cum rege Perse gessimus

quocirca cum Gerlachio restituimus. — *Ordine*, quod, si sententiam spectas, adverbii vim sustinet, secundum grammaticam rationem non ablativus *modi* est, *cum* praepositione omissa, uti Zumptius Gramm. Lat. §. 74, 11, 1. p. 363. statuere videtur, sed ablativus qui dicitur instrumenti; substantivum enim solum, nullo attributo addito, ita poni nequit, ut quae cum aliqua re aut actione coniuncta sint indicet. Exempla ablativi *ordine* Cortius collegit haec: Liv. XXIV, 31, 7. *recte eum atque ordine fecisse.* XXVIII, 39, 18. *suos imperatores recte et ordine fecisse.* XXX, 17, 12. cf. Brisson. de Formm. II. p. 197. et Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. 39, 113.

§. 5. *cum rege Perse*] De hac nominis forma, Ciceroni plurimisque scriptoribus probata (nam Livius, Plin. mai., Iustinus et Eutropius praeferunt *Perseus*) v. doctam Schneideri disputationem in Gramm. Lat. II. p. 315-321. Eadem usus est Sall. Iug. LXXX, 1. Fragm. Historr. IV, 12, 7. — Verborum insolens ordo, nomine proprio postposito, eo aliquid excusationis habet, quod adiectivum *Macedonico* ex antegressis ad vocabulum *rege* cogitatione trahendum est, quo fit, ut nomen proprium quasi oppositionis loco sit, sententiae vi in antecedentem vocem vergente, quod scite observavit Car. Beierus ad Cic. Off. II, 14, 50. *ut pro Sardis in propraetore Albucio (fecit) Iulius.* ib. I, 10, 32. *Theseus filio Hippolyto non esset orbatus.* cf. Nep. Hannib. c. 10, 2. *dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes.* Non multum diversus est Livii locus, I, 2, 5. *nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Aenean cessere*, nam ibi quoque regis notio primaria est, pariter ut apud Nostrum Iug. XXXIX, 2. *ob ea C o n s u l Albinus invidiam timens.* Catil. XXVI, 4. *Cicero c o l l e g a m suum Antonium pactione provinciae perpulerat.* Tacit. Annall. III, 59, 1. *adversus quae quum A u g u r Lentulus dissereret.* — Intelligi autem bellum Macedonicum secundum, anno a. Chr. n. 168. a Paullo Aemilio pugna ad Pydnam finitum, vix est quod moneatur; cf. Vell. I, 9. et Livius, qui hanc rem libro quadragesimo secundo et sequentibus uberius persecutus est.

Rhodiorum civitas, magna atque magnifica, quae populi Romani opibus creverat, infida atque advorsa nobis fuit; sed postquam bello confecto de Rhodiis consultum est, maiores nostri, ne quis divitiarum magis quam iniuriae caussa bellum ince-
6 ptum diceret, impunitos eos dimisere. Item bellis Punicis omnibus, quum saepe Carthaginienses et in

quae populi Romani opibus creverat] Quoniam in bello contra Antiochum, quod anno a. Chr. n. 190. pugna apud Magnesiam compositum est, fidos Romanis socios se praebuerant, eosque navibus imprimis iuverant, provinciis Lycia et Caria erant donati, amplissimisque praemiis ornati; cf. Liv. XLV, 22, 2.; 23, 1. — *Invida atque advorsa* Romanis dicitur Rhodiorum civitas, quia, ut verius tradit Velleius I, 9, 2., *dubia fide speculati fortunam proniores regis partibus fuisse visi sunt.* cf. Liv. XLV, 20-25. et Gellius VII, 3. Qui autem animo tantum et voluntate, non re ipsa in Romanos deliquerant, ita *impuniti* discessere, ut responsum redderetur, ut nec hostes fierent, nec socii permanerent, et ex Lycia Cariaque decederent; v. Liv. XLV, 25, 4. — Ceterum dictionis *impunitos dimisere* eadem ratio est, quam notavimus ad c. XLIX, 2. — *Eos* non est in Guelf. 1.; ante *impunitos* legitur in Inc. 1. Vatic. 6. et Eichhof.; post *dimisere* in Vin. 2. Fabr. 2. et Berol. 1. Unde Cortius delevit, multis obsequentibus; nobis vero haec varietas negligentiae potius quam malae industriae scribarum deberi videtur. Praeterea ad vim sententiae gravius videtur, grammaticum obiectum diserte poni, praedicato praemisso.

§. 6. *Carthaginienses*] Ita Bas. 1. et Guelf. 5.; reliqui omnes *Carthaginenses*. Receptam formam tuentur Priscian. IV, 5, 28. p. 158. Kr. Gronov. ad Liv. XXVIII, 26, 1. et Sigon. ad Liv. Epit. XIV. — *Per occasionem* i. e. occasione oblata; cf. Liv. I, 53, 7. XXII, 15, 5. XXV, 38, 12. His, a Cortio laudatis, adde quae Drakenborchius copiose congessit ad Liv. V, 26, 9. et Herzogii notam ad Caes. B. G. VII, 9. — *In illis*, quod unus tenet Guelf. 5. pro vulgato *in illos*, satis vindicavimus ad c. IX, 2. *Iure* autem, quod in Leid. L. deest, et in Inc. 1. ac Bas. 2. locum mutat, propter oppositarum sententiarum rationem abesse nequit.

§. 7. *hoc idem vobis*] Plurimi codd. *hoc item* exhibent; rece-

pace et per inducias multa nefaria facinora fecissent,
numquam ipsi per occasionem talia fecere; magis
quid se dignum foret, quam quid in illis iure fieri
posset quaerebant. Hoc idem vobis providendum 7
est, Patres conscripti, ne plus valeat apud vos
P. Lentuli et ceterorum scelus quam vostra digni-
tas, neu magis irae vostrae quam famae consulatis.

ptam scripturam, quam pauciores tuentur, Cortius, coll. Iug. XIV, 21. *quod utinam illum eadem haec simulantem videam*, defensam putat; sed id potius erat demonstrandum, *item* h. l. falsum esse, quod non difficile est ad videndum, iis collatis, quae ad c. XXVII, 2. de hac particula monuimus. *Item* enim, quod praedicata tantum coniungit, non potest non pertinere ad *providendum est;* auctor vero dicere noluit, *nunc quoque providendum esse*, sed *de pari re* atque Rhodiorum et Carthaginensium fuerit, Senatoribus candem ac maioribus cautionem esse adhibendam. Consultationis igitur *obiectum* a priori non diversum non *item* particula, sed *idem* pronomine significari debebat. Magis est ad rem, quod Cortius monuit, quae sequantur verba *ne plus valeat* cet. ita referri ad praegressa pronomina *hoc idem*, ut, quae his universim enunciata essent, enucleatius et plenius exponerentur, quibus sententiis connectendis commode *nempe* particulam adhiberi posse; cf. locos ab Cortio ad c. XLVIII, 7. laudatos: Iug. XIV, 20. *tantum illud vereor, ne quosdam privata amicitia Iugurthae transvorsos agat.* XXXI, 2. *nam illa quidem piget dicere, his annis quam ludibrio fueritis.* LXXXV, 5. *et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse.* Eundem usum pluribus illustrarunt Car. Beier. ad Cic. Off. III, 31, 112. et Zumptius Gramm. Lat. §. 85, 10. p. 503. — *Vobis* Cortius inconsulte cum Guelf. 8. omisit; nullo enim pacto pronomen abesse potest, quoniam Caesar maiores opponit Patribus Conscr., apud quos verba faciebat.

neu magis irae vostrae quam famae consulatis] *Vostrae* non comparet in Guelf. 11. et Acad., quibus obsecutus est Cortius, scilicet ne pronomen nimis saepe recurreret. — *Consulere rei* de iis tantummodo dicitur, quae auxilio digna sunt, operâ datâ, ne detrimentum capiant; non potest igitur ad *irae* referri, sed per zeugma cogitatione inde assumendum *obsequamini*, quod constructionis genus

8 Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, novum consilium approbo; sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat, his utendum censeo,
9 quae legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, composite atque magnifice casum reipublicae miserati sunt; quae belli saevitia esset, quae victis acciderent enumeravere;

haud sane infrequens est; cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. III, 5, 18. Gronov. Obss. IV, 2. Bremius ad Nep. c. 3, 5. Heusing. ad Off. I, 9, 1. Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 8, 22. Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 22, 73. et 35, 118. v. et etiam ad §. sequentem. Iug. XIV, 4. *ad vos confugi, quibus* c o g o r *prius* o n e r i, *quam* u s u i *esse.* — §. 8. *Digna poena pro factis* offendit Cortium propter praegressum *dignum* et *dignitas;* sed v. ad c. IX, 4. coll. Ruhnken. ad Ter. Eun. V, 4, 19. Hecyr. II, 1, 12. *Dignus* enim absolute positum, ut c. XXXV, 3. LI, 27. Iustin. VI, 2, 3. *Pro* autem comparationi inservit et quae alterius rei ad alteram relatae ratio sit et modus accuratius indicat. Cf. c. LIX, 1. Moebius ad Caes. B. G. I, 2. Drakenb. ad Liv. XXXVI, 7, 17. Herzogius hac spreta explicatione *pro* ut graecum *ἀντί* dictum putat ratione *mercedis* et *pretii*, coll. Nep. Themist. VIII, 7. *pro meritis gratiam referre.* Nobis indefinite *digna* vocis vis priorem explicationem magis commendare videtur. — *Novum* et h. l. et infra §. 18. non sine aliqua invidia dictum est; significat enim *inusitatum*, *insolens;* cf. Ruhnken. ad Ter. Eun. II, 3, 25. et ad Phorm. V, 7, 79. *novo modo facere contumeliam.* Matthias ad Cic. p. Rosc. Am. c. 1, 1. *iniuriam novo scelere conflatam.* Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. XI, 21, med. Hand. ad Gronovii diatr. in Stat. I. p. 76. Eodem sensu Tacitus *novitatem* de ingenti clade dicit, Annall. II, 24, init. — *His* cum Gerlachio optimorum codd. auctoritate exhibuimus; v. ad c. II, 4. Vulgo *iis* scribitur.

§. 9. *sententias*] Vatic. A. *sententiam;* sed pluralis numeri rationem explicavimus ad c. L, 3. — *Composite atque magnifice* Gerlachius refert ad concinnitatem orationis, in apta verborum iunctura et numeris positam, et ad ornatum orationis, qui in sententiarum luminibus versatur. De priore non assentior. *Composite* enim non de verborum numeris intelligendum, sed de argumenti tractatione

rapi virgines, pueros, divelli liberos a parentum complexu, matres familiarum pati quae victoribus collibuissent, fana atque domos exspoliari, caedem, incendia fieri, postremo armis, cadaveribus, cruore atque luctu omnia compleri. Sed, per deos immortalis! quo illa oratio pertinuit? an, uti vos infestos coniurationi faceret? Scilicet quem res tanta

ita instituta, ut nihil quod ad rem pertineat omissum, nihil alieni admixtum, omniaque disposite et ordine dicta sint, quod satis commode vernaculo *wohlberechnet* exprimitur. Cf. c. LII, 13. *bene et composite C. Caesar de vita et morte disseruit.* Iug. LXXXV, 26. et 31. Cic. de Or. I, 15, 64. *is orator erit, qui prudenter et composite et ornate dicat.* — *Magnifice* ad eam orationem spectat, qua res verbis augentur; Liv. XXI, 41, 1. *non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse.* — *Casum* i. e. calamitatem, miserias; v. ad c. XXXV, 4. — *Esset*, cuius loco in Bas. 3. legitur *foret*, in uno Wassii *est*, in Tur. 2. *essent*, a Cortio deletum est. Probavit Gerlach. in Commentt. p. 131. cum Bipontinis, qui *saevitia* ablativo positum volunt, hoc sensu: quae per belli civilis saevitiam, et, finito illo, victoriae iure victis acciderent. Sed Langius recte monuit, hanc rationem nimis implicatam esse, et ablativum ita tantum ferri posse, si alterum *quae* abeit. — *Enumeravere* Cortius bene vidit de proxime praegressis tantum proprie intelligi posse, ad *saevitiam* vero per zeugma alio sensu cogitandum esse, et conferre iubet Iug. XIV, 9. *semperne in sanguine, ferro, fuga versabimur?* XLII, 4. *mortalis multos ferro aut fuga exstinxit.* Nep. Eumen. VIII, 2. *phalanx non parere se ducibus, sed imperare postulabat*, ubi v. Bremius. — *Parentum* omnes libri constanter tenent, praeter unum Bas. 3., in quo est *parentium*, quod Cortius recepit. Eam formam sine codd. praesidio non admittendam esse libenter concedimus Herzogio; sed non prorsus esse damnandam recte observavit Drakenborch. ad Liv. I, 9, 15. et Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. II, 1. p. 247. — Pro *matres familiarum* Guelf. 12. *m. familias*; v. ad c. XLIII, 2. — *Postremo* comprehendendi vi positum, de qua diximus ad c. XIV, 6.

§. 10. *an, uti vos*] Ellipticum *an* particulae usum, secundum

atque tam atrox non permovit, cum oratio accendet.
11 Non ita est, neque cuiquam mortalium iniuriae suae parvae videntur: multi eas gravius aequo
12 habuere. Sed alia aliis licentia est, Patres con-

quem antegressa sententia cogitatione repeti debet, illustravit Goerenz. ad Acadd. I, 3, 10. *quid enim caussae est, cur poetas Latinos Graecis litteris eruditi legant, philosophos non legant? an, quia delectat Ennius* cet. i. e. *an hoc caussae est, quia* etc. Ita nostro loco sententia plenior foret: *an eo pertinuit.* Cf. infra §. 21 sq. *sed quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animadverteretur? an, quia lex Porcia vetat?* Adde Cic. Tusc. III, 1, 1. et de Finn. II, 15, 50. ubi v. Goerenz., qui tamen ad Acadd. l. l. perperam huc trahit p. Arch. p. 12, 30.; quippe ibi *an* non pertinet ad sententiam ex antecedentibus supplendam, sed ad verba sequentia *consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem non multo malle debémus?*

tanta atque tam atrox] Pro *atque* codd. Fabr. 1. 2. Bas. 1. 2. 3. 4. Acc. Ecc. Struv. Vin. 2. Rem. 1. Heus. plures Guelff. Bern. 3. et 2. m. pr. exhibent *et*, in tali sententiarum nexu minus probum. *Atque* enim duobus vocabulis vel enunciationibus coniungendis adhibetur, quarum posterior priori est gravior, illamque quasi gradatione auget, quae intensiva particulae vis plerumque et *adeo* valet; cf. Goerenz. ad Cic. de Legg. III, 14, 32. *pauci enim, atque admodum pauci.* id. ad Acadd. II, 11, 36. *quo obscuro atque oppresso (sc. veritatis insigni) quod tandem sibi verum videbuntur attingere?* Tusc. V, 15, 45. *hebeti ingenio atque nullo.* Adi etiam Aug. Matthiam ad Cic. p. l. Man. c. 18, 54. et ad or. in Catil. II, 12, 27. Car. Beier. ad Off. I, 10, 33. II, 2, 6. Bremium ad Nep. Hannib. c. 2, 4. Scribas autem, huius usus ignaros, saepenumero *atque* in *et* mutasse observavit Goerenzius ad Cic. de Finn. V, 24, 69. coll. Heusing. ad Off. I, 34, 11. — Pro *accendet* Vin. 1. Guelf. 3. Struv. Heuss. Rem. 1. Sen. 2. *accenderet*, quae interpolatio inde orta est, quod scribae *permovit* pro praeterito aoristo habuerunt, quum sit praesens actionis perfectae, Graecorum perfecto respondens, cui recte subiicitur futurum, quum de re praesenti et de eius mutatione futura et eventu agatur. *Accenderet* vero, quod per se patet, rem enunciat, quae praeterlapso tempore eventum non habere potuerit, quod minus grave est, quam si Caesarem de re etiamtum praesenti dicere statuimus; cf. Drakenborch. ad Liv. V, 51, 3.

scripti. Qui demissi in obscuro vitam habent, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt; fama atque fortuna eorum pares sunt; qui magno imperio praediti in excelso aetatem habent, eorum facta

§. 11. *non ita est*] Müllerus ex uno Guelf. 7. scripsit *non est ita;* sensus mutato ordine ita mutari videtur, ut hoc germanice sit *dem ist nicht so*, vulgata vero significet *dem ist nicht so*, neque est, quod hanc omnium codd. scripturam deseramus. — *Iniuriae suae*, passivo sensu, *ipsi illatae.* De usu pronominis possessivi loco genitivi obiectivi v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 73, 1, 2. p. 338. Ruhnken. ad Ter. Heaut. II, 3, 66. *desiderio tuo*, pro *tui*, et ad Phorm. V, 8, 27. *negligentia tua* i. e. *tui.* Sanct. Minerv. II, 13. p. 330 sq. Ed. B. Ruddimann. Institt. Gramm. T. II. p. 50. — *Habuere* aeque ac praegressum *videntur* sententiam generalem exprimit, idemque valet ac *habere solent;* de hoc usu perfecti historico cum Graecorum aoristo communi v. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 164. III. 6. b. p. 401. Noster Cat. XI, 3. *avaritia pecuniae studium habet, quam nemo sapiens concupivit.* Cic. de Finn. I, 15, 49. *ob debilitatem animi multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt*, ubi v. Goerenz. Car. Beier. ad Off. I, 44, 155. *illi — ab augendis hominum utilitatibus non recesserunt.* Hertel. ad Tac. Agric. c. 9, extr. *haud semper errat fama; aliquando et elegit.* Id. Anall. III, 66, extr. *festinatio multos, etiam bonos pessum dedit, qui praematura vel cum exitio properant.* Plura ex poetis congessit Iahnius ad Horat. Od. III, 23, 19. et ad Virg. Georg. I, 287. coll. Hermanno de em. rat. Gr. Gr. p. 188. et ad Viger. p. 746. Ed. 2.

§. 12. *alia aliis licentia est*] Undeviginti codd. inverso ordine exhibent *aliis alia*, quod Gerlachius aurium tantum iudicio deterius iudicat. Nos vulgatam praetulimus, quia praestantissimorum codd. auctoritate nititur, velut Bas. 1. Fabr. 1. Guelf. 5. Leid. L. Commel. Naz., quibuscum longe plurimi consentiunt. Praeterea hic verborum ordo dicendi usu commendatur, siquidem Car. Beierus ad Cic. Off. I, 7, 22. recte observavit, geminata *alius* voce subiectum obiecto praemitti. — *Est* non legitur in Fabr. 2. cuius auctoritate Cortius eiecit; nobis cum Gerlachio reliquorum omnium consensus potior videtur. — *Demissi* h. l. sunt humili sorte et vitae condicione utentes; diversae tamen significationis est locus Ciceronis a Cortio laudatus, p. L. Mur. c. 40, 87. *sit demissis hominibus per-*

13 cuncti mortales novere. Ita in maxuma fortuna minuma licentia est; neque studere, neque odisse, 14 sed minume irasci decet; quae apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atque crudelitas

fugium; ibi enim *demissus* significat modestum, nemini adversantem et non nimis magna affectantem, ut addita vocabula *modestiae* et *pudoris* docent. — *Habent* in paucioribus quidem, sed probatis libris exstat, in Naz. Commel. Palat. 5. 6. 12. Bas. 1. 3. Tur. 1. Paris. A. B. C. et Leid. I. pro var. lect. in duobus Wassii et octo Cortii; quod relicui tenent *agunt* haud dubie interpretamentum est *habere* verbi, de quo v. ad c. IV, 1. — *Eorum*, quod in Vim. 1. Fabr. 1. Guelf. 9. Teg. Flor. 1. Berol. 2. abest, Cortius delevit, Bipontinis et Müllero obsequentibus. Sed nisi additur, vix fieri potest, quin *pares* ad *demissi* referatur, *fama* vero et *fortuna* ablativo casu ad *pares* trahatur. — *Imperio traditi;* Cortius comparavit Iustin. XLI, 4. *duarum civitatium imperio praeditus.* Tacit. Ann. XVI, 22, init. *quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum.* Cic. Epp. ad. Attic. VIII, 3. Plerumque enim *praeditus* de iis dicitur, quae naturâ in rebus aut hominibus insunt; latiore tamen usu etiam de iis, quae extrinsecus accedunt sive quae parantur, usurpatur. Utrumque coniunxit Cicero in Lael. c. 15, 51. *ut ii, qui opibus et copiis, maximeque virtute praediti minime alterius indigeant.*

§. 13. *sed minume irasci decet*] Novo modo Herzogius *minume* ad *irasci* refert; vult enim haec verba non negativum sensum ut antecedentia habere, sed aientem sententiam efficere, quae praecedenti opponatur. Sed quae affert exempla Iug. XXXI, 10. et 27. ne ullam quidem cum nostro loco similitudinem habent, cuius rationem V. D. non assecutus videtur. In promptu est enim, omnes enunciationis partes esse negativas, ita tamen, ut sententiae vis gradatione facta in tertiam vergat; nam quia Caesar statim subiicit *quae apud alios i r a c u n d i a dicitur* etc., quae verba caussali nexu cum antegressis cohaerere diximus ad §. 2., luce clarius est, hanc sententiam praecessisse: *o m n i u m m a x i m e ira v i t a n d a est*, i. e. *minume decet irasci.* Huic autem sententiae minime obest *sed* particula, pro qua Herzogius *vero* dicendum fuisse contendit, falso putans, tantummodo contrarias res illa vocula componi. Nam praeter hunc usum, de quo v. Ramshornii Gramm. Lat. §. 181. B. I. p. 534., *sed* etiam ponitur, ubi ex sententia latius patente in

appellatur. Equidem ego sic existumo, Patres conscripti, omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse; sed plerique mortales postrema meminere, et in hominibus impiis sceleris eorum obliti

angustiorem magisque circumscriptam transitur, ut recte docuit Ramshorn. l. l. p. 588. Quod quum etiam de gradatione valeat, non dubium est, quin Herzogii explicatio ferri nequeat. Sensus autem simplicior hic est: *et studere, et odisse dedecet; sed multo minus decet irasci, quia iracundia in imperio crudelitas appellatur.*

§. 14. *quae apud alios*]. Guelf. 5. *quod ap. al.* Sed pronomen, quod rem universe complectitur, legitime per attractionem sequentis substantivi genus sequitur; cf. c. XX, 4. *idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.* Iug. XXXI, 15. *sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est.* cf. Ruddimann. Institt. Gramm. T. II. p. 20 sq. — *Ea*, quod non sine vi additum est, in Rem. 1. et Fabr. 2. non legitur, quorum auctoritate Cortius omisit. — *In imperio*, quod opponitur antegressis *apud alios*, Cortio dictum videtur pro *imperantibus*; quominus tamen propria potestate intelligatur, nihil obstat, quum saepissime personae rebus vel opponantur, vel cum iis comparentur; cf. Iug. LXXXV, 13. *comparate nunc cum illorum superbia me hominem novum*, ubi v. Cort. Vell. II, 6, 1. *qui Tib. Gracchum, idem Caium occupavit furor, tam virtutibus eius (Tiberii) omnibus, quam huic errori similem.* ib. II, 9, 2. Liv. XXVII, 25, 1. *plerisque aequantibus T a r e n t i n o s Campanorum n o x a e p o e n a e q u e.* Plurima contulit Fr. Heusinger. ad Off. I, 22, 7. *licet eadem de Pausania et Lysandro dicere, — qui minima quidem ex parte Lycurgi legibus et disciplinae conferendi sunt*, ubi v. etiam Car. Beier., Ruhnk. ad Vell. I, 12. Bremius ad Nep. Chabr. c. 3, 4. et Möbius ad Caes. B. G. III, 14.

§. 15. *existumo*] Ita plerique omnes libri, etiam Vatic. A. et Priscian. XVI, 2. p. 645. Kr.; sed Bas. 1. 2. Guelf. 2. 5. *aestumo*, quod Cortio praeeunte plurimi, etiam Gerlachius, receperunt. Nos cur *existumo* praetulerimus patet ex notatis ad c. VIII, 2. — *In hominibus impiis*; v. ad h. c. §. 35. — *Certo scio* unus cod. Struv. exhibet, relicui omnes *certe scio*. Nihilominus non dubitavi *certo* probare, quamquam vulgata multis, etiam Zumptio in Gramm. Lat. §. 62, 4, 1. p. 227., non sollicitanda videtur. Alia est enim res, si integra enunciatio, alia, si solum *verbum* addita particula confirmatur; inter utrumque autem dicendi modum ita distinxerunt

de poena disserunt, si ea paullo severior fuit.
16 D. Silanum virum fortem atque strenuum certo scio quae dixerit studio reipublicae dixisse, neque illum in tanta re gratiam aut inimicitias exercere;
17 eos mores, eam modestiam viri cognovi; verum sententia eius mihi non crudelis, (quid enim in ta-

Latini, ut *certe* in priore (cf. Iug. IV, 3. Cic. de Off. I, 39, 138.), *certo* in posteriore constructione adhiberent, quippe ubi gravior quaedam in confirmando vis quaeratur; v. Herzog. ad Caes. B. G. VI, 31. qui bene de harum particularum usu disseruit. Codd. tamen saepenumero minus recte alteram formam praebent. — *Exercere*, quod, ut monitum est ad c. XLIX, 1., proprie ad *inimicitias* tantum pertinet, ad *gratiam* per zeugma referendum est; cf. ad §. 8. et 9. Fragm. Historr. I. n. 19, 2. *nisi forte cui pacem praestare et bellum pati consilium est;* unde ad *praestare* refer *videtur*; cf. Hertel. ad Tac. Agr. c. 3.

§. 16. *eam*] Ita sine copula Inc. 2. Struv. Guelf. 12. et nonnulli alii exhibent; plurimi vero *eamque* tenent, quod a Cortio reiectum Gerlachius minus bene rursus in textum recepit, postea tamen iudicio in Commentt. p. 132. mutato, ubi Cortio assentitur. Copulâ enim illatâ perit omnis vis, pronominis anaphorâ orationi conciliata, quod Cortius recte sensit, collatis his: Cat. VII, 6. *eas divitias, eam bonam famam putabant.* Iug. LXXXV, 3. *hae sunt meae imagines, haec nobilitas.* Tacit. Historr. IV, 42. extr. *non timemus Vespasianum; ea principis aetas, ea moderatio.* Copulam non a Sallustio esse inde quoque patet, quod in cod. Erl. legitur *atque eam mod.* in Leid. H. vero *atque modest.*, quae sunt librariorum asyndeton aegre ferentium.

§. 17. *eius*] *Eius* post *sententia* Cortius ex Guelf. 2. Ecc. et Vin. 2. male omisit. — *Mihi non crudelis* vulgatus est verborum ordo, iam a Gerlachio restitutus; Cortius enim ex paucissimis codd. *non mihi crudelis* invexerat, quod reliqui editores bona fide amplexi sunt, Frotschero quoque probante in Epist. Crit., Meyeri editioni *Oratoris* Ciceroniani praemissa, p. XIII., quia acrior negationis vis cernatur, interposito minoris ponderis vocabulo. Sed oppositionis ratio talis est, ut non Caesaris iudicium alius iudicio opponatur, sed ut duae eiusdem sententiae inter se conferantur, quarum quae negatur non potest non negationem ante se positam

lis homines crudele fieri potest?) sed aliena a republica nostra videtur. Nam profecto aut metus 18 aut iniuria te subegit, Silane, Consulem designatum, genus poenae novum decernere. De timore super- 19 vacaneum est disserere, quum praesertim diligentia clarissumi viri, Consulis, tanta praesidia sint in ar-

habere; cf. Ramshorn, Gramm. Lat. §. 173, 2. p. 485. Pari modo infra §. 22. peccatum est, ubi inde a Cortio perverse editur *animam non eripi*, quasi verbo *eripi* alterum, quod pariter ad *animam* pertineat, opponatur, quum potius verbis *animam eripi* coniunctis opponatur *exilium permitti*. Recte ibi Gerlachius *non animam eripi* codicum fere omnium auctoritate revocavit. — *Novum*, v. ad §. 8.

§. 18. *aut iniuria*] Müllerus interpretatur *negligentia iuris*, quod Herzogius recte dicit, et ab dicendi usu abhorrere, et sententiam Silano contumeliosam continere. Ad hoc oppositionis ratio, callida argumentandi arte instituta, prorsus perit. Caesar enim ut Silanum perperam iudicasse demonstret, hoc dilemmate utitur: aut nimis magna opinio de rei periculo (i. e. *metus*), aut res ipsa (i. e. iniuria, sive *sceleris gravitas*) te subegit; sed neque erat, quod timeres, (cf. §. 19.) eoque tantis poenis non opus erat, et si non timebas, sed rei ipsius atrocitate permotus sententiam tulisti, non satis graves poenas constituisti, (cf. §. 21 sq.) ergo tua sententia non talis est, quae probetur.

§. 19. *quum praesertim*] Revocavimus antiquam lectionem, omnibus codd. etiam Vatic. A. firmatam, praeter Bas. 1. et cod. vet. Putschii, in quibus est *quum praesenti*, quod Cortio omnibusque editoribus adeo placuit, ut in textum reciperent. Sed primum aliquantum apud nos valet tantus codd. consensus; tum *praesens* ea potestate, qua volunt intppr., ut sit i. q. adiuvans, efficax, otiose additur vocabulo *diligentiae*, quamquam cum aliis substantivis coniunctum haud raro ista significatione legitur, cf. Drakenb. ad Liv. I, 12, 6. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 41. Ruhnken. ad Ter. Phorm. II, 2, 31. Lambin. ad Hor. Od. I, 35, 2. Scheller. in Lex. ampl. p. 8371.; temporis autem significatione mirum quantum languidum foret; denique, quod gravissimum est, sententia exsistit Silano valde ignominiosa, siquidem Caesar caussam, cur illi non timendum fuerit, neutiquam in illius virtute, sed tantummodo in Consulis diligentia positam dicat, quod in ignavum potius cadit,

20 mis. De poena possumus equidem dicere, id quod res habet, in luctu atque miseriis mortem aerumnarum requiem, non cruciatum esse, eam cuncta mor-

quam in eum, quem paullo ante virum fortem atque strenuum appellasset. Contra est, si *praesertim* scribitur; tum verba antecedentia hunc sensum habent: de timore dicere nolo, *quia tu ab omni timore alienissimus es; quo accedit hoc*, quod Consulis diligentia effectum est, ut nemini, ne timidiori quidem timendum sit; igitur timor te non subegit. Quod quam conveniens sit sententiarum nexui, nemo, opinor, erit quin videat. *Quum praesertim* autem, quo ad caussam aliquam vel diserte memoratam vel cogitatam (v. Beier. ad Off. II, 16, 56, extr.) alia quaedam cum vi adiungitur, non minus probum est quam vulgatius *praesertim quum*; cf. Iug. II, 4. III, 2. Cic. de N. D. I, 10, 26. Kraft. ad Mureti Epp. p. 254. Nolten. Lex. Antibarb. p. 1712.

§. 20. *possumus equidem*] Ita codd. Palatt. Guelf. 5. 6. Bas. 3. Leidd. D. E. M. N. et alii pauci; Erl. vero exhibet *quidem possumus*; Tur. 1. Bern. 1. *equidem possumus*; reliqui fere omnes, etiam Vatic. A., *possum equidem*; quippe scribis *equidem*, cum alia atque prima singularis persona iunctum, non minus offensionis quam interpretibus exhibuit. Prorsus enim damnant Fr. Heusing. ad Off. I, 6, 7. et Mich. Heusing. ad I, 12, 1. et in Obss. antibb. p. 408. Dan. Wyttenb. ad Cic. de N. D. III, 6, p. 779. Ed. Creuzer. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 1, 1. Accuratius vero ad usum particulae attendentem fugere nequit, duplici eam modo poni, aut ita, ut primae singularis numeri personae vere apposita eius vim augeat, aut ita, ut sola integrae enunciationis, relicuae orationi interiectae, vicem sustineat, nulla proximi verbi personae ratione habita, ut sensus fere sit: *mea quidem sententia*, sive, *ut ego quidem arbitror*. Cf. LII, 11. *iampridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus*. ibid. §. 16. *quare vanum equidem hoc consilium est*. LVIII, 4. *scitis equidem milites, socordia Lentuli quantam ipsi cladem attulerit*. Liv. V, 51, 4. *equidem, si nobis cum urbe simul positae traditaeque per manus religiones nullae essent, tamen tam evidens numen rebus affuit Romanis, ut* etc. Propert. II, 28, 5. *his equidem Phoebo visus mihi pulchrior ipso*. Alterius generis sunt haec: Sall. Catil. LI, 15. *equidem ego sic existumo*. Iug. X, 6. *equidem ego vobis regnum trado*. LXXXV, 26. *equidem ego non ignoro*. Ter. Phorm. V, 3, 24. *equidem hercle nescio*. Heaut. V, 1, 21. *equi-*

talium mala dissolvere, ultra neque curae neque
gaudio locum esse. Sed, per deos immortalis! 21
quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius

dem miror. Andr. IV, 1, 35. *scio equidem ducturum esse te.* Plura dabit Schellerus in Lex. Ampl. p. 3856., in eo tamen falsus, quod *equidem* negat diversum esse a simplici *quidem*, neque concedit, ex *ego quidem* compositum esse. Sed particulae origo multos iam torsit; quum enim iam Servius ad Virg. Georg. I, 193. verum vidisset, Priscianus contra, XVI, 2, 14. p. 644. Kr., *equidem* simplicem esse vocem contendit, quem Vossius de Anal. IV, 27. p. 276. secutus est. Tum Cortius ad Catil. LI, 15. *et quidem* veram originem putavit, Drakenborchius vero ad Liv. V, 54, 3. *e* intensivum *quidem* particulae additum indicat, ut in *edurus*, *egelidus*, *ecastor*, quam sententiam etiam Ramshornius Gramm. Lat. §. 191, II, 1. not. 3. a. p. 597. amplexus est. Quid vero Müllerus, qui nuper ad Cic. p. Sext. 57, 122. p. 155. huius particulae vim illustrasse sibi visus est, de origine statuat, non licet ex longa illa, sed parum subtili annotatione perspicere. Haec indicasse sufficiat; singula refellere non opus videtur, quia, particulae significatione duplici declarata, luce clarius est, *equidem* ex *ego quidem* esse conflatum; ubique enim *quidem* ad primam singularis numeri personam spectat, sive positam, sive cogitatione supplendam, neque obstat, quod interdum *ego* additur; in promptu est enim, singularem addito pronomine vim orationi conciliari, ubi *equidem* non sufficere videretur. Aliorum explicationibus hoc quoque vel maxime obstat, quod plerisque locis, ubi *equidem* legitur, neque simplex *quidem*, neque *et quidem*, neque *e quidem* tum ob significationem, tum ob verborum ordinem ferri posset, unde consectarium est, etiam *equidem*, si harum vocum vim haberet, id quod illi volunt, locum habere non posse.

id quod res habet] Vitiose in omnibus edd. interpungitur post *id*, ut pronomen a verbo *dicere* pendeat; sed *id quod* coniungendum esse ostendemus ad Iug. LVI, 1. — *Habet* Cortius bene exposuit: quod cum re ipsa coniunctum est; quod in re est, refutata Prisciani sententia, qui XVIII, 25, 240. p. 222. Kr. *habere* ut graecum ἔχειν pro *esse* positum censet. V. notata ad c. XI, 3. — Pro *ultra* Struv. habet *ultra quam*, Guelf. 6. *ultra eam*, ex interpolatione. Cave tamen, tale quid supplendum esse credas; *ultra* enim adverbialiter positum sine casu accipiendum est.

§. 21. *in sententiam*] Guelf. 5. Vatic. A. Leid. M. et Struv.

22 verberibus in eos animadverteretur? An, quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti iu-

in sententia, sed vulgata proba est. Accusativus enim cum *in* praepositione sententiam non ut iam factam et absolutam proponit, sed ut talem, quae adhuc ferretur; sensus igitur est: cur, ut sententiam meliorem et pleniorem faceres, non addidisti? *In sententia* non ad ipsum sententiae ferendae tempus, sed ad illud, quo iam dicta et declarata esset, pertineret, eodem fere utriusque casus discrimine, quod est in dictione *referre in numerum*, *codicem*, alia, et *referre in numero*, etc., de quo structurae genere bene exposuit Goerenz. ad Cic. de Finn. V, 30, 92. et ad orat. in Catil. II, 2, 4. Gerlachius Vol. II. P. I. p. 132. ablativum propterea accusativo, quem in textu exhibuit, praestare dicit, quod non alienam sententiam Silanus defendat, sed ipse primus ita censuerit.

§. 22. *an*, *quia*] De *an* particula elliptice posita v. ad §. 10. — Legitimum ordinem verborum *non animam eripi*, pro quo nonnulli cum Cortio scripserunt *animum non eripi*, vindicavimus ad §. 17. — De *lege Porcia* v. Liv. X, 9, 4. *Porcia lex sola pro tergo civium lata videtur, quod gravi poena, si quis verberasset necassetve civem Romanum, sanxit*, ubi cf. Duker. Cic. in Verr. V, 63, 162. Ernesti in Clav. Cic. — *Sed exilium* probatissimi tenent libri; sed quinque Gruteri, novem Cortii, praeterea Teg. et Tur. 1. m. sec. cum octo ex Italicis exhibent *sed in exilium*, quod Cortius in textum recepit, *permittere* capiens pro *mittere*, non reputans, isto sensu tantummodo de equis et equitatu dici, ut Drakenborch. ad Liv. III, 70, 9. accurate demonstravit. Vulgatam vero eam ob caussam negat ferri posse, quod, quibus aqua et igni interdictum, et exilium poenae nomine irrogatum sit, potius *in exilium pelli*, *agi*, *exigi* dicantur; quam *permitti iis exilium*. Sed *permittere*, quod est gratiae quasi et clementiae atque humanitatis, de industria a Caesare adhibetur, scilicet ut leniore hoc vocabulo opposita verba *animam eripere* maiorem atrocitatem et invidiam habeant. Praeterea notandum, zeugma h. l. haberi, haud dubie concinnitatis studio ortum; quippe *iubent* proprie ad *eripi* tantum pertinet, sensu simpliciore hoc: aliae leges civibus non animam eripi iubent, sed exilium permittunt, quomodo infra locutus est §. 40. *quibus legibus exilium damnatis permissum*. Denique in prompta est, interpolationem inde ortam, quod librarii aeque ac

bent. An, quia gravius est verberari quam necari? 23
Quid autem acerbum aut nimis grave in homines tanti facinoris convictos? Sin, quia levius est? Qui 24

Cortius in verbo *permitti* haeserunt, vario modo sensui succurrentes; nam Fabr. 2. habet *exilio permitti*, Inc. 2. vero *in exilium mitti*, superscripto *permitti*.

§. 23. *nimis grave*] Cortius ex Fabric. 2. edidit *grave nimis*, quod iam damnavimus ad c. XXXIII, 3. — Plurimi libri post grave addunt *est*, quod tamen in Guelf. 3. et Incert. 2. locum mutat et in Leid. K. deest, ut Gerlachius recte eiecisse videatur, quum praesertim in generalibus interrogationibus *esse* verbi ellipsis dicendi usu recepta sit; cf. Cic. Lael. c. 6, 22. *quid dulcius*, *quam habere quicum omnia audeas loqui?* ibid. c. 15, 55. *quid autem stultius*, *quam — amicos non parare?* ib. c. 14, 49. *quid enim tam absurdum*, *quam delectari inanibus rebus?* Goerenz. ad Finn. IV, 28, 78. *quid enim tam repugnans*, *quam* etc. ib. II, 15, 50. *quid turpius*, *quam* etc. III, 9, 31. Plura attulit Carol. Beierus ad Cic. Off. II, 2, 7. III, 13, 55. v. etiam Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 314.

§. 24. *sin*] Paullo liberius haec particula posita videri possit, siquidem semper ad praegressum *si*, vel positum, vel cogitatione supplendum, spectare debet, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 67, 4. p. 279. Ramshorn. p. 591. Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 306. Goerenz. in Iahnii Anall. Philol. et Paedag. I, 2. p. 328. cf. hoc ipso capite §. 8. c. LII, 16. Iug. I, 4. VIII, 2. X, 6. XXXI, 19. XXXIII, 4. L, 6.; sed h. l. praegressa interrogatio sensu non est diversa ab enunciatione condicionali, qua Sallustius propterea non usus est, quod in fervidiore oratione, quae prior dilemmatis pars esse debebat, eam alteram quasi partem antecedentis enunciationis fecit. — *Est* post *levius* omnes libri tenent, praeter Leid. K. et Fabr. 2. cui sec. m. adiecit. Eius auctoritate Cortius delevit, quem plurimi secuti sunt. Sed librarii praegressa enunciatione decepti fuisse videntur, cuius alia ratio est. — Pro *qui convenit* codd. satis boni, ut Bas. 1. Fabr. 1. et nonnulli alii, *quid convenit*, ex aperta interpolatione, scribis antiquum ablativum ignorantibus. Eum a *qui* pronomine ducunt Zumptius Gramm. Lat. §. 35. p. 115. et Ramshornius Gramm. Lat. §. 174, 1. not. 4. p. 495. Cortius vero ad h. l. nominativum *quis* esse dicit, quam rationem etiam Iahnius ad Virg. Aen. XI, 822. sequitur, hanc interrogativi formam usu

convenit in minore negotio legem timere, quum
25 eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas reipublicae decretum erit? Tempus, dies, fortuna, cuius lubido gentibus mo-
26 deratur. Illis merito accidet, quicquid evenerit;

censens etiam ad relativum esse translatam, quod haud sane improbabile videtur.

§. 25. *At enim*] His particulis utuntur, qui aliorum orationem occupant, eique occurrunt. Cic. p. l. Man. c. 17, 51. Tursell. de Partt. c. XXVIII. p. 183. Notandum autem, elliptice has particulas poni; nam *enim* particula spectat ad omissam sententiam *dixerit aliquis*; v. Car. Beier. ad Off. III, 20, 79. coll. ad I, 40, 144. — *Parricidas reipublicae*, i. e. hostes reipbl., perduelles. Cic. de Legg. II, 9, 22. *sacrum sacroque commendatum qui clepserit rapseritque parricida esto.* in Vatin. c. 15, 35. *esne igitur patriae certissimus parricida?* V. quae notavimus ad c. XXXI, 8. coll. Car. Beier. ad Cic. de Off. III, 21, 83. et Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 126. — *Tempus, dies*, non per abundantiam, ut saepe fit, coniuncta videntur, sed ita, ut gradatio insit; quum enim tempus latius pateat quam dies, quippe quae, etiam si non proprio sensu intelligatur, particula tantum temporis sit, nexus particulis positis hic est: *tempus adeoque dies ac fortuna*; cf. Liv. XXII, 39, 12.

§. 26. *accidet*] Hoc, quod plurimi libri tenent, cum Gerlachio reposuimus; Cortius enim ex Vim. 1. Fabr. 1. Senat. 2. Guelf. 1. 4. 5. 6., quibus postea Vat. 3. 5. 6. et Berol. 3. 4. accessere, *accidit* amplexus est, praesens eleganter pro futuro positum autumans. Sed quem in eam rem laudat Gronovium ad Liv. II, 5, 1. de singulari quodam agit *infinitivi praes.* usu, pro futuri infinitivo positi, quae res huc non pertinet; neque afferendus erat locus ex libidine ab ipso mutatus, Catil. LVIII, 10. *sin metu cesserimus, eadem illa advorsa fient;* ibi enim Fabric. 1. et Teg. *fiunt* exhibent, quod Cortius nostro loco collato verum esse probare vult. Quodsi tamen *accidit* retinere velis, pro perfecto habendum est, nam praesens ad futurum exactum relatum soloecum est. Sed futurum simplex, quod codicibus optimis plurimisque firmatur, legitime cum futuro exacto coniungitur, ubi alteram rem finitam altera post aliquod tempus vel statim subsequitur: quae sunt verba Aug. Matthiae, in excursu ad Cic. or. in Catil. IV, 6, 11. p. 237-244. egregie de horum temporum usu disputantis. — *In*

ceterum vos, Patres conscripti, quid in aliis statuatis considerate. Omnia mala exempla ex bonis 27 orta sunt; sed ubi imperium ad ignaros aut minus bonos pervenit, novum illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et non idoneos transfertur.

aliis solus praebet Struv.; sed quum hic ablativus saepissime a scribis oblitteratus sit, vel unius codicis auctoritas non temere spernenda videtur. v. ad c. IX, 2.

§. 27. *ex bonis*] Edd. Gruteri, Wassii et Havercampii *ex rebus domesticis*; sed locum foede interpolatum Cortius bene restituit, receptâ Guelferbitani 11. Fabr. 1. in marg. et trium Palatt. scripturâ, quam in textu expressimus. In reliquis libris varia a scribis addita sunt, *exemplis* supplendum esse nescientibus: alii enim habent *ex bonis initiis*, alii, iique plurimi, *ex rebus bonis*, alii *ex bonis rebus*, alii *bonis ex rebus domesticis*, alii denique *ex rebus domesticis*, quae varietates Dahlium satis monere poterant, a Sallustio nullum substantivum esse additum. — *Exemplum* Herzogius sine genitivo, quo accuratius definiatur, positum ubique censet *poenam irrogatam* vel *inflictam* significare; sed hoc nemo concedet in vocabulo ipso inesse, quod in universum est facinus aliquod sive factum conspicuum, quod alii intueantur, ut vel imitentur, vel vitent. Quare sententiarum tantum nexu eam potestatem accipere potest, quam ille vocabulo propriam putat, velut Tacit. Ann. VI, 10, extr. XIV, 44, extr. Neque aliud docent notae Ruhnkenii ad Ter. Eun. V, 4, 21. et Drakenb. ad Liv. XXIX, 27, 4. *facere* vel *edere exempla in aliquem* esse *gravi poena aliquem afficere;* quippe *in* praepositio luce clarius docet, quo sensu *exemplum* dictum sit. Quocirca, quum Caesar a *generali* sententia ad singulas res descendat, mihi certum est, *exemplum* vulgari eademque indefinita vi esse capiendum. — Post *ignaros* plurimi libri addunt *cives;* inepte; cf. c. II, 6. — *Exemplum* uncinis, quos Cortius circumdederat, liberavimus; praeter Guelf. enim 5. et 6. omnes codd. agnoscunt. — *Dignis* sc. poena, *et idoneis* sc. qui ea afficerentur; *idoneus* enim h. l. non multum differt a *dignus*, quod etiam vidit Carol. Beier. ad Cic. de Off. II, 15, 54. Tamen *idoneus* paullo insolentius dictum videtur, quum proprie eum significet, qui aliquam rem *facere*, *suscipere*, *peragere*, non qui *aliquid pati possit;* cf. Kraft. ad Mureti Oratt. p. 276.

28 Lacedaemonii devictis Atheniensibus triginta viros
29 imposuere, qui rempublicam eorum tractarent. Hi
primo coepere pessumum quemque et omnibus
invisum indemnatum necare; ea populus laetari et
30 merito dicere fieri. Post, ubi paullatim licentia
crevit, iuxta bonos et malos lubidinose interficere,
31 ceteros metu terrere. Ita civitas servitute oppressa
32 stultae laetitiae gravis poenas dedit. Nostra memoria victor Sulla quum Damasippum et alios huius-

§. 28. *devictis Atheniensibus*] Interpunctionem, qua haec verba in omnibus codd. circumscribuntur, sustulimus; non enim sunt ablativi absoll., ut visum interpretibus, sed dativi a verbo *imposuerunt* apti. Quod quamquam absolute poni potest, ut plura cognatae significationis vocabula, (cf. Tacit. Ann. II, 3, extr. *iussu Augusti impositus Artavasdes.* VI, 11, init. *ferunt ab Romulo Dentrem, — ab Tarq. Superbo Spur. Lucretium impositos.* ibid. statim post: *quotiens ob ferias Latinas praeficitur, qui consulare munus usurpet.* II, 43, init. *praefecerat Cn. Pisonem.* v. O. M. Müller. ad Cic. p. Sext. 17, 40. 18, 41, extr. in Verr. III, 77, 180. p. l. Man. 24, 69.), nostra tamen ratio et multo simplicior est, et ad tyrannidem Lacedaemoniorum significandam multo gravior. — *Eorum*, quod in Struv. Guelf. 6. et Berol. 3. non legitur, Cortius abesse malit; sed propterea positum est, quod illi triginta viri non suam, sed alienam rempublicam tractabant. Dictione eadem utitur Iug. XLI, 2.

§. 29-32. *ea populus laetari*] Guelf. 7. Acad. Bas. 3. *ea re p. l.*; Guelf. 11. *ea facta*; Inc. *ea propter*; Senat. 2. Heus. *eo*, constructionis ignorantia; cf. Ruddimann. Institt. Gramm. T. II. p. 121. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 132, 2. p. 233. et annotata ad c. XXXI, 3. Cic. Epp. ad Famm. VII, 1, in. *utrumque laetor.* Iug. XIV, 22. *laetandum magis quam dolendum puto casum tuum.* v. Herzog. ad Caes. B. G. I, 32. — *Iuxta bonos et malos*, v. ad c. II, 8. — *Damasippus* praetor fuit urbanus, Marii partibus addictus, et in Sullanos saeviens; cf. Fragm. Historr. I, 19, 7. Valer. Max. IX, 2. Vell. Pat. II, 26, 2. ubi Ruhnkenius laudat Duker. ad Flor. III, 21, 20. et ad Liv. Epit. LXXXVI. — *Huiusmodi* Cortius recte recepit, quo res magis praesens cogitatur; v. ad

modi, qui malo reipublicae creverant, iugulari iussit, quis non factum eius laudabat? homines scelestos et factiosos, qui seditionibus rempublicam exagitaverant, merito necatos aiebant. Sed ea res 33
magnae initium cladis fuit; nam uti quisque domum aut villam, postremo aut vas aut vestimentum alicuius concupiverat, dabat operam, uti is in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi 34
mors laetitia fuerat, paullo post ipsi trahebantur,

L, 3. In Edd. Gruteri, Wassii et Haverkamp. editur *eiusmodi*, quod pauci tenent codd. — *Malo reipubl.* Müllerus perperam pro dativo habet, explicans ἐπὶ κακῷ τῆς πόλεως. Rectius Cortius *malo* pro ablativo habet; sententia enim multo gravior redditur, si istorum potentia pernicie reipublicae allata niti, quam si parata magnitudo ad perniciem reipublicae valuisse dicitur. Exemplis tamen a Cortio allatis non erat opus; quis enim de notissima ablativi vi dubitaverit? Quam qui h. l. recto atque incorrupto sensu non fuerit assecutus, eum exempla vel plurima parum iuvabunt. Quare insolenter Gerlachius *malo* interpretatur: *eo tempore, quo respubl. servitute oppressa tenebatur.* — De temporibus mutatis *iussit* — *laudabat*, et paullo post §. 34. *trahebantur* — *fuit* v. ad c. X, 1. cf. Tac. Ann. II. 12. — *Scelestos et factiosos;* vulgo copula abest, quam cum Gerlachio, omnibus eius libris et tribus Leidd. adiuvantibus, addidimus; Cortius tamen de suis nihil monuit. Adiectivorum ita coniunctorum eadem ratio videtur ut supra c. L, 2. *lectos et exercitatos in audaciam*, ita quidem, ut posterius ad prius explicandum valeat et definiendum. — De *exagitaverant* indicativo in oratione obliqua monuimus ad c. XIV, 7.

§. 33-34. *magnae initium cladis*] Struv. Guelf. 7. et 8. *magnae clad. init.* Sed duobus genitivis substantivum, a quo pendeant, saepe interponi recte a Cortio et ad h. l. monitum est, et ad Cic. Epp. ad Famm. II, 17, init. *Ciceronum caussa puerorum.* Plura huius verborum collocationis exempla ex Cicerone collegit Goerenz. ad Legg. III, 10, 23. *periculi rationem sui.* de Or. I, 45, 199. *caussarum usum forensium.* cf. eundem ad Acadd. II, 28, 90. ad Finn. II, 14, 45. ad orat. in Catil. II, 1, 1. et Car. Beier. ad Off. II, 7, 23. — *Uti is* plurimi praebent codd.; in nonnullis

neque prius finis iugulandi fuit, quam Sulla omnis
35 suos divitiis explevit. Atque ego haec non in
M. Tullio neque his temporibus vereor; sed in
36 magna civitate multa et varia ingenia sunt. Potest
alio tempore, alio Consule, cui item exercitus in
manu sit, falsum aliquid pro vero credi; ubi hoc
exemplo per Senati decretum Consul gladium

tamen *is* deest, quos Cortius et Gerlachius secuti sunt. Sed pronominae posito id de quo agitur aliquanto maiore vi effertur, quod quam huic loco conveniat quivis facile videt; cf. LII, 30. et quae contulimus ad c. XLIX, 3. v. etiam Car. Beier. ad Off. III, 25, 94. p. 360. Eodem pertinet, quod statim post *ita illi* scripsimus, ubi Cortius *illi* pariter omisit, quod in Arondel. Incert. 2. et Teg. deest. — Deinceps Cortius edidit *post paullo*, de quo verborum ordine v. ad c. XXXIII, 5.; sed h. l. solus Guelf. 12. ita habet, reliqui *paullo post* tenent.

§. 35. *Atque ego*] Guelf. 1. et Bern. 1. *atqui ego*; sed *atque*, adversandi vi positum, recte habet; cf. Cort. ad Iug. IV, 3. Car. Beier. ad Off. III, 4, 48. et ad III, 25, 94. Matthiae ad Cic. p. Mur. c. 34, 71. Goerenz. ad Legg. I, 10, 28. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 3, 20. qui tamen non accurate cum Cortio interpretatur *et tamen*, *et vero*, quum simpliciter *sed* significet. Addit Cortius c. LII, 31. Curt. III, 7, 6. Pariter *ac* adversandi vi reperitur, velut Tacit. Agric. c. 39, in. ubi v. Hertel. *Atqui* et *atque* etiam confusa sunt apud Cic. de Finn. IV, 22, 62. ubi v. Goerenz. — *Haec non* pauciores quidem sed meliores libri, ut Bas. 1. Fabr. 1. Guelf. 5. et septem alii tenent; in reliquis est *hoc non*, minus probum, quum Caesar non universam sententiam, sed singulas quibus eam explicaverat partes respiciat. — *In M. Tullio* i. e. quod ad M. Tullium attinet, sive respectu M. Tulli. Cf. supra §. 15. *in hominibus impiis sceleris obliti.* Cic. Epp. ad Famm. II, 14, med. *sed in hoc homine nullam accipio excusationem.* ib. XII, 22, extr. *in Sempronio maximam laudem adeptus esses.* X, 28, extr. *magnum damnum factum est in Servio.* Haec exempla a Cortio ad §. 15. allata male idem cum aliis permiscuit ex eo genere, quod explicavimus ad c. II, 10., a quo errore ne Ramshornius quidem sibi cavit Gramm. Lat. §. 150, 2. b. p. 290. Melius rem perspexit Carol. Beier. ad Off. I, 39, 140. *quod his tem-*

eduxerit, quis illi finem statuet, aut quis moderabi-
tur? Maiores nostri, Patres conscripti, neque con- 37
silii neque audaciae umquam eguere, neque illis
superbia obstabat, quominus aliena instituta, si modo
proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria 38
ab Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis
pleraque sumpserunt; postremo quod ubique apud

poribus in multis licet dicere. cf. eundem ad II, 14, 50. *ut pro Sardis in propraetore Albucio (fecit) Iulius.* coll. orat. p. Planc. c. 32, 77. p. Scauro p. 89, in. Caes. B. C. I, 85, 8 sqq.

§. 36. *cui item exercitus in manu sit*] *Item* i. e. pariter, v. ad c. XXVII, 2. — Pro *in manu sit* Cortius *sit* contra codd. omisso ex Bas. 1., cui postea accessere Paris. A. et C., scripsit *in manus*, conferens cum dictione *in potestatem habere*, Iug. CXII, 3. Sed istius loquendi modi, quippe usu quasi stabiliti, alia ratio videtur, non transferenda illa ad hoc *in manus esse*, quod ex male geminata *s* littera ortum putamus. — Cod. Guelf. 10. *falsum aliquod*; sed *aliquid* substantive positum recte habet, quum sensus sit *aliquid quod falsum est*. — *Illi* Cortius levissima, vel potius nulla de caussa codd. invitis eiecit, non sentiens nisi pronomen assit, plane vago sensu esse verba *finem statuet*, incerto, quo pertineant.

§. 37. *eguere — obstabat*] Perfectum necessarium est propter generalem *umquam* particulae vim; contra est in verbo *obstabat*, quo res continuata significatur; v. ad §. 32. — *Neque illis* omnes fere praebent codices, novem Leidensibus exceptis, qui pronomen non agnoscunt; id iam suopte Marte Cortius omiserat, sententiae gravitati parum consulens. Pronomine enim posito res ad maiorum personas et iudicium revocatur, id quod huic loco, ubi vetera novis opponuntur, maxime convenit; sine eo sententia magis vaga et generalis est. — *Proba erant* omnes ut videtur libri tenent; Cortius nihil monito lectore verbum omisit.

§. 38. *postremo*] Explic. h. v. ad XIV, 6. — *Ubique* i. e. *et ubi*, v. ad c. XXIII, 4. — *Imitari quam invidere bonis* quivis videt ita dictum esse, ut substantivum cum posteriore verbo coniunctum alio casu ad prius supplendum sit, plane ut Iug. I, 5. *neque regerentur magis quam regerent casus*; cuius insolentioris structurae et verborum collocationis caussa in oppositionis ratione quaerenda est,

socios aut hostis idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur, imitari quam invidere
39 bonis malebant. Sed eodem illo tempore, Graeciae morem imitati, verberibus animadvortebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant.

ne verba magna vi sibi opposita substantivo bis posito et alio casu interiecto languerent. Ceterum *bonis*, quod alii de hominibus in quovis virtutis genere eximiis intelligunt, neutro genere positum esse e sententiarum nexu satis patet, quum in antegressis non de hominibus, sed de exemplis aliorum et institutis agatur. Quod ut gravius inculcaret audientium animis, Caesar antecedentem sententiam *quod ubique idoneum videbatur*, aliis modo verbis usus repetiit. *Invidere*, quod hic dativum rei adiunctum habet, proprie cum dativo personae, incommodi, quam dicunt, potestate, iungitur. De varia verbi structura cf. Cic. Tusc. III, 9, 20. intprr. ad Quintil. IX, 3, 1. Perizon. ad Sanct. Min. III, 3. p. 485. Ed. Bau. et Fr. Gronov. ad Tacit. Ann. I, 22, extr.

§. 39. 40. *Graeciae morem*] De Draconis severis legibus plerique cogitant interpretes; Heynius vero Opuscc. Acadd. Vol. III. p. 184 sqq. Magnam Graeciam intelligit. Utra ratio verior sit, in tanta orationis ambiguitate difficile est ad diiudicandum. — *Circumveniri* permultis libris sustentatur; haud contemnendus tamen eorum numerus *circumvenire* exhibet, quod a Cortio aliisque probatum non miror, a Gerlachio receptum nollem. Quod enim *circumvenire* ita pendere volunt a *coepere*, ut dicant supplendum esse *quidam* sc. ex illis factionibus, id propterea non potest fieri, quia isto modo *coepere* duo subiecta simul haberet, indefinitum et definitum, quod sanae rationi repugnat absurdumque est. Consimiliter interpretes peccantes vidimus ad c. XIII, 3.; alia videbimus ad Iug. XXXV, 3. De vi *circumvenire* verbi dictum ad c. XXXI, 9. — Pro *alia huiuscemodi* Langius et Bothius scripserunt *aliaque huiuscem.* quod in Vin. 2. Bas. 2. Sen. 1. Guelf. 1. 8. Tur. 1. m. sec. et Bern. 2. exstat. Sed copulam recte in relicuis abesse tum ex eo intelligitur, quod Inc. 1. et Guelf. 7. *et alia* habet, tum maxime ex loquendi usu, quem illustravimus ad c. XLIII, 2. coll. c. LII, 36.

tum lex Porcia aliaeque leges paratae sunt] Haec verba, a quibus apodosis antecedentium incipit, Müllerus et Bothius perperam pro novae enunciationis initio habent, puncto post *coepere*

Postquam respublica adolevit, et multitudine civium 40 factiones valuere, circumveniri innocentes, alia huiuscemodi fieri coepere, tum lex Porcia aliaeque leges paratae sunt, quibus legibus exilium damnatis permissum est. Hanc ego caussam, Patres conscri- 41

posito praegressisque ita distinctis, ut protasis post *valuere* desinat, et quae sequuntur apodosin efficiant, quam rationem fortasse ii quoque sequuntur, qui colo, ut Cortius, Bipp., Langius, post *coepere* interpunxerunt. Sed haec omnia a *postquam* particula pendere inde perspicitur, quod Caesar omnia incommoda ex potentiorum iniuriis orta comprehendit, quibus cum vi praesidium legibus paratum opponit. Consulto igitur in apodosis introitu *tum* posuit, quo non solum temporis progressus significatur, sed ipsius apodosis vis haud paullo maior exsistit, quam sine ista voce. Ad *postquam* particulam autem *tum* eadem ratione refertur, qua praegressis ablativis absoll. subiicitur, ut Liv. XXII, 11, 1. *ita rebus divinis peractis, tum de bello Dictator retulit.* XXVI, 31, 1. *reductis in curiam legatis, tum Consul: non adeo maiestatis, inquit, populi R. oblitus sum.* II, 29, 1. et 3. quae debentur Tursellino de Partt. cap. CCXXXIII, 3. p. 1302. ubi v. plura. Iam sponte intelligitur, recte Cortium ex codd. Bas. 1. Fabr. 1. 2. Inc. 1. Struv. Heus. Acad. Vin. 2. et plerisque Guelff. scripsisse *tum* pro vulgato *tunc*, quod relicui tenent. Haec enim particula, quae ad certum aliquem praeteriti temporis articulum refertur, ubi insistit narratio, ab h. l. plane aliena est. Cf. ad Iug. V, 1.

leges] Haec vox non est in Guelf. 10. Leid. F. et Bern. 2. Omisit vocem Cortius, scilicet ne ter posita legeretur; sed non vidit, quod probe tenendum erat, de industria legis vocem a Caesare repeti, quippe qui hoc unum ageret, ut Senatui persuaderet, in puniendis coniuratis *leges* esse non *lubidinem* sequendam. Eandem ob caussam statim post pronomini addidit *legibus*, ut id, in quo rei cardo versaretur, Patrum animis quam maxime inculcaret. Perperam igitur Gerlachius *legibus*, quod in Fabr. 2. Inc. 1. Guelf. 3. Bern. 1. et aliquot Rivii et Wassii libris deest, uncinis inclusit; neque tamen Cortius, qui sat multa attulit exempla substantivi ad relativum repetiti, eius rei rationem perspexit. Erraverit enim, qui putet, per pleonasmum vocabulum repeti; quia potius ea structura utuntur veteres, ubi aliquam rem, quam recte sciri vel teneri multum ipsorum interest, ita volunt inculcare,

pti, quominus novum consilium capiamus imprimis
42 magnam puto. Profecto virtus atque sapientia
maior in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum
imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta
43 vix retinemus. Placet igitur eos dimitti et augere
exercitum Catilinae? Minume; sed ita censeo: publi-

ut penitus mente fixa haereat, neque negligatur, aut omnino, ubi orationis perspicuitati consulendum putant, quod saepe apud Caesarem licet animadvertere; cf. Caes. B. G. I, 16, 5. *diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret.* I, 49, 1. *ultra eum locum, quo in loco Germani consederant.* Cic. Verr. II, 74, 183. *erant haec ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum litteris reperire cupiebam.* p. Sext. 45, 96. *duo genera semper in hac civitate fuerunt, — quibus ex generibus.* Epp. ad Famm. IX, 13, init. *oppressus est enim bello repentino, quod bellum* etc. ib. XIII, 58, in. *Custidius caussam habet, quam caussam ad te deferet.* Ter. Phorm. Prol. v. 33. Cum his, quae Cortii diligentiae debentur, cf. notata Ruhnkenii ad Hecyr. Prol. II. v. 3. Fr. Heusingeri ad Cic. Off. I, 31, 2. Matthiae ad orat. p. Rosc. Amer. c. 10, 28. Goerenz. ad Cic. in Catil. I, 3, 7. Moebii ad Caes. B. G. I, 6. Heindf. ad Cic. de N. D. I, 22, 90. — *Sunt* post *paratae*, et *est* post *permissum* omnes tenent Leidenses et Gerlachii libri; Cortius utrumque eiecit, nihil de codd. suis monens; neque illi tamen in tali re magna fides habenda videtur.

§. 42. *ea bene parta*] Haec sensu tantum, non grammatica ratione ad antegressam vocem *imperium* referuntur; quae enim antea in unum complexus erat, ea nunc in suas partes disiuncta cogitat, quod recte monuit Ramshornius Gramm. Lat. §. 159. 2, c. p. 357. Geminus fere locus est Tacit. Ann. IV, 5, med. *quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coercita.* Praeterea etiam conferri quaedam ex iis possunt, quae attulimus ad c. XVIII, 1. Non est igitur opus, ut cum C. Fr. Heinrichio scribatur *haec bene parta*, quo praesens reipublicae status et condicio significaretur, quod ad oppositionis rationem minus aptum videtur.

§. 43. *augere*] Vulgo editur *augeri*; sed multo praestare videtur *augere*, quod Leid. K. et N. exhibent. Quoniam enim de condemnatis maxime agitur, perquam incommode novum *exercitus*

candas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxume opibus valent, neu quis de his postea ad Senatum referat, neve cum populo agat; qui aliter fecerit, Senatum existumare eum contra rempublicam et salutem omnium facturum.

[illegible]

subiectum infertur; clarum est enim, rei indignitatem non in eo versari, si exercitus paucorum hominum incrementum capiat, sed si parricidae reipublicae, summo supplicio afficiendi, eum augeant. Non igitur putaverim, angustias nobis obiici, quod subiectum mutari nolimus. Neque nos movet, quod *augeri* plurimis codd. sustentatur; haud raro enim activum et passivum simul ad idem refertur subiectum, quod scribis emendandum visum esse non est quod mireris; cf. Iug. XXXV, 3. *avidus Consul belli gerundi m o v e r i quam s e n e s c e r e omnia malebat.* Bremius et Goerenz. ad Cic. de Fin. II, 7, 21. *quid attinet luxuriosis ullam exceptionem d a r i, aut f i n g e r e aliquos qui — non reprehenderentur.* de Fato c. 20, 46. *hoc modo hanc caussam d i s c e p t a r i oportet, non ab atomis errantibus praesidium p e t e r e.* Philipp. V, 14, 39. *quid optatius senatui esse potuit, quam sapientia eius id (bellum) potius e x t i n g u i, quam armis et ferro rem in discrimen a d d u c e r e.* Minus similia, quia subiectum mutatur, sed comparanda tamen haec sunt: Liv. XXIX, 4, 2. *delectus h a b e r i placet, m i t t e r e ad conducenda Afrorum auxilia, m u n i r e urbem etc.* ubi v. Drakenborch. et ad III, 51, 2. *placere decem c r e a r i, militarique honore tribunos militum a p p e l l a r e.* Tacit. Ann. III, 12, med. *nam quo pertinuit, n u d a r e corpus, et contrectandum vulgi oculis p e r m i t t e r e, d i f f e r r i q u e etiam per externos, tanquam veneno interceptus esset.*

publicandas pecunias] I. e. in aerarium publicum redigendas, aerario adiudicandas; v. Fr. Gronov. ad Liv. XXXI, 13, 4. et in Obss. IV, 23. Herzog. ad Caes. B. G. VII, 43. De re ipsa cf. Suet. Caes. c. 14. et Cic. in Cat. IV, 4, 8. ubi v. Matthias, et c. 5, extr. et Dio Cass. XXXVII, 36. p. 134. — *In vinculis habendos per municipia* Cortius et Langius perperam intelligunt de libera custodia, quae certe sine vinculis erat. Rem per se claram extra dubitationem ponit Cic. in Catil. IV, 4, 8. *adiungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit; horribiles custodias*

LII. Postquam Caesar dicendi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie assentiebantur; at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, huiuscemodi orationem habuit.

2 Longe mihi alia mens est, Patres conscripti,

circumdat etc. — *Existumare et contra rempublicam facere*, dictiones in Senati decretis solemnes, Cortius bene exemplis illustravit; ita enim legitur *existumare* apud Coelium in Cic. Epp. ad Famm. VIII, 8, med. Cic. Philipp. VIII, 11, 33. cf. Brisson. de Formm. II, p. 195 sq. Ad posteriorem formulam ille contulit supra c. L, 3. Cic. Epp. ad Attic. II, 24, med. ad Q. Frat. II, 3, ante med. p. Mil. c. 5, 13. Liv. III, 21, 2; Caes. B. C. I, 2, 7.

LII. §. 1. *verbo alius alii varie assentiebantur*] In his verbis recte ab interpretibus intellectis novam Müllerus explicandi viam iniit, ita locum scribens: *ceteri, verbo alius, alii varie, assentiebantur.* Vult enim *alius — alii* dictum esse pro *pars — alii*, *varie* autem esse vel vultu, vel manu, vel pedibus. Sed si voci *alius* respondeat *alii*, quod equidem non memini me reperire, neque Müllerus usquam legisse videtur, illud non possit nisi de uno accipi, quod secus est, si *alius — alius* ponitur; tum male sibi opponitur *verbo* et *varie*; si enim *varie* assentiebantur Caesari, quid attinebat dicere *alium verbo* assensum esse? Contra, si concedimus *verbo* opponi ceteros assentiendi modos, dicendum erat *alii aliter*, neque vero *alii varie*. Denique *alius* diversa forma repetitum non potest nisi ita intelligi, ut alterum subiectum, alterum obiectum sit, v. Beier. ad Cic. de Off. I, 7, 22., qui vulgaris dicendi usus iam satis ostendit, *alius alii* coniungendum esse. Quocirca cum prioribus interpretibus *alii* intelligimus de Silano, Nerone et Caesare; *varie* autem non spectat ad *verbo*, sed ad *alius alii*, neque varios verbo assentiendi modos, sed diversas assentandi caussas, prout cuiusque erat ingenium et sententia, significat. Plenam eiusmodi consultationis imaginem si cupis, lege Caesarem de B. C. I, 1. et 2.

M. Porcius Cato] De hac eius oratione tum in Senatu habita v. Cic. p. Sextio c. 28, 61. *Consule me, quum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam; dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat; dixit vehementer, egit acriter, ea quae sensit prae se tulit; dux,*

quum res atque pericula nostra considero, et quum
sententias nonnullorum mecum ipse reputo. Illi 3
mihi disseruisse videntur de poena eorum, qui pa-
triae, parentibus, aris atque focis suis bellum para-
vere; res autem monet cavere ab illis, quam quid

auctor, tutor illorum rerum fuit. cf. Vell. Paterc. II, 35, 3. — Ceterum lepido errore lapsus est Dahlius, tanta Sallustium arte Catonis non modo ingenium, sed etiam dicendi genus expressisse dicens, ut quandam similitudinem cum oratione pro Rhodiensibus habita, quae tamen prisci Catonis est, cuiusque multa fragmenta Gell. VII, 3. servavit, deprehendisse sibi visus sit.

§. 2-3. *mecum ipse*] Gerlachius ex Fabr. 1. Inc. 2. Guelf. 3. 5. 7. 8. 9. Hens. 1. 2. Rem. et tribus Rivii exhibuit *ipse mecum*; sed vulgatum ordinem praestare diximus ad c. XXXII, 1. — *Patriae, parentibus*, v. ad c. VI, 5. — *Aris atque focis.* Illud Cortius et Langius intelligunt de templis aedificiisque publicis, hoc de aedibus privatis; Dukerus vero ad Flor. III, 18, 4. Romanos his vocabulis omnia divina et humana complexos fuisse censet, quod non plane verum videtur. Melior Ernestii, in Clav. Cic. v. *ara*, sententia, qui, quoniam ara in impluvio erat, penatibus sive diis patriis sacra, focus autem, qui larium erat, in atrio, his vocabulis coniunctis aedes privatas sive domesticam sedem significari statuit. Quae quum ex iis quae possidentur unicuique carissima sit, sponte intelligitur *aras focosque* inter eas res commemorari, quas natura omnibus hominibus caras esse voluit; cf. infra LIX, 5. Liv. V, 30, 1. XXVIII, 42, 11. De laribus autem et de penatibus v. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 5, 66. — *Monere* verbum Herzogius bene observavit, ubi cohortandi vis praevaleat, ut vel ne particulas asciscere, infinitivum contra recte subiici, ubi significet *in memoriam revocare*, coll. Cic. de Invent. II, 22, 66. *pietatem, quae erga patriam aut parentes officium conservare moneat.* Cf. tamen etiam notata ad §. 24. — *Cavere ab illis, quam* etc. In vulgata et plerisque codd. post *illis* additum legitur *magis*; sed locum mutat in Fabr. 2. Guelf. 5. Inc. 1. et plane abest in Guelf. 6. 12. et Leid. C., ut Cortius merito eiecisse videatur, Gerlachio quoque, qui uncinis inclusit, non improbante. Plura contulimus ad c. VIII, 1. ubi v. — *In illis* Sen. 2. et Hens., relicui *in illes*; sed ablativum vindicavimus ad c. IX, 2.

4 in illis statuamus consultare. Nam cetera maleficia tum persequare, ubi facta sunt; hoc nisi provideris ne accidat, ubi evenit frustra iudicia implores; capta
5 urbe nihil fit reliqui victis. Sed, per deos immortalis! vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, tabulas vostras pluris quam rempublicam fecistis, si ista, cuiuscumque modi sunt quae am-

§. 4. *cetera maleficia*] Cum Gerlachio vulgatam restituimus, quae Leidensibus, Bas. 1. et nonnullis aliis firmatur; sed multi tamen libri *malefacta* exhibent, Fabr. 1. autem *mala*, ob quam diversitatem Cortius substantivum plane eiecit. Sed apertum est *malefacta* aeque ac *mala* interpretamenta esse vocis *maleficia*, quod scribis non satis aptum huic loco videbatur. — *Ubi evenit* non sollicitandum, quamquam in aliquot codd. teste Cortio legitur *evenerit*; perfectum enim futuri exacti potestatem habet, gravius tamen affirmans, siquidem ne futuri quidem significatio adest, sed una rei praeteritae, quae sunt verba Aug. Matthiae in Excursu ad Cic. in Catil. IV, 6, 11. p. 248. — Post *implores* Gerlachius male commate distinxit; nova enim incipit enunciatio, prioris caussam afferens, particula tamen caussali omissa, quod, ut in Caesaris oratione, v. ad LI, 2, ita in hac Catonis quoque aliquoties factum, velut §. 8. et 20.

§. 5. *cuiuscumque modi sunt*] Ita Fabr. 2. Bas. Inc. 1. Vin. 2. Guelf. 5. 10. et Leid. M., reliqui *cuiusc. m. sint*; hos omnes fere amplexi sunt, illud unus Müllerus intulit. Recte. Soloecus est enim coniunctivus ex Latinorum cogitandi ratione, qui in eiusmodi locutionibus rem non, uti nos, incertam, sed potius certam cogitant; quicquid enim est, etiamsi quale sit non plane constat, est tamen; cf. infra §. 10. *sed cuius haec cumque modi videntur.* Cic. de Off. I, 25, 88. *utilitatem civium tueantur, ut, quaecunque agunt, ad rempublicam referant.* Tacit. Ann. I, 42. *in coniugem et liberos a furentibus summoveo, ut, quicquid istud sceleris imminet, meo tantum sanguine expietur.* Cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 77, 3. p. 390. Ramshorn. Gramm. Lat. §. 165, I, 1. not. p. 405. Bentl. et Heindorf. ad Hor. Sat. I, 10, 88. Plura exempla suppeditabit Car. Beierus ad Cic. Off. I, 27, 94. — *Capessite rempublicam* i. e. cum cura suscipite, acrem reipublicae

plexamini, retinere, si voluptatibus vostris otium praebere voltis, expergiscimini aliquando, et capessite rempublicam! Non agitur de vectigalibus, neque 6
de sociorum iniuriis; libertas et anima nostra in dubio est. Saepe numero, Patres conscripti, multa 7
verba in hoc ordine feci, saepe de luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum, multosque

operam date; cf. Cic. p. Coel. c. 30, 72. Epp. ad Famm. I, 8, med. Plaut. Trin. II, 2, 19. Cort.

§. 6. *neque de sociorum iniuriis*] Pro *neque* in aliquot Guelff. Fabric. 1. Struv. Heus. et uno Rivii legitur *non*, a Rivio, Cortio, Langio, aliis probatum; quod quamquam ferri potest, tamen vis anaphorae propria huic loco minus videtur convenire, quam simplex novae sententiae additio, quum praesertim a Sallustio frequentissime sententiae particulis *non* — *neque* copulentur; cf. infra §. 10. 29. et Cat. XIII, 3. *non famem neque frigus opperiri*; XXXIII, 4. *non imperium, neque divitias petimus.* LIV, 6. *non divitiis cum divite, neque factione cum factioso certabat.* Iug. XXXI, 25. *non peculatus aerari factus est, neque sociis ereptae pecuniae.* LIV, 5. *statuit non proeliis, neque acie bellum gerundum.* Adde c. X, 4. XXIV, 10. LXXXVI, 2. LXXXIX, 8. XCI, 7. XCVII, 4. Tacit. Ann. I, 4, init. I, 68. II, 37, p. med. — *Sociorum iniuriae* passivo sensu sunt iniuriae sociis illatae, scil. quas Romani vindicare negligebant. De structurae ratione cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 73, 1, not. 1. p. 337. et Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 5, 26. De re ipsa vide Iug. XXXI, 25. *non peculatus aerari factus est, neque per vim sociis ereptae pecuniae; quae quamquam gravia sunt, tamen consuetudine iam pro nihilo habentur.* — *In dubio* i. e. *dubia* sive *in periculo est*; cf. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 2, 10. et v. supra ad c. XLI, 1. Ceterum *agitur de vectig.* Kunhardtus pessime interpretatur *in discrimine versantur vectigalia*, quo sensu dicitur *aliqua res agitur*, ut monuit Aug. Matthias ad Cic. p. l. Man: c. 2, 4. et 6.; sed *de aliqua re agitur* nihil aliud est, quam *consultatur, deliberatur*, quod sequentia *de sociorum iniuriis* vel imperitissimum docent. cf. Gernhard. ad Cic. Lael. c. 17, 63. Pariter *agitare* usurpatur; v. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 6, 73. Parum accurate igitur Bremius ad Nep. Attic. XV, 2. *ea res agitur* et *de ea re*

8 mortalis ea caussa advorsos habeo. Qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius lubidini malefacta
9 condonabam. Sed ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen respublica firma erat; opulentia neglegentiam

agitur eodem sensu dici contendit. — De *sed* particulae ellipsi ante *libertas* v. ad c. LVIII, 14.

§. 7-9. *ea caussa*] Bas. 2. *ea de caussa*; Guelf. 12. *ex ea caussa*, quod multo deterius est vulgata, quippe quae significet *eius rei caussa*. Praeter Gifanium ad Lucret. p. 355. cf. Plaut. Pseud. I, 1, 53. *ea caussa miles hic reliquit symbolum*. ibid. v. 90. *an tu ea caussa vis sciens suspendere?* ibid. III, 2, 59. *istaecine caussa tibi hodie nummum dabo?* Persa III, 1, 7. *ea caussa ad hoc exemplum te exornavi ego*. Rud. Prol. v. 31. *nunc, huc qua caussa veni, argumentum eloquar*. Noster Iug. LXXX, 4. *id ea gratia facilius proniusque fuit*. LIV, 4. *id ea gratia eveniebat*. Cort. — *Condonare* Cortius haud male explicat, rem vel hominem alterius arbitrio et voluntati permittere, quasi quae nihil ad nos, coll. Caes. B. G. I, 20, 5. Cic. p. Coel. c. 32, 78. Epp. ad Famm. V, 4, p. med. XIII, 73, p. med. — *Firma erat* omnes libri, nisi quod in Senat. 2. est *firma fuit*, qua diversitate permotus Cortius verbum expulit. — *Opulentia* melius nominative quam ablativo capiendum videtur; nam quae sequuntur verba novam enunciationem efficiunt, caussam antecedentis afferentem, nulla licet particula caussali posita, ut §. 4.; quamobrem non commate, sed semicolo distinguendum putavimus. — *Neglegentiam* exhibent Bas. 1. Fabr. 1. Guelf. 1. Senat. 1. cf. c. XXVIII, 1.

§. 10. *bonisne an malis*] *Ne* omnes habent libri, praeter Guelf. 6. Sen. 2. et Heus., quos voculam ignorantes Cortius perperam secutus est. Non male autem Herzogius observat, *ne* in priori membro paene necessarium esse, ubi sententia flagitet id maiore vi posteriori opponi, coll. Iug. XIV, 17. LXX, 5. LXXIX, 5. LXXXV, 16. — Non maiore codicum auctoritate Cortius paullo post *sit* expulit, quod in Fabr. 1. tantum et Guelf. 9. deest. Etiam *videntur*, cuius loco Guelf. 6. et 9. *sint* exhibent, ab eodem eiectum, cum Gerlachio reduximus. — De tmesi verborum *cuius haec cumque modi*, uti legitur in codd. Rivii, omnibus Leidd. Guelf. 2. et Vin. 2., v. ad c. V, 4. In reliquis est *haec cuiuscumque m. vid.*

tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonisne an 10
malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed cuius haec cumque modi videntur, nostra, an nobiscum una hostium futura sint. Hic mihi quisquam man- 11

§. 11. *Hic mihi quisquam*] *Hic* particula utuntur Latini, ut aliquem cum ironia et indignatione coarguant, imprudenter eum agere, ut in tali re non conveniat; non male igitur Cortius interpretatur *rebus ita comparatis*, comparans Cic. Phil. VIII, 4, 11. *hic mihi Q. Fufius pacis commoda commemorat.* Epp. ad Famm. V, 15, fin. *hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectari possit.* ib. VII, 13, init. *hic tu me etiam insimulas.* Plin. Epp. I, 20. Adde Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 3, 15. Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 8, 23. — *Mihi*, cum indignatione dictum, ἦθος orationi infert, recte observante Zumptio Gramm. Lat. §. 72, 1. not. 2. p. 323. Contrario modo Livius Praef. §. 9. *ad illa mihi*, inquit, *pro se quisque acriter intendat animum*, ut significet sibi valde hoc placere gratumque esse, ubi Drakenborchius, pariter ut ad Sil. I, 46., pronomen redundare statuit. Idem censet Vechner. Hellenol. p. 175 sqq. Sed v. Voss. ad Virg. Ecl. VIII, 6. — *Quisquam* notare Caesarem vix est quod moneatur; quo minus autem definito vocabulo utitur, eo maior acerbitas videtur inesse. De indefinita pronominis potestate v. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 35; Matthiae ad Cic. orat. in Catil. I, 6, 15. — Post *nominat* puncto distinximus; sequentia enim, quibus ad obiectionem respondetur, nullo plane grammaticae nexu cum prioribus continentur. Vulgo semicolon habetur; Müllerus vero interrogandi signum posuit, scilicet ut sequentia commodius praegressis sese applicent, quo tamen non opus est; neque interrogationes tali modo concipiuntur. Quae subsequuntur ita comparata sunt, ut rationem reddant ante dictorum, addito in fine periodi iudicio de reipublicae statu inde orto. Haec vix erant monenda, nisi Fr. Henr. Bothius totius loci rationem pervertisset, priorem sententiam post *amisimus*, colo posito, finiens, ut sequentia ad verba *eo respubl. in extr. sita est* trahantur, quae commate tantum ab antecedentibus seiunxit. — *Equidem*, specie tantum, non re ipsa ad primam pluralis personam relatum, explicavimus ad c. LI, 20. — *Est* Cortius nulla codd. fide delevit.

suetudinem et misericordiam nominat. Iam pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur; eo respublica in extremo
12 sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerari, ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sceleratis parcunt bonos omnis per-

§. 12. *in furibus aerari*] Ablativum, quem hic omnes libri constanter tenent, explicavimus ad c. IX, 2. — *Aerari*, quod notandum, ita scriptum adhuc exstat in Guelf. 2. 8. et Bern. 4.; relicui vulgari forma *aerarii*. — *Ne* i. e. dummodo ne; cf. Liv. XXXVI, 1, 8. *et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque milium numerum, acciperet*. Quae praeterea Schellerus laudavit exempla in Lex. Ampl. p. 6660., velut Cic. de Legg. II, 26, 75. Liv. XXVIII, 39, 19., in iis *ne* meram vetandi vim habet. — *Illi sanguinem* scripsimus ex Vatic. A. Vin. 2. Bas. 2. Acad. Struv. Guelf. 4. 10. Leid. K. Relicui tenent *illis sanguinem*, quod alienum sensum praebet. Cato enim liberalitatem ex sociorum fortunis et misericordiam in furibus aerari tanquam leviora opponit lenitati in puniendis coniuratis, a quibus omnibus bonis caedes parata fuerat. Sed quum coniurati in antegressis non nominati sint, quivis, opinor, *illis* ad *fures aerari* referet, quod a Catonis sententia prorsus alienum est. Contra eius oratio multo acerbior fit, *illi* pronomine posito, quo perversae sententiae auctores vel potius auctor cum vi et indignatione notatur, quasi germanice dicas: wenn nur *diese* (sc. so nachsichtige und gelinde) *Leute* nicht unser Blut verschenken. Praeterea nostra lectio eo quoque nomine vulgatae praestare videtur, quod *largiri* verbum non ad certum obiectum refertur, sed pariter ut antecedentia in universum dictum est, quo totius sententiae concinnitas haud parum augetur. Sine dativo enim *largiri aliq.* est liberalem esse alicuius rei, non parcere alicui rei; cf. Liv. III, 1, 3. *possessores principem civitatis* l a r g i e n d o d e a l i e n o (*i. e. aliena*) *popularem fieri querentes*. Cic. Epp. ad Famm. III, 8, extr. *natura semper ad* l a r g i e n d u m e x a l i e n o *fui restrictior*. — *Perditum eant*, v. ad c. XXXVI, 5. Ad sententiam cf. Iug. XXXI, 27.

ditum esset. Bene et composite C. Caesar paullo 13
ante in hoc ordine de vita et morte disseruit, credo, falsa existumans ea, quae de inferis memorantur, divorso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, foeda atque formidolosa habere. Itaque censuit 14
pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos, videlicet timens, ne, si Romae sint, aut a popularibus coniurationis aut a multitu-

§. 13. *credo, falsa existumans*] *Credo*, quod in omnibus codd. ante *falsa* legitur, a Cortio postpositum est, quoniam ubi ironiae inserviat, orationi sine ulla structurae mutatione interseratur. Sed hic verbi locus, quamquam est frequens, tamen non unus legitimus est, siquidem pariter ut *opinor* etiam praepositum reperitur; cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 3, 58. *opinor, haec res et iungit, iunctos et servat amicos.* II, 2, 90. *rancidum aprum antiqui laudabant, — credo, hac mente, quod hospes tardius adveniens vitiatum commodius consumeret.* v. Bentl. ad II, 7, 68. Caes. B. C. III, 70, 1. *Pompeius insidias timens, credo, quod haec praeter spem acciderant, munitionibus appropinquare non audebat.* Cic. orat. in Cat. I, 2, 5. *si te interfici iussero, credo, erit verendum mihi* etc. cf. Matthiae ad or. p. Rosc. Am. c. 18, 52. et in Miscell. Philolog. Vol. II. P. I. p. 95. Ruhnken. ad Ter. Andr. II, 1, 18. Goerenz. ad Legg. I, 15, 42. — *Ea* post *existumans* Cortio adeo importunum visum, ut omnibus codd. invitis omitteret. — *Divorso*, quod spectat ad verba *a bonis*, significat in contrariam partem vergens; v. ad c. V, 8. Non satis accurate igitur Kunhardtus interpretatur: remotos et separatos a bonis. Ceterum verba *divorso itinere — habere* ita ad praegressa referuntur, ut commode *nempe* ad nexum indicandum suppleri possit. V. ad c. XXIX, 3. coll. LI, 7.

§. 14. *in custodiis*] Haec verba in cod. Commel. absunt, casu haud dubie vel errore; audacius igitur Bipontini Müllero probante eiecerunt, quum vel Cortius retinenda putasset. — Statim post aliquantum turbant libri; nam in Guelf. 5. Commel. et Naz. est: *videlicet timens, ut aut a pop.*, omissis verbis *si Romae sint*; tum *videlicet* abfuit a Palat. 3., eius loco autem in Struv. legitur *vel*, in Palat. 4. *verum*, in Guelf. 10. *ut*; denique *timens* omissum in Bas. 1. In qua varietate quamquam hoc tantum patet, *videlicet*

15 dine conducta per vim eripiantur. Quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe, et non per totam Italiam sint, aut non ibi plus possit audacia,
16 ubi ad defendendum opes minores sunt. Quare

scribis non satis intellectum fuisse, verborum vero omissiones unde ortae sint non liquet, tamen omnia sincera videntur. *Videlicet* enim ad ironiam significandam necessarium est; *timens* autem, quod Müllerus male sollicitavit, quia Cato paullo post in incerto relinquat, utrum Caesar metuerit, an solus non timeat; *timens* igitur vel maxime ironiae vim sustinet. Praeterea verba *si Romae sint*, neminem offendent, reputantem, Catonem summae perspicuitati in re de qua agitur exponenda studere, eamque ob caussam municipiis diserte urbem Romam opponere.

§. 15. *quasi vero*] Has particulas, quae vim ironicam habent, Carolus Beierus nube exemplorum illustravit ad Cic. de Off. III, 9, 39. Quod idem tamen ellipticam earum rationem esse statuit, h. l. ita fere explicandam: *timet vero ita, quasi* etc., mihi non probatur. Nam *vero* particulae, cum *quasi* coniunctae, non tam adversandi, quam augendi asseverandique potestatem inesse iudico, tum quod ellipsis a Beiero admissa durinscula est, tum quia simpliciter *quasi* sensu non diverso, nisi vi paullo minore, dicitur. Quae igitur voci *vero* et in respondendo est potestas, velut *ita vero*, *minime vero*, v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 84, 5. p. 491., et in iis exemplis, quae tetigimus ad c. XXXVII, 4. coll. Ramshornii Gramm. Lat. §. 179. B. II, 2. not. p. 540, et Herzog. ad c. XX, 10., eandem hic quoque obtinere censemus.

et non per totam Italiam] Unus cod. Rivii, Guelf. 5. et 6. omisso *et* exhibent *non per t. It.*, quod Cortius parum abest quin elegantius iudicet, scilicet si perperam et contra dicendi usum loqui est eleganter loqui. Quippe sententia variatur, prout *et* addideris vel omiseris. Negationi autem *ac* vel *et* addendum est, ubi posterior enunciatio priorem corrigit, ita ut *potius* suppleri possit. Cf. Matthiae ad Cic. p. Rosc. Am. c. 33, 92. *quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur etc.*; in Verr. III, 48, 113. *tum insanisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset, et non quod Apronius imperasset, necesse fuisset dare.* Noster Iug. IV, 8. *proinde quasi praetura et consulatus — per se ipsa clara sint, ac non perinde habeantur* etc. V. Zumpt. Gramm. Lat. §. 86, 22. p. 520. et Goerenz. ad Cic. de Finn. II, 3, 7., qui

vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit; sin in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert me mihi atque vobis timere. Quare quum de P. Lentulo ceterisque statuetis, pro 17

recte vidit, *aut*, quod vulgatur, in *ac* vel *et* mutandum esse. Copula vero abesse debet, ubi, ut Matthiae verbis l. l. utamur, post prius verbum aiens alterum negans sequitur, ita ut eorum ordo inverti et *non* — *sed* poni possit. Cic. Tusc. III, 18, 40. *a gravibus illis et antiquis philosophis medicina petenda est, non ab his voluptariis.* Noster Catil. LI, 20. *in luctu atque miseriis mortem aerumnarum requiem, non cruciatum esse.* Iug. IV, 7. *quis est omnium his moribus, quin divitiis et sumptibus, non probitate neque industria cum maioribus suis contendat?* XXII, 2. — *Sunt* Gerlachius, unius Bas. 1., in quo abest, auctoritate nimis fisus, delevit; neque eo excusandus videtur, quod in Bern. 2. Fabr. 1. et Bas. 4. *sint* legitur.

§. 16. *equidem*] V. ad c. LI, 20. — *Est* non legitur in Guelf. 10. et Vat. 6.; in Bern. 3. *est cons.* Eo Cortius eiecit probante Gerlachio in Commentt. p. 139. — *Sin* pauci tenent libri; nam in omnibus Cortii, quattuor Leidd. et septem Gerlachii legitur *si*, quod tamen in tam gravi oppositione ferri nequit. V. ad c. LI, 24. — *Me*, quod in Inc. 1. Guelf. 2. 3. 6. 7. Barb. 1. 5. Med. 3. Ven. 3. et Leid. M. deest, in Guelf. 2. autem, Inc. 2. et Barb. 4. post *mihi* legitur, Cortius male omisit; nam quod sententiam generalem huic loco melius convenire putat, plane contra est, quia Cato, ceterorum, imprimis Caesaris, sententiis neglectis, quid *sibi* statuendum et timendum sit, disserit. Ceterum dudum monuerunt interpretes, his verbis Caesarem tecte insimulari coniurationis haud ignarum fuisse.

§. 17-18. *statuetis*] Quod in Inc. 1. Ecc. Guelf. 10. et 11. legitur *statueritis*, nihili est, propter *simul decernere*. Recte vero Cortius monuit, *statuere* verbum iudiciale esse, coll. Caes. B. G. I, 19, 5. *petit atque hortatur, ut sine eius offensione animi vel ipse de eo, caussa cognita, statuat, vel civitatem statuere iubeat.* Male Müllerus pro *quare quum* ex Froebelii coniectura scripsit *quae*, praegresso *quare* offensus et pronomen ita cum vi positum censens. Sed particulae repetitio non sollicitanda, v. ad c. XXXI, 5.; quod autem ex scriptura Guelf. 6. *quare quod*, et Acad. *quare quaecumque* coniecturae fidem quaerit, videat ne

certo habetote vos simul de exercitu Catilinae et
18 de omnibus coniuratis decernere. Quanto vos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit; si paullulum modo vos languere viderint, iam
19 omnes feroces aderunt. Nolite existumare, maiores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse.
20 Si ita res esset, multo pulcherrumam eam nos haberemus; quippe sociorum atque civium, prae-

magnopere fallatur. — *Pro certo*, quod explicavimus ad c. XV, 2., Bas. 1. omisit. — *Feroces*, quod multi pro subiecto habent, Herzogius recte monuit praedicatum esse, cum *aderunt* coniungendum. *Aderunt* autem i. e. q. urgebunt. *Adesse* enim non solum de adiuvantibus, sed etiam de impugnantibus dicitur; Iug. L, 4. *Numidae infensi adesse atque instare.* Liv. XXII, 32, 2. *Hannibali diversis locis opportuni aderant, carpentes agmen.* Tacit. Ann. IV, 25, in.

§. 20-21. *nos haberemus*] *Nos* abest in Ecc. Acad. Inc. 2. et pluribus Wassii. Cave tamen hoc probandum censeas; pronomen enim ad oppositionem necessarium est; cf. §. 22. Male etiam in quattuor codd. legitur *nos eam hab.*; isto enim positu vis pronominis delitescit. — Deinceps *est*, quod vulgo post *illis* additur, omisimus; insiticium enim esse docent magnae librorum diversitates. Nam in Bas. 1. Franc. et Leid. M. deest, in Acad. eius loco legitur *esset*, in Bern. 2. *nobis est, quam illis fuit*, denique in Tur. 2. *nobis est, quam illis est.* — *Fuere, qui fecere;* ita dixit, quoniam rem iam effectam cogitat, neque ad illud tempus quo efficiebatur respicit. V. ad c. XVII, 2. XXXIX, 5. — *Domi industria* et quae sequuntur quomodo grammatice cum praegressis cohaereant, dictum ad c. XXIX, 3. — De vocabulo *obnoxius* v. ad c. XLVIII, 5.

§. 22-23. *discrimen nullum*] Quattuordecim libri *est* addunt; sed relicuorum, qui id ignorant, et numerus et auctoritas multo maior est. — *Eo fit, ut impetus fiat* paullo gravius dictum videtur, quam *eo impetus fit;* quo enim modo *facere ut* cum verbo aliquo coniungitur ad id circumscribendum, v. c. Cic. Epp. ad Famm. X, 17. *Lepidus tamen, quod ego desiderabam, fecit ut Apellam ad me mitteret*, eodem modo etiam *fit ut* non aliam nisi verbi cum gravitate quadam circumscribendi vim habet. Illam dicendi

terea armorum atque equorum maior nobis copia
quam illis. Sed alia fuere, quae illos magnos 21
fecere, quae nobis nulla sunt, domi industria, foris
iustum imperium, animus in consulendo liber, neque
delicto neque lubidini obnoxius. Pro his nos ha- 22
bemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem,
privatim opulentiam; laudamus divitias, sequimur
inertiam; inter bonos et malos discrimen nullum;

rationem dudum notavit Mich. Heusinger. ad Cic. Off. I, 31, 2. et Car. Beier. ad I, 1, 1. Goerenz. ad Finn. II, 12, 35. Aug. Matthias ad or. p. Rosc. Am. 44, 127. et post hos etiam Zumpt. Gramm. Lat. §. 80. 11. a. not. p. 443. et Moebius ad Caes. B. G. I, 5, 1. Posterioris generis haec attulit Cortius: Cic. Somn. Scip. 8, extr. *ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur.* p. Rosc. Am. 1, 1. *ita fit, ut assint propterea quod officium sequuntur, taceant autem.* Neque offendere debet, quod idem verbum subiungitur; talia enim veteribus interdum elapsa sunt, recte observante Fr. Heusingero ad Off. I, 3, 5. *atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant.* de Or. III, 10, 39. *sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur.* cf. Mich. Heusing. ad Off. III, 4, 16. et Zumpt. Gramm. Lat. §. 85, 11, 12. p. 504, sq.

§. 24. *Coniuravere patriam incendere*] Non satis commode Müllerus *incendere* vim censet infinitivi futuri habere, ut sit pro *incensuros esse;* neque Cortii explicatio, quam Langius sequitur, placet, infinitivum substantivi instar esse; ab utroque autem diversam Vossii rationem, de Constr. c. 51. p. 514. censentis, infinitivum a praepositione omissa pendere, hodie vix quisquam amplectetur. Quin potius cum Ruhnkenio ad Ter. Eun. III, 3, 22. hunc infinitivi usum ad Graecorum dicendi morem revocamus, qui verbis, quibus consilium significatur, simplicissima ratione infinitivum subiiciunt, quo illud, qualecunque est, indicetur, pro quo Latini vulgo ut vel *qui* c. coni., aut *ad* c. gerund. ponunt. Ita Terentii l. l.: *misit porro orare, ut venirem.* Hecyr. III, 2, 10. *filius tuus introiit videre, quid agat.* Hor. Od. I, 15, 7. *Graecia coniurata rumpere nuptias tuas.* Tac. Ann. XIV, 60, init. *Poppaea quendam ex ministris Octaviae impulit, servilem ei amorem obiicere.* ibid. XIII, 18,

23 omnia virtutis praemia ambitio possidet. Neque
mirum; ubi vos separatim sibi quisque consilium
capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniae aut
gratiae servitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam
24 rempublicam. Sed ego haec omitto. Coniuravere
nobilissumi cives patriam incendere, Gallorum gen-

extr. *Neronem proximi amicorum orabant, cavere insidias mulieris.* Virg. Aen. I, 527. *non nos aut ferro Libycos populare penates venimus, aut raptas ad littora vertere praedas.* ib. VI, 313. *stabant orantes primi transmittere cursum*, ubi Servius recte Graecismum agnoscit. Alia exempla, sed perperam explicata, habebis apud Perizon. ad Sanct. Min. IV, 6. p. 242. Ed. Bas. cf. etiam Herzogium ad h. c. §. 3.

accersunt] Quam formam probavimus ad c. XL, 6. hic tenent Bas. 1. Vat. A. Eoc. Guelf. 2. 3. 5. 9. 12. Tur. 1. Bern. 1. 4.; *accersere* Tur. 2. Bern. 2. *accersire* Vin. 2.; *accerserunt* plures Guelff. Reliqui vel *arcessere*, vel *arcesserunt* vel *arcessunt* exhibent. — *Cum exercitu*, quod deest in Fabr. 1. Eichhof. et locum mutat in Fabr. 2. Sen. 2. Heus. et Bern. 2., Cortius omisit, quia per se intelligatur; sed praeterquam quod codd. obstant, haec verba in ore Catonis, periculi magnitudinem facinorisque atrocitatem ostendentis, paene necessaria sunt. Quo igitur iudicio Gerlachius Cortii coniecturam, c. XLIII, 1. pariter *cum exercitu* deleri cupientis, huius loci diversitate confirmari censeat, equidem non assequor. — *Supra caput esse* haud raro dicitur ad imminens periculum significandum; cf. Liv. III, 17, 2. *quum hostes supra caput sint*. id. IV, 22, 6. *clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit*; ubi v. Drakenb. XXI, 33, 2. Cic. p. Mur. c. 37, 79.

§. 25. *vos cunctamini* etc.] Hunc locum Müllerus perperam interpungendo plane corrupit. Interrogandi enim signo post *nunc* posito, ex una interrogatione duas fecit, utramque sensu mancam. Rectà non aberravisset, si vidisset *cunctamini* esse *dubitatis, in incerto habetis*, ut §. 31. a qua sententia quae sequuntur necessario debent apta esse. Alio modo *cunctamini* verbum librariis fraudi fuit; in plerisque enim codd. additum est *et dubitatis*, exceptis Fabr. 1. 2. Bas. 2. Acad. Leid. I. tribus Gruteri totidemque Putschii, quos apertam glossam ignorantes Cortius cum reliquis editoribus merito secutus est. *Cunctari* autem pro *deliberare* non infre-

tem infestissumam nomini Romano ad bellum
accersunt, dux hostium cum exercitu supra caput
est: vos cunctamini etiam nunc, quid intra moenia 25
deprehensis hostibus faciatis? Misereamini censeo, 26
(deliquere homines adulescentuli per ambitionem),
atque etiam armatos dimittatis. Ne ista vobis man- 27

queas; cf. Suet. Octav. c. 2. p. m. id. Domit. c. 2. p. m. c. 17, init. Ernest. ad Tacit. Ann. IV, 42, fin. Gronov. Obss. I, 18. — De particulis *etiam nunc* v. ad c. II, 1. — *Deprehensis*, quod olim vulgabatur, a Cortio et Gerlachio ex Nazar. Commel. Guelf. 5. Rem. 2. Ecc. Paris. A. C. D. et Bas. 3. m. sec. in *apprehensis* mutatum est. Nobis tamen vulgata tum propter longe maiorem, quibus firmatur, codicum numerum praeferenda videtur, tum quod verbum *deprehendere* multo usitatius est altero de iis, qui sceleris noxii reperiuntur convictique tenentur; v. Ernestium in Clav. Cic. h. v. coll. Nostro Cat. c. XLVI, 2. *in maxumo scelere tantis civibus deprehensis.* L, 4. *de L. Cassio, P. Furio, si deprehensi forent, supplicium sumendum.* Iug. XXXV, 6. *ipse deprehensus indicium profitetur.* Ceterum de structura ambigitur; Bipontini enim, commate post *quid* et *hostibus* posito, verba pro ablativis absolutis habent, Langius inter hanc structuram et dativum fluctuat, Cortius pro tertio an sexto casu habeantur perinde esse dicit, quae ratio nobis sola probatur. Quominus enim ablatt. absoll. sint, hoc obstat, quod omnis haec consultatio ad coniuratorum personas refertur; neque enim in universum quaeritur, quid, coniuratione detecta, agendum sit, sed qua poena coniurati afficiendi. Eandem *facere* verbi structuram habes Iug. LXXXV, 17. *quod si iure me despiciunt, faciunt idem maioribus suis.* Catil. LV, 2. *idem fit ceteris.* cf. Ruddimann. Institt. T. II. p. 217. Bremius ad Nep. Agesil. IV, 6.

§. 26. *atque etiam armatos dimittatis*] Haec quoque Müllerus sollicitavit, perversam Telleri interpunctionem secutus, qui puncto post *ambitionem* posito sequentia pro interrogatione habet. Sed ut taceam, isto modo nullam unquam interrogationem concipi posse, totus perit ironiae color, quo hic locus insignis est. Quocirca cum Bipontinis parenthesis signo verba *deliquere — ambitionem* inclusimus, ut irrisionis gradatio melius appareat. *Atque* particulae vis, per se augendae sententiae inservientis, (v. ad c. LI, 10.) haud

suetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in
28 miseriam vortet. Scilicet res ipsa aspera est, sed vos non timetis eam. Immo vero maxume; sed inertia et mollitia animi alius alium exspectantes

parum addito *etiam* intenditur; cum sententiae igitur detrimento in Commel. Fabr. 1. 2. Guelf. 5. nonnullisque aliis deest. Videat tamen Gerlachius, ne male voculam defenderit, *increpantis* esse dicens, ut apud Ter. Eun. V, 6, 16. *quid dixisti pessuma? etiam rides?* Ceterum Langius mirifice fallitur, *misereamini* et *dimittatis* optative interpretatus: Ihr möchtet euch gern erbarmen, etc., quum verbum *censeo* ad praegressam interrogationem spectans unumquemque doceat, haec esse cum irrisione suadentis. Toto coelo igitur Gerlachius Vol. II. P. I. p. 140. aberravit, *veremini*, quod scribendi vitio in Vatic. A. legitur, recipiendum ducens, quia, *opinor*, *credo*, *spero*, *censeo* verbis orationi interpositis, indicativus constanti Romanorum usu ponatur. De tribus prioribus recte monuit; sed *censeo* neque h. l. orationi interpositum est, neque unquam ubi indicativus praecedit interponi potest. Quo errorem cumulet Gerlachius, indicativi exemplum, scilicet ex innumeris aliis, affert Cic. or. in Catil. IV, 6, 13. *veremini, censeo, ne in hoc scelere tam immani aliquid severe statuisse videamini*, ad q. l. cautior Matthias *notandum*, ait, *censeo ironice et sine regimine positum, cuius aliud exemplum non suppetit.* Sed ne hoc quidem opus erat; nam quum *veremini* non indicativus sit praesentis, sed imperativus, sensu non multum diversus ab coniunctivo, nisi quod paullo gravius ita dicitur, per se patet imperativum non a *censeo* verbo aptum esse posse, nihilque insoliti in hac structura inesse, quum nudum *censeo* in tali verborum ratione *ita scilicet censeo* significet.

§. 27. *Ne ista vobis mansuetudo*] *Ne* particula scribis male intellecta, multas corruptelas genuit; praeterquam enim quod in haud paucis libris additur *timeo*, *vereor*, *cavete*, plerique exhibent *vertatur* vel *convertatur*, pauci *convertat*. Nimirum *ne*, affirmandi potestate positum, pro vulgari prohibendi particula habuerunt, cuius ratio ut constaret varia tentarunt. Sed Cortius recte vidit, unice veram esse quam unus Rivii cod. exhibet scripturam, *ne vortet*, cui proxime accedit Guelf. 5. *ne vertat*, i. e. profecto se vertet; cf. Iug. XIV, 21. *ne ille gravis poenas reddet.* LXXXV, 29. *ne illi falsi sunt.* Cic. in Catil. II, 3, 6. *ne illi vehementer errant.* Utut autem scribae in nostro loco grassati sunt, illud certe ex

cunctamini, videlicet dis immortalibus confisi, qui hanc rempublicam in maxumis saepe periculis servavere. Non votis neque suppliciis muliebribus 29
auxilia deorum parantur; vigilando, agendo, bene

eorum erroribus patet, affirmandi particulam *ne*, non *nae* scribendum esse, id quod etiam ex Prisciano intelligitur, qui l. XV, 5, 32. p. 631. Ed. Kr. prohibitivum *ne* cum hoc affirmativo confundit; cf. etiam Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 55. — De reflexivo verbi *vertere* usu vide ad c. VI, 7.

§. 28. *res ipsa*] Pronomen, quod Fabric. 2. non habet, Cortius eius auctoritate omisit, quod factum Gerlachius merito non est imitatus. Consulto enim Sallustius pronomen posuit, quia Senatus iudicium rei opponit, hoc sensu: res *per se quidem spectata* aspera est, ita ut *alios* merito terreat, sed *vos*, quippe fortiores, non timetis eam. Igitur Langius sensum non assecutus est, quum pro *ipsa* ex Guelf. 10. *ista* scribi vult. — *Videlicet* Cortius pessime eiecit, tum aliis tum Gerlachio obsequentibus. Codd. particulam tenent omnes, praeter Vin. 2., in quo *velut* est; sensus autem eam flagitat, quia Cato hanc non veram cunctandi caussam habet, sed ironice patribus subiicit. Neque obest, quod *scilicet* praecessit et §. 31. *videlicet* sequitur, v. ad c. IX, 4. coll. XLVIII, 7. et LI, 40.

§. 29. *Non votis neque suppliciis*] Senat. 2. et Guelf. 3. *non votis atque suppl.*, sed v. ad §. 6. — De *sed* particulae ellipsi v. ad c. LVIII, 14. — *Prospera cedunt* plurimis sustentatur libris; olim vulgabatur *prospere ced.* Adiectivum pro adverbio positum illustravimus ad c. XXVI, 5. Adde Gronov. ad Tacit. Ann. II, 5, init. *Germanicus tractare quae sibi tertium iam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent.* — *T. Manlius Torquatus;* praenomen Manlii in uno Guelf. 11. *Titus* scribitur, reliqui omnes *A.* i. e. *Aulus* exhibent. Sed quum librarii saepissime in nominibus peccent, aliorum potius scriptorum, qui constanter *Titum* vocant, auctoritatem sequendam putavi; cf. Cic. de Off. III, 31, 112 sqq. *L. Manlium M. Pomponius criminabatur, quod* T i t u m *f i l i u m ab hominibus relegasset*, et paullo post *atque hic T.* M a n l i u s *is est, cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi et fugati, magnus vir in primis, et qui perindulgens in patrem idem acerbe severus in filium*, ad quem locum v. Car. Beier. cf. de Finn. I, 7, 23. Gell. IX, 13, extr. Liv. VIII, 7 sqq. Ex quibus scriptorum testimoniis

consulendo prospera omnia cedunt; ubi socordiae te atque ignaviae tradideris, nequicquam deos im-
30 plores; irati infestique sunt. Apud maiores nostros T. Manlius Torquatus bello Gallico filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat,
31 necari iussit, atque ille egregius adulescens immoderatae fortitudinis morte poenas dedit; vos de crudelissumis parricidis quid statuatis cunctamini? Videlicet vita cetera eorum huic sceleri obstat.
32 Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiae,

simul patet, non *Gallico*, sed *Latino* bello severum illud disciplinae militaris exemplum a Manlio proditum esse, licet Dionys. Hal. AA. RR. VIII, 79. Sallustio assentiatur. Sed maxime probabilis Cortii coniectura est, Sallustium illud bellum, quo Manlius Torquati cognomen invenerit, cum eo confudisse, quo filium iniussu suo pugnantem interfici iusserit.

§. 31-33. *vos de crud.*] Haec, quoniam non integram sententiam, sed posteriorem antegressae periodi partem efficiunt, non puncto sed minore interpunctione distinguenda putavimus. — De voce *parricida* v. ad c. XXXI, 8. et LI, 25. — *Vita cetera*, i. e. singulae vitae anteactae partes; cf. Car. Beier. in Seebodii Miscell. critt. I, 1. p. 181 sqq. et v. ad Catil. III, 5. Gerlachius quid cogitaverit haec annotans: „*cetera* pro *reliqua*, id quod apud Sallustium frequens," difficile est ad intelligendum. — *Si pudicitiae pepercit;* quid his Lentulo obiicere voluerit, patet ex dictis ad c. XIV, 7. — *Nisi iterum patriae bellum fecit*, i. e. si nunc primum ad patriae perniciem coniuravit, neque antea iam pestifera consilia iniit. Olim legebatur *iterum iam*, quod a Cortio reiectum Langius et Müllerus male repetierunt; quum enim h. l. de sola facinoris repetitione, non de aliqua enumeratione agatur, plane absona est *iam* particula. Inde autem orta est, quod aliquis librarius voci *iterum* explicandae superscripserat *alterum iam*; quo factum, ut haec verba in multis codd. in textum irreperent, in aliis *iam* particulae *iterum* adhaereret. Multi tamen veram scripturam servant, velut Bas. 1. 2. Fabric. uterque, Inc. 1. 2. plures Wassii, alii.

si famae suae, si dis aut hominibus unquam ullis
pepercit; ignoscite Cethegi adulescentiae, nisi ite- 33
rum patriae bellum fecit. Nam quid ego de Ga- 34
binio, Statilio, Coepario loquar? quibus si quicquam
unquam pensi fuisset, non ea consilia de republica
habuissent. Postremo, Patres conscripti, si meher- 35
cule peccato locus esset, facile paterer vos ipsa
re corrigi, quoniam verba contemnitis; sed undique
circumventi sumus. Catilina cum exercitu faucibus
urget, alii intra moenia atque in sinu urbis sunt

§. 35. *si mehercule peccato locus esset*] *Mehercule* est *profecto*, *sane*, *vel maxime;* eius particulae *si* postpositae haec Cortius laudavit exempla: Plaut. Aul. I, 2, 17. Liv. XXVIII, 44, 12. Vatinius in Cic. Epp. ad Famm. V, 10. — *Peccato*, i. e. errori in indicando et consulendo. — Pro *verba* in Vin. 2. Inc. Guelf. 7. 12. omnibus Leidd. et in Ed. Wassii legitur *verba mea;* incommode; Cato enim rebus verba generaliter opponit, ut semper fere in tali sententia, ubi *res* valent vel *facta* vel *rerum condicionem*; cf. supra c. XX, 15. *res, pericula magis quam oratio hortentur.* Liv. XXVIII, 40, 11. *rebus quam verbis assequi malui.* XXIX, 22, 1. *Scipio res non verba ad purgandum sese paravit.* Paullo aliter in rebus philosophicis *verba rebus* opponuntur, ita ut hae sententias significent, illa dicendi modum, quo sententiae exprimuntur; v. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 47. Car. Beierus ad Cic. de Off. III, 21, 81. et Goerenz. ad Legg. I, 6, 19. Tertius denique usus est, quo vocabulorum ablativi *verbo* — *re* ita ponuntur, ut illud idem sit atque *specie*, hoc *re vera* significet; v. Bremius ad Nep. Phoc. III, 3. *Phocio caussam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyspercontem dixit.* Cic. p. Cluent. c. 19, 54. *verbo ille reus erat, re quidem vera Oppianicus.*

cum exercitu faucibus urget] Hunc locum solus Cortius recte cepit et explicavit; vidit enim *faucibus urgere* non de angustiis viarum sed translate de iis dici, qui aliquo malo ita premantur, ut effugiendi non sit locus, quo sensu supra §. 24. dixerat *cum exercitu supra caput esse*, coll. Cic. p. Cluent. c. 31, 84. *istam conciliationem gratiae Staienus tum recenti re, quum faucibus*

hostes, neque parari neque consuli quicquam occulte potest; quo magis properandum est. Quare ita ego censeo: quum nefario consilio sceleratorum civium respublica in maxuma pericula venerit, hique indicio T. Volturci et legatorum Allobrogum convicti confessique sint caedem, incendia, aliaque se foeda atque crudelia facinora in civis patriam-

premeretur, *excogitavit*, et Valer. Max. V, 3, 3. *qui pestifera T. Gracchi manu faucibus opprehensam rempublicam strangulari passus non est.* Plaut. Cas. V, 3, 4. *manifesto faucibus teneor*, qui loci simul ostendunt *faucibus* ablativum esse, quem casum Herzogius sine praepositione non ferri posse putat. Ceteri autem interpretes *in* addunt, quod nonnulli codd. habent, et *fauces* intelligunt de *angustis viis* Romam ducentibus, sive, ut Müllerus, *de introitu* in urbem, conferentes Flor. I, 10, 2. *Porsenna ipsis urbis faucibus incubat*, et Cic. in Cat. I, 2, 5. *Castra sunt in Etruriae faucibus collocata.* Sed quid fauces ad Romam? De quibus quum nihil dictum sit, non potest etiam de iis cogitari, non magis, quam de angusta valle, in qua, secundum Gerlachii sententiam, Cato populum Romanum inclusum fingat. Quare confidimus, omnes, qui vim antecedentium verborum *undique circumventi sumus* assecuti sint, nobiscum Cortii explicationem probaturos. Quod autem in nonnullis codd. est *faucibus Italiae*, recte idem monuit de Italiae angustiis multo minus quam de urbis cogitari posse, quod tamen Dahlii et Gerlachii intelligentiae aliter visum. Neque nos movet, quod hic inconcinnum esse dicit, quod in oppositis alterum membrum (*faucibus urg.*) per tropum sit expressum, in altero (*intra moenia*) propria verborum significatio retineatur. Non haec enim sibi opposita sunt, sed potius *cum exercitu urget* et *intra moenia hostes*, quibus verbis Cato hoc vult, et *extrinsecus* periculum imminere, et *intus* esse.

atque in sinu urbis] *Atque* particulam, a Cortio sine ulla librorum auctoritate omissam, Gerlachius recte restituit. Aptissima enim haec vocula gradationi, qualis hic est, ubi ab universa urbe ad Senatum, qui *sinu urbis* significatur, transitus fit; pari plane sensu in eadem re Cicero *atque adeo* dixit, in Catil. I, 2, 5. *ducem hostium intra moenia, atque adeo in senatu videmus*, ubi v. Matthias; cf. Goerenz. ad Acadd. II, 11, 36. ad Finn. I, 16, 51. Car.

que paravisse, de confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum.

LIII. Postquam Cato assedit, consulares omnes itemque Senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad coelum ferunt, alii alios increpantes timidos vocant, Cato clarus atque

Beier. ad Off. I, 10, 33. — *Occulte* i. e. ita ut coniurati non audiant aut cognoscant. — *Est* Cortius omisit, de suis libris tacens; sed omnes Leidd. Bass. Bernn. Turicc. ac Teg. constanter tenent.

§. 36. *ita ego censeo*] Ita Bas. 1. Sen. 2. Heuss. Guelf. 4. Erl. Pronomen omittunt octo Leidd. et Bern. 1. 2. Plurimi *censeo ego*; utrumque male. — *Aliaque se foeda; se*, quod est in Bas. 1. Fabr. 1. 2. Senat. 2. Tur. 1. Bern. 3. 4. Heuss. Guelf. 2. 4. 9. Mark. *Γ. Δ. Β.* Pub. Norvico., Gerlachius primus in textum intulit; recte, opinor; nam scribis non deberi videtur, qui pro suo more ad talia potius delenda proni sunt. Structura autem talis est, qualem illustravimus ad c. I, 1. — Pro *aliaque* Cortius scripsit *alia*, quod ferri possit secundum ea, quae disputavimus ad c. XV, 1. Sed quoniam tres tantum Wassii libri ita exhibent, relicuorum omnium auctoritas potior esse debet. — *Manifestus* c. genitivo eodem modo dixit Iug. XXXV, 8. *Iugurtha manifestus tanti sceleris*. Plaut. Truc. I, 2, 30. *manifestam mendacii, mala, te teneo*. Tacit. Ann. XIII, 26, extr. *criminum manifestos merito ad servitutem retrahi*. II, 85, med. *uxor delicti manifesta*. CORT.

LIII. §. 1. *itemque*] Bern. 1. *item*, sine copula; sed v. ad c. XLVII, 3. — *Clarus atque magnus*; vulgo inverso ordine *magnus atque clarus*, quem ordinem Gerlachius deseruit, secutus auctoritatem codd. Teg. Leidd. E. F. I. K. L. Bas. 1. Bern. 1. 3. omniumque Italicorum codd. excepto Ven. 2. nobis quoque probatam; *magnus* enim vi et gravitate, utpote generalior notio, prae altero videtur eminere, et ita demum, si gravius vocabulum posteriorem locum tenet, *atque* particula recte habebit; v. ad LI, 10. LII, 26. Receptum ordinem praeterea confirmat geminus Taciti locus Agric. c. 18, p. m. *clarus ac magnus haberi Agricola*. — *Habetur* Cortius perperam eodem sensu dictum vult, quo I, 4. *virtus clara aeternaque* h a b e t u r, ubi v. nos. Hoc loco nihil aliud est, quam *putabatur*, *praedicabatur*. Contra videtur Ger-

magnus habetur, Senati decretum fit, sicuti ille
2 censuerat. Sed mihi multa legenti, multa audienti, quae populus Romanus domi militiaeque, mari atque terra praeclara facinora fecit, forte lubuit

lachio, qui, ut *Graeci sermonis usu habetur* positum esse demonstret, comparavit Caes. B. G. I, 21, 4. *Considius rei militaris peritissimus habebatur.* — *Senati*, quam formam scribae ubique fere oblitterarunt, h. l. tenent Guelf. 8. 10, 12, Bern. 1, et Paris. A. V. ad c. XXX, 8.

§. 2. *multa audienti*] Ita plurimi optimique libri; nonnulli tamen *multaque*, alii *et multa*, alii denique *atque multa*, quae varietas interpolationem arguit. — *Quae populus R. fecit*; indicativo recte utitur, quia veritatem quae in rebus ipsis inest respicit, neque sententiam ab aliqua cogitatione suspensam extulit; cf. ad Iug. IV, 4. — Pro *domi militiaeque* Müllerus ex uno Guelf. 3. scripsit *d. militiaque*, quod videndum, ne dicendi usu ita ut *domi belloque* commendetur; hoc certe loco unus codex tot reliquis in tam incerta re praeferri non debebat. — *Sustinuisset* Langius non satis recte interpretatur *effecisset*; melius Müllerus: *effecisset ut pop. Rom. tantis negotiis par esset*, translatio enim sumpta ab onere vel re gravi, cui ne succumbamus magnopere nitimur. Cf. Cic. Off. I, 34, 9. *est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam civitatis debereque eius dignitatem et decus sustinere*, Epp. ad Famm. II, 1. extr. *sic ad nos revertare, ut quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere ac tueri possis.* ib. V, 5. extr. *sed relicua multo maius meum studium maioremque gravitatem et laborem desiderant; quae ego si non profundere ac perdere videbor, omnibus meis viribus sustinebo.* Quibus exemplis, quae Cortio debentur, satis opinor patebit, *sustinere* de iis rebus dici, quae non sine aliquo negotio geri posse videantur. Plusquamperfecti autem coniunctivo auctor utitur, quoniam quaestionem de caussis Romanorum magnitudinis non ad hoc ipsum quo scribit tempus refert, sed ad illud iam praeterlapsum, quo quaerendi lubido eum incessit.

§. 3. *ad hoc saepe fortunae violentiam toleravisse* etc.] Haec et sequentia quomodo cum antegressis cohaereant interpretes non assecuti sunt, eoque factum, ut de totius loci sententia perperam iudicarent. Primarius enim error fuit, quod antegressa aliam vim habere statuerunt, quam sequentia; quippe illis significari quae

attendere, quae res maxume tanta negotia sustinuisset. Sciebam saepe numero parva manu cum 3
magnis legionibus hostium contendisse, cognoveram parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus, ad

Romanis magnifica sint, his contrarias plane res contineri. Quae ut inter se conciliarent, quidam voluerant ante *facundia* suppleri *etsi scio*, quod quam ineptum sit nemo non videt. Dahlius vero, Tellerum secutus, hanc viam iniit, ut *ad hoc* explicet *quamvis* vel *quum tamen*, quod ipsum non Latinum est, quum *ad hoc* copulandi tantum, non concedendi vim habeat, v. ad c. XXXI, 8. et Drakenborch. ad Liv. XXI, 52, 10. Quid Langius autem sibi velit, omnes difficultates sublatas censens, si *fuisse* „strictissimo sensu accipias, *fuisse* aliquando, non amplius *esse*,“ equidem non assequor. Sed ne his refellendis multi simus, tenendum est, non diversas sententias a Sallustio proferri, sed singulis idem consilium, eandem mentem esse, hanc nempe, ut demonstret, quae vulgo magnitudinis caussae putentur, ea omnia Romanis defuisse. Non habebant enim magnos exercitus, et copiarum vim, non perpetua fortunae gratia gaudebant, sed saepe eius violentiam toleraverant, neque eloquentiae laude Graecos aut belli gloria Gallos aequabant; sed harum rerum loco Romanis paucorum civium egregia virtus fuit, quae omnia patravit. Vides praeclaram sane loci ita intellecti esse sententiam, veraque brevitate insignem.

legionibus hostium] *Legiones* latiore significatu de quovis exercitu etiam aliorum populorum dici observavit Cortius, coll. Iug. LXXIX, 4. *postquam utrimque legiones fusae fugataeque.* Liv. III, 8, 8. *exercitum et legiones hostium adesse.* — *Fortunae violentiam* non cum Cortio, Dahlio et Müllero de seditionibus civium, sed tantummodo de cladibus, quibus respubl. haud semel affligebatur, intelligo, velut quum Galli urbem incendissent, Pyrrhus et Hannibal rempublicam in summum discrimen adduxissent, aut quum Cimbri et Teutones imminerent. Perperam Langius ad illa tempora respici putat, quibus Brutus Tarquinium regno pelleret, aut Horatius Cocles et Mucius Scaevola urbem obsidione liberarent; haec enim fortunae potius beneficio quam iniquitate acciderant. Sed fortasse eo lapsus est, quod *violentiam tolerare* putavit esse *violentiae resistere*, quum potius sit *violentiam experiri*. Ad dictionem *ante aliq. esse* pro *superare aliq.* Cortius contulit Tacit. Histt. IV, 55. *Classicus nobilitate opibusque ante alios,*

hoc saepe fortunae violentiam toleravisse, facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse.
4 Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse, eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas supe-

Adde II, 76, extr. *tua ante omnes experientia*. Ann. I, 27, in. *Lentulus ante alios aetate et gloria belli*, ubi v. Wolf. Altioris gradus significationem *ante* praepositio etiam habet in Iug. X, 7. *ante hos te, ne quid aliter eveniat, providere decet*. XV, 1. *neu verba ante facta ponerent*. Consimili modo locutus est Iug. LXXIII, 6. *ut sua necessaria post illius honorem ducerent*.

§. 5. *rursus*] I. e. contra; cf. Goerenz. ad Cic. de Finn. III, 10, 34. *nam quum aestimatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis*. Tacit. Anall. I, 80, p. med. *neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat*. Agric. c. 29, in. *quem casum neque ambitiose, neque per lamenta rursus et maerorem muliebriter tulit*. cf. Steuber. in Iahnii Anall. Philol. et Paedag. a. 1827. III, 1. p. 109.

sicuti effetae parentum] Vix alibi magis se torserunt interpretes, quam in hoc loco explicando. Libri omnes tenent *sicuti effeta parentum*; unus modo Guelf. 7. pro *parentum* habet *parente*, et Paris. A. *veluti* pro vulgato *sicuti*. Valde autem obscurum est, quo casu *effeta* positum sit, tum quam genitivus rationem habeat, denique quod huius enunciationis subiectum sit. Quo factum est, ut alii intelligerent: *ea, sicuti effetâ (republicâ) parentum multis tempestatibus*, i. e. propter magnas maiorum calamitates; alii *effeta parentum* caperent pro *effeta parente*, alii, ut Auson. Popma, *effeta* neutro plurali dictum putarent pro *effetae parentes*. Quae omnia ut Fr. Gronovius Obss. I, 2. p. 17 sqq. Ed. Lips. recte respuit, quippe grammaticae et nexui repugnantia, ita ipse multo peiorem et plane portentosam explicationem commentus est, quam quum ipse, vixdum magnis perversae doctrinae ambagibus et molíminibus absolutam, infelicissimam esse senserit, nolumus hic afferre, sed talium cupediarum cupidos ad librum laud. remittimus. Quam postea rationem iniit, ut ad *effeta* ex sequentibus suppleret *virtute*, id eiusmodi est, ut a nemine possit intelligi, quamvis miretur, neminem tam facilem explicationem in mentem venisse. Non melioris notae est, quod Tellerus ex antecedentibus *republicâ* supplet, *effeta parentum* interpretatus *effeta parente*, ut sensus sit: *quum*

raret. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus respublica magnitudine sua imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat, ac sicuti effetae parentum, multis tempestatibus haud sane quisquam Romae virtute magnus fuit.

respublica, velut mater, effeta esset, cui structurae, propter ellipsin iam satis scabrae, non modo positus *velut* particulae, sed sententia ipsa obest. Ex relicuis unam adhuc Cortii placet afferre sententiam, qui vulgatae sensum ita circumscripsit: „ac sicuti *effeta parens* inter parentes *sese habere solet*, ut nullos amplius liberos proferat, sic Roma sese habuit, ubi multis tempestatibus nemo virtute magnus fuit.“ Quod utut languet, illud tamen recte vidit Cortius, *Romam*, quae magnos viros gignere desierit, *comparari* cum *muliere*, partubus exhausta; haud levis est enim error eorum, qui *rempublicam* translate *matrem vocari* magnorum virorum putant. Inde consequitur, *velut*, quod omnes fere invitis codd. in textum intulerunt, hic ferri non posse; hac enim vocula, id quod iam eius origo docet, levis tantum similitudo significatur, *sicut* vero iustae comparationi, qualis hic est, inservit, v. Herzog. ad c. II, 8. LII, 36. His constitutis, non dubitamus, quin, quum vulgata nullo modo explicari possit, recepta lectio, Cortii coniecturae sed ab ipso neglectae debita, et sensui satisfaciat et structurae, quamquam paullo liberiori ratione institutae. Quum auctor enim dicere debuisset: *ac, sicuti effetae parentum* n*u*l*l*a p*r*o*l*e*s* e*s*t, *ita* h*a*u*d* s*a*n*e* q*u*i*s*q*u*a*m* *Romae* v*i*r*t*u*t*e* m*a*g*n*u*s* f*u*i*t*, sive nimio brevitatis studio, sive, quod verius, negligentia quadam prioris membri eam partem, in qua comparationis cardo versatur, omisit, quo fit, ut posterius membrum ad prius relatum non bene cum eo coire videatur; sed si tenueris, utrumque habere communem generalem sententiam *facultatis gignendi imminutae atque amissae*, non est quod in nexu haereas. Neque obstat, quod *effetae* genit. quem dicunt subiectivus est, *Romae* loci magis potestatem habet; locus enim, ubi aliquid fit, quodammodo etiam eius rei caussa et origo est. Ceterum *effetae parentum*, id quod Cortius iam monuit, dictum est pro *effetae parentis*; cf. Gronov. et Drakenborch. ad Liv. XXX, 9, 1. *Scipio Laelium cum expeditis militum mittit.* Zumpt. Gramm. Lat. §. 73, 8. not. 1. p. 340. Ruhnk. ad Vell. II, 80, 2. *non ab aliis veteribus Romanorum ducum quicquam ausum fortius.* Vechner. Hellenol. p. 131. ubi v. Mich. Heusin-

6 Sed memoria mea ingenti virtute, divorsis moribus fuere viri duo, M. Cato et C. Caesar; quos quoniam res obtulerat, silentio praeterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possem, aperirem.

LIV. Igitur his genus, aetas, eloquentia prope

ger. — *Effeta* omnes libri, quae scriptura analogia magis commendatur quam *effoeta;* descendit enim ab antiquo verbo *feo* i. e. gigno, cf. Voss. Etymol. p. 212. Conr. Leop. Schneider. Gramm. Lat. I, 1. p. 78 sq. et Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 114. Denique, ne quid desit quod ad h. l. pertineat, addimus, Bipontinos et Langium scripsisse *velut effeta parente* etc.; Müllerum vero scribendum coniecisse: *ac, sicuti effeta parente, in multis temp.* etc. Videant acutiores, quid horum omnium verum sit.

§. 6. *divorsis moribus*] Cortius ex codd. Scn. 2. et Heuss. scripsit *divorsi moribus*, quod per se quidem non contemnendum est, quum haud raro adiectivum, proprie cum praedicati nomine coniungendum, ad subiectum referatur, v. c. Iug. LXXVIII, 3. *duo sunt sinus, impares magnitudine, pari natura.* Vell. II, 11, 1. *Marius fuit vita sanctus.* ib. II, 29, 3. *Pompeius innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia medius.* II, 34, 3. *Cicero, ut vita clarus, ita ingenio maximus.* Tacit. Ann. II, 6, init. *naves planae carinis.* ibid. c. 33, init. *vasa auro solida*; c. 34. p. med. *Tiberius compositus ore.* Liv. VII, 10, 7. *corpus magnitudine eximium*, cuius generis plura exempla Drakenborchius notavit ad I, 9, 11. Quominus tamen hanc structuram hic probemus, codicum obstat in vulgata consentientium auctoritas. — *Obtulerat* aeque ac *fuit* contra morem dictum; exspectes enim *obtulit* et *est.* Ad plusquamperf. et perf. excusandum possis dicere, auctorem, digressione de caussis Romanorum magnitudinis facta, cogitatione ad illum locum redire, ubi Caesaris et Catonis orationes retulerat, quos ita *res obtulit.* Sed ut eorum *naturam et mores aperiret*, non illis orationibus, sed *digressione* admonitus est; rursus autem digressionem instituit, ut de illorum ingenio et moribus disputare posset. Quare quum falsum sit, *rem* illos viros obtulisse, suspicor, Sallustium callide orationem ita instituisse, ut lectores, si posset, celaret, hanc de Caesaris et Catonis ingenio disputationem longius petitam neque satis commode narrationi de puniendis coniuratis

aequalia fuere; magnitudo animi par, item gloria,
sed alia alii. Caesar beneficiis atque munificentia 2
magnus habebatur, integritate vitae Cato. Ille
mansuetudine et misericordia clarus factus, huic
severitas dignitatem addiderat. Caesar dando, suble- 3
vando, ignoscendo, Cato nihil largiundo gloriam

interpositam esse. — Praeterea orationis notandus pleonasmus, negligentia, ut videtur, ortus; nam aut *silentio*, aut quae inde a *consilium* leguntur supervacanea sunt. *Silentio* autem *non praeterire* quoniam affirmativae sententiae vim habet, *quin* particulae proprie locus esse non poterat; sed patet, auctorem eam tantummodo ad verba *non praeterire* retulisse.

LIV. §. 1. *alia alii*] Haec non recte cepit Müllerus, interpretatus: „aliis rebus uterque fuit *diversus* ab altero." Nam quae sequuntur non eam vim habent, ut alias res atque *magnitudinem animi et gloriam* illustrent, sed ut demonstrent, illos gloriam parem diversa via esse consecutos. Quocirca *alia* non neutro plurali capiendum est, sed ad *gloria* referendum. *Alii*, licet de duobus tantum dictum, necessarium erat propter praegressum *alia*, qua voce utriusque gloria nondum explicata et illustrata comprehenditur. Ad mutuam igitur rationem quae inter res et personas intercedit significandam opus erat, ut personae vocabulum cum rei vocabulo congrueret. Eodem modo dixit Livius I, 21, 6. *ita duo deinceps reges alius alia via, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt*. Quia non poterat dicere *altera via*, nondum enim de iis viis dictum erat, non potuit etiam *alter* pronomine uti. Ibid. I, 25, 5. *duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis, exspirantes corruerunt.*

§. 3. *dando — nihil largiundo*] Scite Dahlius animadvertit, artificiose callideque haec a Sallustio ita sibi opponi, ut nimium largiendi in Caesare studium non modo tegatur excuseturque, sed etiam in laudem vertatur. — *Est* post *adeptus*, quod omnes habent, libri, Cortius tacite omisit. Paullo ante tamen longe plurimi omittunt post *factus*, sex tantum postponunt, unus praefixit, quibus nulla fides. Pro *perfugium* nonnulli *refugium*, alii *profugium*. Sed quoniam *profugere* est aufugere, incerto, quid petas, (cf. Catil. VI, 1. *Troiani Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur.* Iug. XXXV, 1. LVI, 6. LXXVIII, 1. cui non obstat Iug. XIII, 4.) sequitur *profugium*, quo certus locus significetur, non recte dici

adeptus est. In altero miseris perfugium, in altero malis pernicies; illius facilitas, huius constantia
4 laudabatur. Postremo Caesar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare quod dono dignum esset;

posse, licet Noltenius Lex. Antibarb. p. 1092. *profugium* a *perfugio* non diversum esse censeat; *refugere* autem et *refugium* de iis dicitur, qui aliquo se recipiunt, ut ibi quam longissime a periculo absint; *perfugium* vero et *perfugere* usurpatur, si quis aliquo fuga contendat, ubi tutus sit impetumque defendere possit; quod quum a Caesare iis praestabatur, qui ei sese committebant, *perfugium* optime huic loco convenit; cf. Iug. LII, 3. et quae Cortius laudavit Cic. in Verr. I, 46, 119. Epp. XII, 6. med. Vell. II, 109, 2. Tacit. Ann. V, 3, init. Interdum tamen utrumque dici potest, sed ita ut alterutrum efficacius sit maioremque vim habeat. — *Erat* post *perfugium* aliquot libri omittunt, quos Gerlachius secutus est, nobis non obnitentibus.

§. 4. *in animum induxerat*] Müllerus interpretatur: *eo perduxerat animum suum*, quod non magis accuratum videtur, quam Kunhardti explicatio *sese assuefecerat*; quin potius est, id unum propositum habebat, id faciendum putabat, in eo omnem operam censebat ponendam, ut laboraret, vigilaret. Plurima dictionis exempla contulit Drakenb. ad Liv. I, 17, 4. — *Neglegere* non pendet ut antecedentes infinitivi ab *induxerat*, sed infinit. historicus est, quod Cortius recte vidit ex nominativo casu *intentus* patere. — Imperfectum haud raro infinitivis historr. subiunctum illustravimus ad c. XVI, 2. cf. Tacit. Ann. II, 43, med. *Piso uxoris nobilitate incendebatur; vix Tiberio concedere; liberos eius despectare; nec dubium habebat* etc. — *Dono dignum* i. e. ad donum aptum, sive tale, quod cum dignitate dono dari posset. — *Novum bellum* non cum Cortio et Müllero interpretor *magnum, mirandum*, sed proprio sensu intelligo de studio bella ex bellis serendi, et ab uno ad alterum properandi. Haud dubie autem Sallustius de bellis contra Gallos, Germanos, Brittannos gestis, fortasse etiam de eo quod contra Parthos parabat, cogitavit, quorum nulla, non magna certe, necessitas erat. Verius de ea re Suetonii iudicium, vit. Caes. c. 24. *nec deinde ulla belli occasione, ne iniusti quidem et periculosi, abstinuit, tam foederatis quam infestis*

sibi magnum imperium, exercitum, novum bellum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, sed maxume severitatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto

ac feris gentibus lacessitis; adeo, ut Senatus quondam legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos decreverit, ac nonnulli dedendum eum hostibus censuerint.

§. 6. *cum innocente*] Diximus ad c. XII, 1. *innocentem* vocari avaritiae crimine liberum; abstinentia igitur et innocentia non diversae sunt significationis. — *Eo magis sequebatur.* Codices magnopere variant; eo tamen redit diversitas, quod pro *sequebatur* vel nude habent *assequebatur*, vel huic verbo addunt *illum*, *eum*, *illam*, *illa*, *eam*, *gloriam*. Quae ut nimia varietate interpolationem produnt, ita patet, etiamsi casum omittas, tamen *gloriam* non posse obiectum verbi *assequebatur* esse. Aliquam enim rem *assequi* is tantum dici potest, qui data opera adhibitoque studio eo quo vult pervenit; quoniam igitur *petita* tantummodo assequimur, non potest h. l. ea sententiarum oppositio esse, ut Cato *non petitam* gloriam *assecutus* esse dicatur. A vero autem aberravit Ruhnkenius ad Vell. II, 127, 4., his Velleii verbis: *Tiberius Seianum adiutorem habuit, nihil sibi vindicantem, eoque assequentem omnia*, in Sallustiano loco *assequebatur* defendens. *Vindicare* enim de eo dicitur, qui aliquid ut suum sibique debitum postulat vel occupat; qui igitur tectius aut callidius et versutius rem appetit eaque potitur, is merito eam non vindicasse sibi, et tamen assecutus esse dicitur. Quocirca non dubium, quin *sequitur*, a Cortio et Gerlachio editum, unice verum sit; *sequi* enim frequenter eae res dicuntur, quae non quaesitae, sed quasi sua sponte obveniunt. Ita eâdem sententiâ Plin. Epp. I, 8, 14. *sequi enim gloria, non appeti debet.* Noster Catil. III, 2. *tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum.* XII, 1. *postquam divitiae honori esse coepere, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur.* Fragm. Historr. I, 19. §. 9. *ubi malos praemia sequuntur.* ibid. §. 21. *fortuna meliores sequitur.* Nostro loco ut mutatio subiecti ellipsisque obiecti nihil plane molesti atque vitiosi habet, ita certum est eam rem tot interpolationibus caussam fuisse.

pudore, cum innocente abstinentia certabat; esse quam videri bonus malebat; ita quo minus gloriam petebat, eo magis sequebatur.

LV. Postquam, ut dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, Consul optumum factum ratus noctem quae instabat antecapere, ne quid eo spatio

LV. §. 1. 2. *discessit*] De hac dictione v. ad c. L, 4. — *Optumum factum* tenent Struv. Ac. Guelf. 6. 8. 10. 12. et Mark. *Γ.*; reliqui *opt. factu*. V. ad c. XXXII, 1. — *Noctem antecapere*, i. e. nocte instante celeriter uti, priusquam aliquid turbari posset. — *Triumviros* sc. capitales, quibus cura carceris et suppliciorum demandata erat. Cf. Liv. XXXII, 26, 17. *triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere iussi*, ubi v. Duker. XXXIX, 14, 9. *triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem*. ibid. c. 17, 5. cf. Lipsius ad Tacit. Anall. V, 9. *triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur*. Pompon. in Pandectt. 1, 2. §. 30. Ernesti in Clav. Cic. h. v. Erant autem minorum magistratuum, cf. Nitschii Antiqq. Romm. T. II. p. 1083. Hertel. ad Tacit. Agric. 2, in. — *Quae suppl. postulabat*. Plurimi libri *quae ad suppl. post.*, eo deceptis scribis, quod *Consulem* subiectum esse putarent. Erasa tamen est praepositio in Bas. 1. et Fabr. 1. nec primitus fuit in septem aliis. — *Deducit* omnes tenent libri praeter Guelf. 6. et Commel., qui *ducit* exhibent. Sed vulgatum verbum legitimum est de iis, qui *aliquo comitante* aliquo concedunt; cf. Bremius ad Nep. Epam. c. IV, 5. *a quo quum quaesisset, quo se d e d u c i vellet*. Id. Themist. 8, 5. *Pydnam eum d e d u c i iussit, et quod satis esset praesidii dedit.* Tacit. Ann. III, 14, extr. *Piso a Tribuno praetoriae cohortis (ex Senatu domum) d e d u c t u s est.* Goerenz. ad Cic. Acadd. I, 3, 9. *nos, tamquam hospites, tui libri quasi domum d e d u x e r u n t.* Quare frequens est de iis, qui apud Romanos a patribus in disciplinam alicuius tradebantur, quod observavit Gernhardus ad Cic. Lael. c. I, 1. Neque diversa vis obtinet, ubi de puellis nubentibus dicitur, quae ad virum ducebantur, de qua re v. Ruhnken. ad Ter. Hec. I, 2, 60. — *Idem fit ceteris*, v. ad c. LII, 25.

§. 3. *quod Tullianum appellatur*] Nomen traxit a Tullio rege, qui carcerem ab Anco aedificatum (v. Liv. I, 33, 8.) firmavit eaque parte auxit, cf. Varro de L. L. IV, 32. *Carcer a coercendo,*

novaretur, Triumviros quae supplicium postulabat parare iubet; ipse, dispositis praesidiis, Lentulum 2 in carcerem deducit; idem fit ceteris per Praetores. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, 3 ubi paullulum descenderis ad laevam, circiter duodecim pedes humi depressus. Eum muniunt undi- 4

quod exire prohibentur. In hoc pars, quae sub terra, Tullianum, ideo quod additum a Tullio rege. Eius mentio est etiam apud Livium, XXXIX, 22, 10. Eidem etiam nomen fuit *robur*, v. Ernestius ad Tacit. Anall. IV, 29, med. — Kunhardtum, qui relativum genere ab sequenti substantivo aptum parum accurate dictum censet, meliora docere potest Zumptius Gramm. Lat. §. 69, 4. not. p. 300. Gernhardus ad Cic. Lael. c. 14, 50. et Bremius ad Cic. de Fato c. 1, ad Nep. Milt. 4, 3, et ad Thrasyb. 2, 1. quibus addas, si tanti est, Perizon. ad Sanct. Min. IV, 12. p. 392. Ed. B. Wopkens. Lect. Tull. p. 31. Vechner. Hellenol. p. 252. sq.

descenderis] Ita est in Bas. 3. Rem. 1. 2. Sen. 2. Franc. Inc. 1. Commel. Pal. 2. m. sec. et Bern. 1., reliqui *ascenderis* tenent, quod ulli probari potuisse vix credibile videtur, rei natura repugnante, et tamen Bipontt., Langius, alii ita ediderunt. Neque quicquam lucrati sunt, qui cum Cortio Palmerii coniecturam *escenderis* amplectuntur; *escendere* enim veteri lingua idem erat atque *ascendere*, v. Car. Beier. ad Cic. de Off. III, 29, 80. et Gronovium atque Drakenborch. ad Liv. II, 28, 6. plurima congerentes, quamquam Bremius ad Nep. Themist. 8, 6. *escendere* tum dici statuit, si quis maiore contentione in locum editiorem enitatur, quam sententiam praeivit F. A. Wolfius ad Suet. Caes. c. 61. Quod Cortius vero non *ascensum*, sed potius *ingressum* et *progressum* hoc verbo significari putat, id pariter contra dicendi usum atque contra loci sententiam est. *Descenderis* autem unice verum esse, clare intelligitur ex sequentibus verbis, quibus patet antecedentia explicari accuratiusque definiri; nam si ille locus *duodecim pedes humi depressus* fuit, totidem pedum *descensus* esse debuit. Quam saepe *descendere*, *escendere* et *ascendere* confusa fuerint non modo docent Ciceronis et Livii loci laudati, sed etiam testes sunt interpretes ibi citati, Ernestius in Clav. Cic. v. *escendere*, et Goerenzius ad Cic. de Finn. III, 10, 33.

humi] Hanc vocem non dixerim cum Ramshornio Gramm.

que parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta, sed incultu, tenebris, odore foeda
5 atque terribilis eius facies est. In eum locum postquam demissus est Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam
6 fregere. Ita ille patricius ex clarissuma gente Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat,

Lat. §. 148. 1. b. p. 280. vim accusativi cum in praepos. iuncti habere, in qua sententia iam prius fuerunt Ger. I. Voss. de Constr. c. 25. p. 416. Ruddimann. Institt. Gramm. Tom. II. p. 272. Ed. Stallb., alii. Quin potius propriam vocabuli vim constare arbitror, insolentia dicendi in eo versante, quod verba motus, unde vocula pendet, non *dum fiunt*, sed ut iam *effecta* cogitantur, mentis quadam celeritate id quod consequens est antecapiente. Veluti quum Virgil. Aen. V, 481. dicit: *procumbit humi bos*, animus non immoratur procumbendi actioni, sed properat ad eius effectum intuiturque bovem iam humi iacentem. Curt. VIII, 4, 6. *prostraverant humi corpora*, ubi cogitatur, quid prosternendo effectum sit, nempe ut *humi essent* corpora. Ita nostro loco *humi depressus* spectat ad loci naturam deprimendo ortam. Interdum ea ratio etiam adiecto verbo adiuvatur, v. c. Virg. Aen. XI, 640. *volvitur ille excussus humi.* Tacit. Historr. II, 64. in. *proiectum humi iugulavit.* — *Camera* quod codd. tuentur omnes, multis, etiam Heindorfio ad Hor. Sat. II, 3, 273., praeeunte Verrio Flacco ap. Charis. p. 43. *camara* scribendum videtur, quum graece *καμάρα* sit; sed vulgarem formam recte defendit Conr. Leop. Schneiderus Gramm. Lat. I, 1. p. 9. — Pro *vincta* multi codd. solenni fere confusione *iuncta*, ad sententiae vim multo deterius.

§. 5. *demissus est*] *Est* in quattuor Cortii libris abest, sed omnes Bass. Bernn. Turr. et Leidd. agnoscunt. — *Vindices rerum capitalium.* Haec verba Cortius ita in suspicionem adduxit, quamquam non alia, nisi hac inepta ratione usus, brevitati ea Sallustianae repugnare, ut plerique eum secuti ut spuria omitterent, quod perperam factum. Praeterquam enim quod sententia nihil habet, quod offendere possit, ex ipsa codicum discrepantia clare intelligitur, verba genuina esse. Pro *vindices* enim multi exhibent *indices* aut *iudices*, incertum, lapsune, an quia *vindices* non satis aptum putarent; alii *per indices*, unus *per*

dignum moribus factisque suis exitium vitae invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Coepario eodem modo supplicium sumptum est.

LVI. Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam et ipse adduxerat et Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortis pro numero militum complet; deinde, ut quisque volun- 2

iudices, quippe qui haec pro ingenio suo ad antecedentia referrent; ad hoc Tur. 2. *iudices vindices r. c.*, et unus Wassii *laniatores et vindices*, glossâ vocabuli *vindices* in textum illatâ, quae omnia certa via eo ducunt, ut intelligatur *vindices rerum capitalium* Sallustio, non interpolatori deberi. Carnifices significari per se patet, planeque hallucinatur Cortius, *Triumviros* intelligendos censens, qui per carnifices id quod auctor narret perfecerint. Verba etiam Gerlachius restituit; quod idem tamen in Commentt. p. 146. sq., ut probet ea omitti *potuisse*, ad Curt. III, 2, 19. provocat, me mirum habet, quum id iam sana ratio doceat, quae exemplis non eget; rectae autem rationi repugnantia exempla frustra afferas.

§. 6. *ex clarissuma gente Corneliorum*] Gerlachius mutato verborum ordine scripsit *ex gente clar. Corn.*, uti est in Bas. 1. 2. 3. 4. Tur. 1. 2. Teg. et Bern. 3. Relicui omnes in recepto ordine consentiunt, qui non solum ob maiorem codicum fidem, sed etiam sententiae gravitate praestat. Primaria enim vis in *clarissumâ* inest, cui voci accuratius definiendae quasi per epexegesin *Corneliorum* additur. — *Consulare imp.*, v. ad c. XVII, 3. — *Exitium* permulti iique praestantes libri tenent; relicui *exitum*. Sed illud Festi auctoritate defenditur, qui veteres *exitium* dixisse refert pro *exitu*. — *Est* quinque libri habent ante *sumptum*, duo ignorant; sed ea res ad delendum non videtur sufficere.

LVI. §. 1. *ex omni copia*] *Copia* de militibus singulari numero dictum plerumque inconditam multitudinem significat, ita ut non ad ordinem institutum, sed tantummodo ad numerum respiciatur; cf. Matthias ad Cic. p. Mur. 37, 78. *Catilina non ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitratur.* Noster Cat. c. LXI, 5. *ex omni copia nemo captus est.* Caes. B. G. I, 48, 5. *quos ex omni copia delegerant.* Auct. de B. Alex. c. 48, 4. *pedestrem copiam in secunda acie constituunt.*

tarius aut ex sociis in castra venerat, aequaliter distribuebat, ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat, quum initio non amplius duobus
3 millibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; ceteri,

Tacit. Ann. II, 52, a. m. *Mazippa levi cum copia incendia et caedes circumferret.* IV, 4, extr. *mihi exsequendum reor, quae tum Romana copia in armis.* — *Pro numero militum* i. e. ut manipulorum et centuriarum aequa ratio constaret, quorum numerus militum non semper idem fuit.

§. 2. *voluntarius aut ex sociis*] Oppido fallitur Cortius *voluntarios* et *socios* e more militiae Romanae intelligens, ita ut voluntarii sint, qui stipendiis emeritis ultro se ad militiam offerrent, socii vero populi Romani socios significent. Qua sententia nihil perversius cogitari posse Dahlius, Langius, Müllerus recte notarunt. Intelliguntur enim tum ii, qui, ut c. XXXIX, 5. dixerat, extra coniurationem ad Catilinam proficiscerentur, tum ipsi coniurationis populares. Cf. c. XVI, 4. XL, 6.

ut quisque venerat, aequaliter distribuebat] *Venerat*, quod pleraeque omnes membranae tuentur, Cortius mutavit in *venit* ex codd. Fabr. 1. et 2., quibus postea Erl. et Teg. accesserunt. Eum omnes fere editores secuti sunt, praeter Gerlachium, qui *venerat* reduxit. Sed neutra loci scriptura ferri posse videtur, quia *distribuerat*, quod illi, codicum auctoritati nimium tribuentes, retinuerunt, nullo modo cum praeterito aut plusquamperfecto conciliari potest. Qui enim diversae res praeteritae, quarum altera praecesserit alteram, pariter plusquamperfecto enunciari possunt, aut ita, ut serior plusquamperfecto, prior perfecto significetur? Quocirca, licet unus modo Leid. I. *distribuebat* exhibeat, tamen non dubitavimus plusquamperfecto praeferre, quum isto modo temporum rationi optime consulatur. In promptu est autem, librarios eo imperfectum mutasse, ut hoc tempus *expleverat* verbo responderet, cuius quae ratio esset non intellexerunt.

numero hominum] Haec deleri volebat Cortius, quoniam *expleverat* iam iustam magnitudinem significet. Prudentius indicasset, si vidisset haec a Sallustio oppositionis caussa addita esse, quae talis est: legiones *numero* quidem *hominum* expleverat, sed *arma* plerisque deerant. — Langium, *amplius* omisso *quam* pariter cum accusativo et ablativo coniungi docentem, ita ut casus modo a

ut quemque casus armaverat, sparos aut lanceas, alii praeacutas sudis portabant. Sed postquam 4
Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modo ad urbem modo in Galliam vorsus castra movere, hostibus occasionem

verbo, modo ab *amplius* pendeat, remittimus ad Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 14, not. 2, p. 369., unde cognoscet, h. l. *quam* non omissum esse ablativo manente, sed tritissima ratione pro *accusativo c. quam* particula positum esse, quod Herzogius recte vidit ad Caes. B. G. IV, 12. De ellipsi *quam* vocis v. Ruhnken. ad Vell. II, 1, 4, et ad Ter. Eun. I, 2, 5. et imprimis Drakenborch. ad Liv. XLI, 12, 8. ac Ruddim. Institt. Gramm. T. II. p. 106. Noster Iug. LVIII, 3. *non amplius quadraginta locum cepere editiorem.*

§. 3-4. *portabant.*] I. e. *gerebant;* sed insolentius etiam dictum videtur, quam supra c. VI, 5. *sociis auxilia portabant*, ubi v. de verbi potestate. — *Modo ad urbem.* Revocavimus cum Gerlachio verborum ordinem qui in codd. est; inde a Cortio enim ex uno Guelf. 9. edi coeptum *ad urbem modo*, *modo* etc., quod probum foret, librorum fide commendatum; sed alter ordo eo nomine potior, neque minus elegans est, cf. Tacit. Ann. II, 40, init., licet vulgo elegantia in particulis iuxta positis inesse putetur.

in Galliam vorsus] Ita locus scriptus exstat apud Priscian. de XII Vers. Aen. c. 13, 224. p. 337. Ed. Kr. quocum aliquot codd. consentiunt. Alii tamen *ad G. vers.;* sed in plerisque scribae praepositionem omiserunt, *versus* sufficere rati. Eos Cortius merito non secutus est, sed in eo errat, quod *versus* pro participio habet, quod eo magis mirandum, quum ipse ad h. l. Latinorum usum *versus* praepositionem cum *in* vel *ad* coniungendi exemplis illustraverit, velut Caes. B. G. VII, 8, 5. VI, 33, 1. Plin. Epp. X, 82, Curt. IV, 7, 18., quibus ad Iug. LVIII, 4. addidit Auct. de Bell. Hisp. c. 10, 3.; 11, 1. Neque tamen cum Ruhnkenio ad Ter. Adelph. IV, 2, 36. et Ernestio ad Tacit. Germ. c. 1. statuendum est, *versus* cum. *ad* vel *in* iunctum abundare, quum potius harum praepositionum vim accuratius definiat, easque quasi corrigat. Ita autem differt *versus* praepositio a participio, ut hoc semper ad substantivum appositionis instar referatur, nunquam a verbo pendeat, praepositio vero semper a verbo motus apta sit; quod nisi tenueris, vix poteris interdum ab errore tibi cavere, uti Ernestius

pugnandi non dare; sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romae socii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, cuius initio ad eum magnae copiae concurrebant, opibus con-

l. l., quum cavendum esse praeciperet, indicio lapsus est, pariter atque in Clav. Cic. h. v. ubi perperam Cic. Lael. c. 25, 96. huc refert. Neque Gerlachius imitandus, qui suo se elegantiae sensu ductum participium agnoscere ait; nam ubi iudicium valere debet, iste sensus, in aliis alius, parum certus veri indagator est. *Versus* participii sexcenta exempla Livii interpretes congesserunt, quos v. ad IX, 2, 15. XXXVI, 15, 7. XXXVIII, 51, 3.

sperabat propediem magnas copias sese habiturum] Verba *magnas copias* codicis Guelf. 11. auctoritate Cortius eiecit, ne *copiae* ter hoc capite legeretur, quod quam inconsultum sit, diximus ad c. IX, 4. Cum Cortio tamen facit Kunhardtus, supplens *occasionem pugnandi*, plane contra auctoris mentem, et loci nexum; qui enim pugnandi copiam *non dabat*, habebat certe, neque erat quod speraret sese habiturum. Reputanti autem Catilinae exercitum neque satis magnum, neque satis instructum ad pugnandum fuisse, dubium esse nequit, quin illa verba h. l. necessaria sint; nam qua re magis speraret numerum militum auctum iri, quam si coniuratio Romae valuisset, ac plebs novarum rerum cupida ipsum secuta esset? Talia eum iam prius cogitasse patet ex c. XLIII, 2. Cortii scripturam peiorem etiam fecerunt Bipontt., pro *sperabat* invehentes *sperans*, quod quamquam in undecim codd. ap. Gerl. exstat, tamen interpolatorum est, ellipsin particulae caussalis, et simul imperfectum infinitivo subiunctum aegre ferentium. Utramque rem aliquoties iam tetigimus; illam ad XXXIX, 4. et LI, 2., hanc ad c. XVI, 2. ubi v.

§. 5. *servitia repudiabat, cuius*] *Cuius* non modo plurimis codd., sed etiam Prisciani auctoritate XVII, 20, 156. p. 81. Ed. Kr. nititur; prope accedunt Leid. D. Bas. 3. 4. Guelf. 9. 10. in quibus est *cuius rei*, sed gravius interpolati sunt *quorum* tenentes, qui pauci sunt. Numeri autem mutati excusatio inde petenda, quod res aliqua indefinite cogitata nullo fere sententiae discrimine et plurali et singulari enunciari potest; quod igitur in disiunctis enunciationibus licet, id paullo liberius in eadem verborum complexione admissum est, cuius structurae, ubi a plurali numero ad singularem transitus fiebat, supra aliquot exempla ad c. XIX, 1.

iurationis fretus, simul alienum suis rationibus existumans, videri caussam civium cum servis fugitivis communicavisse.

LVII. Sed postquam in castra nuncius per-

attulimus. Magnopere eam licentiam indefinita *neutrius generis* natura adiuvari quivis facile sentit, cui rei h. l. accedit, quod *servitium* et *servitia* usu plane permiscue usurpantur, cf. Plaut. Curcul. II, 2, 71. Cic. in Verr. V, 4, 9. Tacit. Ann. XII, 17, in. Recte autem Priscianus l. l.: *singulare*, inquit, *ad rem retulit*, si sensum interpretari voluit, perperam, si ad grammaticam structurae rationem expediendam *rei* supplendum censuit, quod verisimilius est, quum addat: *i. e. cuius rei servorum.* Cum nostro loco conferri potest Liv. XLII, 8, 7. *placere Senatui, M.' Popillium Ligures restituere in libertatem, bonaque ut iis, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare.* Ita explicandus Plautus Bacch. IV, 4, 74. *quae imperavisti, imperatum bene bonis, factum illico est*, quem locum neque Gronov. Obss. III, 2. p. 340. Ed. Lips. neque Perizon. ad Sanct. Min. II, 9. p. 268. Ed. Bau. recte intellexerunt. Obiter tamen moneo, in vulgata mendosum videri *imperatum*, quo sententia absurda fit; quare recte Acidalium correxisse puto *imperatur.* Neque multum dissimiles sunt hi loci: Cic. Epp. ad Famm. XIII, 16. *si uti commendationibus vellet, per alios id eum videbam consequi posse*, et Liv. XXXVII, 54, 24. *Barbari, quo gaudent, reges habeant.* His quae ad hanc dicendi rationem defendendam attuli non spernenda accedit analogia *adverbiorum loci* ad substantiva relatorum, de quibus egimus ad c. V, 2. Quodsi reputaveris bene dici potuisse: *servitia repudiabat, unde initio haud parum auxilii sibi fore speraverat*, profecto non est, quod *cuius* non ferendum censeas.

simul] Hanc voculam, quam aliquot libri non habent, Cortius temere in suspicionem vocare studuit; eius vim in coniungendis enunciationibus illustravimus ad c. XIX, 2. unde cognoscas, eam h. l. abesse non posse. Idem Cortius *existumans*, quod quinque codd. ignorant, non probum censens, nodum in scirpo quaerit, ingenioque abutitur, *videri* statuens pro *videbatur* positum a *fretus* pendere. — De pronominis personalis ellipsi in constructione accusativi c. inf. egimus ad c. XXXI, 7. Adde Moebium ad Caes. B. G. I, 14, 1.

venit Romae coniurationem patefactam, de Lentulo, Cethego, ceteris, quos supra memoravi, supplicium sumptum, plerique, quos ad bellum spes rapinarum aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur; relicuos Catilina per montis asperos magnis itineri-

LVII. §. 1. *coniurationem patefactam*] Guelf. 7, 8, Vin. 2. et tres Wassii *coniuratione patefacta*, Cortio iudice haud male, quod nobis secus videtur; isto enim modo quod nuncii gravissimum erat, quoque solo audito omnes timore percelli debebant, in enunciatione secundaria delitescit, vique sua plane destituitur. — *Ceteris* sine copula habent Fabr. 1. 2. Inc. 2. Rem. 1. Heuss. Sen. 2. Franc. et tres Guelf. In Guelf. vero 6. est *et ceteris*, relicui tenent *ceterisque*, quod quum ante Cortium vulgatum esset Gerlachius restituit, cui facto neque codd. favent, neque loquendi usus, de quo diximus ad c. XV, 1. — Pro *abducit* multi codd. *adducit*, quae verba ubique fere permutantur, ut plurima cum *ab* et *ad* composita; vide, quos Cortius ad Catil. L, 4. laudat, Broukhusium ad Tibull. I, 2, 21. et Drakenb. ad Sil. VI, 394. coll. quae notavimus ad Iug. VIII, 2. Nostro tamen loco non dubium, quin *abducit* verum sit, quum fugae notio praevaleat. — *Perfugeret* omnes tenent Bass. Ac. Rem. 2. Inc. 1. Struv. Guelf. 1, 4. 5. 6, 10. 12. et Tur. 2.; *perfugerent* est in Fabr. 1. 2. Vin. 2. Inc. 2. Sen. 2. Guelf. 2. 3. 8. et Bern. 1., quod Gerlachius Cortio praeeunte in textum recepit. Sed praeterquam quod re ipsa et praegresso *abducit* intelligitur, rectius omnia ad solum ducem, quam simul ad copias referri, ex erroribus scribarum, qui in Guelf. 9. *perfugerat*, in Remens. 1. *profugerat* exararunt, patet pluralem numerum a Sallustio non profectum esse, sed librariorum interpolationi deberi. Bipontini et Langius ediderunt *profugeret*, Tellero quoque p. 207. haud improbatum et Dahlio adeo *ob concinnitatem!* commendatum; sed cur ferri non possit, praeter exiguam codd. fidem, intelligitur ex dictis ad c. LIV, 3. — Post *Galliam* plerique omnes fere codd. addunt *Transalpinam*, quod inde a Cortio paene omnes omiserunt, ridiculo eius argumento commoti, *Galliam* h. l. *Allobrogum terram* intelligi, quae non ad Transalpinam sed ad Cisalpinam pertineat. In quo dubites, utrum magis mireris Cortii errorem, an ceterorum credulitatem, Allobroges sibi persuadentium in Gallia Cisalpina habitare, qui in Transalpinae ea parte, cui Narbonensi nomen, degebant; cf. Plin. H. N. III, 3. sect. 5. T. I.

bus in agrum Pistoriensem abducit, eo consilio, uti per tramites occulte perfugeret in Galliam. At 2 Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno praesidebat, ex difficultate rerum eadem illa existumans, quae supra diximus, Catilinam agi-

p. 556. Ed. Franz.. Quod igitur Fabr. 2. et unus Rivii praestant *Cisalpinam*, ex illorum mente unice verum, falsissimum est. Fidem tamen ea varietas facit codici Erl., qui neutrum habet. Haud dubie enim et *Transalpina* et *Cisalpina* librariis debetur, qui, quum duas Gallias esse scirent, utra intelligeretur accuratius definiendum putarunt. Sed Allobroges intelligi certum est, a quibus potissimum Catilina, quia sciebat male pacatos Romanisque infestos esse, auxilium sperabat. Qui quominus latiore *Galliae* nomine significentur, nihil plane est quod obstet. Legatorum autem animus a coniuratione adiuvanda alienatus gentem certe, ne Catilinae faveret, non commoverat. Quocirca videat Langius, ne parum recte disputata sint, quibus hunc locum illustravit: „Cort. *Transalpinam* omisit, quia Catilinae nihil negotii fuerit in Gallia Transalpina, sed in Cisalpina apud Allobroges, quibuscum arma consociare volebat. Sed vulgata retinenda, quum vicissim dicere possis, Catilinae nihil negotii fuisse in Gallia Cisalpina, post ea, quae de Allobrogum legatis Romae acta essent." Gerlachii et Herzogii defensio *Transalp.* vocis eo nititur, quod ipsorum sententia *Gallia* nude posita non nisi de *Cisalpina*, Italiae proxima, intelligi possit. Sed quae res ita cogat, non intelligo, et ex Catilinae consiliis superioribus clare patet, eum in ulteriore Gallia bellum facere voluisse.

§. 2. *praesidebat*] Eodem modo locutus est Curt. IV, 5, 9. *Ille Ciliciam Socrati tradiderat, Philota regioni circa Tyrum iusso praesidere.* Explicatius, sed eodem sensu, dixit Livius XLI, 12, 1. *Tib. Claudius Proconsul, qui praetor priore anno fuerat, cum praesidio legionis unius Pisis praeerat.* Solam tuendi defendendique potestatem habet apud Ciceronem Phil. V, 13, 37 extr. *Gallia quae semper praesidet atque praesedit huic imperio merito laudetur.* Liv. XXII, 11, 9. *ex hoc urbano exercitu alii, ut urbi praesiderent, relicti,* quae significatio verbi propria esse videtur, si vera est Varronis ratio, de L. L. IV, 16. prodita: *praesidium est dictum, quia extra castra praesidebant in loco aliquo, quo tutior esset regio.* Inde profecta est ea potestas, ut sit *tutandi caussa*

3 tare. Igitur ubi iter eius ex perfugis cognovit, castra propere movit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, qua illi descensus erat in Galliam

rei praeesse, aut simpliciter *praeesse*, quo sensu etiam cum accusativo construitur, cf. Ernestium ad Tacit. Ann. III, 39, in. *P. Velleius proximum exercitum praesidebat*, et Lipsium ad XII, 29, med. scripsit *P. Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat.* Paullo aliter Caes. B. C. I, 85, 8. *urbanis praesidere rebus* dixit pro *moderari res urbanas.* Tac. Ann. III, 33, med. *praesedisse feminam exercitio cohortium.*

ex difficultate] I. e. *propter diff.*; *ex* enim caussam significat, unde aliquid proficiscatur; v. ad c. XII, 2. XXXV, 2. Caes. B. G. I, 14, 5. *quo gravius homines ex commutatione rerum doleant.* Liv. II, 52, 2. *ex copia lascivire rursus animi.* — Verba *quae supra diximus* levissimis vel nullis potius rationibus a Grutero et Cortio in suspicionem vocata, et a Bipontt. et Müllero fidenter deleta, postliminio reduximus. Nam praeterquam quod codd. omnibus sustentantur, ad sententiae perspicuitatem necessaria sunt, recteque Langius monuit, si absint, neque intelligi, quo *eadem illa* pertineant, et *illa* perperam positum videri. Verborum sensus autem hic est: de consiliis Catilinae ex rer. diff. *recte iudicans*, i. e. id quod revera facturus erat, ut modo diximus, certâ de rebus eius asperis coniecturâ assecutus.

§. 3. *castra movit*] Perfectum omnes omnino tenent codd. praeter unum Guelf. 5., ex quo Cortius *movet* textui intulit; quod quamquam ferri potest, ut docuimus ad c. XX, 1., tamen cum Gerlachio putavimus non temere a codicum auctoritate esse recedendum. Eadem de caussa statim post verba restituimus *in Galliam properanti*, quae quamquam ne in uno quidem codice absunt, tamen a Cortio, futilissimis rationibus obtemperante, uncinis inclusa, atque a Bipontt. eiecta sunt. Scite autem monuit Herzogius, *properanti* prorsus necessarium esse, ad prudens Metelli consilium significandum. Nam quum Catilina haud dubie *pluribus locis* descendere posset, hostibus non instantibus, tunc undique circumventus properansque evadere *brevissimam* viam elegit, quod sentiens Metellus illo ipso loco ei obstitit. — *Consedit* i. e. castra posuit; Caes. B. G. I, 21. I, 49. — *Qua* abiecta grammatica rectione adverbii naturam induisse notissimum est; v. Cort. ad h. l. Gronov. ad Liv. I, 23, 5. Drakenb. ad V. 37, 7. Bremius ad Nep. Milt. III, 1. Moebius ad Caes. B. G. I, 6.

properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, 4
utpote qui magno exercitu locis aequioribus expeditus in fuga sequeretur. Sed Catilina postquam 5

§. 4. *neque tamen*]. Haec Langius ita explicat, ut *tamen* aut otiosum esse dicat, aut ad *quamquam* pertinere, quod in antegressa sententia lateat, quae posterior ratio sola vera est. Frequenter enim *tamen* adiuncta *neque* particula transitioni inservit, si prior sententia ita comparata est, ut concedendi particula suppressa sit, cf. Catil. XIX, 2. XXIV, 2. XXVI, 2. LXI, 7. Iug. XX, 6. Nep. Alcib. c. 8, 1. Thrasyb. c. 2, 4. Con. c. 5, 2. Datam. c. 5, 5. — Quod Gerlachius ad verba *magno exercitu* praepositionem *cum* supplendam censet, contra dicendi usum est. Nam in iis dictionibus, quae ad rem militarem pertinent, ablativus suapte vi a verbo pendet, ubi nostra ratio vel *cum* vel *ab* aut *per* praepositiones postulat; cuius rei non alia caussa est, quam quod apud Romanos imperator militibus non ut hominibus, quibuscum ipsi quaedam esset coniunctio et societas, sed ut rebus vel instrumentis utebatur. Parum accurate igitur Zumptius Gramm. Lat. §. 74, 11. not. 2. p. 363. hunc ablativi usum, qui latius patet, ad sola *itineris* vocabula refert, neque Moebius ad Caes. B. G. II, 7. rem assecutus videtur, ablativos esse putans. Cf. Sall. Iug. XXXVIII, 4. *Iugurtha multitudine Numidarum Auli castra circumvenit.* LVII, 2. *Metellus cuncta moenia exercitu circumvenit.* XLVI, 5. *Metellus intento atque infesto exercitu in Numidiam procedit.* Tacit. Ann. II, 25, init. *maioribus copiis Marsos irrumpit.* III, 41, init. *Turonii legionario milite oppressi.* Liv. XXI, 52, 10. *Romani multitudine effusa pulsi.* Caes. B. G. I, 8, 1. *Caesar ea legione quam secum habebat — murum fossamque perducit*, ubi vera structurae caussa Herzogium non fugit.

expeditus in fuga]. *Expeditus* prima manu fuit in Fabr. 1. et pro varia lectione exstat in Fabr. 2.; reliqui omnes habent *expeditos*, quod etiam in Prisciani codd. XVIII, 25, 263. p. 240. Ed. Kr. legitur. *In fuga* praeter Prisc. codd. l. l., etiam praestantiores libri, velut Bas. 1. Fabr. 1. 2. Leid. L. Guelf. 5. multique alii tenent; reliqui *in fugam*. Vulgatam *expeditos in fugam* primus sensit Cortius ferri non posse, sive cum Wassio *expeditos* ad antecedentia trahas, quo sententia inepta exsistit, sive cum sequentibus coniungas, quod Dahlius multis defendit, interpretatus: in fuga festinantes, seu ad fugam paratos. Sed facilitatis celeritatisque notio, quam recte vidit in vocabulo *expeditus* inesse, obstat, quo-

videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in urbe res advorsas, neque fugae neque praesidi ullam spem, optumum factum ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quam pri-

minus haec ad Catilinam referri possint, quum pateat Sallustium caussam afferre velle, cur *Antonius* non procul abfuerit, *quippe qui expeditus esset locis aequioribus*, quum Catilina contra asperis montium tramitibus nonnisi lentius cum agmine procedere posset. Quodsi certum est, *expeditus* veram esse scripturam, liquet etiam *in fuga* scribi oportere, quum nude *in fugam sequi* nullo modo dici possit. At obiicit Dahlius cum Tellero, *in fuga sequi* pro *fugientes sequi* durissime dictum esse; vere, si haec verba grammatici obiecti loco cum *sequi* coniunges. Sed rectissime Cortius monuit *sequi* h. l. absolute positum esse, ut Iug. XCI, 4., *in fuga* autem vim habere integrae enunciationis, *quum fuga esset* sc. *hostium*, de quo usu *in* particulae ablativo iunctae diximus ad c. II, 10. Quodsi locum ita explicaveris, non est quod cum Müllero Froebelii coniecturam *m. ex. l. aeq. expedito*, *in fuga seq.* sequaris, sensu quidem bonam, sed magis quam opus est a codicum auctoritate recedentem. Sed nullius plane pretii est, quod Langius coniecit *impeditos in fuga*, sententiam non magis assecutus, quam Kunhardtus, qui scripturam a Cortio, Gerlachio nobisque receptam amplexus *aequioribus* referri censet ad locos *a Metello occupatos*. Quod relicuum est, monemus nos colon post *aberat* in comma mutasse, iis rationibus ducti, quas exposuimus ad c. XLVIII, 2.

§. 5. *videt*] Guelf. 5. *vidit*, ex interpolatione. Praesens cum *postquam* iunctum defendimus ad c. XL, 3. Adde Iug. LXXIX, 7. LXXX, 1. — *Optumum factum* est in Ac. Guelf. 5. 9. et 10.; relicui *opt. factu* exhibent, quod cur minus placeat diximus ad c. XXXII, 2.

LVIII. §. 1. *verba virtutem non addere*] Multi codd. post *verba* addunt *viris*, quod tamen in quattuordecim Cortii, septem Wassii omnibusque Pariss. et Leidd. non comparet, ac recte ab editoribus eiectum est. Nuper Langius quidem vocabuli patrocinium suscepit, sed sine successu. Vult enim sensum esse: *scio orationem fortes viros non facere fortiores, neque ex ig. str.* . . . etc., quasi vero fortes adhortatione egeant ad virtutem. Quis autem quos fortes iam cognoverit fortiores etiam facere studeat, nisi qui inepta moliatur? Accedit, quod Sallustius, si

mum confligere. Itaque concione advocata, huius- 6
cemodi orationem habuit.

LVIII. Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum,

tripartitam voluisset facere orationem, ita ut gradatio, quod Langio videtur, inesset, scribere debuisset *neque v. v. a., neque . . . . neque* etc. Vera autem eodemque simplicissima loci ratio haec est, ut generalis sententia, *qui virtutem non habeant, iis non posse verbis addi*, sive *verborum omnino nullam vim esse ad virtutem excitandam*, oratorium in modum explicatius per partes illustretur; quod quum scribae non assecuti essent ac potius oppositionem *fortis* atque *ignavi* requiri putarent, nihil proclivius erat quam *viris* inserere, praesertim quum *addere* absolute positum non concoquerent, quam structuram Gronovius multis Livii exemplis ad eund. II, 2, 2. illustravit. Si vero *viris* in suis exemplaribus invenissent, nullo pacto intelligitur, cur vocem eiecerint. Tenendum autem, sententias non esse adversativas sive contrarias, ut Herzogio visum, sed copulativas; quippe prius *neque* non respondet posteriori, sed pro *et non* positum sententiam annectit praegressae, quo fit, ut etiam alterum *neque* negativam sententiam tantummodo adiungat ad priorem. Eius structurae ratio patebit ex annotatis ad c. LII, 6., ubi in negativa sententia bimembri pro *neque — neque* saepe *non — neque* poni docuimus; cf. Cat. II, 3. *quodsi regum virtus in pace ita uti in bello valeret, aequabilius sese res humanae haberent, neque aliud alio ferri, neque mutari omnia cerneres.* XI, 3. *avaritia semper infinita, insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur.* LVIII, 10. *eadem illa advorsa fient, neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint.* Iug. XXIV, 3. *armis obsessus teneor, neque mihi Micipsae patris beneficia, neque vostra decreta auxiliantur.* Perperam igitur Herzogius *neque — neque* sibi respondere censens, prius pro *ac neque* positum statuit, vernacula interpretatus *und ebensowenig* sive *so wie umgekehrt nicht.* Quodsi isto modo sententiae cohaererent, necessario scribendum fuisset: verba *neque* viris virtutem addere, *neque* ex ignavo strenuum *aut* fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri; cf. c. IV, 1. Quod autem Herzogius Catilinam sibi ipsum contradicere ait, si verba ad virtutem excitandam nihil valere dicat, et tamen suos ad audiendam orationem advocet, id nihili est. Nam Catilina ipse hoc obiici posse sentiens, §. 3. *sed ego vos*, inquit,

neque fortem ex timido exercitum oratione impera-
2 toris fieri. Quanta cuiusque animo audacia natura
aut moribus inest, tanta in bello patere solet; quem
neque gloria neque pericula excitant, nequicquam
3 hortere; timor animi auribus officit. Sed ego vos
quo pauca monerem advocavi, simul uti caussam

quo pauca monerem advocavi, ad q. l. Herzogius recte, sed ante dictorum oblitus, annotavit: „per *occupationem*, ne ex modo dictis tota concio frustranea videatur."

§. 2. *quanta animo audacia inest*] *Audaciam* h. l. bono sensu dici pro virtute interpretes dudum notarunt; cf. c. IX, 3. *audacia in bello rempubl. curabant*. LI, 17. *maiores nostri neque consili neque audaciae umquam eguere*. — *Inesse* verbum illustravimus ad c. XVII, 2. — *Moribus* ubi *naturae* opponuntur significatur id, cui vel institutione vel usu assuescimus. — Pro *hortere*, Guelf. 1. 6. 8. 9. Acad. Incert. 2. Franc. et Bas. 4. *hortari* tenent, quod in sententia cum dubitatione et ironia prolata nullo modo ferri potest, etiamsi indicativi forma in *re* desinens minus insolita esset. Coniunctivi isto modo terminati multa exempla congessit Car. Beierus ad Cic. Off. I, 1, 2. et ad III, 33, 121.

timor animi auribus officit] Bergsträsserus in Praef. Hoekii interpretationi vernaculae praefixa p. 41. *animi auribus* coniungendum censet, quod propter antegressum *hortere* placere possit, sed nihili est, quum hac metaphora veteres, ut vel spretas vel acceptas admonitiones *animi auribus* tribuerent, nunquam, quantum scio, usi sint. Contra *timor animi* habetur Iug. LVII, 6., omninoque tenendum, quod Cortius scite ad Cat. II, 3. monuit, Latinos quodam perspicuitatis sensu ductos *animi* iis vocabulis saepe addere, quibus res significentur, quae animum sedem habeant; velut l. l. et c. LIII, 1. *virtus animi*, Iug. VII, 7. *munificentia animi*. Cic. Brut. 34, 129. Epp. ad Famm. IX, 16, extr. v. Gernhard. ad Lael. c. 21, 77. — *Auribus officit* Kunhardtus optime sic interpretatur: impedit, quominus vel audiantur, *vel vim persuadendi habeant* hortamina. Cf. Fragm. Histt. I. n. 24. *quasi formidine attonitus neque animo, neque auribus competere*. A vera autem sententia aberravit Langius, haec annotans: „*internus* timor impedit, quominus adhortationes *audiat*."

§. 3-4. *simul uti caussam mei consili aperirem*] *Simul* co-

mei consili aperirem. Scitis equidem, milites, so- 4
cordia atque ignavia Lentuli quantam ipsi cladem nobisque attulerit, quoque modo, dum ex urbe praesidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim.
Nunc vero quo in loco res nostrae sint, iuxta me- 5
cum omnes intellegitis. Exercitus hostium duo, 6

pulandi potestate positum illustravimus. ad c. XIX, 2. — *Mei* cum Gerlachio revocavimus; Cortius expulerat, quum vidisset alios codd. ante *consili*, alios post id vocabulum habere; sed illorum auctoritas potior videtur, ac verisimilius est nonnullos negligentia lapsos locum pronominis mutasse, quam omnes voculam quae non adesset orationi inseruisse. Ceterum quam Cortius h. l. sibi deprehendisse visus est elegantiam, *caussam consili* significare censens *consilium ipsum*, *et quod ad id impulerit*, mihi non probatur, qui eiusmodi elegantiis non delecter, neque temere a propria eademque simplicissima verborum potestate recedendum putem. — *Scitis equidem*, v. ad c. LI, 20. — *Socordia* cur scripsimus, non *secord.*, declaravimus ad c. IV, 1. De Lentuli segnitie v. quae ad c. XVII, 3. diximus, coll. Aug. Matthia ad Cic. or. in Catil. III, 3, 6. qui etiam Dionis de eo iudicium XXXVII, 32. ὁ Λέντουλος ἥκιστα δραστήριος ἦν ascripsit.

quantam ipsi cladem nobisque] Vulgaris horum verborum ordo est: *quant. i p s i n o b i s q u e clad.*; quem nos Cortio et Gerlachio praeeuntibus sumus secuti in Guelf. 2. et Bas. 2. exstat, multumque praestat vulgato. Nam ita demum pronomina vim sibi debitam accipiunt, si minoris momenti vocabulum iis interponitur, quia sensus est *et ipsi*, *et nobis*; verborum autem recte collocandorum artem in eo etiam cerni, ut ea vocabula, quae nullam vim habent, gravioribus apte interserantur, de pronominibus personalibus iam monuimus ad c. I, 1. Cortius haud male, quamquam rationis ignarus, comparavit c. LII, 29. *ubi socordiae t e atque ignaviae tradideris*, et XXXIII, 3. *plebes aut dominandi studio p e r m o t a*, *aut superbia magistratuum*. Caes. B. C. I, 23, 3. *omnes a contumeliis m i l i t u m convicüsque prohibet*. In Commentariis tamen p. 151. Gerlachius vulgatum ordinem, in textu improbatum, restituendum censet, quippe quem plurimi codd. teneant. — *Quoque* i. e. *et quo*, v. ad c. XXIII, 4.

§. 5. *nunc vero*] Cortius *vero*, nihil monito lectore, omisit;

unus ab urbe, alter a Gallia obstant; diutius in his locis esse, si maxume animus ferat, frumenti at-
7 que aliarum rerum egestas prohibet, quocunque
8 ire placet, ferro iter aperiundum est. Quapropter vos moneo, uti forti atque parato animo sitis, et

sed quum plerique codd. Gerlachii, omnesque Leidd. tenent, oppositioque in tali transitu aptissima sit, particulam non omittendam duximus. — *Quo in loco;* permulti libri, neque tamen optimae notae, *in* praepos. ignorant, quam pedestris orationis scriptores haud raro addere solent, ubi *locus* condicionem et statum significat, quod idem in vocibus *tempus*, *aetas*, aliis fieri observavimus ad c. XLVIII, 5. cf. Caes. B. G. II, 26, 5. *quum quo in loco res esset cognovissent.* Drakenborch. ad Liv. XXXVII, 14, 5. *qui id alteri suaderet*, *quod ipse*, *si in eodem loco esset*, *facturus fuerit.* Eund. ad VII, 25, 7. *in ea enim loco res sunt nostrae*, ubi laudat Ter. Pherm. II, 4, 6. et III, 1, 9. — *Iuxta* cum praepositione coniunctum eodem modo habes apud Plaut. Aulul. IV, 7, 1. Pseud. IV, 7, 67. Trin. I, 2, 160. Poenul. Prol. 47. quos locos Cortius attulit; cf. ad II, 9. — *Vestris* in Guelf. 12. et Ven. 1. abest, in Guelf. 1. autem et Med. 6. ante *dextris* legitur, quam ob caussam Cortius delevit. Sed recte vidit Gerlachius vim sententiae haud paullo pronomine augeri, quum Catilina hoc agat, ut militibus persuadeat, *in ipsis* salutem esse, non aliunde sperandam.

§. 9. *omnia nobis tuta erant*] *Nobis* Bipp., *erunt* Cortius eiecerunt, utrique levissimis caussis permoti, codicibus non suffragantibus; nam quod pronomen in Sen. 1. deest, in Guelf. 6. autem ante *omnia*, et in 12. post *erunt* legitur, negligentiae potius scribarum, quam interpolationis indicium est. Accedit, quod ad fiduciam militibus faciendam valde aptum est pronomen orationi additum. — *Commeatus abunde* a verbo *erunt* pendet; haud raro enim *commeatus* plurali numero ponitur, velut Iug. XXVIII, 7. *paratis commeatibus.* Iustin. XVIII, 7, 6. Praeterea notandum, *esse* verbi praedicatum non adiectivum sed adverbium haberi; cf. c. XXI, 1. *quibus mala abunde omnia erant.* Iug. LXXXVII, 4. *Romanos remoto metu laxius licentiusque futuros.* ib. XCIV, 1. *uti prospectus nisusque per saxa facilius foret.* Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 106. *recte semper erunt res.* id. ad II, 3, 162. *recte est igitur (aeger) surgetque?* Tacit. Ann. III, 28, in. *teterrima quaeque impune fuere.* Aug. Matthias ad

quum proelium inibitis memineritis, vos divitias, decus, gloriam, praeterea libertatem atque patriam in dextris vostris portare. Si vincimus, omnia nobis 9 tuta erunt, commeatus abunde, coloniae atque municipia patebunt; sin metu cesserimus, eadem illa 10

Cic. p. Rosc. Amer. c. 5, 11. *omnes hunc quaestionem haud remissius sperant futuram.* Ex eodem genere est *adversus aliquem esse*, quod Bremius ad Nep. Hamilc. II, 2. recte contra Gronovium ad Iustin. XXII, 6, 2. defendit. Ad hunc autem *esse* verbi cum adverbio iuncti usum parum facit vaga Gerlachii observatio, adverbia saepius apud *Sallustium* loco adiectivorum poni; neque Zumptii praeceptum, Gramm. Lat. §. 69, 2. p. 295., *esse* cum adverbio coniungi posse, si significet *se habere* vel *comparatum esse*, ex omni parte verum videtur. — *Coloniae atque municipia.* Coloniae erant vel Romanae, quae ius Quiritium haberent, i. e. ius commercii, testamenti, patriae potestatis, mancipi, nexus, vel Latinae, quae iure Latii uterentur, multis nominibus quam illud circumscriptiore, v. intprr. ad Suet. Caes. c. VIII. Civitatis autem institutis, ad Romanorum exemplum conformatis, non multum erant diversae. Municipia erant oppida, non a Romanis, colonis deductis, condita, sed quae civitate donata suis legibus suoque iure uterentur, interdum tamen etiam Romanorum ius sequerentur. Cf. Herzog. ad Caes. B. G. VIII, 50. et Hopfensackii libellum de Romanorum Municipp. et Colonn. Duisb. 1825.

§. 10. *sin metu*] Omnes fere codd. in *si* particula conspirant; *sin* tantummodo in Leid. B. Med. 8. Vat. 3. 5. 6. et quantum coniectura assequi licet, in Teg. Her. et nonnullis Wassii exstat. Nihilominus id recipiendum duximus, loquendi usu ita iubente; quum enim posterior enunciatio negans prorsus tollat priorem aientem, neque condicio prioris membri repetatur, *sin* necessario ponendum est; cf. Ramshorn, Gramm. Lat. § 190. I. not. 3. p. 589. et quae diximus ad c. LI, 24. Gerlachius maiorem codicum numerum sequi maluit. Rectius idem *fient* restituit, spreta codicis Fabr. 1. et Teg. scriptura *fiunt*, quod a Cortio receptum posteriores propagarunt, ex quibus Müllerus, qui praesens ex more Sallustii esse dicit, videat, ne parum consulte iudicaverit. Futurum enim exactum a nemine, nisi qui recte cogitandi leges vel ignoret vel contemnat, cum praesenti conciliari posse diximus ad c. LI, 26. locum pariter a Cortio corruptum.

adversa fient, neque locus neque amicus quisquam
11 teget, quem arma non texerint. Praeterea, milites, non eadem nobis et illis necessitudo impendet; nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus, illis supervacaneum est pugnare pro potentia pau-
12 corum. Quo audacius aggredimini, memores pristi-

§. 11-12. *non eadem nobis et illis necessitudo impendet*] Non viderunt intpp. zeugma quodammodo hic haberi, quum *impendet* non tam ad Catilinae adversarios, quam ad socios eius pertineat; nam sensus planior hic est: quae *nobis impendet* necessitudo, *illis nulla est*. Haud dissimilis est locus c. LI, 22. ubi v. — *Illis supervacaneum est*, i. e. illi non modo tuti sunt, omniumque rerum, quibus nos egemus, copiam habent, sed haec adeo illis superant, ut etiam pro aliis pugnare possint. Aliter Dahlius: „illis nihil necessitatis, neque utilitatis est, pro p. p. pugnare, atque eo facilius a nobis superari possunt.“ Sed huic explicationi tum vis vocis *supervac.*, tum sequentia verba obstare videntur. — Multi codd. *pugnare* post *paucorum* habent, quo vis huius verbi valde imminui videtur. *Paucorum potentiam* cum invidia dici, monitum est ad c. XXXVIII, 1. — Pro *aggredimini* maior codd. pars habet *aggrediamini*, quos Gerlachius secutus est. Sed imperativus vehementi acrique Catilinae orationi magis convenit, quod Cortius quoque sensit, comparans c. XX, 16. Iug. X, 8. XIV, 25. XXIV, 10. LXXXV, 47. Abruptum vero dicendi genus, quo Gerlachius Commentt. p. 152. imperativum defendi posse censebat, equidem video nullum.

§. 13. *licuit vobis*] Ita scripsimus ex Leidd. B. C. D. E. G. K. Bas. 2. 3. Bern. 3. 4. et pluribus Gruteri; in reliquis est *nobis*, quod quominus reiicerem neque maior codd. numerus, neque Cortii iudicium prohibuit, qui aliter statuentes imperitos vocat, et verae elegantiae Sallustii ignaros, quaerentis, ubicumque possit, personarum mutationem, Ciceronis etiam exemplo de Off. II, 16, 56. commendatam. Ab vero etiam aberravit Dahlius, *nobis* eo defendens, quod *c. s. t. in exilio aetatem agere* ad omnes pertineat, ut Catilina se iis debeat annumerare, *alienas* vero *opes exsp.* quoniam nonnulli tantum dicantur, auctorem recte secunda uti persona. Sed si quis reputet, Catilinam, ut suos odio impleat, non tam de sua, quam de illorum potius condicione dicere debere, et revera dicere, *potuistis* — *decrevistis* — *veltis*, ei vulgata non satisfaciet, praesertim quum

nae virtutis! Licuit vobis cum summa turpitudine 13
in exilio aetatem agere, potuistis nonnulli Romae,
amissis bonis, alienas opes exspectare; quia illa 14
foeda atque intoleranda viris videbantur, haec se-
qui decrevistis. Si haec relinquere voltis, audacia 15
opus est; nemo nisi victor pace bellum mutavit.

sequatur *quia illa foeda* sc. vobis *videbantur*, *haec sequi decrevistis*, unde clarissime patet, in utraque sententia secundam personam haberi. Ceterum Herzogius bene monuit hanc enunciationem et sequentem condicionalis sententiae vim habere, in hunc fere modum instituendae: *licuisset* vobis turpiter in exilio aetatem agere, *potuissetis* nonnulli alienas opes exspectare, *nisi* illa foeda atque intoleranda viris *visa essent; eo* haec sequi decrevistis. Indicativus igitur potius a sensu quam a grammatica enunciationum forma pendet. — Pro *aetatem agere* decem codd. *vitam agere*, ex interpretatione, ut supra c. XXXVII, 6.

§. 14. *quia illa* etc.] Guelf. 7. *sed quia*; sed ellipsis particulae adversativae non sollicitanda, sententiis ἀσυνδέτως maiore quadam vi se excipientibus; cf. ad c. XXXV, 2. LII, 6. *non agitur de vectigalibus, neque de sociorum iniuriis; libertas et anima nostra in dubio est*, ib. §. 29. *non votis auxilia deorum parantur; vigilando, agendo prospera omnia cedunt*. Iug. X, 4. *amicos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio et fide pariuntur*. XXXI, 24. *non peculatus aerari factus est; — hosti acerrumo prodita Senati auctoritas*. LXXXV, 43. *pessumae artes illis nihil officiunt; reipublicae innoxiae cladi sunt*. Cf. Goerenz. ad Cic. de Legg. III, 15, 34. ubi laudat Oudend. ad Cic. de Invent. I, 41. p. 646. Vide etiam Drakenb. ad I, 25, 8. Gronov. ad XXII, 25, 7. et Hertel. ad Taciti Agric. c. 37, extr. — *Haec sequi decrev.* i. e. haec appetenda esse duxistis, v. Bremius ad Nep. Pelop. II, 1. *Athenas se contulerunt, non quo sequerentur otium, sed ut* etc. Noster Cat. XXXV, 4. *satis honestas spes sum secutus*. LII, 22. *laudamus divitias, sequimur inertiam*.

§. 15. *si haec relinquere*] Vim loci plane non assecuti sunt, qui cum Cortio *haec* omittunt, cui anso non modo libri omnes, sed sensus obstat. Quis enim non videt, eleganti aeque ac gravi gradatione Catilinam hoc dicere: ut *illa* foeda effugeretis, *haec* (arma et res belli asperas) secuti estis; sed ut *his* quoque, per se neutri-

16 Nam in fuga salutem sperare, quum arma, quis
corpus tegitur, ab hostibus avorteris, ea vero de-
17 mentia est. Semper in proelio maxumum est pe-
riculum, qui maxume timent; audacia pro muro
18 habetur. Quum vos considero, milites, et quum
facta vostra aestumo, magna me spes victoriae te-
19 net. Animus, aetas, virtus vostra me hortantur,
praeterea necessitudo, quae etiam timidos fortis

quam exoptatis, sed sine quibus melior condicio parari non possit, liberemini, audacia opus est. Telleras igitur mirum quantum a vero aberravit, qui *haec* omisso, supplet *illa foeda atque intoleranda*, quod propter antegressum *haec* nullo modo fieri potest. — Deinceps post *nemo* supplenda est *enim* particula, de quo v. ad c. XVII, 7. et LI, 2.

§. 16-17. *quis corpus*] Codd. fere omnes tenent *quibus*, praeter Rivii et Merseb., qui antiquiorem pronominis formam habent. — Statim post pro *ea vero* Guelf. 5. exhibet *ea vera*, quod languet prae vulgata. *Vero* graviter affirmandi potestate positum illustravimus ad c. XXXVII, 4. — *Semper in proelio maxumum est periculum* Cortium et Gerlachium secuti scripsimus; vulgo *iis* post *proelio* additur, sed Sallustium pronomen non scripsisse inde patet, quod pro *iis* multi codd. tenent *his*, alii *illis*, alii *his* post *periculum*; vera autem auctoris manus servata exstat in Bas. 1. Sen. 1. Fabr. 1. 2. Ecc. et Guelf. 2. qui nihil eiusmodi ab interpolatoribus habent. De demonstrativo pronomine, non eodem, quo relativum positum est, sed alio casu supplendo, diximus ad c. XIII, 2. et XXXVII, 3. Addidit Cortius Liv. XXIII, 15, 4. *praemia atque honores, qui remanerent ac militare secum voluissent, proposuit*, ad quem locum Drakenborch. multa Livii exempla et aliorum scriptorum interpp. laudavit. Eandem rem tetigit etiam Bremius ad Nep. Themist. IX, 1. et ad Dion. VIII, 4. — *Habetur* non est *putatur*, sed *est* vel *possidetur*, ut diximus ad c. I, 4.

§. 18. *aestumo*] Octo codd. apud Cortium *existumo*, quod cur h. l. ferri nequeat exposuimus ad c. VIII, 2. coll. II, 8. — *Me spes plurimi* tenentur codd.; in Guelf. 7. 8. et Bas. est *sp. v. me tenet*, qui verborum ordo deterior est vulgato, nam pronomen rectius mediae orationi interponitur; v. supra ad §. 4. et ad I, 1. Imme-

facit. Nam multitudo hostium ne circumvenire 20
queat, prohibent angustiae loci. Quodsi virtuti 21
vostrae fortuna inviderit, cavete inulti animam amittatis, neu capti potius sicuti pecora trucidemini, quam virorum more pugnantes cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis.

LIX. Haec ubi dixit, paullulum commoratus signa canere iubet, atque instructos ordines in lo-

rito autem Cortius cum Rem. 2. *me* deletum cupit, quo oratio sine perspicuitatis detrimento carere non potest.

§. 19-21. *me hortantur*] *Me* Cortius unius Struv. auctoritate abegit; sed sententia id efflagitat, quum his verbis antegressa exaggerentur, quorum haec vis erat, ut Catilina *se ipsum* optima quaeque sperare ostenderet. Igitur Dahlius, qui pronom. non agnoscit, male *vos* supplendum censet, graviter lapsus, quod ex c. XX, 15. huic sententiae praesidium quaerit. — *Necessitudo* explicatum ad c. XVII, 2. *Angustiae loci* omnes habent libri, praeter Guelf. 3. in quo *loci* abest, Cortio probante. Sed abiiciendi ne minima quidem caussa est. Cur Gerlachius vero *loci* cum *eximia elegantia* dictum putet, equidem non assequor. — Pro *cavete inulti an. am.* vulgo editur *cavete, ne in. an. am.*; sed *ne* particula in Comm. Naz. Palat. 5. Bas. 1. Guelf. 2. 4. et Leidd. A. B. C. D. L. N. abest, praeterea in nonnullis ante *animam*, in aliis ante *amittatis* legitur, unde recte colligitur, eam librariorum industriae deberi. Non male Herzoglus observat, particulam tum tantum omitti posse, ubi *res* quam caveri velimus magis efferatur; ubi vero *cavendi* notio sive cautela ipsa praevaleat, *ne* non recte abesse, coll. Caes. B. G. VII, 2. — De *neu* vocula diximus ad c. XXXIV, 2.

LIX. §. 1. *signa canere*] *Canere* in hac re pro *cani* dictum putant, velut Schellerus in Lex. ampl. p. 1443. et p. 10199., recte, si eo sensum ex nostra dicendi ratione explicare volunt, perperam, si grammatice activum pro passivo positum autumant. Nam structurae insolentia in eo potius versatur, quod Romani brevitatis caussa, cui in dictionibus militaribus maxime studebant, tubicines, canendi auctores, non curantes, signum ipsum, quod canendo dabatur, pro primaria re haberent, quae per se sonum ederet. Eo

cum aequum deducit; deinde, remotis omnium equis, quo militibus exaequato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco atque

factum, ut in ista structura *canere* intransitivam, quam dicunt, potestatem acceperit, quod clarissime patet ex iis locis, ubi verbum non a *iubere* pendet, velut Liv. I, 1, 7. *priusquam signa canerent.* XXVII, 47, 5. *semel in praetoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse.* XXIV, 15, 1. *ubi signa coeperunt canere.* Caes. B. C. III, 92, 4. Quae exempla docent, non eam esse constructionis rationem, ut, ubi verba a *iubeo* pendeant, accusativus subiecti supplendus sit, *signa* vero obiecti locum, a verbo *canere* apti, teneat, sed legitimam obtinere accusativi c. inf. constructionem, quippe in qua *signa* accusativus *subiecti* sit. Aliter Herzogio visum, qui *signa*, *signum*, *classicum* ubique pro obiecto habet, verbum ab omissa tubicinis persona aptum esse censens, quod ei non possumus concedere, tum ob caussas supra expositas, tum quia Latini, ubi *signa* ad indefinitam eius qui sonitum excitabat personam referre volebant, infinitivo passivi, non activi utebantur; Caes. B. C. III, 82, 1. *classicum apud eum cani iubet.* Quae constructio ut institui nequit, quin de persona cogitetur, ita patet diversam esse ab infinitivo activi. Praeterea Romani interdum etiam plane nostro modo locuti sunt, ut Liv. XXIV, 46, 6. *cornicines dispositos canere iubent.* Noster Fragm. Historr. I, n. 38. *iussu Metelli cornicines occinuerunt.* Iug. XCIX, 1. *Marius iubet tubicines simul omnis signa canere.*

deinde] Vulgo *dein*, quod si variae lectiones recte enotatae sunt, tantummodo in uno Rivii, Bas. 1. et Tur. 1. legitur. Eos Gerlachius secutus sibi non constitit, qui c. XL, 6. et XLV, 4. *deinde* propter maiorem codicum numerum ediderit.

omnium equis] In Fabr. 1. Guelf. 5. Leid. A. uno Wassii et Tur. 1. est *omnibus equis*, quod Cortius perperam significantius dictum putat. Necesse est enim, hoc tantummodo ad pugnantium personas referri, non de equis in universum dici, quod quum re ipsa patet, tum eo, quod Catilina *ipse pedes* ceteris opponitur. Quare etiam oppositionis respectu nostri loci similis est Caes. B. G. I, 25, 1. *Caesar primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo, spem fugae tolleret, proelium commisit.* — *Pedes* Gerlachius poetice dictum putat, explicans *pedibus incedens*, quod Herzogio merito nimis subtile videtur. Neque tamen probamus, quod hic *pedes* adiectivi vel participii vim habere

copiis instruit. Nam uti planities erat inter sinistros 2
montis et ab dextra rupis aspera, octo cohortis in fronte constituit, relicua signa in subsidio artius

statuit, quum multo simplicius pro *appositione* habeatur, quae, qua ratione substantivum et verbum contineatur, accuratius definiat. Laudarunt interpretes Senec. Ep. CIV. *per medias Africae solitudines* p e d e s *duxit exercitum.* Liv. XXVIII, 9, 15. *Neronem etiamsi* p e d e s *incedat, memorabilem fore.* ibid. §. 12. *illum* e q u i t e m *sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiae.* cf. Ruddimanni Institt. Tom. II. p. 4. — *Pro loco* i. e. ut locus vel postulabat, vel suadebat; v. ad c. LI, 8. — Pro *instruit* septem codd. *instruxit*, quod interpolatoribus debetur.

§. 2. *uti planities erat*] I. e. prout planitiei natura patiebatur, quae erat etc. Comparationi enim inservit *ut* particula, significatque id, ad quod pertinet, non ita quidem ut perfecta rei ratio postulat comparatum esse, sed tamen loci temporisque condicioni convenire; cf. Nep. Attic. 1, 1. *patre usus est diligente, et, ut tum erant tempora, dite.* Cic. Epp. ad Famm. XII, 2, med. *non nihil, ut in tantis malis, est profectum.* Liv. XXIV, 28, 1. *Apollonides orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit.* cf. Guenther. ad Nep. Epam. 5, 2, Heindorf. ad Hor. Sat. I, 6, 79. et Tursellin. c. CCXLVII, 1. sq. Minus commode Walchius Emendd. Livv. p. 229. locum explicat, *ut* potestate caussali pro *quia* positum censens. Plane autem diversam esse *ut* particulae vim, quam supra c. XXXI, 7. illustravimus, vix est quod moneamus. Alieni etiam generis est formulae *qui est* usus, ab Herzogio comparatus.

rupis aspera] Longe plurimi codd. *rupe aspera;* aliquot Manutii, Glareani, Gruteri et Wassii *rupes aspera*; alii, sed pauci, *rupem asperam;* unus denique Leid. E. *rupes asperas*, sed manu secunda; quae omnia a vera auctoris manu aliena videntur. Patet enim planitiei naturam ita describi, ut ab altera parte montes, ab altera rupes aspera fuerit; quod ut auctor diceret, *inter* praepositione usus est, cuius haec est grammatica ratio, ut in utroque membro accusativum requirat. Falsum igitur est neque ullo modo excusandum *rupe aspera;* quod si quis cum Cortio eo defensum putat, quod Sallustius diversas structuras coniungere soleat, is nihil dixit, nam exempla ad id probandum allata a nostro aliena sunt omnia. Gerlachius autem variatam nominum constructionem eo quoque excusari censet, quod iam *sinistros* et *ab dextra* sibi respondeat; sed V. D. non vidit, aliam esse praedicati, aliam sub-

3 collocat. Ab his centuriones omnis lectos, et evo-

stantivorum a praepositione pendentium rationem. Grammaticae satis faceret *rupem asperam*, quod etiam Cortio valde placuit; sed non intelligitur, quomodo scribae in tam plana structura aberrare potuerint. Quare non dubito, quin Bipp. vere coniecerit *rupis aspera*, quo certa paene via ducit *rupes aspera*. Quum enim *rupis* pro accus. plur. haberent, vulgarem substituerunt formam; unde alii, sensum non constare animadvertentes, facili emendatione *rupes asperas* vel *rupem asperam* procuderunt, alii vero ablativos absoll. orationi convenire putarunt. *Rupis aspera* autem pro *rupem asperam* eodem modo dictum est, ut in Fragm. Historr. II. No. 12. *inter laeva moenium et dextrum flumen Turiam*. ibid. III, 22, 4. *statui certaminis advorsa potiora esse forti viro, quam omnino non certavisse*. Liv. XXVII, 18, 10. *via, quae per tumuli obliqua in agros ferret*. XXVIII, 20, 3. *qua per inaequaliter eminentia rupis poterant, scandunt*. Tacit. Anall. I, 61, init. *praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur*. II, 69, extr. *valetudinis adversa rimantes*. IV, 41, init. *Seianus tacita suspicionum deprecatur*. ib. c. 59, init. *oblatum Caesari periculum auxit vana rumoris*. cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 5. not. et quos ibi laudat. Licet autem hic loquendi usus poetis maxime, iisque scriptoribus, qui post Augustum vixerunt, proprius sit, v. Heindorf. ad Hor. Sat. II, 2, 25., et Hertel. ad Taciti Agric. c. 6., nihil tamen est, quod eum a Sallustio adhiberi potuisse negemus. *Ab dextra* Cortius recte vidit respondere praegresso *sinistros*, apteque contulit Iug. L, 4. *Numidae alii postremos caedere, pars a sinistra ac dextra tentare*. Aliam, sed, si quid video, prorsus falsam rationem iniit Herzogius. Is *inter* tantummodo refert ad *sinistros montes*, *aspera* vero coniungit cum *planities*, quae verba satis aspere ita interpretatur: *denn, da zwischen den links gelegenen Bergen eine Ebene war, und zur Rechten ein felsig rauher Boden etc.* Haec attulisse sufficiat; nam singula ob nimiam obscuritatem vix queunt refelli.

relicua signa] Ita tantummodo in Leidd. A. B. C. D. F. H. M. scriptum exstat; ceteri vel *relicuorum* vel *relicuarum signa* exhibent, sed neutrum a Sallustio proditum videtur. Genitivo enim, velut *legionis*, vel *cohortis*, addito, quo aliqua copiarum pars significatur, *signa* proprio semper sensu capienda sunt, vexillaque aut aquilam notant; ubi autem hoc vocabulo ipsi milites aut aliqua exercitus pars significatur, non potest eius partis nomen genitivo casu addi. Patet autem h. l. non ipsa signa tantum, sed milites

catos, praeterea ex gregariis militibus optumum

ea sequentes intelligi, nam *octo cohortibus* opponuntur *cohortes relicuae*, pro quo dixit *relicua signa*. Ita Livius VIII, 9, 11. *terror signa Latinorum turbavit*, Tacit. Ann. I, 69, med. *nihil relictum imperatoribus, ubi femina signa adeat*. Praeterea, quod sensus ususque loquendi evincit, *relicua* scribendum esse, etiam codd. discrepantia ostendit, *relicuarum* non verum esse. Quippe in tam plano huius scripturae sensu difficile est intellectu, quomodo scribae vel *relicuorum* vel *relicua* substituere potuerint; contra patet, hoc nonnullis perperam intellectum in caussa fuisse, cur alii, *signa* proprio sensu capientes et ad cohortes trahentes, scriberent *relicuarum*, alii ad milites referentes *relicuorum* praeferrent.

in subsidio] Vulgo *in subsidiis*, sed quod cum Cortio et Gerlachio scripsimus longe plurimis libris firmatur. Singulari autem numero non ea aciei pars significari videtur, quam triarii, *subsidia* proprie dicti, tenebant, sed potius indefinite indicatur, cui rei istam collocationem Catilina inservire voluerit, quod bene sensit Schellerus in Lex. ampl. p. 10746. explicans *in* sive *ad subsidium*. Quivis tamen facile videt, rem ipsam non mutari, sive *in subsidio*, sive *in subsidiis* scribatur; quocirca paullo post §. 5. *in snbsidiis* praetulimus, quia omnes codd., exceptis tribus et Nonio, pluralem tuentur. Obiter monemus, quam Herzogius affert librorum discrepantiam *signa s u b s i d i o artius collocat*, eam nusquam exstare, sed Herzogii errori deberi, inde orto, quod Gerlachius quid codd. praebeant h. l. parum accurate enotavit.

§. 3. *centuriones omnis lectos, et evocatos*] Ita viginti sex codd., inter quos Bas. 1. Fabr. 1. 2. Guelf. 5. et Leid. L.; relicui *lectos et vocatos*, aut *electos et evocatos*, quae posterior scriptura Bipp., Müllero et Langio placuit, quamquam non eodem modo explicata. Illi enim commate post *omnis* posito, verba pro substantivis habent, tria virorum genera intelligentes, *centuriones, electos* i. e. legionis caput vel primam cohortem, et *evocatos* i. e. qui stipendiis emeritis rursus ad arma excitati essent. Langius vero, quem etiam Herzogius sequitur, *electos et evocatos* interpretatur *quos selegerat et evocaverat*, quae explicatio quum per se admodum languet propter sequens *subducit*, tum pariter atque Bipontinorum ratio vocabulo *omnis* valde laborat, siquidem si *omnes subduxit*, neque eligere neque evocare opus erat; eodemque nomine etiam Cortius vituperandus, qui licet *lectos* scripserit, tamen de delectu cogitat. Sed nihil inest difficultatis in loco, modo, meliores codd. secutus, *lectos* teneas esse i. q. eximios, praestantes, uti

quemque armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in dextera, Faesulanum quemdam in sinistra parte curare iubet; ipse cum libertis et colonis propter aquilam assistit, quam bello Cim-

c. L, 2. Sensus est igitur: centurionum *praestantissimum quemque* (non omnino omnis) ex subsidio in pr. a. subducit. *Ab his* Cortius pessime coniungit cum *electos*, non videns *ab* loci vim habere, sensumque esse: ab ea parte, ubi subsidium erat, amotos subducit. *Evocatos* autem, quod ad centuriones relatum non satis commode cum *lectos* voce coniungi potest, paullo insolentius homines significare videtur, longo usu militiae peritissimos. Quominus enim proprio sensu capias de iis, qui, ut Cortii verbis utar, stipendiis expletis, non poterant in delectu scribi, sed precibus imperatoris permoti, aut in eius gratiam militiam resumebant (v. Rupertium ad Tacit. Ann. I, 17, 2. Ernest. in Clav. Cic. h. v. et Herzog. ad Caes. B. G. III, 20), hoc obstat, quod Catilinae neque iustus exercitus fuit, neque imperatoris more evocandi potestas. Sed quoniam studebat, ut copiis suis iusti exercitus formam daret, Sallustius non dubitavit, vocabulis in militia propriis uti.

optumum quemque armatum] Haec Langius recte explicat: fortissumum quemque, qui armis instructus esset; non omnes enim arma habebant, cf. c. LVI, 3. *Optimus* pro *fortissimo* legitur Iug. XCII, 9. *optumus quisque cadere, aut sauciari*; etiam *bonus* dicitur pro *forti*, Iug. LVII, 6. *pari periculo boni atque ignavi erant*. Nihili est autem, quod Cortius *optumum* etiam adverbii vim obtinere posse censet, cui rei et verborum nexus, et usus loquendi repugnat. Nihilominus eam explicationem Gerlachius quoque amplexus est, quamquam *armatum* deletum malit. — *Curare* absolute positum, et in re militari imprimis frequens, est *negotia ducis obire*; cf. Iug. XLVI, 7. *in postremo C. Marius curabat*. LVII, 2. *legatis imperat, ubi quisque curaret*. LX, 1. *ubi quisque legatus aut tribunus curabat*. ibid. §. 5. *Marius in ea parte curabat*, C, 2. *in sinistra parte A. Manlius curabat*. Tacitus tamen interdum accusativum addit, velut Anall. I, 31. init. *inferiorem exercitum A. Cecina curabat*.

cum libertis et colonis] Quattuor codd. *libertinis*, quod, quum isti non solius Catilinae essent, melius videri possit; cf. ad c. L, 1. Sed pro *libertinis* interdum positos esse *libertos*, monuit Heindorfius ibi laudatus. — *Colonis* sc. Sullae veteranis, quibus ista regio data fuerat, v. ad c. XXVIII, 4. Ex his autem colonis videntur evocati

brico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At 4
ex altera parte C. Antonius, pedibus aeger, quod
proelio adesse nequibat M. Petreio legato exerci-
tum permittit. Ille cohortis veteranas, quas tumulti 5

fuisse, quos paullo ante memoravit. Lepide Kunhardtus: colonis, inquit, i. e. militum servis, castra sequentibus, qui clavas ligneas et fustes gerebant, vel qui militibus ligna subministrabant. Scilicet V. D. confudit colonos cum calonibus. — *Propter* particulae vim loci ignorantes scribae in Vin. 2. Bas. 2. 3. Rem. 1. Inc. Struv. et Leidd. G. H. M. dederunt *prope*. — De *aquila* Marii argentea cf. Cic. or. in Cat. I, 9, 24. ubi Matthias quaedam attulit de signorum militarium religione. Plura habet Rupertius ad Tacit. Ann. I, 39, 9.

§. 4. *proelio*] Guelf. 4. 5. et Bern. 2. *bello*, quod, si maiore codd. auctoritate niteretur, praeferrem; cf. ad c. IX, 4. — *Pedibus aeger*. Sallustio maior fides quam Dioni Cassio, qui, quamquam Nostrum in Catilinae coniuratione presse sequitur, quaedam tamen, quo res memoriae proditas explicaret, ipse effinxisse videtur, velut quum l. XXXVII. p. 47. tradit, Antonium simulasse tantummodo morbum, ne Catilinae forte in pugna obvius ab eo coniurationis particeps fuisse argui posset. — *M. Petreius* haud dubie is est, qui postea, civili bello exorso, Pompeii legatus in Hispania rem fortiter administravit; v. Caes. B. C. I, 38. sqq. notus idem vitae exitio, quod ipse cum Iuba rege sibi paravit; v. Auct. B. Afric. c. 94. Liv. Epit. CXIV. Flor. IV, 2, 69.

§. 5. *Ille*] Male habuit nonnullos interpretes pronomen *ille*, quod cum sequenti *ipse* non potuerunt conciliare; velut Glareanus *ille* ad Petreium refert, *ipse* ad Antonium, Wassius contra *ille* ad Antonium putat pertinere, *ipse* ad Petreium, Kunhardtus utram rationem sequeretur, ipse nesciisse videtur. Sed utroque pronomine Petreium significari debere, re ipsa docente, recte vidit Cortius. *Ille* pronominis usum, quo ad proxime praegressum nomen refertur, illustravimus ad c. XLV, 2. cf. Iug. LVIII, 5. *Metellus Marium lacrumans obsecrat; — ille brevi mandata efficit.* Herzogius praeterea laudat Bremium ad Nep. Thrasyb. I, 3. *Ipse* autem hanc vim habet, ut, imperatoriis officiis generaliter narratis, quid Petreius praeterea per se fecerit, melius appareat, eoque viri ingenium moresque plane cognoscantur. — *Tumulti* Leid. L. Non. VIII, 50. et Tur. m. sec.; reliqui *tumultus*. De recepta forma v. quae c. XXX, 3. de voce *senatus* monuimus. Tumultus autem Romanis in re militari subitum bellum aut periculum significabat, cui cele-

caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat; ipse equo circumiens unumquemque nominans appellat, hortatur, rogat, uti meminerint se contra latrones inermis, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis cernere.

riter occurrendum esset; quare Livius frequenter eo vocabulo utitur, ubi de repentinis hostium, imprimis Gallorum, incursionibus loquitur; de *tumultu* locus classicus est apud Cic. Philipp. VIII, 1. v. etiam Ernesti in Clav. Cic. h. v. et Nitschii Antiqq. Rom. T. II. p. 1397. — *Conscripserat* non ad Petreium sed ad Antonium pertinet, neque enim legatus conscribebat, sed consul; parum autem difficultatis habet, quod mutatum in secundaria enunciatione subiectum non expressum, sed ex antegressa periodo repetendum est, si teneas, ultimo praecedentis verborum complexionis vocabulo subiectum contineri, praesertim re ipsa, ut monui, sensum adiuvante. *Conscribere* autem, id quod Cortius iam vidit, de *veteranis* paullo latiore sensu dictum pro *cogere*, siquidem proprie de iis usurpatur, qui in delectu scribuntur. — *Ceterum exercitum* Gerlachius imperite explicat *relicuum*, pariter ut c. LII, 31. *In subsidiis* omnes fere codd.; sed Leid. L. Guelf. 9. Franc. et Non. VIII, 50. *in subsidio*, haud dubie ut congrueret cum §. 2. ubi v.

uti meminerint] Gerlachius ex Bas. 1. 4. Bern. 1. et 3. *ut mem.*, sed relicui omnes *uti* tenere videntur. — *Inermis* est in Tur. 2. relicui *inermes* exhibent. Cortius et Gerlachius *inermos* ediderunt, quod unus Ursini liber habet. Paullo levius de hac forma iudicat Herzog. ad Caes. B. G. I, 40.; neque iusta ratione niti videtur, quod apud *Sallustium* sensus discrimen inter *inermus* et *inermis* statuit. Sed qui in talibus rebus, ut par est, codicum fidem sequuntur, *inermus* non facile ubique probabunt, quum pateat h. l. accus. plural. in *is* non a scriba, Sallustii manum mutante, sed a Sallustio ipso esse, in relicuis autem libris vulgarem terminationem in *es* induisse. Praeterea *inermis* Iug. LIV, 10. et XCIV, 5. sine ulla varietate legitur; etiam capite LXVI, 3. quattuor, ac XCIV, 2. quinque tantum codd. *inermus* exhibent, quod duobus tantum locis, Iug. CVII, 1. et CXIII, 6. omnibus libris firmatur; eadem forma etiam legitur in Fragm. Histt. I. n. 19, 18. Sed Fragm. Histt. II. n. 31., ubi Gerlachius *inermos* scripsit, Priscian. X, 3, 19. p. 486. *inermes* habet. Cf. ad Iug. I, 1. — *Pro aris atque focis* v. ad c. LII, 3. — *Cernere* legitur in Bongarsii libro, et Bern. 3., ad quos accedunt Thosan. in quo

Homo militaris, quod amplius annos triginta tribu- 6 nus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos factaque eorum fortia noverat; ea commemorando militum animos accendebat.

est *decernere*, et Fabr. 1. *cer . . re*, erasis, ut videtur, propter ambiguitatem scripturae mediis litteris. Haec sufficere videntur, ad verbum Sallustio vindicandum, quod apud antiquiores in usu fuisse Cortius graviter demonstravit. Cf. Ennius in Anali V. apud Cic. de Off. I, 12, 38. *ferro, non auro, vitam cernamus utrique*, ubi v. Heusing. et Car. Beier. Lucret. V, 395. *magnis de rebus inter se cernere certant*. Plaut. Trinum. II, 4, 78. *nam ibi de divinis atque humanis cernitur*. Cas. III, 1, 2. *nunc certamen cernitur*, coll. Bacch. III, 2, 15. cf. Periz. ad Sanct. Min. T. II. p. 463 sq. et Ernesti in Clav. Cic. h. v. Frequentius simplici eodem sensu legitur compositum *decernere*, de quo v. Bremium ad Nep. Hannib. X, 4. Drakenb. ad Liv. I, 15, 3.

§. 6. *homo militaris*] Dictionem illustravimus ad c. XLV, 2. — Pro *annos trig.* septem codd. habent *annis trig.*, quod per se quidem ferri possit, si statuis *quam* particulam omissam esse, sextoque casu temporis mensuram significari, uti v. c. Iug. LIV, 1. *Metellus in iisdem castris quatriduo moratus*; cf. Gernhard. ad Cic. de Off. III, 2, 8. Sed probabilius est, scribas, accusativo post comparativum offensos, ablativo illato vulgarem constructionem restituisse sibi visos esse, nescios eius structurae rationis, quam illustravimus ad c. LVI, 2. — *Praefectus* sc. *equitum sociorum*, qui praefecti ab imperatore constituebantur; v. Caes. B. C. VIII, 47, 1. *erat attributus Antonio praefectus equitum*. Praefecturas alarum dignitatis maioris quam tribunatum fuisse patet ex Suet. Octav. c. 38, *in militiam auspicantibus non tribunatum modo legionum, sed et praefecturas alarum dedit*. Cic. Epp. ad Famm. VII, 5, extr. *huic ego neque tribunatum, neque praefecturam peto*. cf. Herzog. ad Caes. B. G. I, 39. Ernestium in Clav. Cic. h. v. et, quem ibi laudat, Manut. ad Cic. Epp. ad Famm. II, 17. Pluribus rem retractavit ad Tacit. Anall. II, 68, extr. — *In exercitu*, quoniam verba primitus in Guelf. 12. abfuerunt, neque prorsus ad sensum sunt necessaria, Cortius eiecit; merito Langius, Müllerus, Gerlachius non obsecuti sunt. — *Ad ipsos* Cortius perperam comparat c. XXXI, 7. Respon-

LX. Sed ubi omnibus rebus exploratis Petreius tuba signum dat, cohortis paullatim incedere
2 iubet, idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est, unde a ferentariis proelium committi posset, maxumo clamore cum infestis signis con-
3 currunt, pila omittunt, gladiis res geritur. Vete-

det ad amussim vernaculo *persönlich*. Melius contuleris Iug. LII, 1. *summi viri certabant, ipsi pares, ceterum opibus disparibus.*

LX. §. 1. *omnibus rebus*] Vulgatum ante Cortium ordinem, quem longe plurimi codd. tuentur, cum Gerlachio restituimus; ille ex paucis scripserat *reb. omn.*, quod, quum sententiae vis adiectivo contineatur, etiam hoc nomine recepto ordine deterius est. — *Iubet* Gruterus deletum malebat, ut singula melius cohaererent. Nimirum non assequebatur, quae ad protasin, quaeque ad apodosin pertinerent, id quod etiam plurimos ex recentioribus videtur latuisse, quantum ex perversa interpunctione coniici potest. Nam fere omnes post *dat* semicolon, post *iubet* colon vel adeo, ut Müllerus, punctum habent, quo fit, ut verba *coh. paull. inc. iub.* apodosin faciant priorum, quae autem sequuntur novam enunciationem constituant. Sed ut probum foret *ubi Petr. signum dat, cohortes paull. procedunt*, ita plane ineptum est: *ubi Petr. sign. dat, cohortes proc. iubet.* Cortius igitur, sentiens quam incommode isto modo *iubet* ad praegressum *dat* referatur, contulit Sil. XIII, 112. *dat signum, atque alacer muros transcendere scalis imperat.* Curt. III, 8, 23. *iamque tertium signum tuba miles acceperat, strenueque iussi procedere, pervenerunt ad angustias.* Quibus exemplis cum nostro comparatis patet *iubet* pariter atque *dat*, ab *ubi* particula aptum, ad protasin pertinere, ita ut in apodosi *hostes* Petreio opponantur. Nihilominus Gerlachius Cortium ridicule *iubet* defendisse dicit; sed videat, ne ipse ridicule egerit haec annotans: „Gruterus falsus est, qui in oppositis apud Sallustium eandem, quam in Cicerone, aequalitatem expressam putavit, quum Sall. *consilio in talibus orationem variet.*“ Quod nisi hoc est inanibus verbis uti, profecto nescio quid isto nomine dignum sit. Nostro loco recte explicando hoc unum sufficiebat monuisse, orationem ἀσύνδετον esse, copula post *dat* omissa.

§. 2. *ventum est*] Cortius *est* Guelf. 6. et 9. secutus omi-

rani, pristinae virtutis memores, comminus acriter
instare; illi haud timidi resistunt, maxuma vi cer-
tatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie 4
versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis
accersere, omnia providere, multum ipse pugnare,
saepe hostem ferire; strenui militis et boni impe-

sit. — *Ferentarii* unde dicti sint, ipsi ambigunt veteres; hoc tamen constat, levis armaturae milites fuisse, qui fundis, glande et lapidibus pugnarent; cf. Festus, Varro de L. L. VI, 3. Veget. I, 20. et II, 2. — *Cum infestis signis conc.* eodem modo dictum est, ut c. XXVII, 2. *cum telo esse*, ubi v. coll. Zumpt. Gramm. Lat. §. 74, 11. not. 2. p. 362. Alibi tamen solo ablativo sine praepositione utuntur, velut Liv. I, 25, 3. *infestis armis concurrunt*. Caes. B. G. VII, 51. *legiones infestis contra hostes signis constiterunt*. — *Pila omittunt*; quod saepe in atroci pugna factum, v. Caes. B. G. I, 52. VII, 88. quae exempla, uti proxime allata, Cortio debentur. Herzogius *utrimque* ante *pila* addidit, quod quinque Wassii codd., tres Leidd. et sex Palatt. habent; sed omnes Cortii et Gerlachii ignorant, alii alio loco ostendunt, ex quo recte colligitur glossam esse ad *concurrunt* spectantem. — Pro *res geritur* multi codd. male *res agitur*, vel *agitur res*, quod nunquam ita dicitur, ut sit *pugnare*, vel *dimicare*; contra *rem gerere* isto sensu satis frequens, uti Cortius ad Iug. LVIII, 4. demonstravit, coll. Liv. XXVIII, 2, 6. Valer. Max. II, 7, 10. et Mureti Varr. Lectt. IV, 7. Plurima Livii exempla Drakenborchius congessit ad X, 43, 6.

§. 4-5. *aceirsere*] Ita codd. Vin. 1. Inc. 1. Guelf. 2. 5. 6. 9. 10. 11. Bas. 1. 2. Bern. 1. 2.; ceteri *arcessere*, *accessere*, *accersire*. V. ad c. XL, 6. — De imperfecto *exsequebatur* infinitivis historicis subiuncto v. ad c. XVI, 2. et LIV, 4. Non satis commode autem Gerlachius et Herzogius puncto post *ferire* posito quae sequuntur a praegressis prorsus disiunxerunt; rectius vidit Kunhardtus, legentis animum, rapido orationis flumine quasi correptum, in imperfecto lubenter subsistere et acquiescere. Simili modo orationem conformavit Tacitus Agric. c. 38, in. — Pro *tendere* multi codd. habent *contendere* aut *intendere*, ex interpolatione et ignorantia usus dicendi, quem Cortius exemplis bene astruxit. Virg. Aen. XII, 553. *vasto certamine tendunt*. Liv. XXXII, 32, 7. *quod summa vi ut tenderent, amicis et propinquis mandaverat*, ubi Gronov. et

5 ratoris officia simul exsequebatur. Petreius ubi
videt Catilinam contra ac ratus erat magna vi ten-
dere, cohortem praetoriam in medios hostis inducit,
eosque perturbatos atque alios alibi resistentis inter-
ficit; deinde utrimque ex lateribus ceteros aggre-
6 ditur. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes
7 cadunt. Postquam fusas copias seque cum paucis

Drakenborch. multa congesserunt. Tacit. Ann. II, 74. *Marsus acrius tendenti Sentio concessit.* Histt. I, 28. — *Eosque* omnes tenent codd., praeter Guelf. 1., qui copulam non habet; eum Cortius pro more secutus est. Non minus inconsulte idem statim post *ceteros* omisit, uno tantum Bodlei. et Rom. 1. adiuvante, sententia ipsa autem resistente; Gerlachius tamen libenter paruit.

§. 6-7. *in primis*] Verborum vim non cepit Cortius, non tam locum ubi pugnaverint, quam tempus et ordinem quo occubuerint, significari censens. Neutrum verum est; nam *in primis* ad *pugnantes* pertinens idem est atque *inter fortissumos*, *inter primos pugnantium*. Per se autem patet, hoc sensu verba seorsim scribenda esse, uti Iug. VI, 1. *leonem primus, aut in primis ferire.* XXVI, 3. *Iugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat.* Inde consequitur errare eos, qui, ubi istae voces adverbii vim habent, vel *in primis*, vel *inprimis* scribunt, analogia repugnante, quae *imprimis* scribendum esse docet; cf. Conr. Leop. Schneideri Gramm. Lat. I, 1. p. 314. — *Se relictum* non est i. q. *reliquum*, sed potius *desertum*; haud raro enim *relinquere*, quod latius patet quam *deserere*, ponitur ubi posterius exspectes; illud enim de iis dicitur, qui quacunque de caussa ab aliquo discedunt, hoc ad eos pertinet, qui, quum alicui adesse debebant, officii immemores ac perfidi abeunt; v. Bremi. ad Nep. Datam. VI, 3. Herzog. ad Caes. B. G. I, 45. — *Catilina* aliquot libri omittunt, alii alio loco exhibent; sed nomen necessarium est, neque alia discrepantiae caussa videtur fuisse, nisi remotus ab initio periodi locus, quam verborum collocationem habes iterum Iug. XIII, 7. *tanta commutatio incessit, ut ex maxuma invidia in gratiam et favorem nobilitatis Iugurtha veniret.* Similia notavit Bremius ad Nep. Milt. I, 1. *ut iam non solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui.* Caes. B. G. III, 17. *ut iam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret.* — Verbis *pristinae dignitatis* vulgo interponitur

relictum videt Catilina, memor generis atque pristinae dignitatis, in confertissumos hostis incurrit, ibique pugnans confoditur.

LXI. Sed confecto proelio, tum vero cerneres, quanta audacia quantaque vis animi fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere quem quisque vivus pugnan- 2
do locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat.

suae, quod quum sedis sit incertissimae, librariis potius quam Sallustio tribuendum est.

LXI. §. 1. *tum vero cerneres*] De *tum* particula post ablatt. abss. posita v. ad c. LI, 40. — *Vero* augendi asseverandique vi usurpatum illustravimus ad c. LII, 15. — *Cerneres* i e. cernere licebat, de quo coniunctivi usu v. Zumpt. Gramm. Lat. §. 78, 3, 2. p. 395. Hertel. ad Tacit. Agric. c. 22. extr. — *Vis animi* legitur in Bas. 1. Bern. 1. 2. 3. Mark. *Δ. Γ.*; vulgo *animi vis*, quo verborum positu sententiae gravitati non satis consulitur. — *Quisque vivus pugn.* rescripsimus, non moti Cortii rationibus, qui *vivus* expulit, Gerlachio, qui uncinis inclusit, non dissentiente. Nam quod locum mutat vocabulum, et in tribus Wassii ante *quisque*, in quattuor ante *ceperat*, in uno post *ceperat* legitur, adeoque in Guelf. 11. deest, id non plane evincit insiticium esse, praesertim quum etiam *locum*, quae vox abesse nequit, non in omnibus codd. eandem sedem habeat. Ad hoc pro *vivus* duo habent *unius*, unus *nimis*, unus denique *in viis*, quae varietates quo sunt ineptiores, eo certius ostendunt primitus *vivus* affuisse. Quocirca verius statues iam mature vel casu vel negligentia scribarum aliquid in verborum ordine turbatum esse, quam eos quod non invenerint ex ingenio addidisse, nulla praesertim orationis ambiguitate vel obscuritate istius vocis defectu oriente. Frustra autem Florus in auxilium vocabitur, l. IV, 1, 11. *quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat;* quae quamquam aperte Sallustium imitantur, Florus tamen, ut Langius verissime indicat, facile omisit, quod omitti poterat. Minorem etiam probandi vim habet locus Iustini III, 9, 10. *adversis vulneribus omnes loca, quae tuenda a ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt;* neque omnino aliquid exemplis confici potest, ubi non quaeritur quid dici debuerit, sed quid potuerit dici. Quodsi reputaveris, Sallustium oppositis verbis et sententiis valde studere,

3 Pauci autem, quos medios cohors praetoria disiecerat, paullo diversius, sed omnes tamen adversis
4 volneribus conciderant. Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est, paullulum etiam spirans ferociamque animi, quam habuerat
5 vivus, in voltu retinens. Postremo ex omni copia

v. ad c. XII, 5. XLVI, 5., profecto non erit, quod *vivus* otiosum aut elegantiae expers reare.

§. 3. *medios*] Immerito haec vox interpretes offendit, adeo ut Cortius, qui nullo modo concoquere eam posset, omnibus codd. firmatam expelleret; Gerlachium, quo invito excidit, Herzogius tacite secutus est. Sed *medius*, indefinitae potestatis vox, non uno eodemque modo ubique capiendum, quum qua ratione quid medium sit ex nexu sententiarum et pro verbi significatione iudicari debeat. Ita Ter. Andr. I, 1, 106. *mediam mulierem amplectitur*, et Liv. I, 48, 3. *medium arripuit Servium*, i. e. media corporis parte; Hor. Sat. , 1, 10. *hunc securi divisit medium*, i. e. per mediam partem dissecuit. Virg. Aen. I, 698. *se aurea composuit sponda, mediamque locavit*, i. e. ut in media spondae parte cubaret; cf. etiam Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 82. Nostro autem loco *medios* non est *in media acie*, vel *in medio collocatos*, uti Tellero, Dahlio, Langio et Gerlachio visum, sed cum *disiecerat* coniunctum valet: quos cohors praetoria *medios perruperat* disieceratque, vel, quos c. pr. *media acie perrupta* disiecerat. Vides igitur non otiosum esse *medios* vocabulum, sed ad vim fortitudinemque cohortis praetoriae declarandam pertinere, simulque *disiecerat* accuratius definire, siquidem non omnes qui disiiciuntur etiam medii disiiciuntur. Quod quum Gerlachius non intellexisset, non mirum eum in Cortio refutando non felicius esse versatum. — *Tamen* ita positum, ut in antegresso membro *quidem* supplendum sit; cf. Iug. LV, 1. *cognitis Metelli rebus, ut in adverso loco, victor tamen fuisset*, ubi Cortius confert Ter. Adelph. I, 2, 30. *alieniore aetate, post faceret tamen*, et Liv. XXXVII, 25, 11. *Philippum et Nabin, hostes bello superatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos*, ubi v. Gronov. et Drakenborch. Adde Ruhnken. ad Ter. Andr. Prol. v. 11. et Heusing. ad Cic. de Off. I, 12, 4. — *Sed* particulam πλατύτητος crimine Sallustium onerare censet Herzogius, quum *omnes tamen* suffecerit; concedimus suffecisse ad vim sententiae

neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est; ita cuncti suae hostiumque 6
vitae iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus 7
populi Romani laetam aut incruentam victoriam adeptus erat; nam strenuissimus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter volneratus discesserat,

minuendam ac deteriorem reddendam. Quis enim non sentit insignem gravitatem, adversativa voce orationi illatam?

§. 4. *etiam*] Hanc particulam pro *adhuc* positam, exemplis Cortius illustravit his: Plaut. Capt. Prol. v. 58. *sed etiam est, paucis vos quod monitos voluerim.* Virg. Aen. XI, 352. *unum etiam donis istis adiicias.* Ter. Andr. III, 2, 23. *non satis me pernosti etiam, qualis sim;* cf. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 4, 62. Ruhnken. ad Ter. Andr. I, 1, 89., qui tamen non satis accurate interpretatur *etiamnum*, quod nonnisi de re vere praesenti dici potest, cf. Zumpt. Gramm. Lat. §. 63. p. 239. — *Que* post *ferociam* Cortius pessime sine codd. abiecit. *Ferocia* autem dicitur de *virtute efferatiore*, v. Hertel. ad Tacit. Agric. c. 11, extr. et, quem ibi laudat, Bremium ad Nep. Themist. II, 1. Eumen. XI, 4. Liv. I, 12, 9.

§. 5. *postremo*] I. e. ut paucis complectar, v. ad c. XIV, 6. — *Copia*, explicatum c. LVI, 1. — *Captus est;* Inc. 1. *est captus*, Rem. 2. *est* omittit. Cortius male paruit. — *Iuxta* v. ad c. II, 8. — *Adeptus erat* plurimi libri; sed Inc. 1. 2. Fabr. 2. Leid. A. B. D. G. H. *ad. est*, et Struv. *ad. fuit*, ob quas diversitates Cortius verbum plane delevit. — Superlativi *strenuissimus* exemplum Gerlachius laudat Tac. Hist. IV, 69. cf. Ruddimanni Institt. Gramm. I. p. 180. — *Discesserat*, v. ad c. XLIX, 2. — *De castris* permulti tenent codices; aliqua tamen pars *e* vel *ex castris*, quod non minus quidem probum, sed tamen *de* praepositionis interpretatio est. Scribae enim ignorabant, *de* etiam adhiberi ad motum qui ab aliqua re fit significandum, cuius usus Cortius haec exempla affert: Curt. VIII, 1, 51. *Clitum esse, et de convivio exire respondit.* Nep. Paus. c. 5, 4. *hic quum semianimis de templo elatus esset.* cf. Goerenz. in Iahnii Ann. Philoll. et Paedd. 1826. T. I, 2. p. 297. qui praepositionem revocat apud Cic. Lael. c. 3, 2. *pridie quam excessit de vita;* et Phil. II, 6. Nolten. Lex. Antib. p. 892. — *Cognoscerent* tetigimus ad XLVII, 3.; aliquot codd. male *recognoscerent*. — *Laetitia* et *gaudium* quomodo differant dictum est ad

8 Multi autem qui de castris visundi aut spoliandi gratia processerant, volventes hostilia cadavera amicum alii, pars hospitem aut cognatum reperiebant;
9 fuere item qui inimicos suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum laetitia, moeror, luctus atque gaudia agitabantur.

c. XLVIII, 1. Luctum et moerorem Cicero Tusc. IV, 8, 18. ita distinguit, ut *luctum* dicat esse *aegritudinem ex eius qui carus fuerit interitu acerbo; moerorem* vero *aegritudinem flebilem*, i. e. quae flendo cernatur in lacrimasque erumpat. (Cf. Ern. Weberi Exercitatt. styli Lat. T. I. p. 115.) Haud dubie igitur moeror luctu gravier est, ut recte ille laetitiae, hic gaudio opponatur, non servato tamen eodem verborum ordine in altero membro, qui chiasmus non infrequens est; cf. c. XIV, 3. *quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat.* XLVI, 2. *illum cura atque laetitia simul occupaverat; nam laetabatur . . . .; porro autem anxius erat.* Tacit. Ann. I, 58, extr. *ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur.* Cic. de Off. I, 37, 6. ut Heusing. ad I, 35, 9. eundemque ad Nep. Agesil. c. 7, 4. qui locus tamen ipse huc non plane pertinet. Cf. Gernhard. ad Cic. Lael. c. 18, 65. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 3, 52.

CORRIGENDA.

CORRIGENDA

p. 16.	in notis v.	9.	ante reipublicae excidit bene.
p. 24.	- - -	15.	comma delendum post equitum.
—	- - -	31.	comma ponendum post adversativae.
p. 27.	- - -	37.	ante ubi excidit aut.
p. 28.	- - -	7.	p. I, 10, 20. habes ubi ostendas lege I, 10, 26. habes ubi ostentes.
p. 36.	- - -	11.	post significet excidit id.
p. 43.	- - -	31.	p. quiscunque l. quicunque.
p. 47.	- - -	35.	p. discrimen l. discriminis.
p. 57.	- - -	28.	p. XLVIII, 1. l. XLVII, 1.
p. 61.	- - -	29.	p. editione l. editioni.
p. 63.	- - -	1.	p. vertius l. certius.
p. 76.	- - -	5.	p. adulescere l. adolescere.
p. 77.	- - -	32.	post rei excidit qui.
p. 87.	in textu -	1.	p. ligitimos l. legitimos.
p. 88.	in notis -	22.	p. suppedidabit l. suppeditabit.
p. 94.	- - -	13.	p. graviter l. gnaviter.
p. 97.	- - -	20.	p. nostra l. vostra.
p. 103.	- - -	6.	p. cuiquam l. cui quamquam.
p. 111.	- - -	5.	p. seiunget l. seiungat.
—	- - -	29.	p. haerebat l. haereret.
p. 113.	- - -	15.	p. illumet l. illummet.
p. 118.	- - -	9.	p. prima l. primo.
—	- - -	17.	p. Februarius l. Februarias.
—	in textu -	6.	post ascivisse excidit sibi.
p. 121.	in notis -	6.	p. tractis. cf. lege tractis, ut.
—	- - -	8.	ante Ovid. excidit cf.
—	- - -	32.	p. utrumque l. utramque.
p. 129.	- - -	17.	p. vanasque l. variasque.
p. 131.	- - -	3.	p. datum l. dolum.
p. 133.	- - -	23.	p. probatur l. probetur.
p. 155.	- - -	12.	p. ab merita l. ob merita.
p. 169.	- - -	15.	p. re plena l. rei plena.
p. 177.	- - -	10.	p. marte l. Marte.
p. 193.	- - -	17.	ante textu excidit in.
p. 211.	- - -	33.	ante eadem excidit in.
p. 221.	- - -	17.	p. in l. ex.
p. 223.	- - -	27.	p. relicui l. plerique.

p. 237.	in notis v.	18.	p. oppositionis l. appositionis.
p. 238.	- - -	6.	p. invida l. infida.
p. 240.	- - -	14.	p. indefinite l. indefinita.
p. 234.	in textu -	4.	p. aetatem habent l. aetatem agunt. — Quae p. 244. de habent verbo pro agunt substituendo notata sunt, ea pertinent ad antegressa verba vitam habent.
—	in notis -	11.	p. perfecti l. perfecta.
p. 244.	- - -	11.	p. traditi l. praediti.
p. 255.	in textu -	9.	p. laetitia l. laetitiae.
p. 280.	in notis -	2.	p. opprehensum l. apprehensum.
p. 287.	- - -	25.	p. vertetur l. vertatur.
p. 301.	- - -	17.	post ablativos excidit absolutos.
p. 306.	- - -	8.	p. eodemque l. eademque.

Peccata leviora, velut Anall. i. e. Analecta pro Annall. i. e. Annales, et contra, aliaque huius generis benignus lector ipse corrigat.

C. SALLUSTI CRISPI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

AD FIDEM CODICUM MANU SCRIPTORUM RECENSUIT, CUM SELECTIS CORTII NOTIS SUISQUE COMMENTARIIS EDIDIT ET INDICEM ACCURATUM ADIECIT

FRIDERICUS KRITZIUS,

PHILOSOPHIAE DOCTOR, IN REGIO GYMNASIO ERFURTENSI SUPERIORUM ORDINUM PRAECEPTOR, BIBLIOTHECAE REGIAE PRAEFECTUS, SOCIETATIS LATINAE IENENSIS SODALIS.

APPENDIX VOL. I. ET II.

INDICEM CONTINENS.

EDITIO SECUNDA EMENDATA.

LIPSIAE,

SUMPTIBUS IM. TR. WOELLERI.

MDCCCXLVII.

INDEX

IN COMMENTARIA

DE

CATILINA ET IUGURTHA

CONFECTUS

A

FRIDERICO KRITZIO.

EDITIO SECUNDA EMENDATA.

LIPSIAE,

SUMPTIBUS IM. TR. WOELLERI.

MDCCCXLVII.

LECTORIBUS

S.

FRIDERICUS KRITZIUS.

Quod in praefatione voluminis operum Sallustianorum secundi ante paucos menses editi quodammodo auguratus eram, multos fore qui aegre ferrent istud volumen sine Indice in publicum emissum esse, id vere me coniecisse eventus comprobavit. Vix enim aliqua exemplorum parte vendita alii bibliopolae significarunt male actum esse, quod haec Sallustii editio ea parte careret, sine qua res in commentariis tractatae difficillime in usum adhiberi possunt, alii me ipsum impulerunt, ut indicem promissum quam primum fieri posset seorsum ederem et duobus prioribus voluminibus quasi appendicis loco adiungerem. His adhortationibus virorum auctoritate insignium eo minus parere nolui, quod index, quem desiderabant, non nunc demum nobis fuit conficiendus, sed simul cum absolutis de Iugurtha commentariis confectus fuit.

Quum autem editionis nostrae ratio ita instituta esset, ut universo tantum operi plenus index subiiceretur, qui praeter annotationem ad Catilinam et Iugurtham ea etiam complecteretur, quae in Fragmentorum illustratione disputata essent, in eo consilio etiamnum perstandum censemus. Ne cui igitur haec inter se pugnare videantur, eos, quorum rationibus nunc consulere constitui, monitos velin, ut indicem hunc tantummodo a d t e m p u s sibi datum existiment, quem seponant ac non exstare putent, ubi volumen tertium, pleniore illo instructum, prodierit. Quod quo commodius fiat, suadeo, ne quis hanc appendicem secundo volumini per bibliopegum agglutinandam curet, sed seorsum habeat ac suo tempore a nostra Sallustii editione prorsus removeat. Interim ut haec opera nostra quam plurimis commode adveniat vehementer exoptamus.

Scribebam Erfurti d. VI. Id. Octobr. MDCCCXXXIV.

INDEX
RERUM AC VERBORUM.

A.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

Z.

In den Verlag von **Im. Tr. Wöller** in **Leipzig** sind ferner durch Ka
nachstehende rühmlichst bekannte höchst werthvolle Werke übergegange
welche, so weit der Vorrath davon ausreicht, zu den nachstehenden

sehr ermässigten Preisen

durch jede Buchhandlung des In- und Auslandes bezogen werd
können.

Die Preise sind alle in Thlr. und gGr. ausgeworfen.

1 Thlr. = 24 gGr. = 30 Ngr. = 30 Sgr. = 1 Fl. 48 Xr. rhein. = 1 Fl. 30 Xr. C.-
= 48 ß N. ⅔ = 2 Mk. 8 ß Cour.

Auf je 12 auf einmal bezogene Exemplare 1 × gratis.

Vellell, M., Paterculi,

quae supersunt ex historiae romanae libris II.

Ad editionis principis collati a Burerio codicis Murbacensis, apographique Amer-
bachiani fidem, et ex doctorum hominum conjecturis, recensuit accuratissimisq
indicibus instruxit Fr. Kritzius. 8 maj. (50 B.)

Editio altera, viliore pretio parabilis. 2 Thlr. 6 gGr.

In den Heidelb. Jahrbüchern 1841, No. 37—39 liest man unter An-
derem hierüber: „Diese Ausgabe ist nicht allein als die vollstä-
digste, sondern auch als die beste von allen des Vellejus z
bezeichnen. Wer diese nebst der von Ruhnken besitzt, ka
füglich alle übrigen Ausgaben des Vellejus entbehren. Di
Vorzüge, durch welche diese Arbeit des Hrn. Kritz sich auszeichnet, beste
1) in den genauen und scharfsinnigen Untersuchungen, welche die Prolegomen
enthalten, 2) in der mit unsäglichem Fleisse und umfassender Literaturkenntni
gemachten Zusammenstellung des kritischen Materials, wodurch die Ausg. de
Hrn. Kritz die feste Basis aller künftigen Bearbeitungen des Vellejus geworde
ist; 3) in der richtigen Beurtheilung und Würdigung der bisherigen Leistunge
über Vellejus 4), in dem sichern und tüchtigen Takte, mit dem Hr. Kritz die Au-
nahme fremder Conjecturen anführt, 5) in der scharfsinnigen Verbesserung vie
verdorbener Stellen; das Hauptverdienst setzt aber Rec. 6) in die Rettung ein
grossen Anzahl für verdorben gehaltener Stellen .... Eben so gross ist se
Verdienst 7) in Behandlung von vielen solchen Stellen, welche zwar von And
schon richtig emendirt waren, bei denen aber das Wahre, sei es aus minder g
nauer Kenntniss des Vellejanischen Sprachgebrauches, oder aus kühner Ne
rungssucht, oder aus blinder Eigenliebe noch nicht allgemein anerkannt war."

K. Halm.

Desgl. ward diese neue Ausgabe des Vellejus des ihr gebührenden Lobes i
vollsten Maasse gewürdigt und aufs Wärmste empfohlen: in den Jahrb. f
wissenschaftl. Kritik 1841, No. 43—45 (C. G. Zumpt); in der Berl
Lit. Ztg. 1841, No. 1 (C. Passow); in d. Allgem. Hall. Lit. Ztg. 18
No. 196—199 (Haase); in d. Zeitschrift f. Alterthumswissensc
1841, pag. 486 ff. (C. G. Jacob); Gel. Anz. d. kön. bayer. Acade
d. Wissensch. 1843, No. 25—32; Götting. gelehrte Anz. 1841, No
—68; Jen. Allgem. Lit. Ztg. 1841, No. 15—18; Gersdorff's Reper-
torium Band XXVII, Heft 1, No. 26, pag. 34 ff.; Heidelb. Jahrb. d. Li
Jahrg. 34, pag. 586 ff. etc. — Die betr. Recensenten sprechen sich hierüber
einstimmig dahin aus, dass diese Arbeit ein neues Denkmal der Gelehrsa
und des Scharfsinns des Hrn. Kritz genannt zu werden verdiene, die eine w
Bereicherung der Wissenschaft enthalte, die das grosse Verdienst habe,
lich einen durchaus lesbaren Text dieses lebhaften und interessanten Autors
liefert zu haben.

Die vortrefflich gearbeiteten Prolegomena werden als ein unschätzb
Meisterwerk bezeichnet, welche auch, über ihren nächsten Zweck hinaus,
die lateinische Sprache einen sehr grossen Werth haben. Diese
Ausgabe sei nicht blos dem Philologen zu empfehlen, sondern auch dem Fre
der ältern Geschichte, da Herr Kritz durchweg die Chronologie des Autors
richtigt habe.
